

Amin Maalouf, Samarcande

© Editions Jean-Claude Lattès, 1988

© 2006 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere

www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iași, B-dul Carol I nr. 4, P.O. Box 266, 700506

București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;

P.O. Box 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

MAALOUF, AMIN

Samarkand / Amin Maalouf; trad, și note de Florin Sicoie. - Ia.și :
Polirom, 2006

ISBN (10) 973-46-0263-2; ISBN (13) 978-973-46-0263-6

I. Sicoie, Florin (trad.)

821.133.K569.3)-31 = 135.1

Printed in ROMANIA

Amin Maalouf
Samarkand
Traducere din limba franceză
și note de Florin Sicoie
POLIROM
2006

Domnul Orient, după cum este supranumit în țara sa de adopție, Franța, Amin Maalouf s-a născut în 1949 în Liban. Creștin melkit după mamă, protestant după tată, vorbind curent araba, franceza și engleza, s-a format într-un mediu cultivat în care scrisul reprezenta, sub diverse aspecte, o preocupare de familie. Istoric prin formație, interesat de politică, dar descriind cu luciditate ravagiile războiului din Liban și visând pentru țara sa un destin de pace în cadrul unei Europe extinse până la Orientul Apropiat, vis menit să-l împace cu sine însuși, s-a afirmat ca ziarist de anvergură la cotidianul libanez An-Nahar în anii '70. În 1976 părăsește Beirutul, stabilindu-se la Paris, unde devine redactor-șef al ziarului Jeune Afrique. În calitate de ziarist, a călătorit mult, participând la numeroase evenimente importante: asediul Saigonului, revoluția din Etiopia, războaiele israeliano-arabe, războiul civil din Iran. În cele din urmă, se dedică definitiv literaturii, fiind răsplătit în 1993 cu prestigiosul premiu Goncourt pentru romanul Stâncă lui Tanios.

Prozator prolific, tradus în peste douăzeci de limbi, Amin Maalouf debutează în 1983 cu eseu Cruciadele văzute de arabi, urmat de romanele Leon Africanul (1986), Samarkand (1988, pentru care i se decernează Prix des Maisons de la Presse), Grădinile luminii (1991), Primul secol după Beatrice (1992), Scările Levantului (1996), Periplul lui Baldassare (2000, distins cu Premiul Jacques Audiberti-Viile d'Antibes) și Origini (2004). În 1998 a publicat volumul de eseuri Identitățile ucigașe.

Pornind de la un pretext literar (manuscrisul Rubaiatelor lui Omar Khayyam, cunoscutul poet persan), Amin Maalouf reconstruiește, în Samarkand, un univers exotic de o frumusețe tulburătoare, populat cu personaje coborâte parcă din O mie și una de nopți: Omar Khayyam însuși, o personalitate remarcabilă a acelor timpuri, poet, matematician și astronom strălucit, vizirul Nizam al-Mulk, ale cărui teorii politice anticipează Principele lui Machiavelli, și Hasan Sabbah, al cărui fanatism religios este egalat numai de îndârjirea cu care își conduce spre victorie grupul de asasini refugiat într-o fortăreață de pe culmile muntelui Alamut. Această lume pierdută este readusă la viață cu aproape un mileniu mai târziu, sub privirea unui cercetător aflat în căutarea manuscrisului pierdut.

Tatălui meu

Și acum, preumblă-ți privirea asupra
Cetății Samarkandului! Nu este ea oare
regina Pământului ? Mândră, mai presus
de toate orașele și ținându-le în mâini
destinele ?

Edgar Allan POE
(1809-1849)

Pe fundul Oceanului Atlantic se află o carte. Povestea ei vreau să v-o istorisesc.

Cunoașteți, poate, deznodământul; la vremea lui, ziarele l-au relatat și, de-atunci încoace, unele lucrări l-au consemnat: când s-a scufundat Titanicul, în noaptea de 14 spre 15 aprilie 1912, în largul Insulei Terra Nova, cea mai prestigioasă dintre victime era o carte, unicul exemplar al Rubaiatelor lui Omar Khayyam, înțelept persan, poet, astronom.

Voi vorbi doar în treacăt despre acest naufragiu. Alții decât mine au cântărit nenorocirea în dolari, alții decât mine au inventariat cum se cuvine cadavrele și ultimele cuvinte. După șase ani, nu mă mai obsedează decât acea ființă de carne și cerneală, al cărei nevrednic păstrător am fost pentru o vreme. Oare nu eu, Benjamin O. Lesage, am fost acela care a smuls-o din Asia ei natală? Oare nu în bagajele mele s-a îmbarcat ea pe Titanic? Și cine oare i-a întrerupt parcursul milenar, dacă nu arogața secolului meu?

De-atunci, lumea s-a acoperit de sânge și de umbră, tot mai mult în fiecare zi, iar mie viața nu mi-a mai surâs. A trebuit să mă îndepărtez de oameni ca să nu mai ascult decât vocile amintirii și să hrănesc o speranță naivă, o viziune stăruitoare: mâine va fi regăsită. Ocrotită de sipetul ei de aur, cartea se va ivi intactă din întunecimile marine, cu destinul îmbogățit de o nouă odisee. Degetele vor putea s-o atingă, s-o deschidă, să se afunde în ea; ochii robiți îi vor urmări de la un capăt la altul hronicul aventurilor, vor descoperi poetul, primele sale versuri, primele beții, primele spaime. Și secta Asasinilor. Apoi se vor opri, neîncrezători, în fața unei imagini de culoarea nisipului și a smaraldului.

Ea nu poartă nici dată, nici semnătură, nimic altceva decât aceste fraze, pătimașe sau dezamăgite: Samarkand, cel mai frumos chip pe care Pământul l-a îndreptat vreodată spre soare.

CARTEA ÎNTÂI

Poeti si amanti

In lume, spune-mi, cine in păcat n-a căzut,
îmi spui ?

Cine n-a greșit cu nimic oare cum a trăit,
îmi spui ?

Dacă, pentru că fac rău, Tu cu răul mă
pedepsești, spune-mi,

Intre Tine și mine, unde-i diferența, îmi
spui 71

Omar KHAYYAM

1. Traducerea majorității rubaiatelor prezente în textul cărții a fost preluată după tălmăcirea din limba persană datorată lui Gheorghe Iorga, Un arian în umbra moscheii. Omar Khayyam - Rubaiate, Editura Universitas XXI, Iași, 2004.
Traducerea celorlalte rubaiate, inexistente în ediția de mai sus, aparține traducătorului cărții.

I

Uneori, la Samarkand, în seara unei zile domoale și posomorâte, unii orășeni lipsiți de ocupație vin să dea târcoale prin fundătura dintre două taverne, în vecinătatea pieței de mirodenii, nu ca să guste din vinul tămâios de Soghiana, ci pentru a pândi du-te-vino-ul trecătorilor sau pentru a se lua de cine știe ce băutor cherchelit. Omul este atunci târât prin pulbere, împrôșcat cu insulte, sortit unui iad al cărui foc îi va aduce în vecii vecilor aminte de lucirea roșiatică a vinului ispititor.

Dintr-o asemenea pățanie avea să se nască manuscrisul Rubaiatelor, în vara anului 1072. Omar Khayyam are douăzeci și patru de ani și se află de puțină vreme la Samarkand. Se îndreaptă oare anume către tavernă, în acea seară, sau hazardul hoinărelilor este cel care-l mână? Plăcerea nouă de a măsura cu pasul un oraș necunoscut, cu ochii furați de nenumăratele nuanțe ale zilei care se sfârșește: pe strada Câmpului de Revent, un băiețuș o tulește, în picioarele goale pe pavelele late, strângând la piept un măr furat de pe cine știe ce tarabă ; în bazarul postăvarilor, în interiorul unei dughene supra-etajate, încă se dispută o partidă de nard, la lumina unei lămpi cu ulei: două zaruri aruncate, o înjurătură, un răs înăbușit; sub arcada frânghierilor, un catârgiu se oprește

lângă o fântână, lasă să-i curgă apa proaspătă în căușul palmelor împreunate, apoi se apleacă, țuguindu-și buzele, ca pentru a săruta fruntea unui copil adormit; odată setea potolită, își trece palmele ude peste față, mormăie o mulțumire, ridică de jos un pepene scobit, îl umple cu apă și i-l duce animalului său pentru ca acesta să poată, la rându-i, să bea.

În piața negustorilor de fructe afumate, o femeie însărcinată îi aține calea lui Khayyam. Cu vâlul ridicat, de-abia dacă îi dai cincisprezece ani. Fără o vorbă, fără un zâmbet pe buzele-i nevinovate, ea îi șterpelește din mâini câteva din migdalele prăjite pe care tocmai le cumpărase. Plimbărețul nu se miră, e o credință străveche la Samarkand: când o viitoare mamă întâlnește pe stradă un străin care-i este pe plac, trebuie să caute să obțină o parte din hrana acestuia; astfel, copilul va fi la fel de chipeș ca el, cu aceeași siluetă zveltă, cu aceleași trăsături nobile și regulate.

Omar se oprește din mestecatul migdalelor rămase, privind cum se îndepărtează necunoscuta. Deodată, un urlat ajunge până la el, îmboldindu-l să se grăbească. În curând, se află în mijlocul unei mulțimi dezlănțuite. Un bătrân cu lungi mădulare scheletice e deja la pământ, cu capul gol, cu părul alb în dezordine pe o țeastă de un cafeniu închis; de furie, de groază, strigătele sale nu mai sunt decât un hohot prelungit. Ochii săi îl imploră pe nou-venit.

Împrejurul nefericitului, vreo douăzeci de indivizi, cu bărbile fluturând a victorie, cu ciomege răzbunătoare și, la distanță, un cerc de spectatori binedispuși. Unul dintre aceștia, observând expresia indignată a lui Khayyam, îi aruncă pe tonul cel mai liniștitor: „Nu-i nimic, nu-i decât

.laber-cel-Lung!" Omar tresare, un fior de rușine îi străbate crumazul, murmură: „Jaber, tovarășul lui Abu Aii!"

O poreclă dintre cele mai obișnuite, Abu Aii. Dar alunei când un literat, la Buhara, la Cordoba, la Balkh sau la Bagdad, îl pomenește astfel, pe un ton de familiară deferență, nu e posibilă nici o confuzie în legătură cu personajul respectiv: este vorba despre Abu Aii Ibn Sina, faimos în Apus sub numele de Avicenna. Omar nu l-a cunoscut, s-a născut la unsprezece ani după moartea acestuia, dar îl venerează ca pe maestrul de netăgăduit al generației sale, deținătorul tuturor cunoștințelor, apostolul Rațiunii.

Khayyam murmură din nou: „Jaber, învățacelul favorit al lui Abu Aii!" Căci, deși acum îl vede pentru prima oară, destinul său dureros și exemplar nu-i e străin. Avicenna vedea în el continuatorul medicinei, ca și al metafizicii sale, îi admira forța argumentelor; nu-i reproșa decât faptul de a-și declara prea tare și prea apăsător ideile. Acest cusur îi adusese lui Jaber mai multe șederi la închisoare și trei biciuiri publice, ultima în Piața Mare din Samarkand, o sută cincizeci de lovituri cu vâna de bou, în prezența tuturor apropiaților. Nu-și revenise niciodată din această umilire. În care clipă alunecase de la îndrăzneală la nebunie? Neîndoielnic, la moartea soției sale. A fost văzut, de-atunci, rătăcind în zdrențe, clătănându-se pe picioare, zbierând nerozii nelegiuite. Pe urmele sale, cârduri de ștregari băteau râzând din palme, aruncând asupra-i pietre ascuțite, care-l răneau până la lacrimi.

Urmărind întreaga scenă, Omar nu se poate împiedica să nu gândească: „Dacă nu bag de seamă, într-o zi am să ajung ca zdreanță asta". Nu atât de beție se teme, știe că n-are să i se lase pradă, vinul și cu el au învățat să

se respecte reciproc, niciodată unul dintre ei nu l-ar doborî pe celălalt. Lucrul de care se teme cel mai mult este gloata, putița ca aceasta să sfărâme în el zidul cuviinței. Se simte amenințat de spectacolul acestui om decăzut, copleșit, ar vrea să se întoarcă din drum, să se îndepărteze. Dar știe că nu va lăsa pradă mulțimii un tovarăș al lui Avicenna. Face trei pași domoli, demni, ia aerul cel mai detașat, ca să spună, cu un glas ferm, însoțit de un gest suveran:

— Lăsați-l să plece pe acest nefericit!

Șeful bandei tocmai se plecase asupra lui Jaber; se îndreaptă, apoi se apropie greoi de intrus, proțâpindu-se în fața lui. O cicatrice adâncă îi străbate barba, de la urechea dreaptă până în capătul bărbiei, și tocmai partea aceea, partea brăzdată, o întinde spre interlocutorul său, rostind ca o sentință:

— Omul acesta este un bețiv, un necredincios, un filassouf!

A șuierat ultimul cuvânt ca pe o invectivă.

— Nu mai avem nevoie de nici un filassouf la Samarkand!

Un murmur aprobator în mulțime. Pentru acești oameni, termenul „filozof” desemnează orice persoană care se interesează prea îndeaproape de științele profane ale grecilor și, în general, de tot ce nu înseamnă religie sau literatură. În ciuda vârstei sale fragede, Omar Khayyam este deja un eminent filassouf, un vânat cu mult mai mare decât acest nefericit de Jaber.

Cu siguranță, omul cu cicatricea pe obraz nu l-a recunoscut, pentru că se îndepărtează de el, se apleacă din i. Filozof (aici, peior).

nou asupra bătrânului, de-acum amuțit, îl apucă de păr, îl zgâlțâie capul de trei-patru ori, se face că vrea să i-l i răpe de zidul cel mai apropiat, apoi îi dă dintr-odată ilumul. Deși brutal, gestul rămâne reținut, ca și cum bărbatul, arătându-și întreaga hotărâre, ar ezita totuși sa meargă până la crimă. Khayyam alege acel moment pentru a interveni din nou.

— Haide, lasă-l pe bătrânul acesta, e văduv, bolnav, nebun, nu vezi că de-abia își mai poate mișca buzele?

Șeful se ridică dintr-un salt, înaintează spre Khayyam, i.și înalță degetul până la barba acestuia:

— Tu, care pari să-l cunoști atât de bine, cine ești, de fapt? Nu ești din Samarkand! Nimeni nu te-a văzut vreodată în acest oraș!

Omar depărtează mâna interlocutorului său cu dispreț, dar fără bruschețe, pentru a-l ține la respect, lipsindu-l totodată de pretextul unei încăierări. Bărbatul face un pas înapoi, dar stăruie:

— Care ți-e numele, străine ?

Khayyam șovăie să se dea de gol, caută un subterfugiu, își ridică privirea spre cer, unde un norișor tocmai a acoperit cornul lunii. O tăcere, un suspin. Să te refugiezi în contemplație, să numești stelele una câte una, să fii departe, la adăpost de mulțimi!

Deja ceata îl înconjoară, câteva mâini îl ating, redevine stăpân pe sine.

— Sunt Omar, fiul lui Ibrahim din Nishapur. Și tu, tu cine ești?

Simplă interogație retorică, omul n-are deloc intenția să se prezinte. Se află în orașul său și el este cel care pune întrebările. Ulterior, Omar avea să-i afle porecla, i se spune Studentul-cu-Cicatrice. Cu un ciomag în mână,

cu un citat pe buze, mâine va face Samarkandul să tremure. Pentru moment, influența lui nu se întinde dincolo de acești tineri care-l înconjoară, atenți la cea mai mică frază, la cel mai mic semn al lui.

În ochi îi apare o lucire neașteptată. Se întoarce spre acoliții săi. Apoi, triumfător, spre mulțime. Exclamă:

— Dumnezeu, cum am putut oare să nu-l recunosc pe Omar, fiul lui Ibrahim Khayyam din Nishapur ? Omar, steaua Khorasanului, geniul Persiei și al celor două Irakuri, prințul filozofilor!

Mimează o adâncă plecăciune și își flutură degetele de cele două părți ale turbanului, atrăgând inevitabil râsetele grosolane ale cetei de gură-cască.

— Cum am putut oare să nu-l recunosc pe cel care a scris acest rubai atât de plin de cucernicie și de devoțiune:

Carafa de vin, o, Doamne, mi-ai spart-o!
Iar ușa bucuriei, o, Doamne, în nas mi-ai trântit-o!
Din stângăcie, Tu mi-ai vărsat pe pământ rumenul vin!
(De pământ să mi se umple gura!), oare erai, Doamne, beat?

Khayyam ascultă, revoltat, neliniștit. O asemenea provocare înseamnă instigare la crimă, pe loc. Fără să piardă nici o clipă, își aruncă răspunsul, cu glas tare și limpede, pentru ca nimeni din mulțime să nu se lase amăgit:

— Aud acest catren pentru prima dată din gura ta, străine. Dar iată un rubai pe care l-am compus cu adevărat:

Ii vezi pe cei doi sau trei idioți ? Lumea o țin în mâinile lor.
Nimic nu știu. Superiori se cred din ignoranță.
Mergi pe drumul tău, de ei seamă nu ține. În splendida-le
suficiență,
Eretici îi vor numi pe cei ce nu-s de-ai lor.

Khayyam a greșit, neîndoielnic, atunci când a însoțit expresia „Îi vezi” cu un gest disprețuitor în direcția adversarilor săi. Se întind mâini, îl trag de veșmântul care începe să se sfâșie. Se clatină. Spatele lui izbește un genunchi, apoi netezimea unei lespezi. Strivit sub haită, nu găsește de cuviință să se zbată, îngăduie ca hainele să-i fie rupte în bucăți și ca trupul să-i fie sfârtecat, se lasă deja pradă apaticei amorțeli a victimei jertfite, nu simte nimic, n-aude nimic, e închis în sine, în spatele unui zid până-n nori și cu porțile ferecate.

Și îi privește ca pe niște intruși pe cei zece bărbați înarmați care vin să întrerupă sacrificiul. Aceștia poartă, pe tichiile de fetru, însemnul de un verde pal al ahdath-ilor, străjile orașului Samarkand. De îndată ce i-au văzut, agresorii s-au îndepărtat de Khayyam; dar, ca să-și justifice purtarea, s-au apucat să strige, luând mulțimea drept martor:

— Alchimistule ! Alchimistule !

În ochii autorităților, faptul de a fi filozof nu reprezintă un delict, dar practicarea alchimiei este pasibilă de pedeapsa cu moartea.

— Alchimistule ! Acest străin este alchimist!

Dar șeful patrului n-are de gând să tragă concluzii pripite.

— Dacă bărbatul acesta este într-adevăr un alchimist, se cuvine să-l ducem la marele judecător Abu Taher.

În vreme ce Jaber-cel-Lung, uitat de toți, se târăște spre taverna cea mai apropiată și se furișează acolo, fângăduindu-și să nu se mai aventureze niciodată pe-afară, Omar reușește să se ridice fără ajutorul nimănui. Merge drept, în tăcere ; înfățișarea semeață îi acoperă ca un vâl cuviincios veșmintele sfâșiate și obrazul plin de sânge.

în fața lui, străji înarmate cu torțe deschid calea. În urmă-i vin agresorii, apoi alaiul de gură-cască.

Omar nu-i vede, nu-i aude. Pentru el, străzile sunt pustii, pământul e lipsit de zgomote, ceru-i fără nori, iar Samarkandul rămâne acel loc de vis pe care l-a descoperit cu câteva zile mai înainte.

A sosit aici după trei săptămâni de drum și, fără să se odihnească o clipă, a hotărât să urmeze îndeaproape sfaturile călătorilor din vremurile trecute. Urcați, îndeamnă aceștia, pe terasa cetății Kuhandiz, vechea fortăreață, plimbați-vă cu prisosință privirea, nu veți întâlni decât ape și verdeață, răzoare înflorite și chiparoși tunși de cei mai iscusiți grădinari, în formă de boi, de elefanți, de cămile îngenuncheate, de pantere care se înfruntă și par gata să sară. În realitate, chiar în interiorul incintei, începând de la Poarta Mănăstirii, la apus, și până la Poarta Chinei, Omar n-a văzut decât livezi dese și pâraie repezi. Apoi, ici și colo, avântarea unui minaret de cărămidă, o cupolă cizelată de umbră, albeața unui zid de foișor. Și, pe malul unei bălți dezmiardate de sălcii plângătoare, o femeie goală care se scâldea, cu părul în bătaia vântului arzător.

Oare nu această viziune de paradis a vrut s-o evoce pictorul anonim care, cu mult mai târziu, s-a apucat să illustreze manuscrisul Rubaiatelor? Oare nu tot pe ea o păstrează în gând Omar, în vreme ce e condus către cartierul Asfizar, unde își are reședința Abu Taher, cadiul cadiilor din Samarkand? Și-n sinea lui, își spune neîncetat: „Nu voi urî acest oraș. Chiar dacă femeia care se scâldea nu e decât o vedenie. Chiar dacă realitatea poartă chipul omului cu cicatrice. Chiar dacă această noapte răcoroasă se vedește a fi cea din urmă pentru mine”.

II

În imensul divan al judecătorului, chipul lui Khayyam ia culoarea fildeşului în lumina candelabrelor îndepărtate. De îndată ce a intrat, două străji de vârstă mijlocie l-au înșfăcat strâns de umeri, ca și cum ar fi fost un apucat primejdios. Și, ținut astfel, așteaptă în apropierea ușii.

Așezat la celălalt capăt al încăperii, cadiul nu l-a observat, isprăvește de judecat o pricină, discută cu pârâșii, îi dă dreptate unuia, îl dojenește pe celălalt. O veche ceartă între vecini, se pare, pizme repetate, cârcoteli neînsemnate. Abu Taher sfârșește prin a-și manifesta zgomotos plictiseala, le poruncește celor doi capi de familie să se îmbrățișeze, acolo, în fața lui, ca și cum nu i-ar fi despărțit nicicând nimic. Unul dintre ei face un pas, celălalt, un colos cu fruntea îngustă, se împotrivește. Cadiul îl pălmuește cu toată forța, făcându-i pe privitori să tremure. Uriașul privește lung la acest personaj rotofei, iute la mânie și plin de neastâmpăr, care a trebuit să se înalțe ca să ajungă până la el, apoi lasă capul în jos, își șterge obrazul și se supune.

După ce a poftit pe toată lumea să iasă, Abu Taher le face semn străjilor să se apropie. Acestea își prezintă pe nerăsuflăte raportul, răspund la câteva întrebări, se

străduiesc să arate de ce au lăsat să se creeze o asemenea îmbulzeală pe străzi. După aceea, este rândul omului cu cicatrice să se justifice. El se apleacă spre cadiu, care pare să-l cunoască de multă vreme, și se lansează într-un monolog însuflețit. Abu Taher îl ascultă cu atenție, fără a lăsa să i se ghicească părerea. Apoi, rezervându-și câteva clipe de reflecție, poruncește:

— Spuneți mulțimii să se împrăștie. Fiecare să se înapoieze acasă pe drumul cel mai scurt, și - adresându-se agresorilor - voi toți să vă duceți, la rându-vă, acasă! Până mâine, nu se va hotărî nimic. Prizonierul va rămâne aici peste noapte, îl vor veghea străjile mele, și nimeni altcineva.

Surprins să se vadă atât de repede poftit să dispară, omul cu cicatrice schițează un protest, dar se răzgândește imediat. Prudent, își apucă poalele veșmântului și se retrage cu o plecăciune.

Când rămâne față în față cu Omar, avându-i ca martori doar pe proprii săi oameni de încredere, Abu Taher rostește această frază enigmatică de întâmpinare:

— E o onoare să-l primesc în acest loc pe ilustrul Omar Khayyam din Nishapur.

Nici ironic, nici afectuos nu e cadiul. Nici cea mai mică urmă de emoție. Ton neutru, voce calmă, turban în formă de lalea, sprâncene zbârlite, barbă cenușie, fără mustață, nesfârșită privire scrutătoare.

Primirea este cu atât mai ambiguă cu cât Omar se afla acolo de un ceas, în picioare și cu veșmântul în zdrențe, pradă tuturor privirilor, zâmbetelor, murmururilor.

După câteva clipe măsurate cu măiestrie, Abu Taher adaugă:

— Omar, tu nu ești un necunoscut la Samarkand. În ciuda vârstei tinere, erudiția ți-e deja proverbială, isprăvile tale se istorisesc prin școli. Nu este oare adevărat că ai citit de șapte ori, la Isfahan, o lucrare voluminoasă de-a lui Avicenna și că, odată întors la Nishapur, ai reprodus-o cuvânt cu cuvânt, din memorie?

Khayyam e măgulit că reușita sa, autentică, este cunoscută în Transoxiana, dar asta nu-i risipește temerile. Referirea la Avicenna în gura unui cadiu de rit șafeit n-are nimic liniștitor; de altfel, până una-alta, n-a fost invitat să se așeze. Abu Taher continuă:

—■ Nu numai isprăvile tale se transmit din gură-n gură, îți sunt puse în seamă și niște catrene foarte ciudate.

Cuvântul este măsurat, nu acuză, nici nu prea scuză, nu iscodește decât la modul indirect. Omar consideră că a venit momentul să rupă tăcerea:

— Rubaiul pe care îl repetă omul cu cicatrice nu-mi aparține.

Dintr-o mișcare nerăbdătoare cu dosul mâinii, judecătorul risipește protestul. Pentru prima dată, tonul lui este sever:

— Puțin contează faptul că ai compus cutare sau cutare vers. Mi s-au relatat fraze atât de blasfemiatoare încât, de le-aș cita, m-aș simți la fel de vinovat ca și acela care le-a proferat. Nu caut să te fac să mărturisești, nu caut să-ți dau o pedeapsă. Aceste acuzații de alchimie nu mi-au intrat pe o ureche decât ca să iasă pe cealaltă. Suntem singuri, suntem doi bărbați instruiți și nu vreau decât să aflu adevărul.

Omar nu e deloc liniștit, se teme de o capcană, șovăie să răspundă. Se vede deja dat pe mâna călăului, ca să

fie schilodit, scopit sau răstignit. Abu Taher ridică glasul, aproape că strigă:

— Omar, fiu al lui Ibrahim, fabricant de corturi din Nishapur, nu știi oare să recunoști un prieten?

În această frază există o notă de sinceritate care-l încurajează pe Khayyam. „Să recunoști un prieten?” Analizează problema cu gravitate, privește îndelung fața cadiului, îi examinează rictusurile, freamătele bărbii. Încet, se lasă invadat de încredere. Trăsăturile i se destind, i se relaxează. Se desprinde de străjile care, la un gest al cadiului, nu-l mai opresc. Apoi merge să se așeze, fără să fi fost pofțit. Judecătorul zâmbeste cu bunăvoință, dar își reia fără păsuire iscodeala:

— Ești tu oare necredinciosul pe care-l zugrăvesc unii?

Mai mult decât o întrebare, e un strigăt disperat de ajutor, pe care Khayyam nu-l respinge:

— Pun la îndoială zelul bigoșilor, dar n-am spus niciodată că Unul înseamnă doi.

— Ai gândit-o vreodată?

— Niciodată, Dumnezeu mi-e martor.

— Pentru mine, e de-ajuns. Și pentru Creator, cred.

Dar nu pentru mulțime. Îți sunt pândite cuvintele, gesturile mărunte, ale mele de asemenea, ca acelea ale principilor. Ai fost auzit rostind: „Mă duc câteodată prin moschei, unde umbra e prielnică somnului”.

— Doar un om aflat în armonie cu Creatorul său ar putea să-și afle somnul într-un loc de închinăciune.

În ciuda figurii exprimând îndoiala a lui Abu Taher, Omar se înflăcărează și adaugă:

— Nu sunt dintre aceia a căror credință nu înseamnă decât groază față de Judecata de Apoi, a căror rugăciune nu e decât prosternare. Modul meu de a mă ruga?

(ontemplu un trandafir, număr stelele, mă minunez în fața frumuseții Creației, a perfecțiunii alcătuirii sale, a omului, cea mai frumoasă operă a Ziditorului, a minții sale însetate de cunoaștere, a sufletului însetat de dragoste, a simțurilor sale, a tuturor simțurilor, treze sau amorțite.

Cu ochi gânditori, cadiul se ridică, vine să se așeze alături de Khayyam, punând pe umărul acestuia o mână părintească. Străjile schimbă priviri uimite.

— Ascultă, tinere prieten, Preaînaltul ți-a dăruit tot ce poate dobândi mai de preț un fiu al lui Adam, inteligența, arta cuvântului, sănătatea, frumusețea, dorința de cunoaștere, de a te bucura de existență, admirația oamenilor și, presupun, suspinele femeilor. Sper că El nu te-a lipsit de înțelepciune, înțelepciunea tăcerii, fără de care nimic din toate acestea nu poate fi prețuit sau păstrat.

— Ar trebui să aștept să ajung bătrân ca să spun ceea ce gândesc?

— Până în ziua în care vei putea să spui tot ce gândești, vor fi avut vreme să îmbătrânească urmașii urmașilor tăi. Trăim în epoca tainei și a fricii, trebuie să ai două fețe, una s-o arăți mulțimii, iar pe cealaltă ție și Creatorului tău. Dacă vrei să-ți păstrezi ochii, urechile și limba, uită ca ai ochi, urechi și limbă.

Cadiul tace, tăcerea-i este aspră. Nu din acele tăceri care cheamă vorbele celuilalt, ci dintr-acelea care vuiesc și umplu spațiul. Omar așteaptă, cu privirea-n pământ, lăsându-l pe cadiu să aleagă dintre cuvintele care i se îmbulzesc în minte.

Dar Abu Taher respiră adânc și le dă oamenilor săi un ordin tăios. Aceștia se îndepărtează. De îndată ce au

închis ușa, el se îndreaptă către un colț al divanului, ridică o margine a tapiseriei, apoi capacul unui sipet de lemn căptușit cu damasc. Scoate de-acolo o carte pe care i-o oferă lui Omar cu un gest ceremonios. Îndulcit, e-adevărat, de un zâmbet protector.

Or, cartea e chiar aceea pe care eu, Benjamin O. Lesage, aveam s-o țin într-o zi în propriile-mi mâini. A fost întotdeauna aidoma la atingere, presupun. O piele groasă, aspră, adâncituri în formă de coadă de păun, margini de pagină neregulate, roase. Dar, când o deschide Khayyam, în acea noapte de vară de neuitat, nu vede decât două sute cincizeci și șase de pagini goale, încă fără poeme, fără picturi, fără comentarii pe margini, fără miniaturi.

Ca să-și ascundă emoția, Abu Taher adoptă un ton de negustor ambulant:

— Este kaghez chinezesc, cea mai bună hârtie care se va fi produs vreodată în atelierele din Samarkand. Un evreu din cartierul Maturid a fabricat-o special pentru mine, după o rețetă străveche, în întregime din dud alb. Pipăi-o, e din aceeași sevă ca mătasea.

Își drege glasul înainte de a explica:

— Aveam un frate, cu zece ani mai mare decât mine, era de vârsta ta când a murit. A fost sfâșiat în bucăți, în orașul Balkh, pentru că a compus un poem care-i displicuse suveranului din acea vreme. L-au acuzat că urzea o erezie, nu știu dacă era adevărat, dar i-am purtat fratelui meu pică fiindcă și-a riscat viața pentru un poem, pentru un biet poem, cu puțin mai lung decât un rubai.

Glasul i se poticnește, se înalță gâfâit:

— Păstrează această carte. Ori de câte ori un vers va căpăta formă în mintea ta, ori de câte ori se va apropia de buzele tale, căutând să iasă, înăbușă-l fără cruțare, scrie-l mai bine pe aceste file, care vor rămâne tănuite. Iar când îl scrii, gândește-te la Abu Taher.

Știa oare cadiul că, prin acest gest, prin aceste cuvinte, dădea naștere uneia dintre tainele cele mai bine păstrate din istoria literaturii? Că au trebuit să treacă opt secole până ce lumea să descopere poezia sublimă a lui Omar Khayyam, până ce Rubaiatele sale să fie cinstite drept una dintre operele cele mai originale ale tuturor timpurilor, până ce straniul destin al manuscrisului din Samarkand să fie, în sfârșit, cunoscut?

III

in acea noapte, Omar și-a căutat zadarnic somnul într-un foișor, într-un pavilion de lemn aflat pe o colină golașă, în mijlocul imensei grădini a lui Abu Taher. In apropierea lui, pe o masă joasă, până de scris și călimară, un opaiț stins și cartea sa deschisă la prima pagină, rămasă albă.

In zori, o nălucă: o frumoasă sclavă care-i aduce o tavă cu bucăți de pepene, un veșmânt nou, o eșarfă de turban din mătase de Zandan. Și un mesaj șoptit:

— Stăpânul te așteaptă după rugăciunea din zori.

Sala de primire e deja ticsită, reclamantți, milogi, curteni, apropiați, vizitatori de toate rangurile și, printre ei, Studentul-cu-Cicatrice, venit, fără îndoială, după vești. De îndată ce Omar deschide ușa, glasul cadiului îndreaptă asupra lui priviri și murmure:

— Bun-venit imamului Omar Khayyam, bărbatul pe care nu-l întrece nimeni în cunoașterea tradiției Profetului, autoritatea pe care nimeni n-o pune la îndoială, glasul de care nimeni nu se îndoiește.

Unul după altul, vizitatorii se ridică, schițând o plecăciune, mormăind cine știe ce formulă de politețe înainte de a se așeza la loc. Cu o privire furișă, Omar îl observă pe omul cu cicatrice, care pare să se sufoce în colțul său,

iscunzându-și, totuși, sentimentele sub o mină timid-batjoi-oritoare.

În modul cel mai ceremonios cu putință, Abu Taher îl roagă pe Omar să se așeze la dreapta sa, obligându-și vecinii să se depărteze în grabă. Apoi reia firul:

— Măritul nostru oaspete a avut parte aseară de o întâmplare nefericită. El, care este cinstit în Khorasan, ni Fars și în Mazandaran, el, pe care oricare cetate dorește să-l primească între zidurile sale, pe care orice principe speră să-l atragă la curtea sa, a fost atacat, ieri, pe străzile din Samarkand!

Se ridică exclamații indignate, urmate de un vuiet pe rare cadiul îl lasă să crească puțin, înainte de a-l domoli printr-un gest și de a continua:

— Fapt încă și mai grav, în bazar a fost cât pe ce să izbucnească o răzmeriță. O răzmeriță, în ajunul vizitei preaslăvitului nostru suveran Nasr Han, Soarele împărăției, care trebuie să sosească chiar în această dimineață de la Buhara, după voia Domnului! Nu cutez să-mi închipui ni ce nenorocire ne-am găsi astăzi dacă mulțimea n-ar fi putut fi ținută în frâu și împrăștiată. V-o spun, multe rapete ar fi fost gata să cadă de pe umeri!

Se oprește ca să-și tragă răsuflarea, dar mai cu seamă pentru a-și pregăti efectul și a lăsa teama să se strecoare ni suflete.

— Din fericire, unul din vechii mei discipoli, aici de lată, l-a recunoscut pe eminentul nostru vizitator și a venit să-mi dea de știre.

Îl arată cu degetul pe Studentul-cu-Cicatrice și îl pofteste să se ridice:

— Cum de l-ai recunoscut pe imamul Omar?
În loc de răspuns, câteva silabe bolborosite.

— Mai tare! Uncheșul de aici nu te aude, strigă cadiul, arătând spre o venerabilă barbă albă de la stânga sa.

— L-am recunoscut pe strălucitul oaspete datorită elocinței sale, rosti cu greutate omul cu cicatrice, și l-am iscodit în privința numelui, înainte de a-l aduce acasă la cadiul nostru.

— Bine ai făcut! Dacă răzmerița ar fi continuat, s-ar fi ajuns la vărsare de sânge. Vino, așadar, să te așezi lângă oaspetele nostru, ai meritat-o.

În timp ce omul cu cicatrice se apropie, cu un aer aparent supus, Abu Taher strecoară la urechea lui Omar :

— Dacă nu ți-a devenit prieten, măcar nu va mai putea să te învinuiască în public.

Cu voce tare, continuă:

— Pot oare să sper că, în ciuda a tot ce a îndurat, khwaje Omar nu va păstra o amintire prea neplăcută Samarkandului ?

— Ceea ce s-a întâmplat aseară, răspunde Khayyam, este deja trecut pentru mine. Iar când mă voi gândi, mai târziu, la orașul acesta, voi păstra în suflet o cu totul altă imagine, imaginea unui om minunat. Nu vorbesc de Abu Taher. Cel mai frumos elogiu care i se poate face unui cadiu nu este acela de a-i lăuda calitățile, ci spiritul de dreptate al celor pe care-i are în seamă. Or, în ziua sosirii, catârca mea suise cu greu ultima coastă care duce spre Poarta Kish, iar eu însumi de-abia pusesem piciorul pe pământ, când un bărbat a intrat în vorbă cu mine.

„Bine ai venit în acest oraș”, mi-a spus el, „ai aici rude, prieteni?”

I-am răspuns că nu, fără să mă opresc, temându-mă că am de-a face cu cine știe ce pungăș, în cel mai bun caz cu un milog sau cu un pisălog. Dar bărbatul a continuat:

„Nu te îngrijora de stăruința mea, nobile vizitator. Stăpânul mi-a poruncit să mă așez în acest loc, așteptând orice călător spre a-i oferi ospitalitate”.

Omul părea de condiție modestă, dar era îmbrăcat cu veșminte curate și cunoștea deprinderile oamenilor respectabili. L-am urmat. După câțiva pași, m-a invitat să intru printr-o poartă grea, am străbătut un coridor boltit, pentru a ajunge în curtea unui caravanserai, cu o fântână în mijloc, cu oameni și animale care umblau de colo-colo și, île jur împrejur, pe două caturi, cu odăi pentru călători. Lărbatul a spus :

„Vei putea să rămâi aici oricât poțfești, o noapte sau vreme mai îndelungată, în acest loc vei găsi pat și hrană, și nutreț pentru catârca ta”.

Când l-am întrebat ce este de plată, s-a simțit jignit.

„Aici ești invitatul stăpânului meu.”

„Și unde se află această gazdă atât de mărinimoasă, ca să-i pot adresa mulțumirile mele?”

„Stăpânul meu a murit de mai bine de șapte ani, lăsându-mi o sumă de bani pe care trebuie să o cheltuiesc ut întregime spre a-i cinsti pe vizitatorii Samarkandului.”

„Și cum se numea acest stăpân, ca să pot măcar să povestesc despre milosârdia lui?”

„Numai Preaînaltului i se cuvine recunoștința ta, mulțumește-!. Lui, El va ști prin milostenia cui I se aduce mulțumire.”

Și astfel, vreme de mai multe zile, am rămas în casa acelui bărbat. Ieșeam și mă întorceam, găseam întotdeauna acolo talere pline cu bucate gustoase, iar animalul meu era mai bine îngrijit acolo decât dacă m-aș fi ocupat de el eu însumi.

Omar a privit asistența, urmărind vreo reacție. Dar istorisirea lui n-a stârnit nici un freamăt pe buze, nici o

întrebare în ochi. Ghicindu-i nedumerirea, cadiul îi explică:

— Multe orașe pretind că sunt cele mai ospitaliere din toate ținuturile Islamului, dar numai locuitorii Samarkandului merită această cinste. După știința mea, niciodată vreun călător n-a trebuit să plătească pentru găzduire sau pentru hrană, cunosc familii întregi care s-au ruinat ca să-i cinstească pe oaspeți sau pe nevoiași. Cu toate acestea, nu-i vei auzi niciodată făcându-și din asta un titlu de glorie sau lăudându-se. Există mai bine de două mii de fântâni în acest oraș, făcute din teracotă, din aramă sau din porțelan, fântâni pe care ai putut să le observi la toate colțurile de stradă, mereu pline cu apă proaspătă spre a potoli setea trecătorilor, toate fiind dăruite de oamenii din Samarkand; crezi oare că fie și un singur om și-ar grava numele pe ele, spre a-și atrage mulțumiri ?

— Recunosc, n-am întâlnit niciunde o asemenea generozitate. Mi-ați îngădui, totuși, să pun o întrebare care îmi muncește mintea?

Cadiul îi taie vorba:

— Știi ce vei întreba: cum de niște oameni care așază atât de sus virtuțile ospitalității pot să se facă vinovați de brutalitate împotriva unui oaspete ca tine?

— Sau împotriva unui nefericit de bătrân ca Jaber-cel-Lung.

— Am să-ți dau răspunsul, el e cuprins într-un singur cuvânt: teama. Orice violență este, aici, odrasla fricii. Credința noastră este asediată din toate părțile, de karmații din Bahrein, de imamiștii din Kom, care așteaptă ceasul răzbunării, de șaptezeci și două de secte, de romeii de la Constantinopole, de necredincioșii de toate confesiunile

și, îndeosebi, de ismaeliții din Egipt, ai căror adepți sunt puzderie, până în inima Bagdadului și până și aici, la Samarkand. Nu uita niciodată ce înseamnă orașele noastre, ale Islamului, Mecca, Medina, Isfahan, Bagdad, Damasc, Buhara, Merv, Cairo, Samarkand: nimic altceva decât niște oaze pe care o clipă de nepăsare le-ar transforma (im nou în deșert. Mereu la cheremul unei furtuni de nisip!

Printr-o fereastră situată la stânga sa, *cadiul a cântărit cu o privire expertă poziția soarelui. S-a ridicat.

— E vremea să mergem în întâmpinarea suveranului nostru, spune el.

Bate din palme.

— Să ni se aducă oarece pentru drum!

Căci îi stă în obicei să-și ia cu sine niște stafide, pe care să le ciugulească pe drum, obicei pe care apropiații și oaspeții săi îl imită. De unde imensul platou de aramă care i se aduce, având pe el un munte din acele zaharicale de un galben-deschis, din care fiecare ia cât să-și umple buzunarele.

Când îi vine rândul, Studentul-cu-Cicatrice ia câteva cu vârful degetelor, întinzându-le lui Khayyam cu aceste cuvinte:

— Pesemne că ai fi preferat să-ți ofer strugurele sub formă de vin.

N-a glăsuțit prea tare, dar, ca prin farmec, întreaga asistență a tăcut, ținându-și respirația, ciulind urechea, urmărind buzele lui Omar. Care lasă să-i scape:

— Când vrem să bem vin, ne alegem cu grijă și pahar-nicul, și tovarășul de desfătări.

Vocea omului cu cicatrice se înalță puțin:

— În ceea ce mă privește, n-aș bea nici o picătură, țin să am un loc în paradis. Tu nu pari prea dornic să mă însoțești acolo.

— O veșnicie întreagă în tovărășia unor ulema l ritoși? Nu, mulțumesc, Dumnezeu ne-a făgăduit altceva.

Schimbul de replici s-a oprit acolo, Omar a grăbit pasul ca să-l prindă din urmă pe cadiul care-l cheamă.

— Trebuie ca locuitorii orașului să te vadă călărind în preajma mea, asta va risipi impresiile de-aseară.

În mulțimea adunată în vecinătatea reședinței, Omar crede că o recunoaște pe hoața de migdale, ascunsă în umbra unui păr. Încetinește pasul, o caută din ochi. Dar Abu Taher îl îmboldește:

— Mai iute, nenorocire ție dacă hanul ajunge înaintea noastră!

1. Teologi musulmani.

IV

— Astrologii au spus-o de la începutul veacurilor, și n-au mințit: patru orașe sunt născute sub semnul răzmeriței, Samarkandul, Mecca, Damascul și Palermo! Niciodată ele n-au ascultat de cărmuitorii lor decât cu forța, niciodată ele nu urmează calea cea dreaptă dacă nu e l. rasă cu paloșul. Cu paloșul a retezat Profetul semeția celor din Mecca, și cu paloșul voi reteza și eu semeția locuitorilor din Samarkand!

Nasr Han, stăpânitor al Transoxianeii, gesticulează, stând în picioare în fața tronului său; e un uriaș arămiu la față, cu hainele toate numai broderii; glasul său îi face să tremure pe apropiați și pe oaspeți, ochii lui caută în asistență o victimă, o buză care ar cuteza să freacă, o privire care să nu fie îndeajuns de pocăită, amintirea vreunei perfidii. Dar, din instinct, fiecare se strecoară în spatele vecinului său, își încovoie spinarea, grumazul, umerii, așteptând să treacă furtuna.

Negăsind o pradă care să-i cadă în gheare, Nasr Han își înșfacă veșmintele de ceremonie, le scoate unul după altul, le aruncă, furios, la pământ și le calcă în picioare, urlând, în dialectul său turco-mongol din Kashgar, potopuri de sudălmă răsunătoare. Potrivit obiceiului, suveranii poartă trei, patru, uneori șapte veșminte brodate, unul

peste altul, pe care le leapădă în cursul zilei, așezându-le solemn pe spatele celor pe care înțeleg să-i cinstească. Procedând așa cum tocmai o făcuse, Nasr Han își manifesta intenția de a nu răsplăti, în acea zi, pe nici unul din numeroșii săi oaspeți.

Aceea trebuia să fie, totuși, o zi de sărbătoare, ca la fiecare vizită a suveranului la Samarkand, dar bucuria s-a stins din primele clipe. După ce a străbătut calea pavată cu dale, care urcă dinspre râul Siab, hanul și-a făcut intrarea solemnă prin Poarta Buhara, situată în nordul orașului. Surâdea cu toată fața, ochii săi mici păreau mai adânciți în orbite, mai oblici ca niciodată, pomeții săi reflectau sclipirile chihlimbarii ale soarelui. Și apoi, dintr-odată, dispoziția i s-a schimbat. S-a apropiat de cele aproape două sute de notabilități adunate în jurul cadiului Abu Taher, a îndreptat către grupul în care se amestecase Omar Khayyam o privire iscoditoare, neliniștită, oarecum bănuitoare. Nezărindu-i, se pare, pe cei pe care-i căuta, și-a cabrat brusc bidiviul, a tras scurt de frâu și s-a îndepărtat bombănind niște fraze ininteligibile. Teapăn pe iapa sa neagră, n-a mai surâs și n-a mai schițat nici cel mai mic răspuns la ovațiile repetate ale miilor de cetățeni care se înghesuieră din zori să-i salute trecerea; unii agitau în vânt înscrisul unei jalbe alcătuite de vreun scrib public. Zadarnic. Nimeni n-a cutezat să o înmâneze suveranului, oamenii se adresau mai curând cămărașului, care se apleca de fiecare dată să primească foile, având întotdeauna pe buze o vagă promisiune că va da curs plângerilor.

Precedat de patru călăreți care purtau stindardele brune ale dinastiei, urmat pe jos de un sclav cu bustul gol, care îi ținea deasupra capului o imensă umbrelă de soare, hanul a străbătut, fără să se oprească, străzile

străjuite de duzi răsuciți, a ocolit bazarurile, a mers de-a lungul principalelor canale de irigație, așa-numitele ariks, până în cartierul Asfizar. Acolo ceruse să i se amenajeze un palat vremelnic, la doi pași de reședința lui Abu Taher. În trecut, suveranii rămâneau în interiorul fortăreței, dar, fiind din cale-afară de dărăpănată în urma luptelor recente, trebuise să se renunțe la ea. De atunci, numai garnizoana turcească își ridica uneori acolo iurtele.

Văzând starea prea puțin binevoitoare a suveranului, Omar ezitase să se ducă la palat spre a-i prezenta omagiile, dar cadiul îl obligase s-o facă, fără îndoială în speranța că prezența eminentului său prieten ar putea constitui o schimbare bine-venită. Pe drum, Abu Taher își făcuse o datorie din a-l lămuri pe Khayyam în legătură cu ceea ce tocmai se întâmplase: oficialitățile religioase ale orașului hotărâseră să nu participe la ceremonia de primire, reproșându-i hanului că a incendiat până în temelii Marea Moschee din Buhara, unde se retrăseseră adversarii săi înarmați.

— Între suveran și oamenii Bisericii, rostește cadiul, războiul este neîntrerupt, uneori pe față, sângeros, dar cel mai adesea surd și perfid.

Se zvonea chiar că ulema ar fi înnodat contacte cu numeroși militari de rang înalt, exasperați de purtarea hanului. Strămoșii săi, se spunea, mâncau împreună cu trupele, nu pierdeau nici un prilej să amintească faptul că puterea lor stătea în vitejia războinicilor poporului căruia îi aparțineau. Dar, de la o generație la alta, hani turci căpătaseră obiceiurile supărătoare ale suveranilor persani. Se considerau un fel de semizeii, înconjurându-se de un ceremonial din ce în ce mai complicat, de neînțeles și chiar umilitor pentru militarii lor de rang înalt. Un mare număr dintre aceștia intraseră, așadar, în legătură

cu conducătorii religioși. Nu fără plăcere, îi ascultau pe ulema ponegrindu-l pe Nasr, acuzându-l că s-a îndepărtat de căile Islamului. Ca să-i sperie pe militari, suveranul se purta foarte aspru cu ulema. Tatăl său, un om cucernic, totuși, nu-și începuse oare domnia retezând un cap înfășurat în ditamai turbanul?

Abu Taher este, în acel an de grație 1072, unul dintre rarii demnitari religioși care păstrează o relație strânsă cu hanul, îl vizitează adesea în Cetatea Buhara, principala sa reședință, îl primește ceremonios de fiecare dată când se oprește la Samarkand. Unii ulema privesc cu ochi răi atitudinea sa conciliantă, dar majoritatea apreciază prezența acestui intermediar între ei și monarh.

Încă o dată, cadiul avea să joace, cu abilitate, acest rol de conciliator, evitând să-l contrazică pe Nasr, profitând de cea mai mică schimbare favorabilă a dispoziției acestuia pentru a-l conduce spre sentimente mai bune. El așteaptă, lasă să se scurgă minutele dificile, iar când suveranul s-a așezat pe tron, când l-a văzut, în sfârșit, cu șalele bine proptite într-o pernă moale, ia din nou lucrurile în mână, într-un mod subtil, imperceptibil, pe care Omar îl observă plin de ușurare. La un semn al cadiului, cămărașul a chemat o tânără sclavă, care se apucă să strângă veșmintele abandonate pe pământ asemenea cadavrelor după bătălie. Dintr-odată, aerul a devenit mai respirabil, oamenii își dezmoțesc pe furiș mădularele, unii îndrăznesc să murmure câteva vorbe la urechea cea mai apropiată.

Atunci, înaintând spre spațiul eliberat în mijlocul încăperii, cadiul se așază în fața monarhului, coboară capul și nu rostește nici un cuvânt. Astfel încât, atunci când, după un lung răstimp de tăcere, Nasr îi aruncă în sfârșit, cu o asprime înmuiată de oboseală: „Mergi și spune-le tuturor ulema din această cetate să vină în zori

să se prosterneze la picioarele mele; capul care nu se va pleca va fi retezat; și nimeni să nu încerce să fugă, pentru că nici un ținut nu e la adăpost de mânia mea", toată lumea înțelege că furtuna a trecut, că se întrezărește o soluție și că este de ajuns ca ulema să se pocăiască pentru ca monarhul să renunțe la pedeapsă.

Prin urmare, a doua zi, atunci când Omar îl însoțește din nou pe cadiv la curte, atmosfera este de nerecunoscut. Nasr e așezat pe tron, un fel de divan înălțat, acoperit cu un covor de culoare închisă, în preajma căruia un sclav ține un taler cu petale de trandafir zaharisite. Suveranul alege una, o așază pe limbă, o lasă să se topească pe cerul gurii, înainte de a întinde alene mâna către un alt sclav, care îi stropește degetele cu apă parfumată și i le șterge cu zel. Ritualul se repetă de douăzeci, de treizeci de ori, în timp ce delegațiile defilează prin fața lui. Ele reprezintă cartierele orașului, printre care Asfizar, Panjkhin, Zagrimach, Maturid, breslele din bazaruri și pe acelea de meseriași, arāmari, fabricanți de hârtie, crescători de viermi de mătase sau sacagii, ca și comunitățile protejate, evrei, zoroastrieni și creștini nestorieni.

Toți încep prin a săruta pământul, apoi se ridică, salută din nou, cu o temenea prelungită, până când monarhul le face semn să se îndrepte. Atunci reprezentantul lor rostește câteva fraze, apoi se retrag cu toții de-a-ndăratelea; este, într-adevăr, interzis să-i întorci spatele suveranului înainte de a fi părăsit încăperea. Un obicei ciudat. A fost oare introdus de un monarh prea grijuliu în privința respectului datorat? De un vizitator deosebit de neîncrezător?

Urmează demnitarii religioși, așteptați cu interes, dar și cu teamă. Sunt mai mult de douăzeci. Abu Taher n-a

avut nici o dificultate în a-i convinge să vină. Dat fiind că își manifestaseră din plin resentimentele, a persevera pe această cale ar fi însemnat o căutare a martiriului, ceea ce nu dorește nici unul dintre ei.

Iată-i, deci, înfățișându-se dinaintea tronului, aplecându-se cât se poate de mult, fiecare potrivit vârstei și încheieturilor sale, așteptând un semn din partea hanului pentru a se ridica. Numai că semnul nu vine. Trec zece minute. Apoi douăzeci. Nici măcar cei mai tineri nu pot rămâne la nesfârșit într-o poziție atât de incomodă. Ce-i de făcut, totuși? A te îndrepta fără a fi primit permisiunea ar însemna să-ți atragi singur răzbunarea monarhului. Unul după altul cad în genunchi, postură tot atât de respectuoasă, dar mai puțin istovitoare. Numai după ce ultima rotulă a atins pământul, suveranul le face semn să se ridice și să se retragă, fără a le adresa nici un cuvânt. Nimeni nu se miră de întorsătura evenimentelor, este prețul care trebuia plătit, stă în rânduiala lucrurilor din regat.

După aceea, s-au apropiat ofițeri turci, grupuri de notabilități, ca și câțiva dihkan-i, nobili de țară din satele învecinate; ei îi sărută suveranului piciorul, mâna, umărul, fiecare după rangul său. Apoi înaintează un poet, recită o elegie pompoasă întru slava monarhului care, foarte repede, se arată vizibil plictisit. L-a întrerupt pe poet cu un gest scurt, apoi i-a făcut cămărașului semn să se aplece, dându-i porunca pe care trebuie să o transmită:

— Stăpânul nostru le aduce la cunoștință poezilor aici de față că s-a săturat să audă repetându-se mereu aceleași teme, nu mai vrea să fie asemuit nici cu un leu, nici cu un vultur și încă și mai puțin cu un soare. Fie ca aceia care n-au altceva de spus să plece.

V

Frazele cămăraşului sunt urmate de murmure, de şuşoteli, printre cei aproape douăzeci de poeţi care-şi aşteptau rândul, unii se dau chiar doi paşi înapoi, dispărând apoi pe nesimţite. Doar o femeie iese din rând şi se apropie cu pas sigur. întrebat din priviri de Omar, cadiul şopteşte:

— O poetă din Buhara, cere să i se spună Djahane. Djahane, ca lumea largă. Este o tânără văduvă cu dragoste nestatornică.

Tonul este dezaprobat, dar nu face decât să stârnească şi mai mult interesul lui Omar, a cărui privire nu se mai dezlipseşte de femeie. Djahane şi-a ridicat deja partea de jos a vălului, descoperindu-şi buzele nesulemenite ; recită un poem în care, curios lucru, nu este amintit nici măcar o dată numele hanului. Nu, acolo se face, cu multă fineţe, elogiul fluviului Soghd, care-şi revarsă binefacerile asupra Samarkandului, ca şi asupra Buharei, şi care merge apoi să se piardă în deşert, nici o mare nefiind vrednică să-i primească apa.

— Ai cuvântat frumos, fie ca gura ta să se umple cu aur, spune Nasr, după cum îi stă în obicei.

Poeta se apleacă deasupra unui taler imens, plin cu dinari de aur, începe să vâre monedele, una câte una, în

gură, în vreme ce asistența numără cu glas tare. Atunci când Djahane își înăbușă un sughit, gata să se înece, întreaga curte, în frunte cu monarhul, izbucnește într-un râs sincer. Cămărașul i-a făcut semn poetei să se întoarcă la locul ei; s-au numărat patruzeci și șase de dinari.

Numai Khayyam nu râde. Cu privirea pironită asupra lui Djahane, caută să înțeleagă sentimentul pe care-l încearcă în privința ei; poezia îi este atât de pură, vorba demnă, mersul cutezător, și iat-o, cu toate acestea, îndopată cu metal gălbui, robindu-se acestei umiltoare răsplăți. Înainte de a-și lăsa la loc vâlul, ea l-a ridicat și mai mult, slobozind o privire pe care Omar o culege, o absoarbe, ar vrea s-o păstreze. O clipă insesizabilă pentru mulțime, o veșnicie pentru iubit. Timpul are două fețe, își spune Khayyam, are două dimensiuni, lungimea după soare, adâncimea după patimi.

Cadiul a pus capăt acestui moment binecuvântat între toate; atinge ușor cu palma brațul lui Khayyam, care se întoarce. Prea târziu, femeia a dispărut, deja e toată numai vâluri.

Abu Taher vrea să-și prezinte prietenul hanului, pregătește terenul:

— Augustul dumneavoastră acoperiș îl adăpostește astăzi pe cel mai mare savant din Khorasan, Omar Khayyam, pentru el plantele n-au taine, stelele n-au mistere.

Nu e o întâmplare că Abu Taher a pus accentul, între numeroasele discipline în care excelează Omar, pe medicină și astrologie, ele s-au bucurat întotdeauna de favorurile principilor, cea dintâi pentru străduința de a le ocroti sănătatea și viața, cea de-a doua din dorința de a-și păzi norocul.

Hanul se arată bucuros, se declară onorat. Dar, nefiind în dispoziția de a angaja o conversație savantă și înșelându-se, se pare, asupra intențiilor oaspetelui, consideră oportun să repete formula-i favorită:

— Fie ca gura să i se umple cu aur!

Omar este surprins, își înăbușă un fior de dezgust.

Abu Taher își dă seama de asta și se neliniștește. Temându-se ca un refuz să nu-l ofenseze pe suveran, îndreaptă către prietenul său o privire grea, insistentă, îl împinge cu umărul. Zadarnic. Hotărârea lui Khayyam e luată:

— înălțimea Sa să binevoiască să mă ierte, sunt în perioada de post și nu pot să bag nimic în gură.

— Luna de post s-a încheiat totuși de trei săptămâni, dacă nu mă înșel!

— în vremea Ramadanului, eram în călătorie de la Nishapur la Samarkand, a trebuit, deci, să întrerup postul, făcând legământ să câștig mai târziu zilele pierdute.

Cadiul se sperie, asistența se frământă, fața suveranului este indescifrabilă. Hotărăște să-l isodească pe Abu Taher:

— Tu, care ești un cunoscător al tuturor ascunzișurilor credinței, poți să-mi spui dacă, vârand monedele de aur în gură și scoțându-le de îndată, khwaje Omar încalcă postul ?

Cadiul adoptă tonul cel mai neutru:

— Vorbind la modul cel mai riguros, tot ce intră pe gură poate însemna o încălcare a postului. Și s-a mai întâmplat ca o monedă să fie înghițită din greșeală.

Nasr primește lămurirea, dar nu e mulțumit, îl întreabă pe Omar:

— Mi-ai spus adevăratul motiv al refuzului tău?

Khayyam are un moment de șovăială, apoi zice:

— Acesta nu este unicul motiv.
— Vorbește, spune hanul, nu ai a te teme de nimic din partea mea.

Atunci Omar rostește aceste versuri:

Oare sărăcia m-a condus către tine?
Nimeni nu e sărac dacă știe să-și păstreze plăcerile simple.
N-aștept nimic de la tine în afară de faptul de a fi cinstit,
Dacă tu știi să cinstești un om drept și liber.

— Dumnezeu să-ți întunece zilele, Khayyam! murmură Abu Taher ca pentru sine.

Nu astfel și gândește, dar spaima sa este adevărată. Păstrează încă în urechi ecoul unei furii foarte recente, nu este sigur că are să poată, și de această dată, să înlănzească fiara. Hanul a rămas tăcut, nemișcat, încremenit parcă într-o deliberare insondabilă; apropiații săi îi așteaptă primul cuvânt ca pe un verdict, unii curteni preferă să iasă înainte de furtună.

Omar a profitat de confuzia generală ca s-o caute din ochi pe Djahane; aceasta stă rezemată de o coloană, cu fața îngropată în mâini. Oare pentru el tremură așa?

În cele din urmă, hanul se ridică în picioare. Pășește hotărât spre Omar, îl îmbrățișează cu putere, îl ia de mână și îl trage după el.

„Stăpânitorul Transoxianei”, spun cronicarii, „căpătase o asemenea prețuire pentru Omar Khayyam, încât l-a pofit să se așeze alături de el pe tron”.

— Iată-te, deci, prieten al hanului, îi aruncă Abu Taher de îndată ce au părăsit palatul.

Voioșia sa e pe măsura neliniștii care i-a uscat gâtulejul, dar Khayyam răspunde cu răceală:

— Vei fi uitat oare proverbul care spune: „Marea nu cunoaște megieși, monarhul nu cunoaște prieteni”?

— Nu disprețui ușa care ți se deschide, cariera ta la curte mi se pare deja croită!

— Viața de curte nu e pentru mine; unicul meu vis, unica ambiție este aceea de a avea, într-o zi, un observator, cu o grădină de trandafiri, și de a privi la nesfârșit cerul, cu o cupă în mână și o femeie frumoasă alături.

— Frumoasă asemenea acestei poete? rânjește Abu Taher.

Omar n-o mai are decât pe ea în gând, dar tace. Se teme că și cea mai neînsemnată vorbă pe care ar scăpa-o l-ar putea trăda. Simțindu-se oarecum frivol, cadiul schimbă tonul și subiectul:

— Vreau să-ți cer o favoare !

— Tu ești cel care mă copleșește cu favorurile sale.

— Fie! recunoaște Abu Taher. Să zicem că aș dori ceva în schimb.

Au ajuns în fața portalului reședinței sale; îl invită să-și continue conversația în jurul unei mese încărcate.

— Am un plan pentru tine, un plan de carte. Să lăsăm, pentru o clipă, rubaiatele tale. Pentru mine, ele nu sunt decât inevitabilele capricii ale unui geniu. Adevăratele domenii în care excelezi sunt medicina, astrologia, matematicile, fizica, metafizica. Mă înșel oare dacă spun că, de la moartea lui Ibn Sina, nimeni nu le cunoaște mai bine decât tine?

Khayyam nu zice nimic. Abu Taher continuă:

— în aceste domenii ale cunoașterii aștept de la tine cartea ultimă, și această carte vreau să mi-o dedici.

— Nu cred că ar exista o carte ultimă în aceste domenii, și tocmai din acest motiv m-am mulțumit, până în prezent, să citesc, să învăț, fără a scrie eu însumi ceva.

— Explică-te!

— Să-i cercetăm pe antici, pe greci, pe indieni, pe musulmanii care m-au precedat, ei au scris din belșug în toate aceste domenii. Dacă repet ce au spus ei, munca mea e inutilă; dacă-i contrazic, cum sunt mereu tentat s-o fac, vor veni alții după mine ca să mă contrazică. Ce va rămâne mâine din scrierile savanților? Numai răul pe care l-au rostit despre cei care i-au precedat. Ne amintim de ceea ce au distrus din scrierile altora, dar ce clădesc ei înșiși va fi fără doar și poate năruit, ridiculizat chiar de aceia care vor veni după ei. Este legea științei; poezia nu cunoaște o asemenea lege, ea nu neagă nicio dată ce-a precedat-o și nu este nicidecum negată de ce o urmează, străbate veacurile cu o deplină seninătate. De aceea îmi scriu rubaiatele. Știi tu oare ce mă fascinează în științe? Faptul că acolo găsesc poezia supremă: prin matematici, îmbătătoarea amețeală a numerelor; prin astronomie, enigmaticul murmur al universului. Dar, vă implor, nu-mi vorbiți de adevăr!

A tăcut o clipă, dar iată-l că deja continuă:

— Mi s-a întâmplat să mă plimb prin împrejurimile Samarkandului, am văzut acolo ruine cu inscripții pe care nimeni nu mai știe să le descifreze, și m-am întrebat: ce a rămas din orașul care se înălța cândva aici? Să nu vorbim de oameni, ei sunt cele mai trecătoare dintre creaturi, dar ce rămâne din civilizația lor? Ce regat a dăinuit, ce știință, ce lege, ce adevăr? Nimic. În zadar m-am străduit să sap în aceste ruine, n-am putut să descopăr decât un chip gravat pe un ciob de ceramică și un fragment de pictură pe un zid. Iată ce vor ajunge bietele mele poeme într-o mie de ani, cioburi, fragmente, resturi ale unei lumi îngropate pentru totdeauna. Ce

rămâne dintr-o cetate este privirea indiferentă pe care va fi îndreptat-o asupra ei un poet pe jumătate beat.

— îți înțeleg cuvintele, bâiguie Abu Taher, oarecum dezamăgit. Totuși, doar nu vrei să-i dedici unui cadriu șafeit niște poeme care duhnesc a vin!

De fapt, Omar va ști să se arate conciliant și plin de recunoștință, va pune apă în vinul său, dacă se poate spune așa. În lunile care urmează, se dedică redactării unei lucrări foarte serioase, consacrate ecuațiilor cubice. Pentru a numi necunoscuta în acest tratat de algebră, Khayyam folosește termenul arab *şay*, care înseamnă „lucru”; acest cuvânt, ortografiat sub forma *Xay* în lucrările științifice spaniole, a fost înlocuit treptat prin prima sa literă, *x*, devenită simbolul universal al necunoscutei.

Încheiată la Samarkand, lucrarea lui Khayyam îi este dedicată protectorului său: „Suntem victimele unei epoci în care oamenii de știință sunt nebăgați în seamă, și foarte puțini dintre ei au putința de a se dăruia unei cercetări adevărate... Puțina cunoaștere pe care o posedă savanții de astăzi este consacrată urmării unor scopuri materiale... Nu mai trăgeam nădejde, așadar, să găsim în această lume un om care să fie interesat la fel de mult de știință ca și de treburile lumești, și care să fie preocupat în mod sincer de soarta speciei omenești, până când Dumnezeu mi-a oferit divina șansă de a-l întâlni pe marele cadriu, imamul Abu Taher. Favorurile sale mi-au îngăduit să mă dedic acestor lucrări”.

Când revine, în acea noapte, în foisorul care-i slujește de acum înainte drept casă, Khayyam nu se gândește să-și aducă un opaiț, spunându-și că e prea târziu ca să mai citească sau să mai scrie. Cu toate acestea, drumul

nu i c deloc luminat de astrul nopții, un corn plâpând la acest sfârșit al lunii chawwal. De cum s-a îndepărtat de vila cadiului, nu înaintează decât pe dibuite, se poticnește de câteva ori, se agață de tufișuri, primește în obraz mângâierea aspră a unei sălcii plângătoare.

De-abia ajuns în odaia sa, aude o voce, un dulce reproș:

— Te așteptam mai curând.

Pentru că se va fi gândit atâta la această femeie, crede acum c-o aude ? Stând în picioare în fața ușii închise încet la loc, caută din ochi o siluetă. Zadarnic. Numai glasul ajunge iarăși până la el, deslușit, dar neguros.

— Păstrezi tăcerea, nu vrei să crezi că o femeie va fi îndrăznit să-ți intre astfel în odaie. La palat, privirile ni s-au încrucișat, le-a străbătut o rază de lumină, dar hanul era acolo, și cadiul, și întreaga curte, iar privirea ta s-a ferit. Ca atâția alți bărbați, ai hotărât să nu te oprești. La ce bun să-ți sfidezi soarta, la ce bun să-ți atragi mânia monarhului pentru o biată femeie, o văduvă care nu ți-ar aduce în chip de zestre decât o limbă ascuțită și un nume de rușine?

Omar se simte înlănțuit de o forță misterioasă, nu reușește nici să se miște, nici să-și descleșteze buzele.

— Nu spui nimic, rostește Djahane, ironică, dar și înduioșată. Cu atât mai rău, voi continua să vorbesc singură, de altfel eu sunt cea care a făcut totul până acum. Când ai părăsit curtea, am pus câteva întrebări legate de tine, am aflat unde locuiai, am lăsat să se înțeleagă că mergeam să stau la o verișoară măritată cu un negustor bogat din Samarkand. De obicei, când mă deplasez împreună cu curtea, îmi găsesc un loc de dormit împreună cu haremul, am acolo câteva prietene, ele îmi prețuiesc tovărășia, sunt însetate de istorisirile pe care

li le povestesc, nu văd în mine o rivală, știu că nu aspir la a deveni soția hanului. Aș fi putut, dar am cunoscut prea îndeaproape soțiile regilor pentru ca un asemenea destin să mă ispitească. Pentru mine, viața e mult mai importantă decât bărbații! Or, atâta vreme cât sunt femeia altcuiva sau a nimănui, suveranul îmi îngăduie să mă arăt în divanul său, cu versurile și rasetele mele. Dacă s-ar gândi vreodată să mă ia de soție, ar începe prin a mă ascunde.

Ieșind cu greu din toropeală, Omar n-a priceput nimic din frazele lui Djahane și, când se hotărăște să rostească primele cuvinte, i se adresează mai puțin ei, cât sieși sau unei umbre:

— De câte ori, adolescent fiind, și mai târziu, ca tânăr, am întâlnit o privire, un surâs ! Visam la noaptea în care acea privire va fi devenit prezență, va fi devenit trup, femeie, strălucire în beznă. Și, dintr-odată, în întunericul acestei nopți, în acest pavilion ireal, în acest oraș ireal, iată-te, femeie frumoasă și, mai mult, poetă, dăruindu-te.

Ea râde.

— Dăruindu-mă? Ce știi tu! Nu m-ai atins, nu m-ai văzut și nici nu mă vei vedea, fără îndoială, pentru că voi pleca cu mult înainte ca soarele să mă alunge.

În întunericul tot mai adânc, un îndelung foșnet nelămurit de mătase, un parfum. Omar își ține răsufarea, pielea i se înfioară; nu se poate împiedica să nu întrebe, cu naivitatea unui școlar:

— Mai ai vâlul pe tine ?

— Nu mai am alt vâl decât noaptea.

VI

O femeie, un bărbat; pictorul anonim i-a zugrăvit din profil, stând întinși, îmbrățișați; a șters pereții pavilionului ca să le aștearnă un pat de ierburi presărat cu trandafiri și să facă să le curgă la picioare un pârâu argintiu. Lui Djahane i-a dăruit sânii avântați ai unei zeități hinduse. Omar îi mângâie părul, ținând o cupă în cealaltă mână.

În fiecare zi, la palat, li se încrucișează pașii; evită să se privească, de teamă să nu se trădeze. În fiecare seară, Khayyam zorește spre pavilion ca să-și aștepte preaiubită. Câte nopți le-a dăruit destinul? Totul depinde de suveran. Când va porni la drum, Djahane are să-l urmeze. El nu anunță nimic dinainte. Într-o dimineață, va sări pe bidiviul său, nomad, fiu de nomad, va lua calea Buharei, a Kishului sau a Pendjikentului, curtea se va grăbi să-l prindă din urmă. Omar și Djahane se tem de acel moment, fiecare sărut are gust de despărțire, fiecare îmbrățișare este o goană nebună.

Într-o noapte ca oricare alta, una dintre cele mai înăbușitoare ale verii, totuși, Khayyam iese să aștepte răbdător pe terasa foișorului; aude, și-i pare că din apropiere, râsetele străjilor cadiului, se neliniștește. Fără pricină, pentru că Djahane sosește și îi alungă teama,

nimeni n-a zărit-o.. Schimbă un prim sărut, fugar, urmat de un altul, apăsător, este modul lor de a încheia ziua celorlalți, ca să-și înceapă noaptea lor.

— Câți ibovnici crezi tu oare că există în acest oraș, care, la ceasul de față, asemenea nouă, se drăgostesc?

Djahane e cea care șușotește, poznașă. Omar își potrivește meticolos tichia de seară, își umflă obrazii și-și drege vocea.

— Să cercetăm chestiunea îndeaproape: dacă lăsăm deoparte nevestele care se plictisesc, sclavele care se supun, femeile de stradă care se vând sau se închiriază, fecioarele care suspină, câte femei mai rămân, câte ibovnice se vor întâlni în această noapte cu bărbații pe care și i-au ales? Tot astfel, câți bărbați dorm alături de femeia pe care o iubesc, mai cu seamă alături de o femeie care li se dăruiește din alt motiv decât acela că n-are încotro? Cine știe, poate că în această noapte, la Samarkand nu există decât o iubită, poate că nu există decât un iubit. De ce tu, de ce eu, vei spune? Pentru că Dumnezeu ne-a făcut îndrăgostiți, așa cum a făcut anumite flori otrăvitoare.

El râde, ea lasă să-i curgă lacrimi.

— Să intrăm și să închidem ușa, fericirea noastră ar putea fi auzită.

Mai târziu, după multe mângâieri, Djahane se ridică, se acoperă pe jumătate, își îndepărtează cu blândețe iubitul.

— Trebuie să-ți încredințez un secret, îl știu de la soția cea mai vârstnică a hanului. Știi tu oare de ce se află el la Samarkand?

Omar o oprește, crede că e vorba despre cine știe ce bârfă de harem.

Tainele cârmuiturilor nu mă interesează, ele ard urechile celor care le primesc.

— Mai bine ascultă-mă, acest secret ne privește și pe noi, pentru că ne poate tulbura viața. Nasr Han a venit să inspecteze fortificațiile. La sfârșitul verii, de îndată ce marile călduri vor fi trecut, se așteaptă la un atac din partea armatei selgiucide.

Khayyam îi cunoaște pe selgiucizi, îi populează cele dintâi amintiri din copilărie. Cu mult înainte de a deveni stăpânitorii Asiei musulmane, cuceriseră cetatea sa natală, lăsând acolo, pentru generații întregi, amintirea unei Mari Spaime.

Asta se întâmpla cu zece ani înainte de nașterea sa, oamenii din Nishapur se treziseră, într-o dimineață, cu orașul lor încercuit în întregime de războinicii turci. În fruntea lor, doi frați, Toghrul Beg, „Șoimul”, și Ceagrî Beg, „Eretele”, fiii lui Mikail, fiul lui Selgiuk, pe atunci niște șefi lipsiți de faimă ai unor clanuri nomade, convertite de puțin timp la credința islamică. Mai-marii cetății primesc un mesaj : „Se spune că bărbații voștri sunt liberi și că la voi apa proaspătă curge prin canale aflate sub pământ. Dacă încercați să vă opuneți, canalele voastre se vor găsi în curând sub cerul liber, iar bărbații voștri se vor afla sub pământ”.

Lăudăroșenii frecvente la ceas de asediu. Demnitarii din Nishapur se grăbesc, totuși, să capituleze, contra promisiunii ca locuitorilor să le fie lăsată viața, ca bunurile, casele, livezile și canalele lor să fie cruțate. Dar cât valorează fâgăduielile unui învingător? De îndată ce trupele au intrat în oraș, Ceagrî a vrut să le dea drumul oamenilor săi pe străzi și în bazar. Toghrul s-a opus,

arătând că era luna Ramadanului, că nu se putea prăda un oraș al Islamului în perioada postului. Argumentul a avut câștig de cauză, dar Ceagrî n-a renunțat. S-a resemnat doar să aștepte ca populația să nu se mai afle într-o stare de grație.

Când locuitorii au prins de veste despre conflictul care-i despărțea pe cei doi frați, când și-au dat seama că, de la începutul lunii următoare, vor fi lăsați pradă jafului, violului și masacrului, a apărut Marea Spaimă. Mai rău decât violul este violul anunțat, așteptarea pasivă, umilitoare, a monstrului inevitabil. Dughenele se goleau, bărbații se ascundeau, femeile, fiicele lor îi vedeau plângând din cauza neputinței. Ce era de făcut, cum să fugi, pe care drum? Cotropitorul era pretutindeni, soldații săi cu părul împletit dădeau târcoale prin bazarul din Piața Mare, prin cartiere și prin mahalale, prin preajma Porții Arse, întotdeauna beți, pândind ocazia unei răscumpărări, a unui jaf, hoardele lor necontrolate năpădeau câmpurile vecine.

Nu ne dorim oare, de obicei, ca postul să se încheie, să vină ziua sărbătorii? În acel an, oamenii și-ar fi dorit ca postul să se prelungească la nesfârșit, ca Sărbătoarea Sfășierii să nu sosească niciodată. Când se văzu cornul lunii noi, nimeni nu se gândi la bucurii, nimeni nu se gândi să taie beregata unui miel, întreaga cetate părea să fie un miel gigantic, îngrășat pentru jertfă.

Noaptea care precedă sărbătoarea, acea noapte a Hotărârii în care este împlinită fiecare făgăduială, mii de familii și-au petrecut-o în moschei, în mausoleele sfinților - adăposturi precare, noapte de agonie, de lacrimi și de rugăciuni.

în fortăreață, în acest timp, se stârnise o discuție furtunoasă între frații selgiucizi. Ceagrî striga că oamenii săi nu fuseseră plătiți de luni de zile, că nu consimțiseră să se lupte decât pentru că li se promisese să li se lase mână liberă în acel oraș prosper, că erau gata să se răscoale, că el, Ceagrî, n-ar fi putut să-i mai țină în frâu multă vreme.

Toghrul vorbea în altă limbă:

— Nu suntem decât la începutul cuceririlor noastre, mai sunt atâtea cetăți de luat, Isfahan, Șiraz, Rey, Tabriz și altele, mult mai multe! Dacă jefuim Nishapurul după ce s-a predat, după toate promisiunile pe care le-am făcut, nici o poartă nu se va mai deschide în fața noastră, nici o garnizoană nu va mai ceda.

— Cum am putea să cucerim toate aceste cetăți pe care le visezi, dacă ne-am pierde armata, dacă oamenii ne părăsesc? Chiar și cei mai credincioși se plâng și amenință.

Cei doi frați erau înconjurați de aghiotanții lor, de bătrânii clanului, care, cu toții, într-un glas, confirmau spusele lui Ceagrî. Încurajat, acesta din urmă se ridică, hotărârea lui era luată:

— Am vorbit prea mult, am să le spun oamenilor mei să se înfrupte din cetate. Dacă vrei să ți-i ții pe-ai tăi, fă-o, fiecare cu trupele sale.

Toghrul nu răspundea, nu se mișca, pradă unei apăsătoare dileme. Dintr-odată, sări dintre ei și înșfăcă un pumnal.

La rândul său, Ceagrî scosese sabia din teacă. Nimeni nu știa dacă trebuia să se intervină sau, după obicei, frații selgiucizi să fie lăsați să-și încheie disputa în sânge. Atunci Toghrul spuse:

— Frate, nu te pot sili să mi te supui, nu pot să-ți opresc oamenii. Dar, dacă le dai drumul asupra orașului, îmi voi împlânta acest pumnal în inimă.

Și, zicând asta, și-a îndreptat arma, al cărei mâner îl ținea cu amândouă mâinile, către propriul piept. Fratele șovăi o clipă, se îndreptă către el, cu brațele deschise, și îl îmbrățișa îndelung, făgăduind să nu se mai opună voinței lui. Nishapurul era salvat, dar n-avea să uite niciodată Marea Spaimă de Ramadan.

VII

— Așa sunt selgiucizii, spuse Khayyam, jefuitori incuți și suverani luminați, capabili de meschinării și de gesturi sublime. Toghrul Beg, îndeosebi, avea faima unui ziditor de imperiu. Aveam trei ani când a luat Isfahanul, zece ani când a cucerit Bagdadul, proclamându-se protector al califului, obținând din partea acestuia titlul de „Sultan, Rege al Răsăritului și al Apusului”, căsătorindu-se chiar, la șaptezeci de ani, cu propria fiică a Cărmuitorului Dreptcredincioșilor.

Spunând aceasta, Omar s-a arătat admirativ, un pic solemn, poate, dar Djahane izbucnește într-un răs cu totul lipsit de respect. El o privește, sever, jignit, neînțelegând această hilaritate neașteptată; ea se scuză și îi explică:

— Când mi-ai vorbit de această căsătorie, mi-am amintit ce mi se povestise despre ea în harem.

Omar își aduce vag aminte de episodul din care Djahane a reținut cu aviditate fiecare detaliu.

La primirea mesajului lui Toghrul, care-i cerea mâna fiicei sale Sayyeda, califul se albise, pur și simplu, la față. Nu se retrăsese bine emisarul sultanului, și Cărmuitorul Dreptcredincioșilor a izbucnit:

— Turcul ăsta, de-abia ieșit din iurtă! Turcul ăsta, ai cărui părinți, până mai ieri, se prosternau în fața cine știe cărui idol și zugrăveau pe steagurile lor rături de porc ! Cum îndrăznește oare s-o ceară în căsătorie pe fata Cărmuitorului Dreptcredințioșilor, coborâtă din stirpea cea mai nobilă?

Dacă tremura astfel din toate augustele sale mădulare era pentru că știa că nu putea să îi refuze cererea. După două luni de șovăială și două mesaje de aducere aminte, sfârși prin a alcătui un răspuns. Unul dintre bătrânii săi sfetnici fu însărcinat să-l transmită; acesta plecă spre cetatea Rey, ale cărei ruine sunt încă vizibile în împrejurimile Teheranului. Curtea lui Toghrul se afla acolo.

Emisarul califului fu mai întâi primit de vizir, care începu discuția cu aceste cuvinte:

— Sultanul e nerăbdător, mă zorește, sunt bucuros că ai venit, în sfârșit, cu răspunsul.

— Vei fi mai puțin bucuros după ce-l vei fi auzit: Cărmuitorul Dreptcredințioșilor vă roagă să-l iertați, nu poate să consimtă la cererea care a fost înălțată până la el.

Vizirul nu se arătă mișcat de veste ; își înșira mai departe mătăniile de jad.

— Deci, spuse el, vei străbate coridorul acesta, vei trece de poarta cea înaltă de colo și îi vei vesti stăpânitorului Irakului, al Farsului, al Khorasanului și al Azerbaidjanului, cuceritorului Asiei, paloșului care apără Credința adevărată, protectorului tronului abbasid: „Nu, califul nu ți-o va da pe fiica lui!" Foarte bine, straja aceasta te va conduce.

Numita strajă se prezentă, iar emisarul se ridică spre a o urma, când vizirul continuă, pe un ton neutru:

— Presupun că, fiind un om chibzuit, ți-ai plătit datoriile, ți-ai împărțit averea între fii și ți-ai măritat toate fiicele!

Emisarul se așeză la loc, sleit de puteri dintr-odată.

— Ce mă sfătuiești?

— Califul nu ți-a lăsat nici o altă instrucțiune, nici o posibilitate de înțelegere?

— Mi-a spus că, dacă n-ar exista cu adevărat nici un mijloc de a evita această căsătorie, ar dori, drept compensație, trei sute de mii de dinari de aur.

— Iată deja o cale mai bună de a proceda. Dar nu cred că ar fi înțelept, după tot ce a făcut sultanul pentru calif, după ce l-a readus în cetatea sa, din care îl alungaseră șiiii, după ce i-a restituit averile și teritoriile, să aibă de gând să ceară o compensație. Am putea ajunge la același rezultat fără a-l jigni pe Toghrul Beg. II vei înștiința că cererea lui este încuviințată de Cărmuitorul Dreptcredincioșilor, și, la rândul meu, voi profita de acest moment de profundă satisfacție pentru a-i sugera un dar în dinari demn de o asemenea partidă.

Ceea ce s-a și întâmplat. Sultanul, cu totul înflăcărat, a alcătuit un alai din care făceau parte vizirul, câțiva emiri, zeci de ofițeri și de demnitari, femei vârstnice din familia sa, împreună cu sute de străji și de sclavi, cu care a dus la Bagdad daruri de mare preț, camfor, smirnă, brocart, casete întregi de nestemate, ca și o sută de mii de monede de aur.

Califul i-a primit pe cei mai însemnați membri ai soliei, a schimbat cu ei fraze politicoase, dar vagi, apoi, rămas între patru ochi cu vizirul sultanului, i-a spus acestuia că respectiva căsătorie nu se bucura de consimțământul său și că, dacă avea să se încerce să i se forțeze mâna, avea să părăsească Bagdadul.

— Dacă aceasta este hotărârea Cărmuitorului Dreptcredincioșilor, de ce a mai propus o înțelegere în dinari?

— Nu puteam să-l refuz pe față. Nădăjduiam ca sultanul să fi înțeles din atitudinea mea că nu putea pretinde un asemenea sacrificiu. Ție pot să ți-o spun, niciodată ceilalți sultani, fie turci, fie persani, n-au cerut un asemenea lucru din partea unui calif. Trebuie să-mi apăr onoarea!

— Acum câteva luni, când am simțit că răspunsul ar putea fi negativ, am încercat să-l pregătesc pe sultan pentru acest refuz, i-am explicat că nimeni, înaintea lui, nu îndrăznise să formuleze o asemenea cerere, că aceasta nu făcea parte din tradiții, că oamenii aveau să fie uluiți. N-aș îndrăzni niciodată să repet ce mi-a răspuns.

— Vorbește, nu te teme de nimic!

— Cărmuitorul Dreptcredincioșilor să mă ierte, nicicând aceste cuvinte nu vor putea trece dincolo de buzele mele.

Califul se neliniști.

— Vorbește, ți-o poruncesc, nu-mi ascunde nimic!

— Sultanul a început prin a mă potopi cu sudălmii, acuzându-mă că sunt trup și suflet alături de Cărmuitorul Dreptcredincioșilor, împotriva lui... M-a amenințat că mă pune în fiare...

Vizirul se bâlbâia într-adins.

— Treci la fapte, vorbește, ce a spus Toghrul Beg?

— Sultanul a urlat: „Afurisit clan, acesta al Abbasizilor! Strămoșii lor au cucerit cea mai frumoasă jumătate a pământului, au zidit cetățile cele mai înfloritoare, și privește-i astăzi! Le cuceresc imperiul, se deprind cu gândul. Le cuceresc capitala, se felicită pentru asta, mă acoperă cu daruri, iar Cărmuitorul Dreptcredincioșilor îmi spune: «Toate țările pe care mi le-a dăruit Dumnezeu

ți le dau ție, toți dreptcredincioșii a căror soartă mi-a încredințat-o îi așez în mâinile tale». Mă imploră să iau palatul, persoana, haremul său sub aripa mea. Dar, dacă-i cer fiica, se răzvrătește și vrea să-și apere onoarea. Coapsele unei fecioare reprezintă unicul teritoriu pentru care este încă gata să se lupte?"

Califul se înăbușea, cuvintele sale nu mai voiau să se lege, vizirul profită de asta ca să încheie mesajul.

— Sultanul a adăugat: „Du-te și spune-i că o voi cuceri și pe această fiică, așa cum am cucerit imperiul, așa cum am cucerit Bagdadul!"

VIII

Djahane povestește cu de-amănuntul și cu o încântare vinovată decepțiile matrimoniale ale mai-marilor acestei lumi; renunțând s-o mai dezaprobe, Omar se alătură acum din toată inima tuturor schimelilor sale. Și când, poznașă, ea amenință să tacă, el o imploră, folosindu-se de mângâieri, să continue, deși știe foarte bine cum se sfârșește istorisirea.

Cărmuitorul Dreptcredincioșilor se resemna, deci, să spună „da”, cu moartea în suflet. De îndată ce răspunsul ajunsese la el, Toghrul luă calea Bagdadului și, chiar înainte de a intra în oraș, îl trimise în grabă pe vizirul său, pe post de cercetaș, nerăbdător să vadă ce orânduiri fuseseră deja gândite pentru căsătorie.

Sosind la palatul califului, emisarul auzi spunându-i-se, în termeni foarte amănunțiți, că respectivul contract de căsătorie putea fi semnat, dar că întâlnirea celor doi soți era în afară de orice discuție, „avându-se în vedere că importantă era onoarea unirii prin căsătorie, iar nu legătura trupească”.

Vizirul era exasperat, dar se stăpâni.

— După cum îl cunosc eu pe Toghrul Beg, lămuri el, pot să vă încredințez, fără teama de a greși, că importanța pe care o acordă legăturii trupești nu este deloc minoră.

De fapt, pentru a-și arăta mai lămurit înflăcărarea, sultanul nu ezită să-și pună trupele în stare de alertă, să împartă Bagdadul în sectoare și să încercuiască palatul califului. Acesta din urmă trebui să înceteze lupta; „întâlnirea” avu, deci, loc. Prințesa se așeză pe un pat acoperit cu aur, Toghrul Beg intră în încăpere, sărută pământul înaintea ei, „apoi o cinsti”, scriu cronicarii, „fără ca ea să-și scoată vâlul de pe față, fără să-i spună nimic, fără să-i pese de prezența lui”. De-atunci înainte, el veni s-o vadă în fiecare zi, cu daruri bogate, o cinsti în fiecare zi, dar nici o singură dată ea nu-l lăsă să-i vadă chipul. La ieșire, după fiecare „întâlnire”, îl așteptau mulți oameni, pentru că era atât de binedispus, încât satisfăcea orice cerere și oferea daruri fără să țină seama de nimic.

Din această unire a decăderii cu trufia nu se născu nici un copil. Toghrul muri șase luni mai târziu. Cunoscut de toată lumea ca fiind sterp, își repudiasse primele două soții, acuzându-le de răul de care suferea el. După un șir întreg de femei, soții sau sclave, trebuise, totuși, să se plece în fața evidenței: dacă era vorba de un defect, acela îi aparținea. Fuseseră consultați astrologi, vindecători și vrăjitori, i se prescrisese să înghită, de fiecare lună plină, prepuțul unui băiețel proaspăt circumcis. Fără rezultat. Și trebuise să se resemneze. Dar, pentru a evita ca această infirmitate să-i micșoreze prestigiul în rândul celor apropiați, își construiseră o solidă reputație de amant nesățios, târând în urma lui, pentru cea mai scurtă deplasare, un harem exagerat de bogat. Performanțele sale reprezentau un subiect obligatoriu în anturaj, nu arareori ofițerii săi, și chiar oaspeții străini, se informau despre isprăvile sale, îi laudau energia nocturnă, îi cereau rețete și elixiruri.

Sayyeda deveni, deci, văduvă. Pustiu îi era patul de aur, dar nu se gândea să se plângă din pricina asta. Mai grav părea vidul de putere, imperiul tocmai se născuse și, chiar dacă el purta numele nebulosului strămoș Selgiuk, adevăratul lui fondator era Toghrul. Disparația sa fără moștenitori n-avea să arunce oare Orientul musulman în anarhie? Frați, nepoți, veri erau o droaie. Iar turcii nu recunoșteau nici dreptul întâiului născut, nici vreo altă regulă de succesiune.

Foarte repede, totuși, un om reuși să se impună: Alp Arslan, fiul lui Ceagrî. În câteva luni, el dobândi autoritate asupra membrilor clanului, masacrându-i pe unii, cumpărându-le credința celorlalți. În curând, apărea în ochii supușilor ca un mare suveran, ferm și drept. Dar o cleveteală, hrănită de rivalii săi, avea să-l urmărească: în vreme ce sterpului Toghrul i se atribuia o virilitate debordantă, Alp Arslan, părinte a nouă copii, avea, prin hazardul deprinderilor și al zvonurilor, imaginea unui bărbat pe care sexul opus îl atrăgea prea puțin. Dușmanii săi îl porecleau „Fătălăul”, curtenii evitau să-și lase conversațiile să alunece spre un subiect atât de stânjenitor. Și această reputație, meritată sau nu, avea să-i aducă pieirea, întrerupând în mod prematur o ascensiune care se anunța fulgerătoare.

Asta Djahane și Omar n-o știu încă. În momentul în care ei stau la taifas, în foișorul grădinii lui Abu Taher, Alp Arslan este, la treizeci și opt de ani, omul cel mai puternic de pe Pământ. Imperiul său se întinde de la Kabul la Marea Mediterană, autoritatea sa nu e amenințată, armata îi e credincioasă, îl are ca vizir pe bărbatul de stat cel mai iscusit al timpului său, Nizam al-Mulk. Mai cu seamă, Alp Arslan tocmai obținuse, în sătucul

Malazgirt, din Anatolia, o răsunătoare victorie asupra Imperiului Bizantin, a cărui armată a fost decimată, iar împăratul, capturat. În toate moscheile, predicatorii îi laudă faptele de vitejie, istorisesc cum, la ceasul bătăliei, el s-a schimbat într-un lințoliu alb și s-a parfumat cu aromele îmbălsămătorilor, cum a înnodat cu propria-i mână coada calului, cum a reușit să surprindă, în împrejurimile taberei sale, iscoadele ruse trimise de bizantini, cum a poruncit să li se taie nasul, dar și cum i-a redat libertatea împăratului prizonier.

Un moment măreț pentru Islam, fără îndoială, dar un subiect de gravă preocupare pentru Samarkand. Alp Arslan l-a răvnit întotdeauna, a încercat chiar, în trecut, să-l cucerească. Numai conflictul său cu bizantinii l-a silit să încheie un armistițiu, pecetluit prin alianțe matrimoniale între cele două dinastii: Malik Șah, fiul cel mai mare al sultanului, a obținut mâna lui Terken Hatun, sora lui Nasr; iar hanul însuși s-a căsătorit cu fiica lui Alp Arslan.

Dar nimeni nu se lasă înșelat de aceste înțelegeri. De când a aflat despre victoria socrului său asupra creștinilor, stăpânitorul Samarkandului se teme de toate relele de pe lume pentru cetatea sa. Nu greșește, evenimentele se precipită.

Două sute de mii de călăreți selgiucizi se pregătesc să treacă „fluviul”, cel care se cheama pe atunci Djayhun, pe care anticii îl numeau Oxus și care avea să devină Amu-Daria. Va fi nevoie de douăzeci de zile pentru ca și ultimul soldat să-l străbată pe un pod mișcător de bărci legate una de alta.

La Samarkand, sala tronului este adesea plină, dar tăcută, asemenea casei unui răposat. Hanul însuși pare

potolit de această încercare, duse sunt accesele de furie și ridicările de glas. Curtenii se arată copleșiți din această cauză. Semeția lui îi liniștește, chiar dacă îi cădeau victimă. Calmul său îi neliniștește, îl simt resemnat, îl cred învins, se gândesc la propria salvare. Să fugă, să trădeze deja, să mai aștepte, să se roage?

De două ori pe zi, hanul iese, urmat de alaiul apropiaților. Merge să inspecteze o bucată de zid, poporul și soldații îl primesc cu urale. Pe parcursul uneia dintre ieșiri, unii locuitori tineri ai cetății au căutat să se apropie de monarh. Ținuți la distanță de străji, ei strigă că sunt gata să lupte alături de soldați, să moară ca să apere orașul, pe han și dinastia. Departe de a se bucura de inițiativa lor, suveranul își iese din fire, își întrerupe vizita și face cale-ntoarsă, poruncindu-le soldaților să-i risipească pe tineri fără menajamente.

La întoarcerea la palat, el le cuvântează ofițerilor săi:

— Atunci când bunicul meu, Dumnezeu să păstreze în noi amintirea înțelepciunii sale, a dorit să cucerească orașul Balkh, locuitorii puseră mâna pe arme, în lipsa suveranului lor, și uciseră un mare număr dintre soldații noștri, silindu-ne armata să se retragă. Bunicul meu îi scrisese atunci lui Mahmud, stăpânitorul Balkhului, o scrisoare de dojana: „Vreau cu adevărat ca trupele noastre să se înfrunte, fie ca Dumnezeu să dea victoria cui binevoiește, dar unde vom ajunge dacă oamenii de rând încep să se amestece în disputele noastre?” Mahmud îi dădu dreptate, își pedepsi supușii, îi opri să mai poarte arme, îi puse să plătească în aur distrugerile provocate de lupte. Ceea ce este adevărat pentru oamenii din Balkh este încă și mai valabil pentru cei din Samarkand, nesupuși

din fire, și prefer să mă predau singur, fără arme, lui Alp Arslan decât să-mi datorez salvarea locuitorilor.

Ofițerii s-au declarat cu toții de aceeași părere, au făgăduit să reprime orice zel popular, și-au reînnoit jurământul de credință, au făgăduit să lupte ca niște fiare rănite. Nu sunt vorbe goale. Trupele din Transoxiana nu sunt mai puțin valoroase decât acelea ale selgiucizilor. Alp Arslan n-are decât avantajul numărului și pe acela al vârstei. Nu a sa, se înțelege, ci a dinastiei. El aparține celei de-a doua generații, însuflețite încă de ambiția fondatoare. Nasr este al cincilea din stirpea sa, mult mai preocupat să se bucure de cele dobândite decât să se extindă.

Pe tot parcursul acestor zile de efervescență, Khayyam a vrut să rămână la distanță de oraș. Bineînțeles, nu se poate abține să nu-și facă, din când în când, o scurtă apariție la curte sau în casa cadiului, să nu pară că-i părăsește într-un moment de încercare. Dar rămâne, cel mai adesea, închis în foișorul său, adâncit în lucrări sau în cartea sa tainică, ale cărei pagini le înnegrește cu înverșunare, ca și cum războiul n-ar exista pentru el decât prin înțelepciunea detașată pe care i-o inspiră.

Numai Djahane îl leagă de realitățile dramei înconjurătoare, ea îi relatează, în fiecare seară, veștile de pe front, zvonurile de la palat, pe care Khayyam le ascultă fără prea multă tragere de inimă.

Pe teren, înaintarea lui Alp Arslan este lentă. încetinirea unei trupe prea numeroase, disciplina aproximativă, bolile, mlaștinile. Și rezistența, uneori înverșunată. Un bărbat, îndeosebi, îi face viața grea sultanului, este comandantul unei fortărețe aflate nu departe de fluviu. Armata

ar putea s-o ocolească, să-și urmeze drumul, dar ariergarda ar fi amenințată, hărțuierile s-ar înmulți și, în caz de nevoie, retragerea s-ar dovedi primejdioasă. Trebuie, deci, să se termine cu ea, Alp Arslan a dat această poruncă de zece zile, asalturile s-au înmulțit.

De la Samarkand, bătălia e urmărită îndeaproape. O dată la trei zile, sosește un porumbel căruia apărătorii îi dau drumul. Mesajul nu este niciodată o chemare în ajutor, el nu zugrăvește epuizarea merindelor și a oamenilor, nu vorbește decât despre pierderile dușmane, despre zvonurile de epidemii răspândite în rândurile asediaților. De azi pe mâine, comandantul locului, un anume Iusuf, originar din Horezm, devine eroul Transoxianeii.

Vine, totuși, ceasul în care mâna de apărători este copleșită, în care temeliiile fortăreței sunt minate, iar zidurile, escaladate. Iusuf s-a luptat ca un leu, până a fost rănit și prins. Fu condus în preajma sultanului, curios să cunoască de aproape sursa necazurilor sale. Cel care se înfățișează înaintea lui e un omuleț uscat, bărbos, colbăit. Merge drept, cu capul ridicat, între doi coloși care-l țin cu putere de brațe. În ceea ce-l privește, Alp Arslan stă așezat pe un podium de lemn acoperit cu perne. Cei doi bărbați se măsoară îndelung din priviri, apoi învingătorul poruncește:

— Să se înfigă patru țepușe în pământ, să fie legat de ele și sfârtecat!

Iusuf îl privește pe celălalt de jos în sus, cu dispreț, și strigă:

— Aceasta este oare pedeapsa pe care trebuie s-o îndure cel care s-a luptat ca un bărbat?

Alp Arslan n-a răspuns, și-a întors fața. Prizonierul îi spune:

— Ție, Fătălăule, ție-ți vorbesc !

Sultanul tresare, ca mușcat de un scorpion. își înșfacă arcul, așezat în apropiere, înstrunează săgeata și, înainte de a trage, le poruncește străjilor să dea drumul prizonierului. Nu poate, fără a risca să-și rănească propriii soldați, să tragă asupra unui om legat. Oricum, nu se teme de nimic, nu și-a greșit niciodată ținta.

Să fie enervarea, graba, greutatea de a trage de la o distanță atât de mică? Oricum, Iusuf nu este atins, sultanul n-are timp să slobozească o a doua săgeată, iar prizonierul se năpustește asupra lui. Și Alp Arslan, care nu se poate apăra dacă rămâne cocoțat pe pedestalul său, caută să se elibereze, își încurcă picioarele într-o pernă, se poticnește și cade la pământ. Iusuf este deja deasupra lui, ținând în mână cuțitul pe care-l păstra ascuns în veșminte. Izbutește să i-l strecoare printre coaste, înainte de a fi el însuși doborât cu o lovitură de baston. Soldații s-au înverșunat asupra trupului său inert, ciopârțit. Dar el păstrează pe buze un surâs șiret, pe care i l-a închegat moartea. S-a răzbunat, sultanul avea să-i mai supraviețuiască doar puțină vreme.

Alp Arslan muri, într-adevăr, la capătul a patru nopți de agonie. De agonie lentă și de amară meditație. Cuvintele sale au fost relatate de cronicarii vremii: „Ieri, îmi treceam în revistă trupele de la înălțimea unui promontoriu, am simțit pământul cutremurându-se sub pașii lor și mi-am spus: «Eu sunt stăpânul lumii! Cine s-ar putea măsura cu mine?». Pentru trufia mea, pentru înfumurarea mea, Dumnezeu mi-a trimis cea mai jalnică dintre ființele omenești, un prizonier, un prins gata să fie dat morții; s-a dovedit mai puternic decât mine, m-a lovit, m-a doborât de pe tron, mi-a luat viața”.

În ziua care a urmat acestei drame va fi scris Omar
Khayyam în cartea sa :

Mereu, când unul iese-n față și se impune, zice: „Eu sunt!”
De-i îmbrăcat în aur și-argint, mai tare spune: „Eu sunt!”
Chiar de-a convins, a reușit. Din gaura ei,
Deodată moartea iese, strigând, la rândul ei: „Eu sunt!”

IX

În Samarkandul aflat în sărbătoare, o femeie îndrăznește să plângă: soție a hanului care triumfă, ea este, de asemenea, și mai presus de orice, fiică a sultanului înjunghiat. Desigur, soțul a venit să-i prezinte condoleanțe, a poruncit întregului harem să poarte doliu, a pus să fie biciuit în fața ei un eunuc care arăta prea multă bucurie. Dar, la întoarcerea în divanul său, hanul n-a șovăit să repete în jurul său că „Dumnezeu a împlinit rugăciunile oamenilor din Samarkand”.

S-ar putea crede că, în vremea aceea, locuitorii unei cetăți n-aveau nici un motiv să-l prefere pe cutare suveran turc cutărui altuia. Se rugau, totuși, căci lucrul de care se temeau era schimbarea de stăpân, cu cortegiul ei de masacre, de suferințe, cu inevitabilele sale jafuri și prădăciuni. Trebuia ca monarhul să depășească orice limită, să supună populația unor biruri exagerate, unor nedreptăți continue, pentru ca ei să ajungă să-și dorească să fie cuceriiți de un altul. Nu era cazul lui Nasr. Dacă nu era cel mai bun dintre stăpânitori, nu era, cu siguranță, nici cel mai rău, oamenii se împăcau și-și puneau soarta în mâinile Preaînaltului, pentru ca Acesta să pună frâu exceselor hanului.

Se sărbătorește, deci, la Samarkand, îndepărtarea luptei. Imensa piață Ras-al-Tak e năpădită de strigăte și de fum. De fiecare zid se sprijină taraba unui negustor ambulant. Sub fiecare felinar dai peste o cântăreață sau un zdrăngănitor din lăută. Cercuri de curioși se fac și se desfac în jurul povestitorilor, cititorilor în palmă, împlânzitorilor de șerpi. În mijlocul pieței, pe o estradă șubredă înjghebată în grabă, se prezintă tradiționala competiție a poezilor populari care celebrează Samarkandul neasemuit, Samarkandul de necucerit. Judecata publicului este instantanee. Unele stele urcă, altele coboară. Peste tot, se înalță focuri de lemne. Suntem în decembrie. Noaptea sunt deja aspre. La palat, urcioarele cu vin se golesc, se sparg, hanul este stăpânit de o beție jovială, zgomotoasă și cuceritoare.

În ziua următoare, pune să se rostească, în marea moschee, rugăciunea pentru răposați, apoi primește condoleanțe pentru moartea socrului său. Chiar cei care veniseră în goana mare, în ajun, ca să-l felicite pentru victorie au revenit, cu fața îndoliată, ca să-și arate durerea. Cadiul, care a recitat câteva versete de circumstanță și l-a invitat pe Omar să facă același lucru, strecoară în urechea celui din urmă:

— Nu te mira de nimic, realitatea are două chipuri, ca și oamenii.

În aceeași seară, Abu Taher este convocat de Nasr Han, care-i cere să se alăture soliei însărcinate să meargă să-i prezinte sultanului defunct omagiile Samarkandului. Omar se pornește și el la drum, alături, e adevărat, de o sută douăzeci de alte persoane.

Locul de prezentare a condoleanțelor este o fostă tabără a armatei selgiucide, situată la nord de fluviu. Mii de corturi și de iurte se înalță de jur împrejur, un adevărat oraș improvizat în care demnii reprezentanți ai Transoxianeii trec neîncrezători pe lângă războinicii nomazi, cu lungi plete răsucite, veniți să-și reînnoiască jurământul de credință față de clanul lor. Malik Șah, având doar șaptesprezece ani, un uriaș cu față de copil, afundat într-o bogată mantie de caracul, tronează pe un piedestal, același pe care s-a prăbușit tatăl său, Alp Arslan. În picioare, la câțiva pași de el, se află marele vizir, cel mai puternic om din imperiu, în vârstă de cincizeci și cinci de ani, căruia Malik Șah îi zice „tată”, semn de extremă deferență, și pe care toți ceilalți îl numesc după titlul său, Nizam al-Mulk, Ordinea Regatului. Niciodată o poreclă n-a fost mai meritată. De câte ori se apropie un vizitator însemnat, tânărul sultan îl consultă din priviri pe vizirul său, care-i indică, printr-un semn imperceptibil, dacă trebuie să se arate primitiv sau rezervat, senin sau neîncrezător, atent sau absent.

Delegația din Samarkand, în întregul ei, s-a prosternat la picioarele lui Malik Șah, care ia act de aceasta printr-o clătinare din cap condescendentă, apoi câteva notabilități se desprind din delegație ca să se îndrepte către Nizam. Vizirul e impasibil, ajutoarele sale se agită înjur, dar el îi privește și îi ascultă fără să reacționeze. Nu trebuie să ni-l imaginăm ca pe un stăpân gălăgios al palatului. Deși pare a fi pretutindeni, prezența sa seamănă mai curând cu a unui mânuitor de păpuși, care, cu atingeri discrete, le imprimă celorlalți mișcările pe care le dorește. Tăcerile sale sunt proverbiale. Nu arareori un oaspete petrece o oră în prezența sa fără a schimba alte

fraze în afara formulelor de întâmpinare și de despărțire. Căci el nu e vizitat neapărat pentru a i se face conversație, ci, mai degrabă, pentru reînnoirea jurământului de credință, pentru risipirea bănuielilor, pentru evitarea unei căderi în uitare.

Douăsprezece persoane din solia de la Samarkand au obținut, astfel, privilegiul de a strânge mâna care ține cârma imperiului. Omar venea imediat în urma cadiului, Abu Taher a bolborosit o formulă. Nizam dă din cap, îi reține mâna într-a lui vreme de câteva clipe, cadiul este onorat. Când sosește rândul lui Omar, vizirul se apleacă la urechea sa și șoptește:

— De astăzi într-un an, să fii la Isfahan, ca să vorbim.

Khayyam nu este sigur că a înțeles bine, simte un soi de șovăială în suflet. Personajul îl intimidează, ceremonialul îl impresionează, zarva îl amețește, urletele bocitoarelor îl asurzesc; nu mai are încredere în simțurile sale, și-ar dori o confirmare, o precizare, dar deja valul de oameni îl împinge din spate, vizirul privește în altă parte, reîncepe să dea din cap în tăcere.

Pe drumul de întoarcere, Khayyam nu încetează să mediteze la întâmplare. Este oare singurul căruia vizirul i-a strecurat aceste cuvinte, nu cumva l-a confundat cu altcineva, și de ce o întâlnire atât de îndepărtată, în timp și spațiu?

Se hotărăște să-i vorbească lui Abu Taher. Pentru că acesta se găsea chiar înaintea lui, a putut să audă, să simtă, ba chiar să ghicească unele lucruri. Abu Taher îl lasă să-i povestească scena înainte de a recunoaște, malițios:

— Am observat că vizirul îți șoptise câteva cuvinte; nu le-am auzit, dar pot să-ți spun că nu te-a confundat cu altcineva. I-ai văzut pe cei care-l înconjoară? Sarcina

lor este aceea de a se informa asupra componenței fiecărei solii, de a-i sufla vizirului numele și poziția celor care se îndreaptă spre el. Ei m-au întrebat de numele tău, s-au asigurat că erai chiar Khayyam din Nishapur, savantul, astrologul, n-a existat nici o confuzie în privința identității tale. De altminteri, în ceea ce-l privește pe Nizam al-Mulk, nu există niciodată o altă confuzie decât aceea pe care consideră el util să o creeze.

Drumul este neted, acoperit cu pietriș. La dreapta, foarte departe, un șir de munți înalți, contraforturile Pamirului. Khayyam și Abu Taher călăresc unul lângă altul, animalele lor se ating fără încetare.

— Și ce-ar putea voi de la mine ?

— Ca să afli, va trebui să aștepți cu răbdare un an. De acum înainte, te sfătuiesc să nu te împotmolești în ipoteze, așteptarea e prea lungă, te-ai istovi. Și, mai ales, nu vorbi cu nimeni despre asta!

— Sunt oare guraliv de obicei?

Tonul are o nuanță de reproș. Cadiul nu se lasă intimidat :

— Vreau să fiu limpede: nu vorbi despre asta cu acea femeie!

Omar ar fi trebuit să bănuiască, vizitele lui Djahane nu puteau să se repete astfel fără a fi remarcate. Abu Taher continuă:

— De la prima voastră întâlnire, străjile au venit să-mi aducă fapțul la cunoștință. Am născocit o istorie complicată pentru a-i explica vizitele, am cerut să nu fie observată trecând și am interzis să fii trezit în fiecare dimineață. Să nu te îndoiești nici o clipă, acest pavilion este casa ta, vreau să îți minte acest lucru. Dar trebuie să-ți vorbesc despre această femeie.

Omar e stânjenit. N-a gustat deloc felul în care prietenul său a rostit „această femeie”, n-are nici un chef să-și discute dragostele. Deși nu-i spune nimic celui mai în vârstă, chipul său se întunecă vizibil.

— Știu că vorbele mele te supără, dar voi rosti până la ultimul cuvânt ceea ce trebuie să-ți spun, și dacă prietenia noastră de dată prea recentă nu-mi dă acest drept, vârsta și poziția mea îmi permit să o fac. Când ai văzut-o pe această femeie pentru prima oară, la palat, ai privit-o plin de dorință. Este tânără și frumoasă, poezia ei s-ar fi putut să-ți placă, îndrăzneala ei ți-a aprins sângele. Cu toate acestea, în fața aurului, atitudinile voastre erau diferite. Ea s-a ghiftuit cu ceea ce pe tine te-a dezgustat. S-a purtat ca o poetă de curte, tu te-ai comportat ca un înțelept. I-ai mai vorbit de atunci despre asta?

Răspunsul este nu, și, chiar dacă Omar nu spune nimic, Abu Taheer l-a înțeles cum nu se poate mai bine. Acesta din urmă continuă:

— Adesea, la începutul unei legături, evităm chestiunile delicate, ne temem să nu distrugem acel fragil edificiu pe care tocmai l-am înălțat cu nesfârșite precauții, dar, pentru mine, ceea ce te desparte de această femeie este grav, esențial. Nu împărtășiți aceeași viziune asupra vieții.

— Este femeie și, în plus, e văduvă. Se străduiește să supraviețuiască fără a depinde de un stăpân, nu pot decât să-i admir curajul. Și cum să-i reproșez că ia aurul pe care versurile ei îl merită?

— Înțeleg prea bine, spune cadiul, mulțumit că a reușit să-și atragă prietenul în discuție. Dar măcar recunoști că această femeie ar fi incapabilă să-și imagineze o altă viață decât cea de la curte?

— Poate.

— Recunoști că, pentru tine, viața la curte este urâtă, insuportabilă, și că nu vei rămâne acolo nici o clipă mai mult decât ar fi necesar ?

A urmat o tăcere stânjenitoare. Abu Taher încheie prin a rosti pe un ton precis, ferm:

— Ți-am spus ceea ce trebuia să auzi din partea unui prieten adevărat. De acum înainte, nu voi mai aminti de acest subiect, în afară de cazul în care tu vei deschide discuția.

X

Când ajung la Samarkand, sunt istoviți de frig, de legănatul în șaua cailor, de stânjeneala care s-a instalat între ei. Omar se retrage numaidecât în pavilionul său, fără a-și găsi timp să cineze. A compus, pe parcursul călătoriei, patru catrene pe care începe să le recite cu voce tare, de zece, de douăzeci de ori, înlocuind câte-un cuvânt, schimbând câte-o întorsătură a frazei, înainte de a le consemna în tainița manuscrisului său.

Djahane, sosită pe neașteptate, mai devreme ca de obicei, s-a strecurat pe ușa întredeschisă, desfăcându-și fără zgomot șalul de lână. Înaintează în vârful picioarelor, prin spatele lui. Omar rămâne absorbit, ea îi cuprinde dintr-odată gâtul cu brațele goale, își lipește fața de a lui, își lasă părul parfumat să-i cadă peste ochi.

Khayyam ar trebui să fie copleșit - poate nădăjdui un iubit o agresiune mai tandră? N-ar trebui oare, la rândul său, odată trecută clipa de surpriză, să cuprindă cu brațele mijlocul iubitei, s-o strângă, să strivească de trupul ei toată suferința depărtării, toată căldura regăsirii? Numai că Omar este tulburat de această năvălire. Cartea e încă deschisă în fața lui, ar fi vrut s-o facă să dispară. Prima reacție este să se elibereze și, chiar dacă se căiește imediat, chiar dacă ezitarea lui n-a durat decât

o clipă, Djahane, care a simțit șovăiala și această formă de răceală, nu întârzie să le înțeleagă pricina. îndreaptă spre carte o privire bănuitoare, ca și cum ar fi vorba de o rivală.

— Iartă-mă! Eram atât de nerăbdătoare să te revăd, încât nu mă gândeam că sosirea mea ar putea să te stânjenească.

îi desparte o tăcere grea, pe care Khayyam se grăbește s-o destrame.

— E cartea asta, nu-i așa ? Adevărat, nu mă gândisem să ți-o arăt. Am ascuns-o întotdeauna în prezența ta. Dar persoana care mi-a dăruit-o mi-a cerut să-i fâgăduiesc că am s-o țin ascunsă.

I-o întinde. Djahane o răsfoiește vreme de câteva clipe, simulând cea mai mare indiferență la vederea acelor câtorva pagini înnegrite, răzlețite printre zecile de foi goale. I-o dă înapoi, cu o strâmbătură clară de nemulțumire.

— De ce mi-o arăți? Nu ți-am cerut nimic. De altfel, n-am învățat niciodată să citesc. Tot ce știu am dobândit trăgând cu urechea la alții.

Omar nu e uimit. Nu era lucru rar, la acea vreme, ca poeții de valoare să fie neștiutori de carte; asemenea, bineînțeleș, cvasitotalității femeilor.

— Și ce este atât de tainic în această carte, formule de alchimie?

— Sunt poeme pe care le scriu câteodată.

— Poeme interzise și eretice? Subversive?

Ea îl privește cu un aer bănuitor, dar Khayyam se apără râzând:

— Nu, de ce te gândești la asta? Am eu sufletul unui complotist? Nu sunt decât rubaiate despre vin, despre frumusețea vieții și despre zădărnicia ei.

— Tu, rubaiate?

I-a scăpat un strigăt de neîncredere, aproape de dispreț. Rubaiatele aparțin unui gen literar minor, ușor și chiar vulgar, potrivit pentru poezii mahalalelor. Faptul că un savant ca Omar Khayyam își permite să compună, din când în când, un rubai poate fi considerat drept o distracție, un păcat ușor, aproape o cochetărie ; dar ideea că el își asumă sarcina de a-și consemna versurile, în modul cel mai serios de pe lume, într-o carte înconjurată de mister, iată ce uimește și neliniștește o poetă consacrată normelor elocinței. Omar pare jenat; Djahane este nedumerită:

— Ai putea să-mi citești câteva versuri?

Khayyam nu vrea să continue discuția.

— Voi putea să ți le citesc pe toate într-o zi, când le voi considera demne de a fi citite.

Ea nu insistă, renunță să-l iscodească mai mult, dar îi aruncă, fără să ducă ironia prea departe:

— Când vei fi isprăvit această carte, evită să i-o oferi lui Nasr Han, n-are prea multă prețuire pentru autorii de rubaiate; nu te-ar mai pofti niciodată să te așezi pe tronul său.

— N-am de gând să ofer această carte cuiva, nu nădăjdiesc să trag vreun folos din asta, n-am ambițiile unui poet de curte.

Ea l-a rănit, el a rănit-o. În tăcerea care-i învăluie, și unul, și celălalt se întreabă dacă n-au mers prea departe, dacă nu e timpul să se oprească pentru a salva ceea ce mai poate fi salvat. În acel moment, nu lui Djahane îi poartă Khayyam pică, ci cadiului. Regretă că l-a lăsat să vorbească și se întreabă dacă frazele acestuia nu i-au tulburat pentru totdeauna privirea pe care o îndreaptă

asupra iubitei sale. Trăiau, până atunci, în candoare și în nepăsare, cu dorința comună de a nu invoca niciodată ceea ce ar fi putut să-i despartă. „Cadiul mi-a deschis oare ochii asupra adevărului sau doar mi-a răpit fericirea?”, gândește Khayyam.

— Te-ai schimbat, Omar; n-aș putea spune în ce fel, dar există, în modul tău de a mă privi și de a-mi vorbi, un ton pe care n-aș putea să-l definesc. Ca și cum m-ai bănuî de cine știe ce faptă rea, ca și cum mi-ai purta pică din cine știe ce cauză. Nu te înțeleg, dar, dintr-odată, sunt nețărmit de tristă.

Omar încearcă s-o tragă spre el, ea se îndepărtează cu grăbire.

— Nu așa mă liniștești! Trupurile ne pot continua cuvintele, dar nu le pot înlocui, nici tăgădui. Ce se întâmplă, spune-mi?

— Djahane! Dacă am hotărî să nu vorbim despre nimic până mâine?

— Mâine n-am să mai fiu aici, hanul părăsește Samarkandul în zori.

— Unde se duce ?

— Kish, Buhara, Termez, nu știu. întreaga curte îl va urma, și eu împreună cu ea.

— N-ai putea să rămâi la verișoara ta din Samarkand?

— Dacă n-ar fi vorba decât de găsit pretexte ! Am locul meu la curte. Ca să-l câștig, a trebuit să lupt cât zece bărbați. N-am să-l părăsesc doar ca să mă zbunguiesc în foișorul din grădina lui Abu Taher.

Atunci, fără să chibzuiască bine, el spune:

— Nu e vorba de zbunguit. N-ai dori tu oare să-mi împărtășești viața?

— Să-ți împărtășesc viața? Nu există nimic de împărtășit !

A rostit-o fără nici un arțag. Nu era decât o constatare, de altminteri nelipsită de tandrețe. Dar, văzând chipul înspăimântat al lui Omar, ea îl imploră s-o ierte și hohotește :

— Știam că aveam să plâng astă-seară, dar nu cu aceste lacrimi amare; știam că aveam să ne despărțim pentru multă vreme, poate pentru totdeauna, dar nu cu aceste cuvinte, nici cu aceste priviri. Nu vreau să iau cu mine, din cea mai frumoasă dragoste pe care am trăit-o, amintirea acestor ochi de străin. Privește-mă, Omar, pentru ultima dată! Adu-ți aminte, sunt iubita ta, m-ai iubit, te-am iubit. Mă mai cunoști tu oare?

Khayyam o înconjoară cu un braț tandru. Suspină:

— Dacă am avea măcar răgazul de a ne lămuri, știu că această dihonie prostească ar fi izgonită, dar timpul ne hărțuiește, ne silește să ne punem la mezat viitorul pe aceste clipe tulburi.

La rândul său, simte pe față fuga unei lacrimi. Ar dori s-o ascundă, dar Djahane îl îmbrățișează aprig, și-a lipit chipul de al lui.

— Poți să-mi ascunzi scrierile, nu lacrimile tale. Vreau să le văd, să le ating, să le amestec cu ale mele, vreau să le privesc urmele pe obrajii mei, vreau să le păstrez gustul sărat pe limbă.

S-ar spune că încercau să se sfâșie, să se înăbușe, să se spulbere. Măinile se smintesc, veșmintele se împrăștie. Nu există noapte de dragoste care să se poată asemui aceleia a două trupuri aprinse de lacrimi arzătoare. Focul se întinde, îi învăluie, îi înfășoară, îi îmbată, îi înflăcărează, îi contopește, piele lipită de piele, până la capătul

plăcerii. Pe masă, se scurge o clepsidră, bob cu bob, focul se domolește, pâlپاie, se stinge, un zămbet întretăiat întârzie. își trag sufletul îndelung. Omar murmură, către ea sau către destinul pe care tocmai l-au sfidat :

— Gâlceava noastră nu face decât să înceapă.

Djahane îl strânge, cu ochii închiși.

— Să nu mă lași să dorm până în zori !

A doua zi, două rânduri proaspete în manuscris. Caligrafia e fragilă, șovăitoare și chinuită :

Lângă iubita ta, Khayyam, cât erai de singur!

Acum, că a plecat, te vei putea ascunde în ea.

XI

Kashan, oază de case joase pe Drumul Mătășii, la marginea Deșertului de Sare. Caravanele se adăpostesc acolo, își recapătă suflul înainte de a străbate Kargas Kuh, înspăimântătorul Munte al Vulturilor, vizuina tâlharilor care pradă împrejurimile Isfahanului.

Kashan, construit din argilă și noroi. Vizitatorul caută în zadar un zid sărbătoresc, o fațadă împodobită. Și totuși, acolo se fac cele mai vestite cărămizi smălțuite, care vor înfrumuseța cu verde și auriu miile de moschei, de palate sau de înalte școli musulmane, de la Samarkand la Bagdad. În întregul Orient islamic, faianța se numește pur și simplu kashi sau kashani, oarecum la fel cum porțelanul poartă, în persană, ca și în engleză, numele de „chinezesc”.

În afara orașului, un caravanserai la umbra curmălilor. Un zid dreptunghiular, turnulețe de veghe, o curte exterioară pentru animale și mărfuri, o curte interioară mărginită de cămăruțe. Omar ar dori să închirieze una, dar hangiul e adânc mâhnit: nici una nu e liberă pentru la noapte, tocmai au sosit niște neguțători bogați din Isfahan, cu copii și cu slugi. Ca să-i verifice spusele, nimeni n-are nevoie să consulte un registru. Locul geme de rânđași gălăgioși și bidivii plini de fală. În ciuda

iernii care începe, Omar s-ar fi culcat sub cerul liber, dar scorpionii din Kashan sunt aproape la fel de vestiți ca și faianța din partea locului.

— Chiar nu există nici un colțișor unde să-mi întind rogojina până în zori ?

Hangiul își scarpină tâmpilele. Se întunecă, nu-i poate refuza unui musulman adăpostul:

— Am o odăiță pe colț, ocupată de un student, cere-i să-ți facă loc.

Se îndreaptă într-acolo, ușa e închisă. Hangiul o întredeschide fără să bată, o lumânare pâlpâie, o carte se închide în grabă.

— Acest nobil călător a pornit din Samarkand acum mai bine de trei luni, m-am gândit că puteți împărți odaia.

Dacă tânărul este nedumerit, evită s-o arate și se dovedește politicos, deși fără curtenie.

Khayyam intră, salută, își spune precaut numele :

— Omar din Nishapur.

O scurtă, dar intensă lucire de interes în privirea tovarășului său. Care se prezintă, la rândul său:

— Hasan, fiul lui Aii Sabbah, născut în Kom, student la Rey, aflat în drum spre Isfahan.

Această enumerare amănunțită îl face pe Khayyam să se simtă stingherit. Este o invitație la a spune mai multe despre sine, despre activitatea sa, despre scopul călătoriei. Nu-i vede rostul și pune la îndoială procedeu. Păstrează, deci, tăcerea, își ia răgazul să se așeze și să se rezeme de perete, să-l privească atent pe acest omuleț oacheș, așa de plâpând și de uscățiv, cu trăsături atât de colțuroase. Barba sa de șapte zile, turbanul negru înfășurat strâns și ochii ieșiți din orbite îi stârnesc mirarea.

Studentul îl sâcâie, cu surâsul pe buze:

— Când te numești Omar, nu e înțelept să-ți croiești drum prin părțile Kashanului.

Khayyam își ascunde surpriza. A înțeles, totuși, aluzia prea bine. Prenumele său este acela al celui de-al doilea succesori al Profetului, Califul Omar, urât de șiiți pentru faptul de a fi fost un rival aprig al părintelui lor fondator, Aii. Dacă, pentru moment, populația Persiei este, în mare majoritate, sunnită, šiismul are deja acolo câteva insulițe, mai ales în orașele-oaze Kom și Kashan, unde s-au perpetuat tradiții ciudate. În fiecare an, se celebrează, printr-un carnaval burlesc, aniversarea uciderii Califului Omar. Cu acest prilej, femeile se fardează, pregătesc dulciuri și fistic prăjit, copiii stau pe terase și varsă șuvoaie de apă asupra trecătorilor, strigând cu voioșie: „Dumnezeu să-l blesteme pe Omar!” Se confecționează un manechin cu efigia califului, purtând în mână un șirag de baligi, manechin care este plimbat prin anumite mahalale, în timp ce se cântă: „De pe când numele tău era Omar, ai locul tău în iad, tu, căpetenie a nelegiuitorilor, tu, uzurpator mârșav”. Cizmarii din Kom și din Kashan au luat obiceiul să scrie „Omar” pe tălpile pe care le confecționează, catârgiii își botează animalele cu numele lui, fiindu-le pe plac să-l rostească la fiecare ciomăgeală, iar vânătorii, când nu le mai rămâne decât o săgeată, murmură, înstrunând-o: „Asta e pentru inima lui Omar!”

Hasan a evocat aceste obiceiuri în câteva fraze vagi, evitând să intre prea adânc în detalii, dar Omar îl privește fără amabilitate, apoi lasă să-i scape, pe un ton dezgustat și categoric:

— N-am să-mi schimb drumul din cauza numelui, n-am să-mi schimb numele din cauza drumului.

Urmează o lungă tăcere de gheață, cei doi își feresc privirile. Omar se descalță și se lungeste ca să-și caute somnul. Hasan este cel care rostește din nou:

— Te-am jignit, poate, amintind de aceste obiceiuri, nu voiam decât să fii prevăzător atunci când îți vei rosti numele în acest loc. Nu te lăsa înșelat asupra intențiilor mele. Mi s-a întâmplat, desigur, în copilărie, la Kom, să particip la aceste festivități, dar, începând din adolescență, le-am privit cu alți ochi, am înțeles că asemenea excese nu sunt demne de un om de știință. Nici conforme învățaturii Profetului. Acestea fiind zise, când te minunezi, la Samarkand sau altundeva, în fața unei moschei admirabil înveșmântate în cărămizi smălțuite de meșterii șiiți din Kashan, și când propovăduitorul aceleiași moschei aruncă, de la înălțimea amvonului său, invective și imprecășii împotriva „blestemașilor de eretici din secta lui Aii”, faptul nu e deloc mai potrivit învățaturii Profetului.

Omar își revine ușor:

— Iată vorbele unui om cu judecată.

— Știi să fii cu judecată, așa cum știu să fii și nebun. Pot fi curtenitor sau necioplit. Dar cum să te arăți curtenitor față de acela care vine să-ți împărți odaia cu el, fără să catadicsească măcar să spună cine este?

— A fost de ajuns să-ți spun numele meu ca să mă copleșești cu vorbe necuviincioase, ce-ai fi zis oare dacă m-aș fi dezvăluit pe de-a-ntregul ?

— Poate că n-aș fi rostit nimic din toate acestea. Poți să-l urășți pe Omar califul și să nu ai decât cinste și prețuire pentru Omar geometrul, Omar algebristul, Omar astronomul sau chiar Omar filozoful.

Khayyam se îndreaptă. Hasan triumfă:

— Crezi tu oare că pe oameni îi recunoști doar după nume ? Nu, ei sunt recunoscuți după privirea, după umbletul, după înfățișarea și după tonul pe care le folosesc. De îndată ce ai intrat, am știut că erai un bărbat învățat, obișnuit cu onorurile, dar, în același timp, disprețuitor la adresa lor, un om care sosește fără a trebui să-și caute drumul. De cum ai slobozit începutul numelui tău, am înțeles: urechile mele nu cunosc decât un singur Omar din Nishapur.

— Dacă ai căutat să mă impresionezi, trebuie să recunosc să ai reușit. Cine ești, așadar?

— Ți-am spus numele meu, dar el nu trezește nici un ecou în tine. Sunt Hasan Sabbah din Kom. Nu mă fălesc cu nimic altceva în afară de faptul că am încheiat, la șaptesprezece ani, lectura a tot ce privește științele religiei, filozofiei, istoriei și astrelor.

— Nu citești niciodată totul, există atâtea cunoștințe care pot fi dobândite în fiecare zi!

— Pune-mă la încercare.

În joacă, Omar se apucă să-i pună interlocutorului său câteva întrebări, despre Platon, Euclid, Porfir, Ptolemeu, despre medicina lui Dioscuride, Galen, Razi și Avicenna, apoi despre interpretările Legii Coranice. Și, de fiecare dată, răspunsul tovarășului său sosește precis, riguros, ireproșabil. Când vin zorii, nici unul, nici celălalt n-a dormit, n-au simțit timpul trecând. Hasan încearcă o adevărată bucurie. În ceea ce-l privește, Omar este subjugat, nu poate decât să mărturisească:

— N-am întâlnit niciodată un om care să fi învățat atâtea lucruri. Ce-ai de gând să faci cu toate aceste cunoștințe ?

Hasan îl privește cu neîncredere, ca și cum i s-ar fi siluit cine știe ce ascunziș al sufletului, dar se înșenează și lasă ochii în jos:

— Aș vrea să mă prezint în fața lui Nizam al-Mulk, poate are ceva de lucru pentru mine.

Khayyam este atât de fermecat de tovarășul său, încât e gata să-i dezvăluie faptul că el însuși merge la marele vizir. Cu toate acestea, se răzgândește în ultimul moment. Mai stăruie o fărâmă de neîncredere care, deși s-a îndepărtat, n-a dispărut cu totul.

Peste două zile, după ce s-au alăturat unei caravane de neguțători, călătoresc unul alături de altul, citând din belșug din memorie, în persană sau arabă, cele mai frumoase pagini din autorii pe care-i admiră. Câteodată, se pornește o discuție, dar aceasta se oprește imediat. Când Hasan vorbește despre certitudini, ridică tonul, proclamă „adevăruri indiscutabile”, își somează tovarășul să le recunoască, Omar rămâne sceptic, întârzie cântărind diferite păreri, face arareori alegeri, își etalează bucuros ignoranța. Pe buzele sale revin neconținut cuvintele : „Ce vrei să-ți spun, aceste lucruri sunt învăluite, suntem, tu și cu mine, de aceeași parte a vălului, iar când acesta va cădea, nu vom mai fi acolo”.

După o săptămână de drum, ajung la Isfahan.

XII

Esfahane, nesf-e djahane!, spun astăzi persanii. „Isfahan, mijlocul lumii!” Expresia s-a născut la multă vreme după epoca lui Khayyam, dar deja în 1074 exista o sumedenie de cuvinte de laudă aduse oraşului: „pietrele sale, zăcămintele de galena, albinele, iarba de şofran”, „aerul este atât de pur, atât de sănătos, hambarele sale nu ştiu ce înseamnă gărgăriţa, nici un fel de carne nu putrezeşte acolo”. E adevărat că oraşul este situat la o altitudine de o mie cinci sute de metri. Dar Isfahanul găzduieşte şi şaizeci de caravanseraiuri, două sute de bancheri şi zarafî, nesfârşite bazaruri acoperite. Atelierele sale ţes mătasea şi bumbacul. Covoarele, ţesăturile, lacătele sale sunt vândute în ținuturile cele mai îndepărtate. Trandafirii săi înfloresc în mii de soiuri. Bogăţia sa este proverbială. Acest oraş, cel mai populat din lumea persană, îi atrage pe toţi cei care caută puterea, averea sau cunoaşterea.

Spun „acest oraş”, dar nu e vorba, la drept vorbind, de un oraş. Se istoriseşte încă, prin partea locului, povestea unui tânăr călător din Rey, atât de grăbit să vadă minunăţiile din Isfahan, încât se despărţise, în ultima zi, de caravana sa ca să galopeze singur, în goana mare. După câteva ore, aflându-se pe malul râului Zayande-Roud, „Fluviul dătător de viaţă”, merse de-a lungul lui şi atinse

un zid împrejmuitoare de pământ. Ansamblul i se păru de o mărime respectabilă, dar mult mai mic decât propria-i cetate, Rey. Sosit la poartă, le ceru lămuriri străjilor.

— Aici este orașul Djay, i se răspunse.

Nu îndrăzni, așadar, nici măcar să intre, dădu ocol orașului și își continuă drumul spre apus. Calul îi era istovit, dar el îi dădea pinteni fără milă. Curând se găsi, gâfâind, la porțile unei alte cetăți, mai impunătoare decât cea dintâi, dar de-abia ceva mai întinsă decât orașul Rey. întrebă un bătrân trecător.

— Aici este Yahoudiyé, Orașul Evreiesc.

— Există, așadar, atâția evrei în această țară?

— Există câțiva, dar cea mai mare parte dintre locuitori sunt musulmani ca tine și ca mine. Se numește Yahoudiyé fiindcă se spune că împăratul Nabucodonosor îi așezase aici pe evreii pe care-i exilase din Ierusalim ; alții susțin că soția evreică a unui șah al Persiei îi adusese aici, înainte de epoca Islamului, pe cei din comunitatea ei. Numai Dumnezeu știe adevărul !

Tânărul nostru călător se îndepărtă, așadar, împăcat cu gândul de a-și continua drumul, chiar dacă ar fi trebuit ca bidiviul să se prăbușească sub el, când bătrânul îl strigă :

— Unde gonești astfel, fiule?

— La Isfahan !

Bătrânul izbucni în râs.

— Nu ți s-a spus niciodată că Isfahanul nu există?

— Cum adică, nu este ea cea mai mare, cea mai frumoasă dintre cetățile Persiei, nu era oare, încă din vremuri îndepărtate, mândra capitală a lui Artaban, regele părților, nu i s-au lăudat minunățiile în cărți?

— Nu știu ce spun cărțile, dar m-am născut aici acum șaptezeci de ani, și numai străinii îmi vorbesc despre orașul Isfahan, eu nu l-am văzut niciodată.

De-abia dacă exagera. Denumirea de Isfahan a desemnat mult timp nu un oraș, ci o oază în care se întâlneau două orașe distincte, despărțite unul de celălalt printr-un drum de un ceas, Djay și Yahoudiye. Va trebui să vină secolul al XVI-lea pentru ca acestea și satele dimprejur să se contopească într-o adevărată cetate. În vremea lui Khayyam, ea încă nu exista, dar a fost construit un zid împrejmuitor, lung de trei parasangi, adică aproape nouăsprezece kilometri, menit să protejeze ansamblul oazei.

Omar și Hasan au ajuns seara târziu. Au găsit gazduire la Djay, într-un caravanserai situat în apropierea Porții Tirah. Acolo se lungesc și, fără a mai avea timp să schimbe măcar un cuvânt, se pun pe sforăit la unison.

A doua zi, Khayyam se duce la marele vizir. În Piața Zarafilor, călători și neguțători de toate originile, andaluzi, greci sau chinezi, forfotesc în jurul prețuitorilor de monede, care, înzestrați cum se cuvine cu balanța lor regulamentară, râcăie un dinar de la Kirman, Nishapur sau Sevilla, adu-mecă un tanka de la Delhi, cântăresc în palmă un dirham de la Buhara sau strâmbă din nas în fața unei subțiri nomisma de la Constantinopole, căreia de curând i-a scăzut prețul.

Portalul divanului, sediu al stăpânirii și reședință oficială a lui Nizam al-Mulk, nu este departe. Trâmbițașii din nowba stau acolo, având îndatorirea, de trei ori pe 1. Veche măsură persană de lungime, în jur de 5,23 km.

zi, de a face goarnea să răsune în cinstea marelui vizir. În ciuda acestor semne de ceremonie, oricine poate pătrunde înăuntru și până și celor mai sărmâne văduve le este îngăduit să se aventureze în divan, uriașa sală de audiență, pentru a se apropia de cel mai puternic om al imperiului și pentru a-și aduce lacrimile și plângerile în fața lui. Doar acolo străjile și cămărașii fac cerc împrejurul lui Nizam, îi chestionează pe vizitatori, îi îndepărtează pe neaveniți.

Omar s-a oprit în pragul ușii. Scrutează încăperea, pereții dezgoliți, grosimea celor trei covoare. Cu un gest șovăielnic, salută asistența, o mulțime pestriță, dar liniștită, care-l înconjoară pe vizir, aflat pentru moment într-o discuție cu un ofițer turc. Cu colțul ochiului, Nizam l-a descoperit pe nou-venit; îi surâde prietenos și îi face semn să se așeze. După cinci minute, vine la el, îl sărută pe amândoi obrazii, apoi pe frunte.

— Te așteptam, știam că vei veni la timp, am multe lucruri să-ți spun.

Apoi îl trage de mână spre o cămăruță învecinată, unde se retrag. S-au așezat alături pe o uriașă pernă de piele.

— Unele dintre cuvintele mele te vor uimi, dar nădăjduiesc că, în cele din urmă, nu-ți va părea rău că ai răspuns chemării mele.

— Cine s-a căit vreodată că a trecut pragul lui Nizam al-Mulk?

— S-a mai întâmplat, murmură vizirul cu un surâs nemilos. Am ridicat oameni până în nori, i-am înjosit pe alții, împart, în fiecare zi, viața și moartea, Dumnezeu mă va judeca pentru năzuințele mele, El este izvorul oricărei puteri. I-a încredințat autoritatea supremă califului

arab, care i-a cedat-o sultanului turc, care a așezat-o în mâinile vizirului persan, sluga ta. Celorlalți le cer să respecte această autoritate; ție, khwaje Omar, îți cer să-mi respecti visul. Da, în acest imens ținut care-mi revine, visez să clădesc statul cel mai puternic, cel mai prosper, cel mai stabil, cel mai civilizat din univers. Visez la un imperiu în care fiecare provincie, fiecare oraș să fie administrate de un om drept, temător de Dumnezeu, atent până și la plângerile celui mai slab dintre supuși. Visez la un stat în care lupul și mielul să bea laolaltă, în toată liniștea, apa aceluiași pârâu. Dar nu mă mulțumesc să visez, eu construiesc. Plimbă-te mâine prin cartierele din Isfahan, vei vedea cohorte de lucrători care sapă și clădesc, meșteri care forfotesc. Pretutindeni răsar aziluri, moschei, caravanseriuri, fortărețe, palate ale stăpânirii. În curând, fiecare oraș important își va avea marea sa școală, ea îmi va purta numele, medersa Nizamiya. Cea din Bagdad funcționează deja, am desenat cu mâna mea planul locurilor, i-am stabilit programul de studii, i-am ales cei mai buni profesori, am dat o sumă de bani pentru fiecare elev. Acest imperiu, vezi, este un enorm șantier, se înalță, se răspândește, prosperă, este o vreme bine-cuvântată pe care Cerul ne-o dăruiește ca s-o trăim.

Un servitor cu părul deschis la culoare intră. Se înclină, ducând pe o tavă de argint cizelat două cupe cu sirop rece de trandafiri. Omar apucă una, aburită, de pe care se prelinge apa proaspătă; își înmoaie buzele în ea, hotărât să o deguste îndelung. Nizam și-o înghite pe a sa dintr-o sorbitură, înainte de a continua:

— Prezența ta aici mă bucură și mă onorează!

Khayyam vrea să răspundă acestui val de bunăvoință. Nizam îl oprește s-o facă printr-un gest:

— Să nu crezi că încerc să te măgulesc. Sunt îndeajuns de puternic ca să nu trebuiască să cânt alte laude decât Creatorului. Dar, vezi tu, khwaje Omar, oricât de întins ar fi un imperiu, oricât de populat, oricât de bogat ar fi, există întotdeauna o lipsă de oameni. În aparență, câte creaturi, câte piețe viermuind de lume, câte mulțimi! Și, cu toate acestea, mi se întâmplă să-mi privesc armata desfășurată în linie de bătaie, o moschee la ceasul rugăciunii, un bazar sau chiar divanul meu, și să mă întreb : dacă le-aș cere acestor oameni înțelepciune, cunoștințe, credință, cinste, nu aș vedea, la fiecare însușire pe care o enumăr, gloata înseninându-se, apoi scufundându-se și dispărând? Mă descopăr singur, khwaje Omar, deznădăjduit de singur. Divanul meu e gol, palatul meu - de asemenea. Acest oraș, acest imperiu sunt pustii. Am mereu impresia că sunt nevoit să bat din palme cu o mână legată la spate. Nu m-aș mulțumi să chem de la Samarkand oameni ca tine, sunt gata să merg eu însumi pe jos până acolo ca să-i aduc.

Omar a murmurat un vag „Ferească Dumnezeu!”, dar vizirul nu se oprește.

— Iată-mi visurile și îngrijorările. Aș putea să-ți vorbesc zile și nopți în șir despre ele, dar aș dori să te ascult pe tine. Sunt nerăbdător să aflu dacă acest vis te mișcă și pe tine, dacă ești gata să îți iei, alături de mine, locul care-ți revine.

— Planurile tale sunt înălțătoare, iar încrederea ta îmi face cinste!

— Ce-mi ceri ca să fii alături de mine ? Spune-o fără ascunzișuri, așa cum ți-am vorbit eu însumi. Vei obține tot ceea ce dorești. Nu te arăta speriat, nu lăsa să treacă minutul meu de nebunească risipă!

Râde. Peste nedumerirea profundă a lui Khayyam începe să plutească un zâmbet palid.

— Nu doresc nimic altceva decât să-mi continui modestele cercetări la adăpost de nevoie. Să am de băut și de mâncare, un acoperiș și veșminte, lăcomia mea nu merge mai departe.

— Drept adăpost, îți ofer una dintre cele mai frumoase case din Isfahan. Eu însumi am locuit acolo în vremea construcției acestui palat. Ea îți va aparține, împreună cu grădinile, livezile, covoarele, servitorii și servitoarele ei. Pentru cheltuieli, îți dau o pensie de zece mii de dinari cu chipul sultanului. Câtă vreme voi fi în viață, ea îți va fi vărsată la începutul fiecărui an. E de ajuns?

— Este mai mult decât îmi trebuie, n-aș ști ce să fac cu o asemenea sumă.

Khayyam este sincer, dar Nizam se arată iritat.

— Când vei fi cumpărat toate cărțile, când îți vei fi umplut toate urcioarele cu vin și îți vei fi acoperit cu bijuterii toate amantele, vei împărți milostenii celor aflați în nevoie, vei plăti caravana din Mecca, vei construi o moschee care să-ți poarte numele!

Înțelegând că detașarea și modestia cerințelor sale i-au dispăcut gazdei, Omar prinde curaj:

— Mi-am dorit întotdeauna să clădesc un observator, cu un mare sextant de piatră, cu un astrolab și diferite alte instrumente. Aș vrea să măsoz durata exactă a anului solar.

— Împlinit! De săptămâna viitoare, vor fi prevăzute fonduri în acest scop, vei alege amplasamentul, iar observatorul tău se va înălța în câteva luni. Dar spune-mi, nimic altceva nu ți-ar face plăcere?

— Doamne-Dumnezeule, nu mai doresc nimic, mărimia ta mă copleșește și mă îneacă.

— Atunci poate că aș putea, la rândul meu, să-ți formulez o cerere?

— După ceea ce tocmai mi-ai acordat, ar fi o fericire pentru mine să-ți arăt o infimă parte din imensa mea recunoștință.

Nizam nu se lasă rugat.

— Te știi discret, puțin înclinat spre vorbărie, te știi înțelept, drept, cumpănit, în măsură să deosebești adevărul de neadevăr în orice lucru, te știi demn de încredere : aș vrea să așez între mâinile tale îndatorirea cea mai delicată dintre toate.

Omar se așteaptă la ce-i mai rău, și chiar ce-i mai rău îl așteaptă.

— Te numesc sahib-khabar.

— Sahib-khabar, eu, șeful iscoadelor?

— Șeful informațiilor din imperiu. Nu răspunde în pripă, nu-i vorba de a-i iscodi pe oamenii de treabă, de a te strecura în locuințele credincioșilor, ci de a veghea la liniștea tuturor. Într-un stat, cea mai mică hoție, cea mai mică nedreptate trebuie să fie cunoscute de suveran și pedepsite într-un mod exemplar, oricare ar fi vinovatul. Cum să afli dacă nu știi ce cadu sau guvernator de provincie nu profită de funcția sa pentru a se îmbogăți pe seama celor sărmani? Prin iscoadele noastre, pentru că nu totdeauna victimele îndrăznesc să se plângă!

— E nevoie și ca aceste iscoade să nu se lase cumpărate de cădii, de guvernatori sau de emiri, să nu devină complicii lor!

— Rolul tău, rolul de sahib-khabar, este chiar acela de a găsi oameni care nu se lasă cumpărați pentru a-i însărcina cu aceste misiuni.

— Dacă acești oameni care nu pot fi cumpărați există, n-ar fi mai simplu să fie ei înșiși numiți guvernatori sau cădii?

Observație naivă, dar care, în urechile lui Nizam, sună a bătaie de joc. Acesta își pierde răbdarea și se ridică :

— N-am chef să stau la gâlceava cu tine. Ți-am spus ce îți ofer și ce aștept de la tine. Du-te, gândește-te la propunerea mea, cântărește în liniște pentru sau împotriva, și întoarce-te mâine cu un răspuns.

XIII

Khayyam nu mai este în stare, în acea zi, să mediteze, să cântărească, să judece. Ieșind de la divan, se afundă în cea mai îngustă ulicioară din bazar, se strecoară printre oameni și animale, înaintează pe sub bolțile de stuc printre grămezi de mirodenii. Cu fiecare pas, ulicioara devine tot mai întunecoasă, mulțimea pare să se miște molcom, să vorbească în șoaptă, neguțătorii și mușteriii sunt niște actori mascați, niște dansatori somnambuli. Omar merge pe orbecăite, când la stânga, când la dreapta, se teme să nu cadă sau să nu-și piardă cunoștința. Pe neașteptate, dă peste o piațetă scaldată în lumină, adevărată poiană în junglă. Soarele viu îl biciuiește ; își revine, respiră. Ce i se întâmplă? I s-a propus paradisul înlănțuit de infern, cum să spui da, cum să spui nu, cu ce obraz să te arăți din nou în fața marelui vizir, cu ce obraz să părăsești orașul?

La dreapta sa, se întredeschide ușa unei tavernes; o împinge, coboară câteva trepte acoperite cu nisip, ajunge într-o sală cu tavanul jos, prost luminată. Pardoseala e de pământ jilav, băncile - nedeslușite, mesele - spălăcite. Comandă un vin sec de Kom. I se aduce într-un urcior ciobit. II soarbe îndelung, cu ochii închiși.

Trecută mi-e binecuvântata vreme a tinereții,
Ca să uit, îmi torn vin.
Amar e? Așa mi-e pe plac,
Această amăreală e gustul vieții mele.

Dar dintr-odată îi răsare-n minte o idee. Fără îndoială că trebuia să se afunde până în adâncul acestei taverne sordide ca s-o găsească; îl aștepta aici, la această masă, în cea de-a treia dușcă a celei de-a patra cupe. Plătește, lasă un bacșiș generos, iese iarăși la suprafață. A venit noaptea, piața e deja pustie, fiecare ulicioară din bazar este închisă cu o grea poartă protectoare. Omar trebuie să facă un ocol ca să ajungă la caravanserauiul său.

Când intră în odaie, în vârful picioarelor, Hasan doarme deja, cu chipul sever și chinuit. Omar îl contemplă îndelung. Mii de întrebări îi străbat mintea, dar le îndepărtează fără a căuta să le răspundă. Hotărârea sa e luată, în mod irevocabil.

O legendă trece din carte-n carte. Ea vorbește despre trei prieteni, despre trei persani care au marcat, fiecare în felul său, începuturile mileniului al doilea: Omar Khayyam, care a scrutat lumea, Nizam al-Mulk, care a guvernat-o, Hasan Sabbah, care a terorizat-o. Se spune că ar fi studiat împreună, la Nishapur. Ceea ce nu poate fi adevărat, Nizam avea cu treizeci de ani mai mult decât Omar, iar Hasan și-a făcut studiile la Rey și, poate, pentru puțină vreme, în orașul său natal, Kom, cu siguranță însă că nu la Nishapur.

Adevărul se află oare în Manuscrisul de la Samarkand? Hronicul de pe marginile sale afirmă că acești trei bărbați

s-au reîntâlnit pentru întâia oară la Isfahan, în divanul marelui vizir, la inițiativa lui Khayyam, orb ucenic al destinului.

Nizam se retrăsese în sala mică a palatului, înconjurat de câteva documente. De îndată ce a văzut chipul lui Omar în cadrul ușii, a înțeles că răspunsul va fi unul negativ.

— Așa, deci, planurile mele te lasă rece.

Khayyam răspunde, pocăit, dar ferm:

— Visurile tale sunt mărețe și doresc să se împlinească, dar rolul meu nu poate fi acela pe care mi l-ai propus. Intre taine și cei care le dezvăluie, eu sunt de partea tainelor. Cu primul prilej când o iscoadă va veni să-mi raporteze o discuție, eu îi voi impune tăcere, spunându-i că respectivele treburi nu ne privesc nici pe el, nici pe mine, iar ușa mea va fi închisă pentru el. Curiozitatea față de oameni și de lucruri ia pentru mine o altă formă.

— Îți respect hotărârea, nu consider inutil pentru imperiu ca anumiți oameni să se dedice în întregime științei. Bineînțeles, tot ce ți-am făgăduit, aurul anual, casa și observatorul ți se cuvin, nu iau niciodată înapoi ce-am dăruit din toată inima. Mi-aș fi dorit să te alături lucrării mele, mă mângâi spunându-mi că letopisețele vor scrie, pentru viitorime: în vremea lui Nizam al-Mulk, a trăit Omar Khayyam; era slăvit, la adăpost de furtuni, putea să-i spună nu marelui vizir fără să riște căderea în dizgrație.

— Nu știu dacă voi putea să-mi dovedesc într-o zi toată recunoștința pe care o merită mărinimia ta.

Omar s-a oprit. Șovăie, înainte de a continua:

— Poate că aș putea să te fac să-mi uiți refuzul dacă ți-aș prezenta un om pe care tocmai l-am întâlnit. Este

de o mare inteligență, erudiția îi e imensă, iar abilitatea, dezarmantă. Mi se pare cu totul potrivit pentru postul de sahib-khabar, și sunt sigur că propunerea ta îl va încânta. Mi-a mărturisit că venise de la Rey la Isfahan cu nădejdea de a ajunge să lucreze pentru tine.

— Un ambițios, murmură Nizam printre dinți. Chiar în asta constă destinul meu. Când găsesc un om demn de încredere, acesta e lipsit de ambiție și se teme de chestiunile legate de putere; iar când un om îmi pare gata să se arunce pe prima funcție pe care i-o ofer, graba lui mă neliniștește.

Pare ostentiv și desemnat.

— Sub ce nume se înfățișează acest om ?

— Hasan, fiu al lui Aii Sabbah. Sunt obligat, totuși, să te previn, s-a născut la Kom.

— Un šiit imamist? Asta nu mă deranjează. Deși sunt ostil tuturor erezilor și tuturor abaterilor. Unii dintre cei mai credincioși oameni ai mei sunt din secta lui Aii, cei mai buni dintre soldații mei sunt armeni, vistiernicii îmi sunt evrei, nu le refuz, pentru atâta lucru, încrederea și protecția mea. Singurii de care mă tem sunt ismailiții. Prietenul tău nu aparține acestei secte, presupun?

— Nu știu. Dar Hasan m-a însoțit până aici. Așteaptă afară. Cu îngăduința ta, am să-l chem, vei putea să-l întrebi.

Omar a dispărut pentru câteva clipe. A revenit întovărit de prietenul său, care nu pare deloc intimidat. Cu toate acestea, Khayyam îi zărește, sub barbă, doi mușchi care se întind și freamătă.

— Ți-l înfățișez pe Hasan Sabbah, niciodată atâta știință n-a fost cuprinsă sub un turban așa de strâns.

Nizam surâde.

— Iată-mă, deci, în tovărășia înțelepților. Nu se spune oare că stăpânitorul care are legături cu cărturarii este cel mai bun dintre cărmuitori ?

Hasan este cel care răspunde :

— Se spune și că înțeleptul care are legături cu stăpânitorii este cel mai prost dintre cărturari.

Un hohot de râs îi apropie, sincer, dar scurt. Nizam își încruntă deja sprâncenele, dorește să îndepărteze cât mai grabnic inevitabilul lanț de proverbe care precedă orice discuție persană, pentru a-i explica lui Hasan ce așteaptă de la el. Or, în mod curios, de la primele cuvinte se descoperă complici. Omar n-are altceva de făcut decât să dispară pe furiș.

Astfel, foarte repede, Hasan Sabbah a devenit colaboratorul indispensabil al marelui vizir. A reușit să organizeze o rețea stufoasă de iscoade, falși neguțători, falși derviși, falși pelerini, care străbat în lung și-n lat imperiul selgiucid, nelăsând nici un palat, nici o casă, nici un capăt de bazar la adăpost de urechile lor. Comploturi, zvonuri, clevetiri, totul e raportat, explicat, dejucat, în mod discret sau pe față, ca exemplu.

În primele momente, Nizam e copleșit, înspăimântătoarea mașinărie se află în mâinile sale. Ea îi aduce prețuirea sultanului Malik Șah, până atunci reticent. Părintele său, Alp Arslan, nu-i recomandase oare să se opună acestui tip de politică? „Când îți vei fi strecurat pretutindeni iscoadele, îl prevenise acesta, adevărații tăi prieteni nu se vor teme, pentru că se știu credincioși. În vreme ce mișeii vor fi cu băgare de seamă. Ei vor dori să cumpere iscoadele. Încetul cu încetul, vei începe să primești rapoarte defavorabile adevăraților prieteni și favorabile

dușmanilor tăi. Or, vorbele, bune sau rele, sunt asemenea săgeților, când tragi mai multe, va exista, într-adevăr, una care-și va atinge ținta. Atunci inima ți se va închide în fața prietenilor, mișeiile le vor lua locul în preajma ta, ce-ți va mai rămâne din putere?"

Va fi nevoie ca o otrăvitoare să fie descoperită în propriul său harem, pentru ca sultanul să înceteze să se mai îndoiască de utilitatea șefului iscoadelor; de azi pe mâine, el face din acesta unul din apropiații săi. Dar Nizam este atunci cel care devine bănuitor în privința prieteniei care se naște între Hasan și Malik Șah. Cei doi bărbați sunt tineri, li se întâmplă să glumească între ei pe seama marelui vizir, mai ales vinerea, zi de shólen, ospățul tradițional pe care sultanul îl oferă apropiaților săi.

Prima parte a festivităților este cu totul oficială, rezervată. Nizam stă așezat la dreapta lui Malik Șah. Ii înconjoară cărturari și oameni de știință, se iscă discuții însuflețite pe teme cele mai variate, de la prețuirea calităților săbiilor indiene sau yemenite până la diverse lecturi din Aristotel. Sultanul se înflăcărează o clipă pentru acest tip de întreceri, apoi devine neatent, privirea începe să-i rătăcească. Vizirul înțelege că e vremea plecării, cinstiții invitați îl urmează. Muzicanții și dansatoarele le iau locul pe dată, urcioarele cu vin se leagănă în mers, cheful monstru, blând sau nebunesc, după dispoziția sultanului, se lungește până dimineața. Intre două acorduri de rebec1, de lăută sau de târ, cântăreții improvizează pe tema lor favorită: Nizam al-Mulk. Incapabil să se lipsească de puternicul său vizir, sultanul se răzbnă râzând. E de 1. Vioară cu trei coarde.

ajuns să vezi cu ce frenezie copilărească bate din palme, ca să înțelegi că, într-o zi, va ajunge să-și lovească „tatăl”.

Hasan știe să nutrească în suveran orice urmă de resentiment împotriva vizirului. Cu ce anume se mândrește Nizam, cu înțelepciunea, cu erudiția sa? Hasan face paradă cu abilitate și de una, și de cealaltă. Cu puterea sa de a apăra tronul și imperiul? Hasan a dat, în scurtă vreme, dovadă de o pricepere la fel de mare. Cu fidelitatea sa? Ce e mai simplu decât să mimezi loialitatea, ea nu pare niciodată mai adevărată ca pe buzele mincinoase.

Mai presus de orice, Hasan știe să cultive în Malik Șah proverbiala avariție a acestuia. În mod constant, îi aduce la cunoștință cheltuielile vizirului, îi atrage atenția asupra noilor veșminte ale lui Nizam al-Mulk și ale apropiaților săi. Vizirul iubește puterea și pompa, Hasan nu iubește decât puterea. În această privință este un ascet al stăpânirii de sine.

Atunci când îl simte pe Malik Șah cu totul cucerit, gata să-i dea lovitura de grație eminenței sale cenușii, Hasan creează incidentul. Scena se desfășoară în sala tronului, într-o sâmbătă. Sultanul s-a trezit la amiază, suferind de o durere de cap. E într-o dispoziție groaznică, iar vestea că șaiszeci de mii de dinari de aur tocmai fuseseră împărțiți soldaților din garda armeană a vizirului îl scoate din minți. Informația, nimeni nu se îndoiește, a sosit prin mijlocirea lui Hasan și a rețelei acestuia. Nizam explică răbdător că, pentru a preveni orice tentativă de nesupunere, trupele trebuie hrănite, ba chiar îndopate, că, pentru a veni de hac celei mai mărunte răzvrătiri, s-ar putea ajunge la cheltuieli de zece ori mai mari. Dar, aruncând pumni întregi de aur, i-o întoarce

Malik Şah, se va ajunge la neputinţa de a le plăti solda; atunci vor începe adevăratele răzvrătiri. O bună guvernare n-ar trebui oare să ştie să-şi păstreze aurul pentru momentele grele ?

Unul dintre cei doisprezece fii ai lui Nizam, care asistă la scenă, crede necesar să intervină:

— În vremurile de început ale Islamului, pe când Califul Omar era acuzat de cheltuirea întregului aur adunat în timpul cuceririlor, acesta i-a întrebat pe cei care-l muştrau: „Oare nu bunătatea Preaînaltului ne-a împărţit cu dărnicie acest aur? Dacă-l credeţi pe Dumnezeu neputincios să ne dăruiască mai mult, nu mai cheltuiţi nimic. În ceea ce mă priveşte, am încredere în nesfârşita mărinimie a Creatorului, nu voi păstra în sîpetul meu nici măcar o singură monedă pe care aş putea-o cheltui spre binele musulmanilor”.

Dar Malik Şah n-are de gând să urmeze pilda, el nutreşte o idee de care l-a convins Hasan; porunceşte:

— Cer să mi se prezinte o listă amănunţită cu tot ce intră în vistieria mea şi cu felul anume în care se cheltuieşte fiecare ban. Când voi putea s-o am?

Nizam pare copleşit.

— Pot să alcătuiesc această listă, dar va fi nevoie de timp.

— De cât timp, khwajel

N-a rostit ata, ci khwaje, apelativ cu totul respectuos, dar, în respectivul context, atât de distant, încât aduce mult a renegare, preludiul căderii în dizgraţie.

Descumpănit, Nizam explică :

— Trebuie trimis câte un emisar în fiecare provincie, trebuie făcute calcule lungi. Din mila lui Dumnezeu,

imperiul este imens, va fi greu de terminat acest raport în mai puțin de doi ani.

Dar Hasan se apropie cu un aer solemn:

— Îi făgăduiesc stăpânului nostru că, dacă-mi pune la dispoziție mijloacele, dacă poruncește ca toate documentele divanului să-mi fie încredințate, îi voi prezenta un raport complet de azi în patruzeci de zile.

Vizirul vrea să răspundă, dar Malik Șah s-a ridicat deja. Se îndreaptă cu pași mari spre ieșire, rostind:

— Foarte bine, Hasan se va instala în divan. întreaga cancelarie va fi la ordinele sale. Nimeni nu va intra fără îngăduința lui. Și peste patruzeci de zile voi hotărî.

XIV

Imediat, întregul imperiu e cuprins de agitație, administrația e paralizată, se raportează mișcări de trupe, se vorbește de un război civil. Nizam, se spune, a împărțit arme în unele cartiere din Isfahan. În bazar, marfa a fost pusă la adăpost. Porțile principalelor piețe, mai ales cele ale giuvaergiilor, sunt închise de la începutul după-amiezii. În vecinătatea divanului, tensiunea este maximă. Marele vizir a trebuit să-și părăsească încăperile în favoarea lui Hasan, dar reședința sa se află în apropiere, și doar o mică grădină îl desparte de ceea ce a devenit cartierul general al rivalului său. Or, această grădină s-a transformat într-o adevărată cazarmă, garda personală a lui Nizam patrulează neliniștită pe acolo, înarmată până în dinți.

Nimeni nu e mai stânjenit decât Omar. Ar dori să intervină spre a liniști spiritele, pentru a ajunge la o înțelegere între cei doi adversari. Dar, chiar dacă Nizam continuă să-l primească, nu pierde nici un prilej să-i reproșeze „darul otrăvit” pe care i l-a făcut. În ceea ce-l privește pe Hasan, el trăiește tot timpul închis cu documentele sale, preocupat de pregătirea raportului pe care trebuie să-l prezinte sultanului. Doar noaptea consimte

să se lungească pe marele covor din divan, înconjurat de o mână de credincioși.

Cu trei zile înainte de data fatidică, Khayyam vrea, totuși, să încerce o ultimă mediere. Se duce la Hasan și stăruie să-l vadă, dar i se cere să revină peste un ceas, sahib-khabar fiind la sfat cu vistiernicii. Omar se hotărăște, deci, să se plimbe puțin pe-afară. Tocmai trecuse de poartă când un eunuc al sultanului, îmbrăcat în întregime în roșu, i se adresează:

— Dacă khwaje Omar binevoiește să mă urmeze, este așteptat!

După ce bărbatul l-a condus de-a lungul unui labirint de tuneluri și de scări, Khayyam ajunge într-o grădină a cărei existență nu o bănuia. Acolo pășesc țanțoș, în libertate, păuni, înfloresc caiși, cântă o fântână. În spatele fântânii, au dat de o poartă joasă, incrustată cu sedef. Eunucul a deschis-o. îl invită pe Omar să înainteze.

E o încăpere întinsă, cu pereții tapisați cu brocart, având la capăt un fel de firidă boltită, pe care o ascunde o draperie. De-abia intrase Khayyam, și ușa s-a închis cu un zgomot surd. încă un minut de așteptare, de nedumerire, apoi se face auzit un glas de femeie. Nu-l recunoaște, crede că aude cine știe ce dialect turcesc. Dar vocea este joasă, ritmul viu, doar câteva cuvinte țâșnesc asemenea stâncilor dintr-un torent. Sensul discursului îi scapă, ar vrea să-l întrerupă, să ceară să i se vorbească în persană, în arabă sau măcar ceva mai rar, dar nu-i stă la îndemână să se adreseze unei femei printr-o draperie. Se resemnează să aștepte ca aceasta să fi încheiat. Dintr-odată, aude altă voce:

— Stăpâna mea, Terken Hatun, soția sultanului, îți mulțumește că ai venit la această întâlnire.

De astă dată, limba este persană, iar glasul l-ar recunoaște Khayyam și într-un bazar, la ceasul Judecății. Ar striga, dar țipătul i se preschimbă într-un murmur bucuros și tânguitor:

— Djahane!

Ea dă la o parte marginea draperiei, își ridică vâul și zâmbește, dar îl oprește, printr-un gest, să se apropie.

— Sultana, spune ea, este îngrijorată de lupta care se desfășoară în sânul divanului. Tulburarea se răspândește, se va vărsa sânge. Sultanul însuși este foarte abătut din acest motiv, se mânie des, haremul răsună din cauza izbucnirilor lui de furie. Această situație nu poate continua. Sultana știe că tu încerci imposibilul ca să-i împaci pe cei doi dușmani, dorește să te vadă izbândind, dar i se pare cu neputință.

Khayyam încuviințează, dând cu resemnare din cap. Djahane continuă:

— Terken Hatun crede că ar fi mai bine, având în vedere situația existentă, să fie îndepărtați cei doi adversari și să i se încredințeze viziratul unui om de bine, capabil să potolească spiritele. Soțul ei, stăpânul nostru, n-are ce face, după ea, cu intriganții care-l înconjoară, el n-are nevoie decât de un bărbat înțelept, lipsit de ambiții josnice, de un om cu o bună judecată și un excelent sfătuitor. Cum sultanul îți poartă o înaltă prețuire, ea ar vrea să-i sugereze să te numească mare vizir, numirea ta fiind o ușurare pentru întreaga curte. Totuși, înainte de a-i da un asemenea sfat, voia să aibă încuviințarea ta.

Omar a avut nevoie de timp să înțeleagă ce i se cere, apoi exclamă:

— Dumnezeule, Djahane, încerci să mă dai pierzării? Mă vezi tu comandând armatele imperiului, decapitând

un emir, înăbușind o revoltă a sclavilor? Lasă-mă cu stelele mele!

— Ascultă-mă, Omar. Știu că n-ai dorința de a conduce treburile țării, rolul tău va fi, pur și simplu, acela de a te afla acolo. Hotărârile vor fi luate și împlinite de alții!

— Altfel spus, tu vei fi adevăratul vizir, iar stăpâna ta, adevăratul sultan, asta îți dorești, nu-i așa?

— Cu ce te-ar stânjeni? Vei avea parte de onoruri, fiind totodată lipsit de griji, ce ai putea râvni mai mult?

Terken Hatun intervine, pentru a nuanța cuvintele ei. Djahane traduce:

— Stăpâna mea spune: pentru că oamenii asemenea ție întorc spatele politicii, suntem atât de rău guvernați. Ea crede că tu ai toate calitățile pentru a fi un excelent vizir.

— Spune-i că însușirile necesare pentru a guverna nu sunt cele de care este nevoie pentru a ajunge la putere. Pentru a te îngriji bine de treburile țării, trebuie să uiți de tine, să nu te interesezi decât de alții, mai ales de cei nefericiți; pentru a ajunge la putere, trebuie să fii cel mai lacom dintre oameni, să nu te gândești decât la tine, să fii gata să-ți strivești cei mai apropiați prieteni. Iar eu nu voi strivi pe nimeni!

Pentru moment, planurile celor două femei se vor opri acolo. Omar va refuza să se supună cerințelor lor. De altminteri, n-ar fi slujit la nimic, înfruntarea dintre Nizam și Hasan devenise inevitabilă.

În acea zi, sala de audiențe este o arenă pașnică, cele cincisprezece persoane care se găsesc acolo se mulțumesc să se privească în tăcere. Malik Șah însuși, de obicei atât de exuberant, discută pe șoptite cu cămărașul său,

morfolindu-și, cum îi stă în obicei, vârful mustății. Din când în când, le aruncă o privire celor doi adversari. Hasan stă în picioare, într-un veșmânt negru mototolit, cu turban negru, cu barba mai scurtă decât de obicei, cu chipul brăzdat, cu ochii arzători gata să se încrucișeze cu aceia ai lui Nizam, dar roșii de oboseală și de nesomn. În spatele lui, un secretar ține un teanc de documente strânse într-o legătură mare de piele de Cordoba.

Privilegiu al vârstei, marele vizir stă așezat, chiar prăvălit. Veșmântul îi e cenușiu, barba încărunțită, fruntea pergamentoasă, numai privirea îi pare tânără și vie, aproape scânteietoare. Îi însoțesc doi dintre fiii săi, care aruncă de jur împrejur expresii de ură sau de sfidare.

Foarte aproape de sultan stă Omar, pe cât de posomorât, pe atât de copleșit. Înșiră în gând fraze împăciuitoare, pe care nu va avea, fără îndoială, niciodată prilejul de a le rosti.

— Astăzi e ziua pentru care ni s-a făgăduit un raport amănunțit asupra stării vistieriei noastre, e gata? întrebă Malik Șah.

Hasan se înclină.

■— Mi-am ținut făgăduiala, raportul e aici.

S-a întors către secretarul său, care i se alătură grăbit, desface legătura de piele și îi întinde teancul de hârtii. Sabbah începe să citească. Primele pagini nu sunt, conform tradiției, decât mulțumiri, adresări pioase, citate savante, pagini elocvente bine întoarse din condei, dar auditoriul așteaptă mai mult. Hasan ajunge acolo:

— Am putut să calculez cu exactitate, declară el, ceea ce a raportat vistieriei sultanului percepția fiecărei provincii, a fiecărui oraș important. Am prețuit, de asemenea, prada

luată de la dușmani, și știu acum în ce mod a fost cheltuit acest aur...

Ceremonios, își drege glasul, îi întinde secretarului său pagina pe care tocmai a citit-o, o apropie de ochi pe următoarea. Buzele sale se întredeschid, apoi se strâng. Se lasă iarăși tăcerea. A dat la o parte foaia, și-a aruncat privirea pe următoarea, a pus-o, la rându-i, deoparte, cu un gest mânios. Tot tăcere.

Sultanul se agită, devine nerăbdător:

— Ce se întâmplă? Te ascultăm.

— Stăpâne, nu găsesc urmarea. îmi așezasem documentele în ordine, foaia pe care o caut trebuie să se fi rătăcit, o s-o găsesc.

Vrednic de milă, scormonește mai departe. Nizam profită de asta ca să intervină, pe un ton care se vrea mărinos :

— Oricui i se poate întâmpla să rătăcească o hârtie, nu trebuie să-i purtăm pică tânărului nostru prieten. În loc să așteptăm astfel, aș zice să ascultăm raportul.

— Ai dreptate, ata, să trecem mai departe.

Oricine a remarcat că sultanul și-a numit din nou vizirul „tată”. Să fie oare semnul recăpătării favorurilor? În vreme ce Hasan înoată în cea mai lamentabilă confuzie, vizirul trage foloase:

— Să uităm de acea pagină pierdută. În loc să-l facem pe sultan să aștepte, sugerez ca fratele nostru Hasan să ne prezinte cifrele care privesc câteva orașe sau provincii importante.

Sultanul se grăbește să încuviințeze. Nizam continuă:

— Să luăm, de pildă, orașul Nishapur, patria lui Omar Khayyam, aici de față. Am putea ști cât au raportat vistieriei acest oraș și provincia sa?

— Numai decît, răsunde Hasan, care caută să iasă din încurcătură.

Cu o mână expertă, a desfăcut teancul, a vrut să scoată de acolo pagina treizeci și patru, unde știa că a trecut tot ce privește orașul Nishapur. Zadarnic.

— Pagina nu e aici, spune el, a dispărut... Mi-a fost furată... Mi s-au împrăștiat hârtiile...

Nizam s-a ridicat. Se apropie de Malik Șah și îi șoptește la ureche:

— Dacă stăpânul nostru n-are încredere în slujitorii săi cei mai vrednici, cei care cunosc greutatea lucrurilor și deosebesc posibilul de imposibil, el va cădea în greșeala de a se găsi astfel insultat și batjocorit de buzele unui nebun, ale unui șarlatan sau ale unui neștiutor.

Malik Șah nu se îndoiește nici o clipă că tocmai a fost victima unei geniale mașinațiuni. După cum relatează cronicarii, Nizam al-Mulk reușise să-l cumpere pe secretarul lui Hasan, poruncindu-i să facă să dispară unele pagini și să schimbe locul altora, reducând la nimic munca perseverentă înfăptuită de rivalul său. În zadar denunță acesta complotul, vacarmul îi acoperă glasul, iar sultanul, dezamăgit că a fost păcălit, dar încă și mai mult de faptul de a fi constatat că încercarea sa de a se lepăda de tutela vizirului său a eșuat, aruncă asupra lui Hasan toată vina. După ce le-a poruncit străjilor să îl înșface, rostește, pe dată, condamnarea la moarte.

Pentru prima dată, Omar cuvântează:

— Fie ca stăpânul nostru să se arate milostiv. Hasan Sabbah a săvârșit, poate, greșeli, a păcăluit, poate, din prea mult zel sau din prea mult entuziasm și, pentru aceste rătăciri, trebuie să fie îndepărtat, dar el nu s-a făcut vinovat de nimic față de persoana ta.

— Să fie orbit, atunci! Aduceți galena, puneți fierul la înroșit!

Hasan rămâne mut, Omar este cel care intervine din nou. Nu poate îngădui ca un om căruia chiar el i-a mijlocit intrarea la curte să fie ucis sau orbit.

— Stăpâne, imploră el, nu da o asemenea pedeapsă unui bărbat tânăr, care n-ar putea să se mângâie pentru căderea sa în dizgrație decât prin lectură și scris.

Atunci Malik Șah spune:

— Pentru tine, khwaje Omar, cel mai înțelept, cel mai curat dintre oameni, mă îndur să revin o dată mai mult asupra hotărârii mele. Hasan Sabbah este, așadar, condamnat la surghiun, va fi exilat într-un ținut îndepărtat până la capătul vieții. Nu va putea să mai pășească vreodată pe pământul imperiului.

Dar bărbatul din Kom avea să se întoarcă, spre a împlini o răzbunare exemplară.

CARTEA A DOUA
Paradisul Asasinilor
In tine se găsesc toate:
Paradisul [și calama], [tăblița de ceară
cu] Infernul.
Omar KHAYYAM

XV

Au trecut șapte ani, șapte ani faști pentru Khayyam,
ca și pentru imperiu, cei din urmă ani de pace.

O masă așezată sub o boltă de viță, o carafă cu gâtul
alungit pentru cel mai bun vin de Șiraz, tămâios atât cât
trebuie, jur-împrejur bucate îmbelșugate în o sută de
talere, iată ritualul unei seri de iunie pe terasa lui Omar.
Să începem cu felurile cele mai ușoare, îndeamnă el, mai
întâi vinul, fructele, după aceea mâncărurile rafinate,
orez cu dracile și gutui umplute.

Un vânt blând adie dinspre Munții Galbeni, de-a curme-
zișul livezilor în floare. Djahane apucă o lăută, ciupește
o coardă, apoi o alta. Muzica prelungă, lentă întovără-
șește vântul. Omar își ridică pocalul, soarbe adânc. Djahane
îl privește. Alege de pe masă fructul de joboaba cel mai
mare, cel mai roșu, cu pielița cea mai netedă, și îl oferă
bărbatului ei, ceea ce, în limbajul fructelor, înseamnă
„un sărut, numaidecât”.

Omar se apleacă spre ea, buzele li se ating, se îndepăr-
tează, se ating din nou, se desfac și se contopesc. Degetele
li se împletesc, sosește o slujnică, se desprind fără grabă,
apucându-și fiecare cupa. Djahane surâde și murmură:

— De-aș avea șapte vieți, mi-aș petrece una lungită,
în fiecare seară, pe această terasă, aș bea din vinul

acesta pe divanul cel moale, mi-aș cufunda degetele în bol, fericirea pândește în monotonie.

Omar îi răspunde:

— O viață, sau trei, sau șapte, le-aș petrece pe toate așa cum o trăiesc pe asta, întins pe terasă, cu mâna în părul tău.

Împreună, dar diferiți. Amanți de nouă ani, căsătoriți de patru, visurile lor nu locuiesc întotdeauna sub același acoperiș. Djahane devorează timpul, Omar îl degustă. Ea vrea să domine lumea, e ascultată oricând de sultană, care e ascultată oricând de sultan. Ziua, uneltește în haremul regal, interceptează mesaje care pleacă și vin, bârfele de alcov, făgăduielile de giuvaeruri, mirosul de otravă. Se aprinde, se agită, se entuziasmează. Seara, se lasă în voia fericirii de a fi iubită. Pentru Omar, viața e altceva, este plăcerea științei, știința plăcerii. Se trezește târziu, bea pe nemâncate tradiționala „dușcă de dimineață”, apoi se așază la masa de lucru, scrie, calculează, trasează linii și figuri, scrie iarăși, transcrie cine știe ce poem în cartea sa tainică.

Noaptea, se duce la observatorul construit pe o colină din apropierea casei sale. Nu trebuie decât să străbată o grădină ca să ajungă în mijlocul instrumentelor pe care le îndrăgește și le dezmiardă, pe care le unge și le lustruiește cu mâna lui. Adesea e întovărășit de câte un astronom aflat în trecere. Primii trei ani ai șederii au fost consacrați observatorului din Isfahan, el a supravegheat construcția, confecționarea materialului, a pus la punct noul calendar, inaugurat cu pompă în prima zi a lunii Favardin a anului 458, adică pe 21 martie 1079. Care persan ar putea să uite că, în acel an, datorită calculelor lui Khayyam, preasfânta sărbătoare a Nourouz-ului

a fost mutată, că noul an, care trebuia să cadă la jumătatea Zodiei Peștilor, a fost amânat până la primul răsărit de soare din Berbec, că, de la acea reformă, lunile persane se confundă cu zodiile astrelor, Favardin devenind, astfel, Luna Berbecului, Esfund, aceea a Peștilor? În iunie 1081, locuitorii din Isfahan și din întregul imperiu trăiau, așadar, cel de-al treilea an al noii ere. Aceasta poartă, oficial, numele sultanului, dar oamenii de rând și chiar și unele documente se mărginesc a menționa „anul cutare al epocii lui Omar Khayyam”. Ce om a cunoscut, oare, din timpul vieții, o asemenea onoare? E totuna cu a spune că Omar Khayyam, pe atunci în vârstă de treizeci și trei de ani, este un personaj cunoscut și respectat. Neîndoielnic că este chiar și temut de către cei care-i ignoră adâncă adversitate față de violență și dominare.

Ce îl apropie, în pofida a toate acestea, de Djahane? Un amănunt, dar un amănunt uriaș: nici unul, nici celălalt nu-și doresc copii. Djahane s-a hotărât, o dată pentru totdeauna, să nu se împovăreze cu o odraslă. Khayyam și-a însușit maxima lui Abu Ala, un poet sirian pe care-l venerază: „Sufăr din pricina celui care m-a zămislit, din pricina mea nu va suferi nimeni”.

Să nu ne înșelăm asupra acestei atitudini, Khayyam n-are nimic dintr-un mizantrop. Nu este el cel care a scris: „Când durerea te copleșește, când ajungi să-ți dorești ca o noapte veșnică să se abată asupra lumii, gândește-te la verdeața care scânteiază după ploaie, gândește-te la deșteptarea unui copil”? Dacă refuză să procreeze, este pentru că existența îi pare prea greu de suportat. „Fericit cel care n-a venit niciodată pe lume”, nu încetează el să strige în gura mare.

După cum se vede, motivele pe care le au și unul, și celălalt de a refuza să zămislească nu sunt identice. Ea acționează din prisos de ambiție, el, din prisos de detașare. Dar se regăsesc, bărbat și femeie, strâns uniți printr-o atitudine care condamnă toți bărbații și toate femeile Persiei, lasă să circule zvonul că unul sau celălalt e sterp, fără a încerca măcar să răspundă, iată ce țese, în momentul acela, o complicitate adâncă.

O complicitate care are totuși limite. Se întâmplă ca Djahane să-i ceară lui Omar părerea prețioasă a unui om fără poftă nemăsurate, dar se îngrijește arareori să-l informeze despre acțiunile ei. Știe că el le-ar dezaproba. La ce bun să stârnești certuri nesfârșite ? Desigur, Khayyam nu se află niciodată foarte departe de curte. Dacă evită să pătrundă acolo, dacă fuge de toate uneltirile și le disprețuiește, îndeosebi pe acelea care îi divizează, dintotdeauna, pe medicii și astrologii palatului, nu înseamnă că n-are obligații de care nu poate scăpa: să asiste, din când în când, la ospățul de vineri, să examineze cine știe ce emir bolnav, și mai ales să-i pună la dispoziție lui Malik Șah taqvim-ul, horoscopul lunar, sultanul fiind de așteptat să-l consulte, ca oricine altcineva, pentru a ști în fiecare zi ce trebuie și ce nu trebuie să facă. „Pe 5 te pândeste un astru, nu vei părăsi palatul. Pe 7, nici luare de sânge, nici vreun fel de poțiune. Pe 10, îți vei înfășură turbanul de-a-ndoaselea. Pe 13, nu te vei atinge de nici una din femeile tale...” Sultanul nu s-ar fi gândit niciodată să încalce aceste recomandări. Nici Nizam, care-și primește taqvim-ul din mâinile lui Omar înainte de sfârșitul lunii, îl citește cu nesaț și i se conformează cu sfințenie. Încetul cu-ncetul, alte personalități au dobândit acest privilegiu, cămărășul, marele cadiu din Isfahan, vistiernicii, unii

emiri din armată, unii neguțatori bogați, ceea ce înseamnă pentru Omar o corvoadă considerabilă, care-i ocupă ultimele zece nopți din fiecare lună. Oamenii sunt atât de avizi de preziceri! Cei mai avuți îl consultă pe Omar, ceilalți își găsesc un astrolog mai puțin celebru, dacă nu cumva, pentru fiecare hotărâre care trebuie luată, se adresează unui cleric care, închizându-și ochii, deschide, înaintea lor, Coranul la întâmplare, așază degetul deasupra unui verset căruia îi dă citire, pentru ca ei să descopere acolo răspunsul la preocuparea lor. Unele femei sărace, când sunt obligate să ia o hotărâre, se duc în piața publică pentru a culege, în fuga mare, cea dintâi frază auzită, pe care o tălmăcesc ca pe o indicație a Providenței.

— Terken Hatun m-a întrebat astăzi dacă taqvim-xd ei pentru luna Târ e gata, spune în seara aceea Djahane.

Omar își plimbă privirea spre depărtări:

— Am să i-l pregătesc la noapte. Cerul e strălucitor, nu se ascunde nici o stea, e vremea să mă duc la observator.

Se pregătea să se ridice, fără grabă, când o servitoare vine să anunțe:

— La poartă se află un derviș, cere găzduire pentru noapte.

— Lasă-l să intre, spune Omar. Dă-i odăița de sub scară și spune-i să ni se alăture la masă.

Djahane își acoperă chipul ca să se pregătească pentru intrarea străinului, dar servitoarea revine singură.

— Preferă să rămână să se roage în odaia lui, mi-a dat mesajul acesta.

Omar a citit. A pălit brusc, s-a ridicat ca un automat. Djahane se neliniștește:

— Cine e bărbatul acesta ?

— Mă întorc.

Rupând mesajul în mii de bucățele, se îndreaptă cu pași mari către odăița a cărei ușă o închide în urmă. O clipă de așteptare, de neîncredere. O îmbrățișare, urmată de un reproș:

— De ce-ai venit la Isfahan ? Toți spionii lui Nizam al-Mulk te caută.

— Vin să te convertesc.

Omar îl privește în ochi. Vrea să se asigure că celălalt e încă în toate mințile, dar Hasan râde, cu același râs înăbușit pe care Khayyam l-a cunoscut în caravanseraul din Kashan.

— Liniștește-te, ești ultimul om pe care m-aș gândi să-l convertesc, dar am nevoie de un adăpost. Ce protector mai bun aș fi găsit decât Omar Khayyam, comesean al sultanului, prieten al marelui vizir?

— Au mai multă ură față de tine decât prietenie pentru mine. Ești bine-venit sub acoperișul meu, dar să nu crezi vreo clipă că protecția mea te-ar salva dacă prezența ta ar fi bănuită.

— Mâine voi fi departe.

Omar se arată neîncrezător:

— Te-ai întors ca să te răzbuni ?

Dar celălalt reacționează ca și cum demnitatea i-ar fi fost batjocorită fără milă.

— Nu caut să-mi răzbun biata făptură, doresc nimicirea puterii turcești.

Omar își observă prietenul: și-a schimbat turbanul negru cu un altul, alb, dar plin de nisip, iar veșmintele îi sunt din lână ordinară și uzată.

— Îmi pari atât de sigur de tine! Nu văd înaintea mea decât un bărbat surghiunit, hăituit, ascunzându-se din casă în casă, având drept unică zestre această boccea și

acest turban, iar tu încerci să te masori cu un imperiu care se întinde de la Damasc la Herat!

— Tu vorbești despre ceea ce este, eu vorbesc despre ceea ce va fi. În fața Imperiului Selgiucizilor se va ridica în curând Noua Propovăduire, organizată cu de-amănuntul, puternică, de temut. Ea îi va face să tremure pe sultan și viziri. Cu nu prea multă vreme în urmă, când ne-am născut tu și cu mine, Isfahanul aparținea unei dinastii persane și šiite, care-și impunea legea asupra califului din Bagdad. Astăzi, persanii nu mai sunt decât slugile turcilor, iar prietenul tău Nizam al-Mulk este cea mai josnică slugă a acestor nepoștiți. Cum poți spune că adevărul de mai ieri e de neconceput pentru mâine?

— Timpurile s-au schimbat, Hasan, turcii au luat puterea, persanii sunt înfrânți. Unii caută, asemenea lui Nizam, o înțelegere cu învingătorii, alții, ca mine, se refugiază în cărți.

— Iar alții continuă să lupte. Astăzi nu sunt decât o mână, mâine vor fi cu miile, o armată numeroasă, hotărâtă, de neînvincis. Eu sunt apostolul Noii Propovăduiri, voi străbate țara fără răgaz, voi folosi înrâurirea, dar și forța, și, cu ajutorul Preaînaltului, voi doborî puterea cea putredă. Ție ți-o spun, Omar, care mi-ai salvat cândva viața: lumea va fi în curând martora unor evenimente cărora puțini oameni le vor pătrunde înțelesul. Tu, tu le vei înțelege, vei ști ce se petrece, vei ști cine zguduie acest pământ și cum se va încheia această frământare.

— Nu vreau să-ți pun la îndoială convingerile sau înfocarea, dar îmi amintesc că te-am văzut la curtea lui Malik Șah, luptându-te cu Nizam al-Mulk pentru favorurile sultanului turc.

— Greșești, nu sunt personajul nedemn pe care-l crezi tu.

— Nu cred nimic, nu fac decât să arăt unele nepriviri.

— Ele nu se datorează decât faptului că nu-mi cunoști trecutul. Nu pot să-ți port pică pentru că judeci după aparențe, dar mă vei privi altfel atunci când îți voi fi istorisit adevărata mea poveste. M-am născut într-o familie șiiită tradițională. Am fost învățat întotdeauna că ismailiții nu erau decât niște eretici. Până în clipa în care am întâlnit un misionar care, după ce a vorbit îndelung cu mine, mi-a zdruncinat credința. Atunci când, de teamă să nu-i cad pradă, m-am hotărât să nu-i mai adresez cuvântul, am căzut bolnav. Atât de greu încât am crezut că mi-a sunat ceasul. Am văzut în asta un semn, un semn din partea Preaînaltului, și am făcut jurământul, dacă aș fi scăpat, să mă convertesc la credința ismailiților. M-am înzdrăvenit de azi pe mâine. În familia mea, nimeni nu reușea să creadă într-o vindecare atât de timpurie.

Bineînțeles, mi-am ținut cuvântul, am făcut jurământul, și, după doi ani, mi s-a încredințat o misiune: să merg la Nizam al-Mulk, să mă strecor în divanul său ca să-i protejiez pe frații noștri ismailiți aflați în nevoie. Am plecat, deci, din Rey către Isfahan și m-am oprit pe drum într-un caravanserai din Kashan. Aflându-mă singur în cămăruța mea, eram pe cale să mă întreb prin ce mijloc aveam să pot să ajung la marele vizir, când ușa s-a deschis. Cine-a intrat? Khayyam, marele Khayyam, pe care Cerul mi-l trimisese în acel loc ca să-mi ușureze misiunea.

Omar e stupefiat.

— Și când te gândești că Nizam al-Mulk mă întrebase dacă erai ismailit și eu i-am răspuns că nu credeam!

— N-ai mințit, nu știai. Acum știi.

Se oprește.

— Nu-mi oferișei cumva de mâncare?

Omar a deschis ușa, a strigat servitoarea, i-a cerut să aducă niște bucate, apoi și-a reluat interogatoriul:

— Și de șapte ani rătăcești așa, în veșmânt de sufi ?

— Am colindat mult. După ce am părăsit Isfahanul, am fost urmărit de iscoadele lui Nizam, care-mi voiau moartea. Am putut să mă descotorosesc de ele la Kom, unde m-au ascuns niște prieteni, apoi mi-am reluat drumul până la Rey, unde am întâlnit un ismailit care m-a sfătuit să merg în Egipt, la Școala de misionari, pe care el însuși o urmase. Am făcut un ocol prin Azerbaidjan, înainte de a coborî din nou spre Damasc. Aveam de gând să urmez drumul de uscat către Cairo, dar se dădeau lupte, în jurul Ierusalimului, între turci și maghrebieni, și a trebuit să fac cale-ntoarsă, s-o iau pe drumul de pe coastă, prin Beirut, Saida, Tyr și Acera, de unde mi-am găsit loc pe o corabie. La sosirea mea la Alexandria, am fost primit ca un emir de rang înalt, mă aștepta o solie în frunte cu Abu Daud, conducătorul suprem al misionarilor.

Servitoarea tocmai intră pe ușă. Lasă câteva castroane pe covor. Hasan începe o rugăciune pe care o întrerupe de îndată ce aceasta pleacă.

— La Cairo, am petrecut doi ani. Eram câteva zeci la Școala de misionari, dar numai o mână dintre noi eram meniți să purcedem la fapte în afara teritoriului fatimid.

1. Derviș sau pustnic musulman, identificat ca atare după veșmântul său de lână.

Evită să ofere prea multe detalii. Se știe, totuși, din diverse surse, că lecțiile se țineau în două locuri diferite : principiile credinței erau prezentate de către ulema în medersa1 din Al Azhar, mijloacele de a o propaga erau predate în incinta palatului califului. însuși șeful misionarilor, înalt personaj al curții fatimide, era acela care le preda studenților metodele de convingere, arta de a dezvolta o argumentație, de a te adresa atât rațiunii, cât și sufletului. Tot el îi făcea să memoreze codul secret pe care trebuia să-l utilizeze în comunicările lor. La sfârșitul fiecărei ședințe, studenții veneau unul câte unul să îngenuncheze înaintea șefului misionarilor, care le trecea pe deasupra capului un document care purta semnătura imamului. După care se ținea o altă ședință, mai scurtă, hărăzită femeilor.

— În Egipt am primit toată învățătura de care aveam nevoie.

— Nu-mi spuseseși tu odată că știai deja totul la șaptesprezece ani? îl persiflează Omar.

— Până la șaptesprezece ani, am acumulat cunoștințe, după aceea am învățat să cred. La Cairo am învățat să convertesc.

— Și ce le spui celor pe care cauți să-i convertești ?

— Le spun că nici o credință nu înseamnă nimic în lipsa unui maestru de la care s-o înveți. Când afirmăm: „Nu există alt dumnezeu în afară de Dumnezeu", adăugăm imediat: „Iar Mahomed este Profetul său". De ce? Pentru că n-ar avea nici un sens să afirmăm că există un singur Dumnezeu dacă nu cităm sursa, adică numele celui care ne-a învățat un asemenea adevăr. Dar acest om, acest

1. Școală superioară musulmană.

Trimis, acest Profet a murit de multă vreme, cum putem ști dacă el a existat și dacă a vorbit așa cum ni s-a spus ? Mie, care i-am citit, ca și tine, pe Platon și pe Aristotel, îmi trebuie dovezi.

— Ce dovezi? Există cu adevărat dovezi în aceste privințe ?

— Pentru voi, sunniții, într-adevăr nu există. Voi credeți că Mahomed a murit fără a-și desemna moștenitorul, că i-a lăsat pe musulmani de izbeliște și că, atunci, aceștia s-au lăsat conduși de cel mai puternic sau de cel mai dibaci. E absurd. Noi credem că Trimisul lui Dumnezeu a numit un succesori, un păstrător al secretelor sale: imamul Aii, ginerele, vărul, aproape fratele său. La rândul său, Aii și-a desemnat un succesori. Linia imamilor legitimi s-a perpetuat astfel, și, prin mijlocirea lor, s-a transmis dovada mesajului lui Mahomed și a existenței Dumnezeului unic.

— În tot ceea ce spui, nu văd prin ce te deosebești de ceilalți șiiți.

— Diferența e mare între credința mea și aceea a părinților mei. Aceștia m-au învățat întotdeauna că ar trebui să îndurăm răbdători stăpânirea dușmanilor noștri, așteptând să revină imamul ascuns, care va aduce pe pământ domnia dreptății și îi va răsplăti pe adevărații credincioși. Propria mea credință este că trebuie să acționăm de pe-acum, să pregătim, prin toate mijloacele, venirea imamului nostru în acest ținut. Eu sunt Inaintemergătorul, cel care netezește pământul pentru ca acesta să fie gata să-l primească pe imamul Timpului. Nu știi tu oare că Profetul a vorbit despre mine?

— Despre tine, Hasan, fiu al lui Aii Sabbah, băștinaș din Kom?

— N-a spus el: „Va veni un bărbat din Kom, va chema oamenii să urmeze calea cea dreaptă, ei se vor strânge în jurul lui, asemeni vârfulor de lance, vântul furtunilor nu-i va risipi, nu se vor plictisi de război, nu vor slăbi și pe Dumnezeu se vor întemeia”?

— Nu cunosc acest citat. Am citit, totuși, codicele care aparțin tradițiilor recunoscute.

— Ai citit ce codice ai dorit, știiți au alte codice.

— Și ele vorbesc despre tine?

— În curând n-ai să te mai îndoiești.

XVI

Bărbatul cu ochii bulbucați și-a reluat viața rătăcitoare. Misionar neobosit, el străbate Orientul musulman, Balkh, Merv, Kashgar, Samarkand. Pretutindeni predică, argumentează, convertește, organizează. Nu părăsește nici un oraș sau sat fără să fi desemnat acolo un reprezentant pe care-l lasă înconjurat de un cerc de adepți, și iți sătui să mai aștepte și să îndure, sunniți persani sau arabi exasperați de dominația turcilor, tineri dornici de agitație, credincioși în căutarea rigorii. Armata lui Hasan se îngroașă în fiecare zi. Adepții lui sunt numiți batinis, oameni tainici, sunt considerați eretici, ateii. Ulema aruncă anateme după anateme: „Nenorocire celui care se va întovărăși cu ei, nenorocire celui care va mânca la masa lor, nenorocire celui care se va uni cu ei prin căsătorie, a le vărsa sângele este la fel de îndreptățit ca udatul grădinii”.

Tonul urcă, violența nu rămâne multă vreme închisă în cuvinte. În orașul Savah, predicatorul dintr-o moschee denunță anumite persoane care, la ceasurile de rugăciune, se adună la distanță de ceilalți musulmani. Invită gărzile să acționeze cu asprime. Sunt arestați optsprezece eretici. Câteva zile mai târziu, denunțatorul e găsit înjunghiat. Nizam al-Mulk poruncește o pedeapsă exemplară:

un tâmplar ismailit este acuzat de crimă, e torturat, crucificat, apoi cadavrul îi e târât de-a lungul ulicioarelor din bazar.

„Acel predicator fu prima victimă a ismailiților, acest tâmplar fu primul lor martir”, consideră un cronicar, adăugând că primul lor mare succes a fost reputat în apropiere de cetatea Kain, situată la sud de Nishapur. O caravană sosea de la Kirman, cuprinzând mai bine de șase sute de neguțători și pelerini, ca și o importantă încărcătură de antimoniu. La o jumătate de zi de drum de Kain, bărbați înarmați și mascați i-au oprit calea. Conducătorul caravanei crezu că era vorba de tâlhari, vru să negocieze o răscumpărare, după obicei. Dar nu despre asta era vorba. Călătorii fură conduși către un sat întărit, unde au fost ținuți vreme de câteva zile în predică, îndemnați fiind să se convertească. Unii acceptară, alți câțiva au fost eliberați, cei mai mulți au fost, în cele din urmă, masacrați.

Cu toate acestea, atacul asupra caravanei va părea în curând o întâmplare minoră în gigantica, dar perfida acțiune care se amplifică. Omorurile și represaliile se țin lanț, nici un oraș, nici o provincie, nici un drum nu este cruțat, „pacea selgiucidă” începe să se fărâmițeze.

Atunci izbucnește memorabila criză de la Samarkand. „Cadiul Abu Taher a stârnit totul”, afirmă cu hotărâre un cronicar. Nu, lucrurile nu sunt atât de simple.

E adevărat că, într-o după-amiază de noiembrie, vechiul protector al lui Khayyam sosește pe neașteptate la Isfahan, cu femei și bagaje, înșirând înjurături și blesteme. De îndată ce a trecut de Poarta Tirah, cere să fie condus la prietenul său, care îl instalează în casa lui, bucuros să

aibă, în sfârșit, prilejul de a-și dovedi recunoștința. Efu-
ziunile obișnuite sunt rapid date la o parte. Abu Taher
cere, gata să izbucnească în plâns:

— Trebuie să-i vorbesc lui Nizam al-Mulk, cât mai
degrabă cu putință.

Khayyam nu l-a văzut niciodată pe cadiu într-o ase-
menea stare. Caută să-l liniștească:

— Vom merge să-l vedem pe vizir chiar în noaptea
asta. E o pricină atât de însemnată?

— A trebuit să fug din Samarkand.

Nu poate continua, glasul i se gătuie, lacrimile curg.
A îmbătrânit de la ultima lor întâlnire, pielea îi e veștejită,
barba i-a albit, numai sprâncenele rămân ridicate într-un
fremătător mărăciniș negru. Omar rostește câteva fraze
de consolare. Cadiul își revine, își aranjează turbanul,
apoi spune:

— Îți amintești de bărbatul acela poreclit Studentul-
cu-Cicatrice ?

— Cum să-l uit pe cel care mi-a fluturat moartea
înaintea ochilor?

— Își aduci aminte că se dezlănțuia împotriva celei
mai mici umbre de erezie? Ei bine, de trei ani, de când
s-a alăturat ismailiților, le propovăduiește rătăcirile cu
același zel pe care-l folosea pentru a apăra Dreapta Cre-
dință. Sute, mii de cetățeni îl urmează. Este stăpânul
străzii, își impune legea asupra neguțătorilor din bazar.
În mai multe rânduri, m-am dus să-l văd pe han. Tu, tu
l-ai cunoscut pe Nasr Han, furiile sale care începeau deo-
dată și tot deodată se sfârșeau, izbucnirile de mânie sau
de risipă, Dumnezeu să-i țină sufletul, îl pomenesc în fie-
care rugăciune. Puterea se află astăzi în mâinile nepotu-
lui său Ahmed, un tânăr necopt, șovăielnic, de necitit,

nu știu niciodată cum să-l iau. În mai multe rânduri, m-am plâns lui în legătură cu uneltirile ereticilor, i-am înfățișat primejdiile, nu mă asculta decât cu o ureche neatentă, plictisită. Văzând că nu se hotăra să ia treburile în mâini, i-am strâns laolaltă pe conducătorii străjilor, ca și pe câțiva slujbași a căror credință o câștigasem, și le-am cerut să supravegheze întrunirile ismailiților. Trei oameni de încredere făceau cu schimbul ca să-l urmărească pe Studentul-cu-Cicatrice, țelul meu fiind acela de a-i da hanului un raport amănunțit asupra acțiunilor lor, spre a-i deschide ochii. Până în ziua în care oamenii mei m-au informat că șeful ereticilor sosise la Samarkand.

— Hasan Sabbah?

— În persoană. Ai mei se așezară la cele două capete ale străzii Abdack, în cartierul Ghatfar, unde se ținea întrunirea ismailiților. Atunci când Sabbah ieși de acolo, deghizat în sufî, se năpustiră asupra lui, acoperindu-i capul cu un sac de cânepă și mi-l aduseră. Numai decît, l-am condus la palat, mândru să-i vestesc suveranului isprava mea. Or, pentru prima dată, acesta se arătă interesat și ceru să-l vadă. Numai că, atunci când Sabbah ajunsese în preajma lui, porunci să i se desfacă legăturile și să fie lăsat singur cu el. În zadar l-am prevenit în legătură cu acest eretic primejdios, i-am amintit de fărădelegile de care Sabbah se făcuse vinovat, n-a slujit la nimic. Voia, spunea el, să-l convingă să se întoarcă pe calea cea dreaptă. Întîlnirea se prelungea. Din când în când, unul dintre apropiați crăpa ușa, cei doi bărbați continuau să vorbească. La primele ore ale dimineții, fură văzuți prosternându-se unul lângă altul pentru rugăciune, murmurând aceleași cuvinte. Sfetnicii s-au năpustit să-i privească.

După ce bea o înghițitură de sirop de migdale, Abu Taher recită o mulțumire, înainte de a continua:

— Trebuia să te înclini în fața evidenței, stăpânul Samarkandului, suveran al Transoxiane, moștenitorul dinastiei Hanilor Negri, tocmai trecuse la erezie. Desigur, evită să o declare, continuă să se prefacă atras de Dreapta Credință, dar nimic n-a mai fost ca înainte. Sfetnicii prințului au fost înlocuiți de ismailiți. Conducătorii străjilor, care reușiseră capturarea lui Sabbah, au fost uciși, unul după altul. Propria mea strajă a fost schimbată cu oamenii Studentului-cu-Cicatrice. Ce-mi mai rămânea de făcut? Să plec cu cea dintâi caravană de pelerini, să vin să le înfățișez aceste lucruri celor care poartă paloșul Islamului, lui Nizam al-Mulk și lui Malik Șah.

În aceeași seară, Khayyam l-a condus pe Abu Taher la vizir. Îi prezentă, apoi îi lăsă să discute între patru ochi. Nizam și-a ascultat gânditor oaspetele, chipul lui a căpătat o expresie de neliniște. Atunci când cadiul tace, îi aruncă:

— Știi tu oare cine e adevăratul vinovat pentru nenorocirile din Samarkand și pentru toate nenorocirile noastre? E bărbatul acesta, care te-a întovărășit până aici!

— Omar Khayyam?

— Cine altcineva? Khwaje Omar este cel care a cerut să fie cruțat Hasan Sabbah în ziua în care puteam să-i văd sfârșitul. Ne-a împiedicat să-l ucidem. Va putea acum să-l împiedice pe el să ne ucidă?

Cadiul nu știe ce să spună. Nizam suspină. Urmează o scurtă tăcere stânjenitoare.

— Ce ne sfătuiești să facem?

Nizam este cel care pune întrebarea. Abu Taher are ideea pregătită, o enunță cu încetineala declarațiilor solemne:

— E vremea ca steagul selgiucizilor să fluture deasupra Samarkandului.

Chipul vizirului se luminează, apoi se întunecă.

— Cuvintele tale cântăresc cât greutatea lor în aur.

De ani de zile nu încetez să-i repet sultanului că imperiul trebuie să se întindă către Transoxiana, că orașele însemnate și, de asemenea, bogate, ca Samarkandul și Buhara, nu pot să rămână în afara puterii noastre. Degeaba, Malik Șah nu vrea să audă.

— Armata hanului este, totuși, slăbită de-a binelea, emirii nu mai sunt plătiți, fortărețele sale cad în ruină.

— Asta o știm.

— Malik Șah se teme oare să nu aibă soarta tatălui său, Alp Arslan, dacă, asemenea acestuia, trece fluviul?

— Cătuși de puțin.

Cadiul nu mai pune întrebări, așteaptă explicația.

— Sultanul nu se teme nici de fluviu, nici de armata dușmană, spune Nizam. Ii e frică de o femeie!

— Terken Hatun ?

— Ea a jurat că, dacă Malik Șah trece fluviul, nu-l mai lasă în veci în patul ei și îi preschimbă haremul în iad. Samarkandul, să nu uităm, este cetatea ei. Nasr Han îi era frate. Ahmed Han îi e nepot. Transoxiana este zestrea familiei ei. Dacă regatul ridicat de strămoșii ei ar ajunge să se năruie, și-ar pierde locul pe care îl are între femeile din palat și ar primejdui viitorul fiului ei ca moștenitor al lui Malik Șah.

— Dar fiul ei n-are decât doi ani!

— Exact, cu cât e mai tânăr, cu atât mama sa trebuie să se lupte să-i păstreze avantajele.

— Dacă înțeleg eu bine, trage cadiul concluzia, sultanul nu va fi niciodată de acord să cucerească Samarkandul.

— N-am spus asta, dar trebuie să-l facem să-și schimbe părerea. Și nu va fi ușor să găsim arme cu mai multă înrăurire decât acelea ale lui Hatun.

Cadiul a roșit. Surâde politicos, fără a se lăsa, totuși, deturnat de la intenția lui.

— N-ar fi oare de ajuns să repet în fața sultanului ceea ce tocmai v-am spus, n-ar fi oare de ajuns să-i aduc la cunoștință complotul urzit de Hasan Sabbah?

— Nu, răspunde sec Nizam.

Pentru moment, acesta e prea absorbit ca să aducă argumente. În mintea sa se alcătuieste un plan. Oaspețele așteaptă ca vizirul să se hotărască.

— Iată, rostește acesta autoritar. Mâine dimineată, te vei înfățișa la poarta haremului sultanului și vei cere să-l vezi pe șeful eunucilor. Ii vei spune că vii de la Samarkand și că ai dori să-i dai lui Terken Hatun vești despre familie. Fiind vorba de cadiul din cetatea sa, de un bătrân servitor al dinastiei, ea nu poate decât să te primească.

Cadiul n-are altceva de făcut decât să dea din cap, Nizam continuă:

— Când vei ajunge în sala draperiilor, vei povesti despre nenorocirea în care se află Samarkandul din cauza ereticilor, dar nu suflă o vorbă despre convertirea lui Ahmed. Cu totul dimpotrivă, vei lăsa să se înțeleagă că Hasan Sabbah îi râvnește tronul, că viața îi e în primejdie și că numai Providența ar mai putea să-l salveze. Vei adăuga și că ai venit să mă vezi, dar că eu n-am știut să plec o ureche atentă, ba chiar că te-am și sfătuit să nu-i vorbești sultanului despre asta.

În ziua următoare, stratagema reuși fără să întâmpine nici cel mai mic obstacol. În vreme ce Terken Hatun își

ia asupra ei sarcina de a-l convinge pe sultan de necesitatea de a-l salva pe hanul din Samarkand, Nizam al-Mulk, care se preface că se opune acestei intenții, se ocupă cu înverșunare de pregătirile expediției. Prin acest război al prefăcătoriilor, Nizam nu caută numai să anexeze Transoxiana, și încă și mai puțin să salveze Samarkandul, el vrea mai ales să-și recapete prestigiul batjocorit de subversiunea ismailită. Și, în această privință, are nevoie de o victorie clară și răsunătoare. De ani de zile, iscoadele sale se jură, în fiecare zi, că Hasan a fost localizat, că arestarea lui e iminentă, dar răzvrătitul rămâne de neprins, trupele acestuia dispar la cel dintâi contact. Nizam caută, deci, un prilej de a-l înfrunța față-n față, armată contra armată. Samarkandul e un teren nesperat.

În primăvara anului 1089, o armată de două sute de mii de oameni se află în marș, cu elefanți și mașini de asediu. Puțin contează intrigile și minciunile care au stat la originea organizării ei, va împlini ceea ce trebuie să îplinească orice armată. Începe prin a cuceri Buhara, fără a întâmpina cea mai mică rezistență, apoi se îndreaptă spre Samarkand. Sosit la porțile cetății, Malik Șah îl anunță pe Ahmed Han, printr-un mesaj patetic, că a venit, în cele din urmă, să-l elibereze de sub jugul ereticilor. „Nu i-am cerut nimic augustului meu frate”, răspunde cu răceală hanul. Malik Șah se arată uimit în fața lui Nizam, care nu se lasă deloc impresionat: „Hanul e în mâinile lor, trebuie procedat ca și cum n-ar exista”. Oricum, armata nu poate face cale înapoi, emirii își vor partea din pradă, nu se vor înapoia cu mâinile goale.

Din primele zile, trădarea unei străji de turn le-a permis asediatorilor să năvălească în cetate. Ocupă poziții

la apus, în vecinătatea Porții Mănăstirii. Apărătorii, la rândul lor, se repliază spre piețele din sud, în jurul Porții Kish. O parte din populație a hotărât să sprijine trupele sultanului, le hrănește, le încurajează, o altă parte a îmbrățișat cauza lui Ahmed Han, fiecare după credința lui. Luptele durează vreme de două săptămâni, dar dez-nodământul lor nu lasă nici o clipă loc îndoielii. Hanul, care se refugiase în casa unui prieten din cartierul cupolelor, este făcut în curând prizonier, asemenea tuturor conducătorilor ismailiți, numai Hasan reușește să scape, traversând noaptea un canal subteran.

Nizam a câștigat, desigur, dar, din cauză că și-a bătut joc de sultan, ca și de sultană, și-a înveninat iremediabil relațiile cu curtea. Dacă Malik Șah nu regretă faptul de a fi cucerit atât de ușor cele mai cunoscute cetăți din Transoxiana, el suferă în amorul său propriu pentru că s-a lăsat folosit. Merge până la a refuza să organizeze pentru trupă tradiționalul ospăț al victoriei. „Asta e cărpănoșenie!”, murmură cu răutate Nizam la urechea cui vrea să-l asculte.

Cât despre Hasan Sabbah, el trage din înfrângerea sa o prețioasă învățătură. În loc să caute să-i convertească pe cărmuitori, își va făuri o redutabilă mașină de război, care nu se aseamănă prin nimic cu tot ce cunoscuse omenirea până atunci: ordinul Asasinilor.

XVII

Alamut. O fortăreață pe o stâncă, la o mie opt sute de metri altitudine, un peisaj cu munți golași, cu lacuri uitate, cu povârnișuri abrupte, cu defileuri strâmte. Cea mai numeroasă armată n-ar putea să ajungă acolo decât om cu om. Cele mai puternice catapulte n-ar putea să-i atingă zidurile.

Între munți domnește Șah Rud, poreclit „râul nebun”, care primăvara, la topirea zăpezilor de pe Elburz, se umflă și se năpustește la vale, smulgând, în trecere, copaci și pietre. Nenorocire celui care îndrăznește să se apropie, nenorocire armatei care se încumetă să-și înalțe tabăra pe malurile lui î

Din râu și din lacuri se ridică, în fiecare seară, o păclă groasă, pufoasă, care escaladează povârnișul, apoi se oprește, pe jumătate amețită. Pentru cei care ajung acolo, castelul Alamut arată atunci ca o insulă într-un ocean de nori. Privită de jos, pare un bârlog de djini¹.

În dialectul local, Alamut înseamnă „învățătura vulturului”. Se povestește că un prinț care voia să construiască o fortăreață pentru a stăpâni acei munți ar fi dat acolo drumul unei păsări de pradă îmblânzite. Răpitoarea,
1. Spirite.

după ce s-a rotit pe cer, se duse să se așeze pe stânca aceea. Stăpânul înțelese că nici un alt loc n-ar fi mai potrivit.

Hasan Sabbah l-a imitat pe vultur. A străbătut Persia în căutarea unui loc în care să-și poată strânge laolaltă credincioșii, să-i instruiască, să-i organizeze. Din pășania de la Samarkand, a învățat că ar fi iluzoriu să vrea să cucerească un mare oraș, confruntarea cu selgiucizii ar fi imediată, și, în mod inevitabil, s-ar întoarce în avantajul imperiului. Ii trebuie, așadar, altceva, o redută muntoasă, inaccesibilă, de necucerit, un sanctuar de unde să-și extindă acțiunile în toate direcțiile.

În clipa în care stindardele capturate în Transoxiana sunt desfășurate pe străzile din Isfahan, Hasan se află în împrejurimile Alamutului. Acest loc a reprezentat pentru el o revelație. Din momentul în care l-a zărit de departe, a înțeles că aici, și nicăieri altunde, i se încheia rătăcirea, i se înălța regatul. Alamut era pe atunci un sat fortificat, unul între atâtea altele, în care trăiesc câțiva soldați împreună cu familiile lor, câțiva meșteșugari, câțiva agricultori și un guvernator desemnat de Nizam al-Mulk, un brav castelan pe nume Mahdi Alauitul, care nu se îngrijește de altceva decât de apa sa de stropit, de recolta de nuci, struguri și rodii. Tulburările din imperiu nu-i stânjenesc somnul.

Hasan a început prin a trimite câțiva tovarăși, fii ai locului, care se strecoară în garnizoană, predică și convertesc. Câteva luni mai târziu, aceștia sunt în măsură să-l anunțe pe maestru că terenul e pregătit și că poate să vină. Hasan se prezintă, deghizat, ca de obicei, în derviș sufist. Hoinărește, inspectează, verifică. Guvernatorul îl primește pe omul sfânt. Îl întreabă ce i-ar fi pe plac.

— Ara nevoie de fortăreața aceasta, spune Hasan.

Guvernatorul surâde, își spune că dervișul nu e lipsit de umor. Dar oaspetele său nu zâmbește.

— Am venit să iau în stăpânire locul acesta, toți bărbații din garnizoană îmi sunt credincioși!

Finalul acestui schimb de replici este, trebuie s-o mărturisim, pe cât de uimitor, pe atât de neverosimil. Orientaliștii care au consultat cronicile epocii, mai ales lucrările consemnate de ismailiți, au fost nevoiți să le citească și să le recitească pentru a se convinge că nu erau victimele unei mistificări.

Într-adevăr, să revedem scena.

Ne aflăm la sfârșitul secolului al XI-lea, mai exact în data de 6 septembrie 1090. Hasan Sabbah, genial întemeietor al Ordinului Asasinilor, este pe cale să cucerească fortăreața care avea să fie, vreme de 166 de ani, sediul celei mai temute secte din istorie. Or, el se găsește acolo, așezat pe jos, cu picioarele încrucișate, în fața guvernatorului căruia îi repetă, fără a ridica tonul:

— Am venit să iau în stăpânire Alamutul.

— Această fortăreață mi-a fost încredințată în numele sultanului, răspunde celălalt. Am plătit pentru ea!

— Cât?

— Trei mii de dinari de aur!

Hasan Sabbah ia o hârtie și scrie : „Binevoiți să plătiți suma de trei mii de dinari de aur lui Mahdi Alauitul, ca preț al fortăreței Alamut. Dumnezeu ne e de ajuns, El este cel mai bun dintre Protectori". Guvernatorul este neliniștit, nu crede că iscălitura unui om înveșmântat în dimie ar putea fi onorată pentru o asemenea sumă. Dar, de cum sosește în orașul Damghan, poate să-și încaseze aurul fără zăbavă.

XVIII

Când vestea ocupării Alamutului ajunge la Isfahan, naște prea puțină agitație. Orașul e mult mai interesat de conflictul care mocnește între Nizam și palat. Terken Hatun nu i-a iertat vizirului operațiunea pe care a desfășurat-o împotriva domeniului familiei ei. Ea stăruie pe lângă Malik Șah ca acesta să se lipsească fără zăbavă de prea puternicul său vizir. Nimic mai normal ca sultanul, spune ea, să fi avut un tutore la moartea tatălui său, n-avea decât șaptesprezece ani; astăzi, are treizeci și cinci, e un bărbat în toată firea, nu poate lăsa la nesfârșit administrarea treburilor statului pe mâinile lui ata al său; e vremea să se afle cine este adevăratul stăpân al imperiului! Chestiunea de la Samarkand n-a dovedit oare că Nizam căuta să-și impună voința, că-și păcălea stăpânul și îl trata ca pe un copil în fața lumii întregi?

Dacă Malik Șah șovăie încă să facă pasul, un incident avea să-l hotărască. Nizam a numit drept guvernator al cetății Merv pe propriul său nepot. Adolescent arogant, prea încrezător în puterea bunicului său, el și-a permis să insulte în public un bătrân emir turc. Acesta a venit cu lacrimi în ochi să se plângă lui Malik Șah care, scos din sărite, a pus să i se scrie lui Nizam, pe loc, o scrisoare întocmită astfel: „Dacă ești mâna mea dreaptă, trebuie

să mi te supui și să-ți oprești apropiații să le caute pricină oamenilor mei; dacă te crezi egalul, tovarășul meu la putere, voi lua hotărârile care se cer luate".

La acest mesaj, transmis de o solie de înalți sfinți ai imperiului, Nizam dă următorul răspuns: „Spuneți-i sultanului, dacă nu știa până acum, că sunt, într-adevăr, tovarășul său și că, fără mine, n-ar fi putut să-și clădească niciodată puterea! A uitat oare că eu sunt acela care a luat în mâini treburile țării la moartea tatălui său, că eu sunt acela care i-a îndepărtat pe ceilalți pretendenți și i-a pus pe toți răzvrățiții cu botul pe labe? Că datorită mie este ascultat și cinstit până la marginile pământului? Mergeți să-i spuneți, da, că soarta tichiei lui este legată de aceea a călimării mele!"

Emisarii sunt năuciți. Cum poate oare un bărbat atât de înțelept ca Nizam al-Mulk să-i adreseze sultanului cuvinte care îi vor atrage dizgrația și, neîndoielnic, moartea? Aroganța sa să fi atins nebunia?

Un singur om știe cu precizie, în ziua aceea, care-i pricina unei astfel de atitudini, iar acela este Khayyam. De săptămâni întregi, Nizam i se plângea de dureri atroce, care noaptea îl țin treaz, iar ziua îl împiedică să se concentreze asupra lucrului. După ce l-a examinat, pipăit, interogat îndelung, Omar a diagnosticat o tumoră de natura flegmonului, care n-avea să-i lase prea mult timp de trăit.

A fost o noapte într-adevăr apăsătoare aceea în care Khayyam a trebuit să-i aducă prietenului său la cunoștință adevărul despre starea sa.

- Cât timp îmi mai rămâne de trăit?
- Câteva luni.
- Voi continua să sufăr ?

— Aș putea să-și prescriu opiu, ca să-ți domolesc suferința, dar te vei găsi într-o stare de amețală neîncetată și nu vei mai putea lucra.

— Nu voi mai putea nici să scriu?

— Nici să vorbești prea îndelung.

— În acest caz, mai bine să sufăr.

Între o replică și alta se instalau lungi momente de tăcere. Și de durere stăpânită cu demnitate.

— Ți-e teamă de lumea cealaltă, Khayyam?

— De ce să-mi fie teamă? După moarte, există nimicul sau îndurarea.

— Și răul pe care l-am putut face?

— Oricât de mari ți-ar fi greșelile, iertarea lui Dumnezeu e și mai mare.

Nizam se arătase oarecum liniștit.

— Am făcut și bine, am construit moschei, școli, am stârpit erezia.

Cum Khayyam nu-l contrazicea, reluase:

— Se va mai aminti de mine într-o sută, într-o mie de ani ?

— Cum putem ști ?

Nizam, după ce îl privise insistent, cu neîncredere, continuase:

— Nu ești tu oare cel care a rostit cândva: „Viața e ca o vâlvătaie. Flăcări pe care trecătorul le uită, cenușă pe care vântul o împrăștie, a trăit un om". Crezi că aceasta va fi soarta lui Nizam al-Mulk?

Gâfâia. Omar tot nu spusese nimic.

— Prietenul tău Hasan Sabbah străbate țara strigând sus și tare că eu nu sunt decât un viclean slujitor al turcilor. Crezi că asta se va spune despre mine mâine ? Că vor face din mine rușinea arienilor? Se va uita că

sunt singurul care le-a ținut piept sultanilor vreme de treizeci de ani și că le-am impus propria mea voință? Ce altceva puteam face după izbânda armatelor lor? Dar tu nu spui nimic.

Părea absorbit în sine.

— Șaizeci și patru de ani, șaizeci și patru de ani care-mi trec din nou prin fața ochilor. Atâtea dezamăgiri, atâtea regrete, atâtea lucruri pe care aș fi vrut să le trăiesc altfel!

Ochii i se închiseseră pe jumătate, buzele i se crispară :

— Nenorocire ție, Khayyam! Tu ești de vină că Hasan Sabbah poate astăzi să-și continue toate fărădelegile.

Omar dorise să-i răspundă: „Tu și Hasan împărtășești atâtea lucruri! Dacă vă înflăcărează o cauză, să clădești un imperiu sau să pregătești domnia imamului, nu șovăieți să ucideți ca s-o faceți să triumfe. Pentru mine, orice cauză care ucide încetează să mă mai înflăcăreze. Ea se urâtește în ochii mei, își pierde măreția și se înjosește, oricât de frumoasă ar fi putut să fie. Nici o cauză nu e dreaptă atunci când se însoțește cu moartea". Voise să strige aceste fraze, dar se stăpânise, tăcuse, hotărâse să-și lase prietenul să alunece netulburat către destinul său.

În pofida acelei nopți de încercări, Nizam sfârșise prin a se resemna. Se obișnuise cu gândul de a nu mai fi. Dar se îndepărtase tot mai mult de treburile statului, hotărât să-și dedice tot timpul care-i rămânea terminării unei cărți, *Siyas-set-Nameh*, *Tratatul despre Guvernare*, o lucrare remarcabilă, echivalentul, în Orientul musulman, a ceea ce avea să fie pentru Occident, patru secole mai târziu, *Principele lui Machiavelli*. Cu o diferență

importantă: Principele este opera unui om dezamăgit de politică, lipsit de orice putere, Siyas-set-Nameh este rodul experienței de neînlocuit a unui clăditor de imperiu.

Astfel, chiar în momentul în care Hasan Sabbah cucerise acel sanctuar inexpugnabil la care visase de multă vreme, omul forte al imperiului nu se mai gândește decât la locul său în istorie. Preferă vorbele adevărate cuvintelor care plac, este gata să-l sfideze pe sultan până la capăt. S-ar spune chiar că își dorește o moarte spectaculoasă, o moarte pe măsura sa.

O va obține.

Atunci când Malik Şah primește solia care l-a întâlnit pe Nizam, nu-i vine să creadă ceea ce i se aduce la cunoștință.

— Chiar a spus că e tovarășul, egalul meu?

După ce emisarii au confirmat faptul cu un aer stânjenit, sultanul lasă să-i izbucnească furia. Vorbește despre tragerea în țepă a tutorelui său, de tăierea în bucăți de viu, de crucificarea pe crenelurile fortăreței. Apoi fuge s-o anunțe pe Terken Hatun că a hotărât, în sfârșit, să-l demită pe Nizam al-Mulk din toate funcțiile și că-i dorește moartea. Rămâne de văzut în ce mod se va face execuția fără a provoca reacții în rândurile numeroaselor regimente care-i păstrează credința vizirului. Dar Terken și Djahane au propria lor idee: pentru că Hasan dorește, la rândul său, moartea lui Nizam, de ce să nu-i ușurezi demersul, lăsându-l pe Malik Şah la adăpost de bănuiele?

Un corp de armată este, așadar, trimis la Alamut, sub comanda unui credincios al sultanului. În aparență, obiectivul este acela de a asedia fortăreața ismailiților; în realitate, e vorba de o acoperire pentru a negocia fără a

trezi bănuieți. Desfășurarea evenimentelor este pusă la punct până la ultimul detaliu: sultanul îl va atrage pe Nizam la Nihavand, o cetate situată la egală distanță de Isfahan și de Alamut. Acolo, Asasinii își vor lua sarcina asupra lor.

Documentele din epocă relatează că Hasan Sabbah și-a strâns oamenii și i-a întrebat: „Care dintre voi va scăpa această țară de răufăcătorul Nizam al-Mulk?”, că un bărbat poreclit Arrani și-a pus mâna pe piept, în semn de încuviințare, că stăpânul Alamutului l-a însărcinat cu această misiune și a adăugat: „Moartea acestui diavol este începutul fericirii”.

În această vreme, Nizam stă închis în casă. Cei care-i asediau divanul l-au părăsit, aflând de căderea sa în dizgrație, numai Khayyam și ofițerii gărzii Nizamiya îi mai calcă pragul. Cea mai mare parte din timp și-o petrece scriind. Scrie cu frenezie și îi cere uneori lui Omar să citească.

Parcurgând textul, cel din urmă schițează ici un zâmbet amuzat, colo o grimasă. Ca atâția alți mari oameni, Nizam n-a putut să se abțină, la apusul vieții, să nu azvârle săgeți, să nu pună lucrurile la punct. Cu Terken Hatun, de exemplu. Cel de-al patruzeci și treilea capitol se intitulează: „Despre femeile care trăiesc în spatele draperiilor”. „În vechime, scrie Nizam, soția unui rege a căpătat o mare putere asupra acestuia, iar de aici s-au născut doar discordie și necazuri. N-am să spun mai mult, pentru că oricine cunoaște, în alte epoci, situații asemănătoare”. El adaugă: „Pentru ca un gând să fie dus la îndeplinire, trebuie să se facă altceva decât spun femeile”

Cele șase capitole care urmează sunt consacrate ismailiților; ele se încheie astfel: „Am vorbit despre această

sectă pentru a se lua măsuri de prevedere... Vă veți aduce aminte de cuvintele mele atunci când acești necredincioși îi vor fi doborât pe apropiații sultanului, ca și pe mai-marii statului, atunci când tobele lor vor răsuna pretutindeni și când planurile le vor fi date în vileag. În mijlocul tumultului care se va isca, fie ca sultanul să știe că tot ce am zis e adevărat. Să dea Preaînaltul ca stăpânul nostru și imperiul să fie apărați de o soartă rea!"

În ziua în care un mesager sosește din partea sultanului ca să-l vadă și să-l invite să i se alăture acestuia în vederea unei călătorii la Bagdad, vizirul nu se îndoiește nici o clipă de soarta care-l așteaptă. Îi cheamă pe Khayyam ca să-și ia rămas-bun.

— În starea în care te afli, n-ar trebui să străbați asemenea cale, îi spune acesta.

— În starea mea, nu mai contează nimic, și nu drumul va fi cel care mă va ucide.

Omar nu știe ce să spună. Nizam îl îmbrățișează și îl pofteste cu prietenie să iasă, înainte de a merge să se plece înaintea celui care l-a osândit. Supremă eleganță, supremă inconștientă, sultanul și vizirul se joacă, și unul, și celălalt, cu moartea.

Atunci când se află în drum spre locul de execuție, Malik Șah își întreabă „părintele”:

— Cât timp crezi că mai ai de trăit?

Nizam răspunde fără nici o umbră de șovăială:

— Multă vreme, foarte multă vreme.

Sultanul e descumpănit:

— Că te arăți înfumurat cu mine, treacă-meargă, dar cu Dumnezeu! Cum poți să rostești un asemenea lucru, spune mai degrabă „Facă-se voia Lui!”, El e stăpânul veacurilor!

— Dacă am răspuns astfel este pentru că am avut un vis, noaptea trecută. L-am văzut pe Profetul nostru, lăudat fie-i numele, l-am întrebat când voi muri și am căpătat un răspuns încurajator.

Malik Şah se neliniștește:

— Ce răspuns ?

— Profetul mi-a spus : „Ești un stâlp al Islamului, faci bine în jurul tău, existența ta e prețioasă pentru credincioși, îți dăruiesc, deci, favoarea de a-ți alege momentul morții". Am răspuns: „Doamne păzește, ce om ar putea alege o astfel de zi! întotdeauna vrem mai mult, și, chiar dacă aş alege ziua cea mai îndepărtată posibil, aş trăi bătuit de spaima apropierei ei, iar în ajunul acelei zile, fie că ar fi peste o lună sau într-o sută de ani, aş tremura de frică. Nu vreau să aleg ziua. Unica favoare pe care o cer, preaiubite Profet, este aceea de a nu supraviețui stăpânului meu, sultanul Malik Şah. L-am văzut crescând, l-am auzit spunându-mi „părinte" și n-aş vrea să îndur umiliința și durerea de a-l vedea mort. - Mă învoiesc, îmi spuse Profetul, vei muri cu patruzeci de zile înaintea sultanului".

Malik Şah e alb ca varul, tremură, aproape că s-a trădat. Nizam surâde:

— După cum vezi, nu din înfumurare grăiesc astfel, astăzi sunt sigur că voi mai trăi mult timp.

A fost oare tentat sultanul, în acel moment, să renunțe la uciderea vizirului său? Ar fi fost bine inspirat. Căci, dacă visul nu era decât o parabolă, Nizam dăduse, în mod efectiv, niște dispoziții de temut. În ajunul plecării, ofițerii din garda sa, strânși în juru-i, juraseră, unul după altul, cu mâna pe Carte, că, dacă vizirul ar fi ucis, nici unul dintre dușmani nu i-ar supraviețui!

XIX

În Imperiul Selgiucid, pe vremea când acesta era cel mai puternic din lume, o femeie îndrăzni să ia puterea în mâinile ei goale. Ascunsă în spatele draperiilor, ea muta armatele de la un capăt la celălalt al Asiei, numea regi și viziri, guvernatori și cădii, dicta scrisori califului și expedia emisari către stăpânul Alamutului. Emirilor, care bodogăneau auzind-o dând porunci trupelor, ea le răspundea: „La noi, bărbații sunt cei care duc războiul, dar femeile sunt cele care le spun împotriva cui să lupte”.

În haremul sultanului, e poreclită „Chinezoaica”. S-a născut la Samarkand, dintr-o familie originară din Kashgar, și, asemenea fratelui ei mai mare, Nasr Han, chipul nu-i dezvăluie nici un amestec de sânge străin, nici trăsăturile semite ale arabilor, nici trăsăturile ariene ale persanilor.

Este, de departe, cea mai vârstnică dintre soțiile lui Malik Şah. Când s-a căsătorit cu el, acesta n-avea decât nouă ani, iar ea unsprezece. Răbdătoare, a așteptat ca el să se coacă. I-a atins primul tului din barbă, i-a surprins cea dintâi tresărire de dorință în trup, i-a văzut mădulele alungindu-se, mușchii rotunjindu-se, plămădă maies-tuoasă pe care a prins numaidecât s-o îmblânzească.

Niciodată n-a încetat să fie favorita: adulată, curtată, onorată, ascultată, mai ales. Iar sfaturile ei au fost urmate. La sfârșitul zilei, la întoarcerea de la o vânătoare de lei, de la un turnir, de la o încăierare sângeroasă, de la o tumultuoasă adunare a emirilor sau, mai rău, de la o neplăcută ședință de lucru cu Nizam, Malik Șah își găsește liniștea în brațele lui Terken. Dă la o parte mătasea vaporoasă care o acoperă, vine să se lipească de pielea ei, se zbenguie, răcnește, își povestește isprăvile și plictiselile. Chinezoaica învăluie fiara înfierbântată, o dezmiardă, o primește ca pe un erou în adânciturile trupului ei, o ține îndelung, o strânge, nu-i dă drumul decât ca s-o atragă din nou; Malik Șah se întinde cât e de lung, cuceritor cu respirația întretăiată, gâfâind, supus, vrăjit, ea știe să-l ducă până la capătul plăcerii.

Apoi, cu blândețe, degetele ei subțiri încep să-i deseneze sprâncenele, pleoapele, buzele, lobiile urechilor, liniile gâtului jilav; fiara e slăbită, toarce, se toropește, felină ghiftuită, surâde. Cuvintele lui Terken i se strecoară atunci în cutele sufletului, vorbește despre el, despre ea, despre copiii lor, îi spune glume, îi citează poeme, îi murmură parabole bogate în înțelesuri; el nu se plictisește nici o clipă în brațele ei, își făgăduiește să rămână în preajma ei în toate serile. În felul lui, posac, brutal, copilăresc, animalic, o iubește, o va iubi până la ultima suflare. Terken știe că el nu-i poate refuza nimic, ea este cea care-i face planul cuceririlor de moment, amante sau provincii. În tot imperiul, n-are alt rival în afară de Nizam, iar în acel an de grație 1092 este pe cale să-l doboare.

Satisfăcută, Chinezoaica? Nici pomeneală? De îndată ce rămâne singură sau împreună cu Djahane, confidenta

ei, plânge - lacrimi de mamă, lacrimi de sultană - blestemă soarta nedreaptă, și nimeni nu se gândește s-o învinuiască. Cel mai mare dintre fiii ei fusese ales de Malik Şah drept moștenitor, participa la toate călătoriile, la toate ceremoniile. Tatăl era atât de mândru de el încât îl arăta peste tot, îi prezenta provinciile una câte una, îi vorbea despre ziua în care avea să-i urmeze la tron. „Niciodată un sultan nu i-a lăsat moștenire fiului său un imperiu mai întins!”, îi spunea el. În acea vreme, da, Terken era satisfăcută, nici o durere nu-i schimonosea surâsul.

Apoi moștenitorul a murit. O febră subită, fulgerătoare, nemiloasă. Medicii s-au străduit în zadar să prescrie sângerări și cataplasme, după două nopți s-a stins. S-a spus că era vorba de deochi, poate chiar de cine știe ce otravă insesizabilă. Disperată, Terken și-a venit, totuși, în fire. Odată trecut doliul, a făcut să fie desemnat ca moștenitor cel de-al doilea dintre fiii ei. Malik Şah s-a lăsat repede convins, l-a copleșit cu titluri cu totul surprinzătoare pentru cei nouă ani ai lui, dar epoca e pompoasă, ceremonioasă: „Rege al regilor, Stâlp al Statului, Protector al Cărmuitorului Dreptcredincioșilor...”

Blestem și deochi, noul moștenitor n-a întârziat, la rândul-i, să moară. Tot atât de brusc ca și fratele său. Din cauza unei febre la fel de suspecte.

Chinezoaica avea un ultim fiu, i-a cerut sultanului să-l desemneze pe acesta drept succesori. Problema era mai greu de rezolvată, de această dată, copilul avea doar un an și jumătate, iar Malik Şah era tatăl a trei alți băieți, toți mai în vârstă. Doi născuți de o sclavă, dar cel mai mare, pe nume Barkyaruk, era fiul propriei sale verișoare. Cum să-l îndepărtezi, sub ce pretext? Ce succesori

mai bun decât această beizadea, de două ori selgiucid, putea să acceadă la demnitatea de moștenitor? Asta era părerea lui Nizam. El, care voia să pună puțină ordine în certurile turcești, el, care avusese întotdeauna preocuparea de a instaura o anumită regulă de succesiune dinastică, insistase, cu cele mai solide argumente de pe lume, ca fiul mai mare să fie desemnat. Fără succes, Malik Şah nu îndrăznea să o contrazică pe Terken, și, fiindcă n-ar fi putut să-l numească pe fiul ei, n-a numit pe nimeni. Prefera să-și asume riscul de a muri fără moștenitor, asemenea tatălui său, asemenea tuturor alor săi.

Terken nu e mulțumită, n-ar fi astfel decât dacă stirpea ei ar fi asigurată cum se cuvine. Este totuna cu a spune că nu-și dorea nimic mai mult pe lume decât căderea în dizgrație a lui Nizam, piedica în calea ambițiilor ei. Pentru a-i obține ordinul de condamnare la moarte, era gata de orice, uneltiri și amenințări, a urmărit, zi de zi, negocierile cu Asasinii. I-a însoțit pe sultan și pe vizirul acestuia pe calea Bagdadului. Ține să se afle acolo pentru execuție.

Este ultima masă a lui Nizam, un iftar, ospățul care consfințește întreruperea postului, în a zecea zi de Ramadan. Sfetnici, curteni, emiri, toți sunt neobișnuit de sobri, potrivit cu luna sfântă. Masa e așezată sub o iurtă enormă. Câțiva sclavi țin făclii ca mesenii să-și poată alege bucatele. Spre uriașele platouri de argint, spre halca cea mai bună de carne de cămilă sau de miel, spre cel mai cărnos copan de potârniche, se întind șaiszeci de mâini înfometate, care scormonesc prin carne și sos. Se împarte, se sfășie, se devorează. Când comesenii ajung

în posesia unei bucăți gustoase, ea e oferită unui vecin care trebuie onorat.

Nizam mănâncă puțin. În seara aceea, suferă mai mult ca de obicei, pieptul îi e în flăcări, măruntaiele parcă i-ar fi strânse de mâna unui căpcăun invizibil. Se străduiește să se țină drept. Malik Șah stă alături, înghițind cu lăcomie tot ce-i aleg vecinii. Uneori strecoară o privire piezișă către vizirul său, pesemne crede că acestuia îi e teamă. Pe neașteptate, întinde mâna spre un platou cu smochine negre, o alege pe cea mai dulce, i-o oferă lui Nizam, care o ia politicos, începe să muște din ea cu vârful dinților. Ce gust pot avea smochinele atunci când te știi de trei ori osândit, de Dumnezeu, de sultan și de Asasini ?

În cele din urmă, iftar-ul se termină, e deja noapte. Malik Șah se ridică dintr-o mișcare, e grăbit să ajungă la Chinezoaica sa ca să-i povestească despre strâmbăturile vizirului. Nizam, la rândul lui, se reazemă în coate, apoi se saltă anevoie pentru a se ridica în picioare. Corturile haremului său nu se află departe, bătrâna verișoară îi va fi pregătit un decoct de semințe parfumate de leac ca să se ușureze. N-are de făcut decât o sută de pași. Împrejur, inevitabila zarvă a taberelor regale. Soldați, slujitori, negustori ambulănți. Câteodată, râsul înăbușit al unei curtezane. Cât de lung pare drumul, iar el se târăște singur. De obicei, îl înconjoară o cunună de curteni, dar cine vrea să mai fie văzut împreună cu un proscris? Până și solicitanții au fugit, ce-ar mai putea căpăta de la un bătrân căzut în dizgrație?

Cineva se apropie, totuși, un om de treabă înveșmântat într-o haină peticită de lână cu glugă. Murmură fraze pioase. Nizam își pipăie punga și scoate trei monede

de aur. Trebuie să-l răsplătească bine pe necunoscutul care mai vine, totuși, la el.

O străfulgerare, străfulgerarea unei lame, totul s-a petrecut foarte repede. De-abia dacă Nizam a văzut mâna mișcându-se, pumnalul i-a străpuns deja veșmântul, pielea, vârful lui i s-a strecurat printre coaste. Nici măcar n-a strigat. Nimic altceva decât un gest de uimire, o ultimă răsufflare. Prăbușindu-se, a revăzut poate cu încetinitorul acea străfulgerare, acel braț care se întinde, țâșnește, și acea gură crispată care scuipe printre dinți: „Primește acest dar, îți vine de la Alamut!”

Atunci au izbucnit țipete. Asasinul a fugit, a fost urmărit din cort în cort, a fost găsit. În grabă, i s-a tăiat gâtul, apoi a fost târât de picioarele goale ca să fie azvârlit în foc.

În anii și deceniile care au urmat, nenumărați mesageri de la Alamut aveau să cunoască aceeași moarte, cu deosebirea că nu vor mai încerca să fugă. „Nu este de ajuns să ne ucidem dușmanii, îi învață Hasan, noi nu suntem ucigași, ci călăi, trebuie să acționăm în public, ca exemplu. Omoram un om, înspăimântăm o sută de mii. Cu toate acestea, nu e de ajuns să execuți și să înspăimânți, trebuie să știi și să mori, căci dacă, ucigând, ne descurajăm dușmanii să acționeze în vreun fel împotriva noastră, murind în modul cel mai îndrăzneț dobândim admirația mulțimii. Și din această mulțime se vor ivi oameni care ni se vor alătura. A muri este mai important decât a ucide. Ucidem pentru a ne apăra, murim pentru a converti, pentru a cuceri. Cucerirea este un scop, apărarea nu e decât un mijloc.”

De acum înainte, asasinatele vor avea loc de preferință vinerea, în moschei și la ceasul rugăciunii solemne, în fața poporului strâns laolaltă. Victima - vizir, emir, cleric - sosește, înconjurată de o strajă impunătoare. Gloata este impresionată, supusă și admirativă. Trimisul din Alamut se află acolo, undeva, sub cea mai neașteptată deghizare. Membru al gărzii, de exemplu. În clipa când toate privirile sunt ațintite asupra victimei, lovește. Aceasta se prăbușește, călăul nici nu se mișcă, urlă o formulă învățată pe dinafară, abordează un zâmbet sfidător, așteptând să se lase măcelărit de străjile dezlănțuite, apoi sfâșiat în bucăți de mulțimea înfricoșată. Mesajul a sosit; succesorul personalității asinate se va arăta mai îngăduitor în privința Alamutului; iar în rândul privitorilor vor exista zece, douăzeci, patruzeci de convertiți.

S-a spus adesea, la vederea acestor scene neverosimile, că oamenii lui Hasan erau drogați. Cum altfel să explici faptul că păseau în fața morții surâzând? S-a acreditat teza conform căreia acționau sub efectul hașişului. Marco Polo a răspândit această idee în Occident; adversarii lor din lumea musulmană i-au numit uneori haschichiyoun, „fumători de hașiş”, pentru a-și arăta disprețul; anumiți orientaliști au considerat că descoperă în această noțiune originea cuvântului „asasin”, care a devenit, în numeroase limbi europene, sinonim cu „ucigaș”. Mitul Asasinilor a devenit astfel și mai înfricoșător.

Adevărul este altul. Conform documentelor care ni s-au transmis de la Alamut, lui Hasan îi plăcea să-și numească adepții Assasiyoun, adică cei credincioși lui Assass, „Temeiului” credinței, și acest cuvânt, greșit înțeles de călătorii străini, a părut să aibă iz de hașiş.

E adevărat că Sabbah era împătimit de plante, că le cunoștea de minune proprietățile curative, sedative sau stimulatoare. El însuși cultiva tot soiul de ierburi și își îngrijea apropiatii când cădeau bolnavi, știind să le prescrie poțiuni pentru a le înviora starea. Astfel, se cunoaște una din rețetele sale, hărăzită să activeze creierul adepților și să-i facă mai apti pentru studii. E un amestec de miere, de nuci pisate și de coriandru. După cum se vede, un leac foarte dulce. În pofida unei tradiții încăpățănate și seducătoare, trebuie să ne supunem evidențelor: Asasinii nu foloseau alt drog în afara unei credințe lipsite de nuanțe. Întărită în mod constant de cea mai riguroasă dintre învățături, de cea mai eficientă dintre organizări, de cea mai strictă împărțire a sarcinilor.

În fruntea ierarhiei stă Hasan, Marele învățător, Predicatorul suprem, păstrătorul tuturor tainelor. E înconjurat de o mână de misionari-propagandiști, dai-i, între care trei locotenenți, unul pentru Persia Răsăriteană, Khorasan, Kuhistan și Transoxiana, altul pentru Persia Apuseană și Irak, și un al treilea pentru Siria. Imediat sub aceștia, se găseau tovarășii, rafik, „cadrele” mișcării. După ce primesc învățătura adecvată, ei sunt îndrituiți să comande o fortăreață, să conducă o organizație la nivelul unei cetăți sau al unei provincii. Cei mai capabili vor fi într-o zi misionari.

Mai jos în cadrul ierarhiei se află lassek, în sens literal „cei care sunt legați de organizație”. Sunt credincioșii obișnuiți, fără o înclinație specială spre studii sau spre acțiuni violente. Cuprind în rândurile lor mulți păstori din împrejurimile Alamutului, un număr de femei și de bătrâni.

Apoi urmează mujib, „candidații”, de fapt, novicii. Ei capătă o instruire inițială și, după aptitudinile, sunt îndreptați fie spre studii aprofundate, pentru a deveni tovarăși, fie spre masa credincioșilor, fie spre categoria următoare, cea care simbolizează, în ochii musulmanilor din epocă, adevărata putere a lui Hasan Sabbah: clasa fidai-ilor, „cei care se jefesc”. Marele învățător îi alege dintre adepții cu imense rezerve de credință, de iscusință și de răbdare, dar cu slabe aptitudini pentru învățatură. N-ar trimite niciodată la jertfă un om care ar putea deveni misionar.

Pregătirea unui fidai este o sarcină delicată, căreia Hasan i se dedică cu pasiune și rafinament. Să înveți să-ți ascunzi pumnalul, să-l scoți cu un gest fulgerător, să-l înfigi direct în inima victimei sau în gâtul acesteia, dacă pieptul îi e apărat de zale; să te deprinzi cu porumbelii călători, să memorezi alfabetul codificate, instrumente de comunicare rapidă și discretă cu Alamutul; să înveți uneori un dialect, un accent regional, să știi să te introduci într-un mediu străin, ostil, să te volatilizezi acolo săptămâni, luni în șir, să adormi toate bănuielile așteptând momentul propice pentru execuție; să știi să-ți urmărești prada ca un vânător, să-i studiezi cu precizie umbletul, veșmintele, obiceiurile, orele de plecare; uneori, când e vorba despre o personalitate deosebit de bine protejată, să găsești mijlocul de a te angaja în slujba ei, să te apropii de ea, să intri în legătură cu unii dintre apropiați. Se istorisește că, pentru a-și executa una din victime, doi fidai au trebuit să trăiască vreme de două luni într-o mănăstire creștină, dându-se drept călugări. Remarcabilă putere de disimulare, care nu poate fi, în mod rezonabil, însoțită de vreo folosire a hașişului! Mai presus

de orice, adeptul trebuie să capete credința necesară pentru a înfrunța moartea, credința într-un paradis pe care i-l va aduce martirajul în chiar clipa în care viața îi va fi luată de mulțimea dezlănțuită.

Hasan Sabbah, nimeni n-o poate contesta, a reușit să construiască mașinăria ucigașă cea mai temută din istorie. Împotriva acesteia a apărut, totuși, o alta, în acel sân-geros sfârșit de secol, și anume Nizamiya, care, din fidelitate față de vizirul asasinat, va semăna moartea prin metode diferite, poate mai subtile, cu siguranță mai puțin spectaculoase, dar ale cărei efecte nu vor fi mai puțin devastatoare.

XX

În vreme ce mulțimea se îndârjea asupra rămășițelor Asasinului, cinci ofițeri s-au strâns plângând în jurul cadavrului cald încă al lui Nizam, cinci mâini drepte s-au întins, cinci guri au repetat, într-un glas: „Dormi în pace, stăpâne, nici unul dintre dușmanii tăi nu va supraviețui !”

Cu cine să înceapă ? Lungă e lista condamnaților, dar instrucțiunile lui Nizam sunt limpezi. Cei cinci bărbați n-au deloc nevoie să se consulte. Murmură un nume. Mâinile li se întind iarăși, apoi își pun genunchiul pe pământ. Ridică împreună trupul slăbit de boală, dar îngreunat de moarte, și îl duc în procesiune până în tabăra sa. Femeile s-au strâns deja să bocească, vederea cadavrului le reînsuflește țipetele, unul dintre ofițeri se mânie: „Nu plângeți câtă vreme nu e răzbunat!” înfricoșate, bocitoarele se opresc, îl măsoară din priviri. El s-a îndepărtat deja. Femeile și-au reluat zgomotoasele lamentații.

Sosește sultanul. Se găsea lângă Terken când au ajuns până la el primele țipete. Un eunuc plecat după vești se întoarce tremurând: „Nizam al-Mulk, stăpâne! Un ucigaș a sărit asupra lui! Ți-a dăruit restul anilor săi!” Sultanul

și sultana au schimbat o privire, apoi Malik Șah s-a ridicat. S-a înfășurat în mantia sa de caracul, și-a bătut ușor obrazii cu palma, în fața oglinzii soției sale, apoi a alergat fără zăbavă la cortul răposatului, mimând surpriza și cea mai apăsătoare suferință.

Femeile s-au îndepărtat ca să-l lase să se apropie de trupul lui ata al său. Se apleacă, rostește o rugăciune, câteva formule de circumstanță, înainte de a se întoarce la Terken pentru satisfacții discrete.

Curios comportament acela al lui Malik Șah! S-ar fi putut crede că va profita de dispariția tutorelui său ca să ia, în sfârșit, în propriile-i mâini treburile imperiului. Nici vorbă. Prea mulțumit de a se fi descotorosit, în cele din urmă, de cel care-i potolea elanurile, sultanul zburdă, nu există cuvânt mai potrivit. Orice întrunire de lucru e anulată din oficiu, orice primire de ambasador, zilele sunt dedicate jocului de polo și vânătorii, serile - petrecerilor.

Mai grav încă, imediat după sosirea la Bagdad îi trimite vorbă califului: „Am de gând să fac din această cetate capitala mea de iarnă, Cărmuitorul Dreptcredincioșilor trebuie să se mute cât mai curând, să-și găsească altă reședință”. Succesorul Profetului, ai cărui strămoși trăiesc la Bagdad de trei secole și jumătate, cere o păsuire de o lună pentru a-și pune treburile la punct.

Terken se neliniștește din cauza acestei mutări ușurate, puțin demnă de un suveran de treizeci și șapte de ani, stăpânitor a jumătate din lume, dar Malik Șah al ei e așa cum este, îl lasă, așadar, să facă nebunii și profită de ocazie ca să-și consolideze propria autoritate. La ea vin emirii și sfetnicii, oamenii ei de încredere îi înlocuiesc

pe apropiații lui Nizam. Sultanul își dă încuviințarea între două plimbări sau între două beții.

Pe 18 noiembrie 1092, Malik Şah se află la nord de Bagdad, vânează colunil într-o regiune împădurită și mlăștinoasă. Dintre ultimele douăsprezece săgeți, una singură nu și-a atins ținta, tovarășii săi îl proslăvesc, nici unul dintre ei nu s-ar gândi să-i egaleze reușita. Drumul i-a stârnit foame, se manifestă cu un potop de sudălmii. Sclavii se pun pe treabă. Sunt mai bine de o duzină care să taie în bucăți, să pună la frigare, să scoată măruntaiele animalelor sălbatice care se perpelesc în curând într-un luminiș. Ciozvárta cea mai grasă e pentru suveran, care o înșfacă, o taie cu poftă în bucăți și se delectează, bând, în același timp, o licoare fermentată. Din când în când, ronțăie fructe zaharisite în oțet, dulciurile sale preferate, pe care bucătarul său le cară pretutindeni în enorme vase de pământ, ca să fie sigur că n-au să lipsească niciodată.

Dintr-odată, dureri de pânțec sfâșietoare. Malik Şah urlă de durere, tovarășii săi tremură. Mânios, își azvârle cupa, scuipă ce mai are în gură. S-a frânt în două, măruntaiele i se golesc, delirează, își pierde cunoștința. Împrejur, zeci de curteni, de soldați și de slujitori tremură, privindu-se cu neîncredere. Nu se va ști niciodată ce mână a strecurat otrava în licoare. Sau în oțet. Sau în carnea de vânat? Dar fiecare face socoteala: s-au scurs treizeci și cinci de zile de la moartea lui Nizam. Acesta spusese „în mai puțin de patruzeci de zile”. Răzbunătorii săi sunt punctuali.

1. Măgari sălbatici.

Terken Hatun se află în tabăra regală, la o oră distanță de locul dramei. Spre ea e dus sultanul, inconștient, dar încă viu. Se grăbește să îndepărteze toți curioșii, n-o păstrează alături decât pe Djahane, două-trei apropiate, și un medic al curții care ține mâna lui Malik Șah.

— Stăpânul își va mai veni în simțiri? întrebă Chinezoaica.

— Pulsul slăbește, Dumnezeu a suflat în lumânare, ea pâlpâie înainte de a se stinge, n-avem altceva de făcut decât să ne rugăm.

— Dacă aceasta e voința Preaînaltului, ascultați bine ce am să vă spun.

Nu este tonul unei viitoare văduve, ci al unei stăpânitoare de imperiu.

— Nimeni din afara acestei iurte nu trebuie să știe că sultanul nu se mai află printre noi. Mulțumiți-vă să spuneți că se pune încet pe picioare, că are nevoie de odihnă, că nimeni nu-l poate vedea.

Trecătoare și sângeroasă epopee aceea a lui Terken Hatun. Înainte chiar ca inima lui Malik Șah să fi încetat să mai bată, ea a cerut mâinii sale de apropiați să-i jure credință sultanului Mahmud, în vârstă de patru ani și câteva luni. Apoi i-a trimis un mesager califului, anunțându-i moartea soțului ei și cerându-i să confirme succesiunea în favoarea fiului; în schimb, nu se va mai pune în discuție ideea de a-l săcâi pe Cărmuitorul Dreptcredincioșilor în propria-i capitală, iar numele acestuia avea să fie proslăvit în predicile din toate moscheile imperiului.

Atunci când curtea sultanului a luat drumul spre Isfahan, Malik Șah e mort de câteva zile, dar Chinezoaica tot le mai ascunde oștenilor vestea. Cadavrul e lungit într-un car mare, tras de șase cai și acoperit cu un

coviltir. Dar mașinația nu poate dura la nesfârșit, un trup neînsuflit care n-a fost îmbălsămat nu poate rămâne printre vii fără ca mirosul să nu-i trădeze existența. Terken hotărăște atunci să scape de el. Așa se face că Malik Șah, „sultanul venerat, marele Șahinșah, regele Răsăritului și Apusului, stâlpul Islamului și al musulmanilor, mândria lumii și a credinței, părintele cuceririlor, sprijinul neclintit al califului lui Dumnezeu", a fost îngropat noaptea, în mare grabă, la margine de drum, într-un loc pe care nimeni n-a mai putut să-l găsească de atunci. „Niciodată, spun cronicarii, nu s-a pomenit ca un suveran atât de puternic să moară astfel, fără ca nimeni să se roage sau să plângă deasupra trupului său."

Dispariția sultanului a sfârșit prin a deveni cunoscută, dar Terken se justifică lesne: cea dintâi grijă a ei a fost aceea de a-i ascunde vestea dușmanului, atâta vreme cât armata și curtea se aflau departe de capitală. În realitate, Chinezoaica a câștigat timpul care-i era necesar pentru a-și instala fiul pe tron și a lua ea însăși (râiele puterii.

Cronicile din epocă nu se înșeală asupra acestui aspect. Vorbind de trupele imperiale, ele spun, de acum înainte, „armatele lui Terken Hatun". Vorbind despre Isfahan, ele precizează că aceasta este capitala lui Hatun. În privința numelui sultanului-copil, el avea să fie aproape uitat, nu va fi amintit decât ca „fiu al Chinezoaicei".

Împotriva sultanei se ridică, totuși, ofițerii din Nizamiya. Pe lista lor de condamnați, Terken Hatun se află pe cea de-a doua poziție, imediat după Malik Șah. Kiului celui mai mare al acestuia din urmă, Barkyaruk, în vârstă de unsprezece ani, îi declară sprijinul lor. Îl înconjoară, îl sfătuiesc și îl conduc în luptă. Primele

confruntări se întorc în avantajul lor, sultana trebuie să se retragă la Isfahan, care este imediat supus asediului. Dar Terken nu e femeia care să se dea bătută; ca să se apere, e capabilă de viclenii care vor rămâne celebre.

Ea le scrie, de exemplu, câtorva guvernatori de provincii niște scrisori întocmite astfel: „Sunt văduvă, am în grijă un copil nevârstnic, care are nevoie de un tată să-i călăuzească pașii, să conducă imperiul în numele lui. Cine ar îndeplini acest rol mai bine decât tine? Vino cât se poate de repede în fruntea trupelor tale, vei despresura Isfahanul, vei intra aici ca un biruitor, îți voi fi soață, toată puterea se va afla în mâinile tale”. Argumentul ține, emirii vin în graba mare, din Azerbaidjan, ca și din Siria și, dacă nu reușesc să ridice asediul capitalei, îi înlesnesc sultanei luni în șir de răgaz.

Terken reia legătura și cu Hasan Sabbah. „Nu-ți făgăduisem oare capul lui Nizam al-Mulk? Ți l-am pus pe tavă. Astăzi îți ofer Isfahanul, capitala imperiului. Știu că oamenii tăi se află în număr mare în cetate, de ce trăiesc în umbră? Spune-le să se arate la față, vor căpăta aur și arme, și vor putea predica ziua în amiaza mare.” Într-adevăr, după atâția ani de persecuții, sute de ismailiți ies la lumină. Convertirile se înmulțesc. În anumite cartiere, aceștia alcătuiesc străji înarmate în sprijinul sultanei.

Cu toate acestea, cea din urmă viclenie a lui Terken este, probabil, cea mai ingenioasă și mai îndrăzneată: emirii din anturajul ei se prezintă, într-o zi, în tabăra dușmană, anunțându-l pe Barkyaruk că au hotărât s-o părăsească pe sultană, că trupele lor sunt pregătite să se revolte și că, dacă el accepta să-i însoțească și pătrunde, pe neașteptate, împreună cu ei în cetate, emirii puteau să dea semnalul unei răzvrătiri: Terken și fiul ei

aveau să fie uciși, iar el putea, apoi, să se urce liniștit pe tron. Ne găsim în anul de grație 1094, pretendentul nu are decât treisprezece ani, propunerea îl ispitește. Să pună singur mâna pe cetate, în timp ce emirii săi o asediază fără succes de mai bine de un an! Nu șovăie deloc. În noaptea următoare, se strecoară din tabăra sa, fără știrea apropiaților, se prezintă, împreună cu emisarii lui Terken, în fața Porții Kahab, care, ca prin farmec, se deschide înaintea lui. Iată-l mergând cu pas hotărât, înconjurat de o escortă prea veselă, după gustul său, lucru pe care-l crede datorat reușitei fără greș a faptei sale de vitejie. Dacă bărbații râd prea zgomotos, el le poruncește să se domolească, iar aceștia răspund respectuos, înainte de a izbucni și mai tare în hohote.

Vai, când își dă seama că voioșia lor nu miroase a bine, e prea târziu. L-au imobilizat, i-au legat mâinile și picioarele, i-au acoperit gura și ochii, ca să-l conducă, într-un cortegiu de zeflemele, până la poarta haremului. Trezit din somn, șeful eunucilor aleargă să-i dea de știre lui Terken despre sosirea lor. Aceștia îi revine sarcina să hotărască soarta rivalului fiului ei, dacă trebuie sugrumat sau doar orbit. Eunucul a dispărut pe lungul coridor, slab luminat, când, dintr-odată, izbucnesc țipete, chemări în ajutor și hohote venite dinăuntru. Intrigați și neliniștiți, ofițerii, care n-au putut să se abțină să nu pătrundă în zona interzisă, se izbesc de o bătrână slujnică vorbăreață : tocmai a fost descoperită, moartă în patul ei, Terken Hatun, având alături unealta crimei, perna mare și moale care a înăbușit-o. Un eunuc cu brațe puternice a dispărut; slujitoarea își aduce aminte că acesta fusese introdus în harem cu câțiva ani mai înainte, la recomandarea lui Nizam al-Mulk.

XXI

Stranie dilemă pentru partizanii lui Terken: sultana e moartă, dar principalul lor dușman e la discreția lor; cetatea e asediată, dar chiar cel care îi asediază le e prizonier. Ce să faci cu el? Djahane e aceea care i-a luat locul lui Terken ca strajă a copilului-sultan, înaintea ei se poartă discuția, pentru ca ea să hotărască. Până atunci, se dovedise plină de calități, dar moartea stăpânei sale i-a clătinat pământul sub picioare. Cui să i se adreseze, cu cine altcineva să se sfătuiască decât cu Omar?

Când acesta din urmă sosește, o găsește așezată pe divanul lui Terken, la picioarele unei perdele trase, cu capul lăsat, cu părul răsfrându-i-se neglijent pe umeri. Sultanul se află lângă ea, îmbrăcat în întregime în mătase, cu un turban pe căpșor. Stă nemișcat pe perna sa; fața îi e roșie și plină de coșuri, ochii sunt pe jumătate închiși, are aerul că se plictisește.

Omar s-a apropiat de Djahane. I-a luat cu tandrețe mâna, și-a trecut încetișor palma peste chipul ei. Șoptește :

— Tocmai mi s-a spus de Terken Hatun. Ai făcut bine să mă chemi.

Începe să-i mângâie părul, dar Djahane îl respinge.

— Nu te-am chemat ca să mă mângâi. Ci ca să mă sfătuiești într-o pricină de mare însemnătate.

Omar se dă un pas înapoi, își încrucișează brațele și ascultă.

— Barkyaruk a fost atras într-o capcană, e prizonier în acest palat, părerile sunt împărțite în privința soartei care-i este menită. Unii cer uciderea lui, mai ales cei care i-au întins cursa, vor să fie siguri că nu vor răspunde niciodată în fața lui pentru faptele lor. Alții ar dori să cadă la înțelegere cu el, să-l pună pe tron, să-i câștige favorurile, nădăjduind că va uita pățania. Iar alții spun să-l ținem ostatic ca să ne târguim cu asediatorii. Ce cale ne sfătuiești să urmăm?

— Și ca să mă întrebi asta m-ai smuls dintre cărțile mele ?

Djahane se ridică în picioare, copleșită.

— Pricina aceasta nu ți se pare îndeajuns de însemnată? Viața mea atârnă de ea. Soarta a mii de oameni, aceea a orașului, a imperiului pot ține de această hotărâre. Și tu, Omar Khayyam, tu n-ai vrea să fii tulburat pentru atât de puțin!

— Ei bine, nu, nu vreau să fiu tulburat pentru atât de puțin!

A pornit către ușă; în clipa în care o deschide, se întoarce spre Djahane.

— întotdeauna îmi ceri sfatul după ce nelegiuirea a fost săvârșită. Ce vrei să le spun acum prietenilor tăi? Dacă-i sfătuiesc să-i dea drumul beizadelei, cum să lechezășuiesc că mâine acesta nu va dori să le taie capetele? Dacă le dau povața de a-l ține ostatic sau de a-l ucide, ajung părtaș cu ei. Lasă-mă departe de aceste certuri, Djahane, și ține-te și tu departe de ele.

Se uită la ea cu milă.

— Un vlăstar de sultan turc ia locul unui alt vlăstar, un vizir îndepărtează un vizir, pentru numele lui Dumnezeu, Djahane, cum îți poți petrece tu cei mai frumoși ani din viață în această cușcă de fiare sălbatică? Lasă-le să se măcelărească între ele, să se ucidă și să moară. Soarele va fi oare mai puțin strălucitor din această pricină, vinul va fi mai puțin suav?

— Coboară-ți glasul, Omar, îl sperii pe copil. Și în odăile învecinate sunt urechi care ascultă.

Omar se încăpățânează:

— Nu m-ai chemat tu oare ca să-mi ceri sfatul? Ei bine, am să ți-l dau fără ocolișuri: părăsește această sală, lasă în urmă acest palat, nu privi înapoi, nu-ți lua rămas-bun, nici măcar nu-ți strânge lucrurile, vino, dă-mi mâna, să ne întoarcem acasă, tu îți vei compune poemele, eu îmi voi cerceta stelele. În fiecare seară, vei veni să te ghemuiești goală lângă mine, vinul tămâios ne va îndemna să cântăm, pentru noi lumea va înceta să mai existe, o vom străbate fără a o vedea, fără a o auzi, nici noroiul, nici sângele ei nu se va lipi de tălpile noastre.

Djahane are ochii aburiți.

— Dacă aș putea să revin la acea vârstă a nevino-văției, crezi că aș șovăi? Dar e prea târziu, am mers prea departe. Dacă mâine credincioșii lui Nizam al-Mulk cucesc Isfahanul, nu mă vor cruța, sunt pe lista lor de condamnați.

— Am fost cel mai bun prieten al lui Nizam, am să te apăr, nu vor veni în casa mea ca să-mi smulgă soția de lângă mine.

— Deschide ochii, Omar, nu-i cunoști pe acești oameni, nu se gândesc decât la răzbunare. Ieri, ți-au căutat pricină

pentru că i-ai salvat capul lui Hasan Sabbah; mâine, îți vor reproșa că ai ascuns-o pe Djahane și te vor ucide odată cu mine.

— Ei bine, fie, vom rămâne împreună, în casa noastră și, dacă soarta mea este să mor împreună cu tine, am să mă împac.

Ea se ridică din nou în picioare.

— Eu, eu nu mă împac! Mă aflu în palatul acesta, înconjurată de trupe care-mi sunt credincioase, într-un oraș care, de-acum înainte, îmi aparține, am să lupt până la capăt și, dacă mor, o voi face ca o sultană.

— Și cum mor oare sultanele? Otrăvite, înăbușite, sugrumate ! Sau la naștere ! Pompa nu te poate scăpa de mizeria omenească.

O lungă clipă se privesc în tăcere. Djahane se apropie, așază pe buzele lui Omar un sărut pe care-l dorește arzător, se lasă un moment în brațele lui. Dar el se îndepărtează, acest rămas-bun îi pare de nesuportat. O imploră pentru ultima oară:

— Dacă mai prețuiești cât de puțin dragostea noastră, vino cu mine, Djahane, masa e pusă pe terasă, un vânt ușor adie dinspre Munții Galbeni, în două ceasuri vom fi beți, vom merge la culcare. Servitorilor le voi spune să nu ne trezească decât atunci când Isfahanul își va fi schimbat stăpânul.

XXII

În acea seară, vântul din Isfahan poartă o mireasmă proaspătă de caisă. Dar cât de moarte sunt străzile! Khayyam își caută adăpost în observatorul său. De obicei, îi e de ajuns să intre acolo, să-și întoarcă privirea spre cer, să simtă sub degete discurile gradate ale astrolabului, pentru ca toate grijile de pe lume să dispară. Nu și de astă dată. Stelele sunt tăcute, nici o muzică, nici un murmur, nici o mărturisire. Omar nu le sâcâie, trebuie să aibă motive serioase să tacă. Se resemnează să se întoarcă acasă, merge încet, ținând în mână o trestie care se abate, din când în când, spre un smoc de iarbă sau spre o creangă rebelă.

Acum stă lungit în camera sa, cu luminile stinse; brațele sale strâng cu disperare o Djahane imaginată, ochii îi sunt roșii de lacrimi și de vin. În stânga sa, așezate pe jos, o carafă, o cupă de argint, pe care o apucă din când în când cu o mână obosită, pentru lungi înghițituri gânditoare și dezamăgite. Buzele lui discută cu sine însuși, cu Djahane, cu Nizam. Cu Dumnezeu, mai ales. Cine altcineva mai poate stăpâni acest univers care se descompune?

Doar în zori, istovit, cu capul încețoșat, Omar se abandonează, în cele din urmă, somnului. Câte ore a dormit?

Un zgomot de pași îl trezește, soarele, aflat deja în înaltul cerului, se strecoară printr-o despicătură a perdelei, îl silește să-și apere ochii. Îi zărește atunci, în cadrul ușii, pe bărbatul a cărui sosire l-a tulburat. E înalt, cu mustăți, își atinge ușor, cu palma, cu un gest părintesc, garda săbiei. Capul îi e înfășurat într-un turban de un verde strălucitor. Iar pe umeri poartă mantia scurtă a ofițerilor din Nizamiya.

— Cine ești? întrebă Khayyam, cu gura căscată. Și cine ți-a dat putere asupra somnului meu?

— Stăpânul nu m-a văzut niciodată alături de Nizam al-Mulk? Eram garda lui de corp, eram umbra lui. Mă cheamă Vartan Armeanul.

Omar își aduce aminte acum, ceea ce nu-l liniștește deloc. Simte cum nodurile unei frânghii se strâng de la grumaz spre măruntaie. Dar, chiar dacă-i e teamă, nu vrea să lase să se vadă nimic.

— Garda lui de corp și umbra lui, zici? Tu s-ar fi convenit, așadar, să-l aperi de asasin?

— Mi-a poruncit să mă țin deoparte. Toată lumea știe că și-a dorit o asemenea moarte. Aș fi putut să omor un ucigaș, s-ar fi ivit altul. Cine sunt eu ca să mă amestec între stăpânul meu și soartă?

— Și ce dorești?

— Noaptea trecută, trupele noastre s-au strecurat în Isfahan. Garnizoana ni s-a alăturat. Sultanul Barkyaruk a fost eliberat. De acum înainte, cetatea îi aparține.

Khayyam s-a ridicat în picioare.

— Djahane!

Un strigăt și o întrebare neliniștită. Vartan nu spune nimic. Expresia îngrijorată a chipului său nu se potrivește cu înfățișarea-i războinică. Omar crede că citește

în privirea lui o monstruoasă mărturisire. Ofițerul murmură :

— Mi-aș fi dorit atât de mult s-o scap, aș fi fost atât de mândru să mă înfățișez înaintea ilustrului Khayyam, aducându-i soția nedemnă! Dar am ajuns prea târziu. Toți oamenii din palat fuseseră masacrați de soldați.

Omar a înaintat spre ofițer, l-a apucat cu toată puterea, fără a reuși, totuși, să-l clinească.

— Și ai venit să-mi aduci asta la cunoștință!

Celălalt își ține în continuare mâna pe garda săbiei. Nu și-a scos-o din teacă. Vorbește cu glas liniștit.

— Am venit pentru cu totul altceva. Ofițerii din Nizamiya au hotărât că trebuie să mori. Când leul e rănit, spun ei, e bine să-i dai lovitura din urmă. Am primit însărcinarea să te dau morții.

Khayyam e dintr-odată mai liniștit. Caută să-și păstreze demnitatea în cel din urmă ceas. Câți înțelepți și-au jertfit întreaga viață atingerii acestei culmi a condiției umane! Nu stăruie pentru viața lui. Cu totul dimpotrivă, simte, în fiecare clipă, retragerea fricii, se gândește mai ales la Djahane, nu se îndoiește că aceasta, la rându-i, a știut să fie demnă.

— Nu i-aș fi iertat niciodată pe cei care mi-au ucis soția, aș fi rămas toată viața dușmanul lor, aș fi visat mereu să-i văd în țeapă! Sunteți, într-adevăr, îndreptățiți să scăpați de mine!

— Nu e părerea mea, stăpâne. Eram cinci ofițeri care să hotărască, tovarășii mei și-au dorit, cu toții, moartea, eu am fost singurul care s-a opus.

— Ai greșit. Tovarășii tăi îmi par mai înțelepți.

— Te-am văzut adesea împreună cu Nizam al-Mulk, stăteați la taclale ca un tată cu fiul său, el n-a încetat

niciodată să te iubească, în pofida intrigilor soției tale. Dacă se mai afla printre noi, nu te-ar fi condamnat. Și ar fi iertat-o și pe ea, pentru tine.

Khayyam își fixează de aproape oaspetele, ca și cum de-abia atunci i-ar fi descoperit prezența.

— Dacă te împotriveai morții mele, de ce te-au ales să vii să mă execuți?

— Eu m-am oferit. Ceilalți te-ar fi ucis. Eu am de gând să te las în viață. Altfel crezi că aș fi continuat să vorbesc astfel cu tine?

— Și ce le vei spune tovarășilor tăi ?

— N-am să le spun nimic. Voi pleca. Pașii mei se vor alătura pașilor tăi.

— O spui atât de liniștit, ca și cum ar fi o hotărâre gândită îndelung.

— Acesta e adevărul. Nu mă port pripit. Am fost cel mai credincios slujitor al lui Nizam al-Mulk, am crezut în el. Dacă Dumnezeu ar fi îngăduit-o, aș fi murit apărându-l. Dar de multă vreme hotărâsem că, dacă stăpânul avea să piară, nu i-aș mai fi slujit nici pe fiii, nici pe succesorii săi, și aș fi părăsit pentru totdeauna meșteșugul săbiei. Împrejurările morții sale m-au silit să-l ajut pentru ultima oară. Am fost părtaș la moartea lui Malik Șah, și nu-mi pare rău: își trădase tutorele, părintele, pe omul care-l ridicase pe culmi; merita, așadar, să moară. A trebuit să-lucid, dar n-am devenit din această cauză un ucigaș. N-am vărsat niciodată sângele unei femei. Și, când tovarășii mei l-au trecut pe lista neagră pe Khayyam, am înțeles că venise clipa să plec, să-mi schimb viața, să mă transform în pustnic sau în poet rătăcitor. Dacă binevoiești, stăpâne, adună-ți câteva lucruri și hai să părăsim cât mai curând această cetate!

— Și unde să mergem ?

— Vom apuca pe calea pe care o dorești, te voi urma pretutindeni, ca un învățăcel, iar sabia mea te va apăra. Ne vom întoarce când se va stinge tumultul.

În vreme ce ofițerul pregătește caii, Omar își strânge în grabă manuscrisul, trusa de scris, plosca și o pungă plină cu aur. Traversează, dintr-o parte în alta, oaza Isfahanului, până în mahalaua Marbin, situată la apus, fără ca soldații, numeroși, totuși, să se gândească să-i tulbure. Un cuvânt de-al lui Vartan, și porțile se deschid, iar santinelele se dau la o parte cu respect. Această amabilitate nu întârzie să-l intrige pe Omar, care evită, totuși, să-i pună întrebări tovarășului său. Pentru moment, n-are altă alegere decât să aibă încredere în el.

Plecaseră de mai bine de un ceas când o gloată dezlănțuită vine să prade casa lui Khayyam și să-i dea foc. La sfârșitul după-amiezii, observatorul e jefuit. La aceeași oră, trupul potolit al lui Djahane era îngropat la temelia zidului care mărginește grădina palatului.

Nici o lespede nu marchează locul mormântului ei pentru posteritate.

Parabolă extrasă din Manuscrisul de la Samarkand:

„Trei prieteni se plimbau pe platourile înalte din Persia. Se ivește o panteră, ea închipuia întreaga cruzime a lumii.

Pantera îi privi îndelung pe cei trei bărbați, apoi alergă spre ei.

Primul era cel mai vârstnic, mai bogat, mai puternic. Strigă: «Sunt stăpânul acestor locuri, nu voi îngădui niciodată unei fiare sălbatice să pustiască pământurile care-mi aparțin». Era întovărășit de doi câini de vânătoare,

le dădu drumul împotriva panterei, aceștia o mușcară, dar ea ajunsese și mai viguroasă, îi doborî, sări asupra stăpânului lor și îi sfâșie rărunchii.

Aceea fu soarta lui Nizam al-Mulk.

Cel de-al doilea își spuse: «Sunt un cărturar, oricine mă cinstește și mă respectă, de ce aș îngădui ca destinul meu să se decidă între câini și panteră?». Întoarse spatele și fugi fără să mai aștepte deznodământul luptei. De atunci, a rătăcit din grotă în grotă, din colibă-n colibă, convins că fiara se găsea tot timpul pe urmele lui.

Aceea fu soarta lui Omar Khayyam.

Cel de-al treilea era un om credincios. Înainta către panteră cu palmele deschise, cu privirea dominatoare, cu vorbe pline de convingere. «Fii bine-venită pe aceste pământuri», îi spuse el. «Tovarășii mei erau mai bogați decât mine, tu i-ai despuiat, ei erau mai mândri, tu i-ai înjosit». Fiara asculta, fermecată, îmblânzită. Căpătă putere asupra ei, reuși s-o domesticească. De atunci, nici o panteră nu cutează să se apropie de el, iar oamenii se țin la distanță."

Manuscrisul conchide: „Când vine vremea răsturnărilor, nimeni nu-i poate opri cursul, nimeni nu-i poate fugi din cale, unii reușesc să se slujească de ea. Mai mult ca oricine altcineva, Hasan Sabbah a știut să îmblânzească cruzimea lumii. A semănat frică pretutindeni în jurul său; ca să-și pregătească, în fortăreața de la Alamut, un mic adăpost liniștit".

De cum a pus mâna pe fortăreață, Hasan Sabbah a început lucrări care să-i asigure o totală izolare față de lumea din afară. Avea nevoie, în primul rând, să facă imposibilă orice pătrundere inamică. Îmbunătăți, așadar,

datorită unor construcții judicioase, însușirile deja excepționale ale locului, astupând cu bucăți de zid cel mai mic culoar de trecere între cele două coline.

Dar fortificațiile nu i-au fost de ajuns lui Hasan. Chiar dacă asaltul era cu neputință, asediatorii ar fi putut să-i vină de hac fortăreței sale prin foame și sete. Așa se termină cea mai mare parte a asediilor. Și, în această privință, Alamutul este deosebit de vulnerabil, neavând decât slabe resurse de apă potabilă. Marele Maestru a găsit, așadar, modul de a para. În loc să-și extragă apa din râurile învecinate, a săpat în munte o impresionantă rețea de cisterne și de canale, pentru a strânge apa de ploaie și pe aceea rezultată din topirea zăpezilor. Când vizităm astăzi ruinele castelului, putem încă admira, în marea încăpere în care locuia Hasan, un „bazin miraculos” care se umple pe măsură ce se golește și care, minune de ingeniozitate, nu dă niciodată pe dinafară.

În privința proviziilor, Marele Maestru a pregătit puțuri în care se înmagazinează uleiul, oțetul și mierea; el a strâns, de asemenea, orz, seu de oaie și fructe uscate, în cantități considerabile, suficiente pentru a rezista unei încercuiri totale vreme de aproape un an. Ceea ce, în epocă, depășea cu mult posibilitățile de rezistență ale asediatorilor. Mai ales într-o regiune în care iarna e aspră.

Hasan dispune, astfel, de o pavăză fără fisură; deține, dacă se poate spune așa, o armă defensivă absolută. Prin ucigașii săi devotați, posedă, de asemenea, arma ofensivă absolută. Cum să-ți iei, în fapt, măsuri de prevedere împotriva unui om decis să moară? Totul se întemeiază pe descurajare, personalitățile de rang înalt, se știe, se înconjoară de o gardă cu un aspect terifiant, care-l face

pe orice eventual agresor să se teamă de o moarte inevitabilă. Dar dacă agresorul nu se teme de moarte? Dacă e convins că martirajul este o cale mai scurtă spre paradis? Dacă are tot timpul în memorie cuvintele Predicatorului: „Nu sunteți făcuți pentru această lume, ci pentru cealaltă. Un pește s-ar teme oare dacă ar fi amenințat să fie aruncat în mare?” Dacă, în plus, asasinul a reușit să se strecoare în anturajul victimei? Atunci nu se mai poate face nimic spre a-l opri. „Sunt mai puțin puternic decât sultanul, dar îți pot aduce vătămări mai mari decât îți poate aduce el”, îi scrisese într-o zi Hasan unui guvernator de provincie.

După ce și-a făurit astfel mașinile de război cele mai desăvârșite care se pot imagina, Hasan Sabbah s-a instalat în fortăreața sa și n-a mai părăsit-o niciodată; biografia susține chiar că, de-a lungul ultimilor treizeci de ani ai vieții sale, n-a ieșit decât de două ori din casă, și în acele două ocazii s-a urcat pe acoperiș! Dimineața și seara, era acolo, așezat cu picioarele încrucișate pe o rogojină pe care trupul său o tocise, dar pe care n-a vrut niciodată s-o schimbe sau s-o repare. Dădea instrucțiuni, scria, își punea ucigașii pe urmele dușmanilor. Și, de cinci ori pe zi, se ruga, pe aceeași rogojină, împreună cu vizitatorii de moment.

Pentru cei care n-au avut niciodată prilejul să viziteze ruinele de la Alamut, nu este, fără îndoială, inutil să precizăm că acest loc nu și-ar fi dobândit o asemenea importanță în istorie dacă n-ar fi avut, drept unic avantaj, faptul de a fi greu accesibil și dacă n-ar fi existat, în vârful unui pisc stâncos, un platou îndeajuns de larg ca să cuprindă un oraș sau măcar un sat mai mare. În vremea Asasinilor, se ajungea acolo printr-un tunel strămt,

situat la răsărit, tunel care dădea spre fortăreața de jos, cu străzi încâlcite, cu căsuțe de lut aflate la adăpostul zidurilor; traversând meydane-v\, piața mare, locul unde se aduna comunitatea întreagă, se ajungea la fortăreața de sus. Aceasta avea forma unei sticle culcate, largă la răsărit și cu gâtul alungit spre apus. Intrarea îngustă era un coridor foarte bine păzit. Casa lui Hasan se găsea la capătul lui. Singura ei fereastră dădea spre o prăpastie. Fortăreață în fortăreață.

Prin uciderile spectaculoase pe care le-a poruncit, prin legendele care s-au țesut în jurul lui, al sectei și al castelului său, Marele Maestru al Asasinilor a terorizat vreme îndelungată Răsăritul și Apusul. În fiecare cetate musulmană, au căzut înalți demnitari; cruciații au avut de jeliț două sau trei victime de prim rang. Dar, și asta se uită prea adesea, teroarea și-a început domnia la Alamut.

Ce stăpânire e mai rea decât aceea a virtuții militante ? Predicatorul suprem voi să le orânduiește adepților săi fiecare clipă a vieții. Interzise toate instrumentele muzicale; dacă descoperea cel mai mic flaut, îl spărgea în public, îl arunca în flăcări; vinovatul era pus în fiare și ciomăgit zdravăn, înainte de a fi expulzat din comunitate. Uzul băuturilor alcoolizate era încă și mai aspru pedepsit. Propriul fiu al lui Hasan, surprins într-o seară, de către tatăl său, amețit de vin, a fost condamnat la moarte pe loc; în ciuda implorărilor mamei sale, a fost decapitat a doua zi, în zori. Ca exemplu. Nimeni altcineva nu mai îndrăzni să pună gura pe băătură.

Judecata din Alamut era dintre cele mai expeditivă. Se povestește că o crimă a fost săvârșită, într-o bună zi,

în incinta fortăreței. Un martor l-a acuzat pe cel de-al doilea fiu al lui Hasan. Fără să mai încerce să-i verifice spusele, acesta din urmă a poruncit să fie retezat capul ultimului său fiu. Peste câteva zile, adevăratul vinovat mărturisea; era, la rându-i, decapitat.

Biografia Marelui Maestru amintesc masacrarea fiilor acestuia spre a-i ilustra rigoarea și imparțialitatea; precizează că obștea de la Alamut a devenit, cu ajutorul acestor pedepse exemplare, o oază de virtute și moralitate, ceea ce e lesne de crezut; se știe, totuși, din diverse surse, că, în ajunul acestor execuții, unica soție a lui Hasan, ca și fiii acestuia, s-au răzvrătit împotriva autorității sale, că el a poruncit alungarea lor din Alamut și că și-a povățuit succesorii să acționeze și pe viitor în același fel, spre a evita ca influențele feminine să le strice dreapta judecată.

Să se retragă din lume, să facă gol în jurul persoanei sale, să se înconjoare de ziduri de piatră și de teamă, acesta pare să fi fost visul nebunesc al lui Hasan Sabbah.

Dar acest vid începe să-l înăbușe. Regii cei mai puternici au nebuni sau tovarăși veseli ca să ușureze irespirabila rigoare care-i învăluie. Bărbatul cu ochii bulbucați este cu desăvârșire singur, zidit în fortăreața sa, închis în casa sa, închis în sine însuși. Nimeni căruia să-i vorbească, nimic altceva decât supuși 'docili, slugi mute, adepți fascinați.

Dintre toate ființele pe care le-a cunoscut, nu există decât una cu care știe că mai poate vorbi, dacă nu de la prieten la prieten, măcar de la om la om. Și acesta este Khayyam. O scrisoare în care disperarea se ascunde sub un strat gros de orgoliu:

„În loc să trăiești ca un fugar, de ce n-ai veni la Alamut? Asemenea ție, am fost prigonit; acum, eu sunt cel care prigonește. Aici vei fi apărat, îngrijit, respectat, și toți emirii Pământului nu ți-ar mai putea atinge nici măcar un fir de păr de pe cap. Am adunat o uriașă bibliotecă, vei găsi acolo lucrările cele mai rare, vei putea să citești și să scrii după voie. Ți vei dobândi aici liniștea”.

XXIII

De când a părăsit Isfahanul, Khayyam duce, în fapt, o existență de fugăr și de proscris. Când merge la Bagdad, califul îi interzice să vorbească în public sau să-i primească pe numeroșii admiratori care i se înghesuie la poartă. Când vizitează Mecca, detractorii săi rânjesc la unison: „Pelerinaj de ochii lumii!” Când, la întoarcere, trece prin Basra, fiul cadiului vine să-i ceară, pe tonul cel mai politicos din lume, să-și scurteze șederea.

Destinul său devine, în acea perioadă, unul dintre cele mai uimitoare. Nimeni nu-i contestă geniul, nici erudiția; pretutindeni unde merge, adevărate mulțimi de oameni de litere se strâng împrejurul lui. I se pun întrebări despre astrologie, despre algebră, despre medicină și chiar despre chestiuni religioase. E ascultat cu pioșenie. Dar, inevitabil, la câteva zile sau la câteva săptămâni după sosirea sa, se organizează o cabală, punându-i-se în seamă tot soiul de calomnii. E considerat necredincios sau eretic, e amintită prietenia sa cu Hasan Sabbah, se reiau, uneori, acuzațiile de alchimie deja proferate la Samarkand, i se trimit provocatori zeloși care-i tulbură taifasurile, sunt amenințați cu represalii cei care cutează să-l găzduiască. De obicei, nu stăruie. De îndată ce simte că atmosfera a devenit apăsătoare,

simulează o boală ca să nu mai apară în public. Și nu întârzie să-și vadă de drum. Spre un alt popas. Care va fi la fel de scurt, la fel de primejdios.

Venerat și blestemat, fără alt tovarăș decât Vartan, se află veșnic în căutarea unui acoperiș, a unui protector și a unui mecena. Pentru că pensia generoasă pe care i-o alocase Nizam nu-i mai e plătită de la moartea acestuia din urmă, e constrâns să viziteze emiri, guvernatori, să le întocmească horoscoape lunare. Dar, deși se află adesea în nevoie, știe să primească ce i se cuvine fără a înclina capul.

Se povestește că un vizir, uimit să-l audă pe Omar cerând o sumă de cinci mii de dinari de aur, i-ar fi aruncat:

— Știi tu oare că nici măcar eu nu sunt astfel răsplătit?

— E cât se poate de firesc, i-o întoarce Khayyam.

— Și de ce, mă rog?

— Pentru că înțelepți asemenea mie nu există decât câțiva într-un veac, în vreme ce viziri ca tine s-ar putea numi câte cinci sute pe an.

Cronicarii afirmă că înaltul personaj a știut să râdă copios, apoi să-i îndeplinească lui Khayyam toate cererile, recunoscând, cu curtoazie, justetea unei ecuații atât de orgolioase.

„Nici un sultan nu-i mai fericit decât mine, nici un cerșetor nu e mai trist”, scrie Omar în acea perioadă.

Anii trec, îl regăsim, în 1114, în cetatea Merv, străvechea capitală a Khorasanului, dintotdeauna celebră pentru țesăturile de mătase și pentru cele zece biblioteci ale sale, dar lipsită, de câtăva vreme, de orice rol politic.

Ca să dea un nou lustru curții sale șterse, suveranul de acolo caută să atragă celebritățile momentului. Știe cum să-l seducă pe Khayyam: propunându-i să-i construiască un observator asemănător, din toate punctele de vedere, celui din Isfahan. La șaptezeci de ani, Omar nu mai visează decât la asta, acceptă cu un entuziasm de adolescent, se înhamă la proiect. În curând, clădirea se înalță pe o colină, în cartierul Bab Sendjan, în mijlocul unei grădini de narcise galbene și de duzi albi.

Vreme de doi ani, Omar e fericit, lucrează cu îndârjire; efectuează, ni se spune, experiențe uluitoare în privința previziunii meteorologice, cunoașterea sa asupra cerului îngăduindu-i să descrie, cu exactitate, schimbările de climă pentru cinci zile succesive. Își dezvoltă, în egală măsură, teoriile matematice, deosebit de avansate; va fi nevoie să se ajungă în secolul al XIX-lea pentru ca savanții europeni să recunoască în el un genial precursor al geometriilor neeuclidiene. Scrie și rubaiate, stimulat, pesemne, de calitatea excepțională a viilor din Merv.

Toate acestea au, evident, și un preț. Omar are obligația să asiste la interminabilele ceremonii de la palat, să-și prezinte, cu solemnitate, omagiile suveranului, cu prilejul fiecărei sărbători, fiecărei circumcizii princiare, fiecărei întoarceri de la vânătoare sau din campanie, și să fie adesea prezent la divan, gata să arunce o vorbă de spirit, un citat, un vers de circumstanță. Aceste adunări îl istovesc. Dincolo de impresia de a fi îmbrăcat blana unui urs dresat, simte mereu că pierde la palat un timp prețios pe care l-ar fi folosit mai bine la masa de lucru. Fără a mai lua în seamă riscul de a trăi acolo întâmplări neplăcute.

Ca în acea rece zi de februarie, când i s-a căutat nod în papură, într-o dispută memorabilă, legată de un catren

de tinerețe ajuns la urechea unui invidios. Divanul colcăie, în acea zi, de literați cu turban, monarhul e copleșit, își contemplă curtea cu o deplină fericire.

Când sosește Omar, disputa e deja angajată în chestiunea care-i frământă atunci pe clerici: „Universul ar fi putut fi mai bine creat?” Cei care răspund „da” pot fi acuzați de nelegiuire, pentru că insinuează că Dumnezeu n-a avut destulă grijă de creația lui. Cei care spun „nu” pot fi și ei acuzați de nelegiuire, pentru că lasă să se înțeleagă că Preaînaltul ar fi incapabil să facă un lucru mai bun.

Se discută categoric, se gesticulează. Khayyam se mulțumește să observe neatent mimica fiecăruia. Dar un orator îl numește, îi elogiază știința și îi cere părerea. Omar își drege glasul. N-a rostit încă nici o silabă, când marele cadiu din Merv, care n-a prețuit niciodată prezența lui Khayyam în cetatea sa, nici, mai ales, considerația cu care acesta e mereu înconjurat, sare de la locul său, îndreptând către Omar un deget acuzator.

— Nu știam că un necredincios își poate da cu părerea în pricini de credință!

Omar schițează un zâmbet obosit, dar îngrijorat.

— Ce-ți dă dreptul să mă numești necredincios?

Așteaptă măcar să mă auzi!

— N-am nevoie să te aud. Nu ție ți se pune oare în seamă versul: „Dacă, pentru că fac rău, Tu cu răul mă pedepsești, spune-mi, / între Tine și mine, unde-i diferența, îmi spui?” Omul care proferează astfel de cuvinte nu este un necredincios?

Omar ridică din umeri.

— Dacă n-aș crede că Dumnezeu există, nu l-aș vorbi!

— Pe ce ton? rânjește cadiul.

— Sultanilor și cadiilor trebuie să le vorbești cu ocolișuri. Nu și Creatorului. Dumnezeu e mare, El n-are ce face cu vorbele noastre mărunte și cu micile noastre lemenele. M-a făcut gânditor, deci gândesc, și îi dăruiesc, fără prefăcătorie, rodul gândirii mele.

În fața murmurilor de aprobare ale asistenței, cadiul se retrage, mormăind amenințări. După ce a râs, suveranul e cuprins de îngrijorare, se teme de urmări în anumite cartiere. Cum chipul i s-a întunecat, oaspeții se grăbesc să se retragă.

Intorcându-se acasă în tovărășia lui Vartan, Omar blestemă viața de curte, capcanele și frivolitățile ei, făgăduindu-și să părăsească Mervul cât mai curând; ciracul său nu-l prea ia în seamă, e a șaptea oară când stăpânul îl amenință cu plecarea; a doua zi, de obicei mai resemnat, își reia cercetările, timpul care trece îl va consola.

În acea seară, odată intrat în odaia lui, Omar transcrie în carte un catren plin de ciudă care se încheie astfel:

Schimbă-ți turbanul pe vin
Și, fără regret, pune-ți o tichie de lână!

Apoi strecoară manuscrisul în ascunzișul său obișnuit, între pat și perete. Când se trezește, vrea să-și recitească rubaiul, un cuvânt i se pare nelalocul lui. Mâna caută pe dibuite, prinde cartea. Și, deschizând-o, Omar descoperă scrisoarea lui Hasan Sabbah, strecurată între două pagini în timpul somnului.

Într-o clipă, Khayyam recunoaște scrisul și acea semnătură convenită între ei de acum patruzeci de ani: „Prietenul întâlnit în caravanseraiul din Kashan”. Citind, nu-și

poate înăbuși un hohot de râs. Vartan, de-abia trezit în odaia vecină, vine să vadă ce-l poate distra atâta pe stăpânul său, după sângele rău din ajun.

— Tocmai am primit o invitație generoasă: găzduiți, plătiți, apărați până la capătul vieții.

— De ce mare stăpânitor ?

— Cel din Alamut.

Vartan tresare. Se simte vinovat.

— Cum de-a putut ajunge scrisoarea până aici? Am cercetat toate ieșirile înainte de culcare!

— Nu încerca să afli. Sultanii și calini înșiși au renunțat să se mai apere. Când Hasan hotărăște să-ți trimită o misivă sau o lamă de pumnal, e sigur că ai să le primești, fie că porțile îți sunt larg deschise, fie zăvorâte.

Discipolul apropie scrisoarea de mustață, o adulmecă zgomotos, apoi o citește și o recitește.

— Diavolul ăsta nu se înșeală, poate, conchide el. Tot la Alamut siguranța ta ar fi cel mai bine chezășuită. La urma urmei, Hasan ți-e prietenul cel mai vechi.

— Deocamdată, cel mai vechi prieten mi-e vinul nou de Merv!

Cu o plăcere copilărească, Omar începe să rupă foaia într-o mulțime de bucățele pe care le azvârle în aer; și, privindu-le cum plutesc și cum se răsucesc în cădere, reia vorba:

— Ce avem de împărtășit, acest om și cu mine? Eu sunt un adorator al vieții, iar el un idolatru al morții. Eu am scris: „Dacă nu știi să iubești, la ce-ți slujește oare faptul că soarele răsare și apune?” Hasan le cere oamenilor săi să uite dragostea, muzica, poezia, vinul, soarele. Disprețuiește ce are Creația mai frumos și cutează să rostească numele Creatorului. Și îndrăznește să făgăduiască paradisul!

Crede-mă, dacă fortăreața lui ar fi poarta raiului, m-aș lipsi de rai! Nu voi pune niciodată piciorul în acea spe- I uncă de cucernici prefăcuți!

Vartan se așază, își freacă apăsat ceafa, înainte de a rosti, pe tonul cel mai deznădăjduit:

— Pentru că acesta ți-e răspunsul, e vremea să-ți dezvălui o taină veche. Nu te-ai întrebat niciodată de ce, când am fugit din Isfahan, soldații ne-au lăsat să spălăm putina cu atâta ușurință?

— Lucrul acesta mi-a dat întotdeauna de gândit. Dar, cum de ani de zile n-am văzut, din partea ta, decât credință, devotament și afecțiune filială, n-am vrut nicicând să tulbur trecutul.

— În acea zi, ofițerii din Nizamiya știau că aveam să te salvez și să plec împreună cu tine. Asta făcea parte dintr-o viclenie pe care o născocisem eu.

Înainte de a continua, îi toarnă stăpânului și sieși o foarte necesară cupă plină ochi cu vin rubiniu.

— Nu uita că pe lista condamnaților, întocmită de mâna lui Nizam al-Mulk, exista un om la care n-am reușit niciodată să ajungem, Hasan Sabbah. Nu el este oare principalul vinovat pentru moartea vizirului? Planul meu era simplu: să plec împreună cu tine, în speranța că ai căuta scăpare la Alamut. Te-aș fi întovărășit acolo, ccrându-ți să nu-mi dezvălui numele, și aș fi găsit un prilej să-i scap pe musulmani și lumea întreagă de acest diavol. Numai că tu te-ai încăpățânat să nu pui niciodată piciorul în posomorâta fortăreață.

— Cu toate acestea, ai rămas alături de mine în tot acest timp.

— La început, credeam că va fi de ajuns să am răbdare, că, atunci când vei fi alungat din cincisprezece orașe

unul după altul, te vei îndupleca să iei calea Alamutului. Apoi anii au trecut, m-am legat de tine, tovarășii mei s-au risipit în cele patru colțuri ale imperiului, hotărârea mea a slăbit. Și iată cum a salvat Omar Khayyam, pentru a doua oară, viața lui Hasan Sabbah.

— încetează să te plângi, poate că ție ți-am salvat viața.

— E adevărat că trebuie să fie bine apărat în bârlogul său.

Vartan nu-și poate ascunde o urmă de amărăciune, de care Khayyam râde.

— Acestea fiind spuse, dacă mi-ai fi dezvăluit gândul tău, poate că te-aș fi dus la Alamut.

învățăcelul a sărit de pe locul său.

— Adevărat grăiești?

— Nu. Așază-te la loc! Am spus-o doar ca să ai păreri de rău. În pofida a tot ce-a putut săvârși Hasan, dacă l-aș vedea, în clipa de față, pe cale de a se îneca în râul Murghab, i-aș întinde mâna ca să-l salvez.

— Eu i-aș afunda cu putere capul sub apă! Cu toate acestea, hotărârea ta mă întărește. Pentru că ești în stare de asemenea cuvinte și de asemenea fapte am hotărât să rămân în tovărășia ta. Și nu-mi pare rău.

Khayyam își strânge îndelung ucenicul în brațe.

— Sunt fericit că îndoelile în privința ta s-au risipit. Sunt bătrân de-acum, am nevoie să știu că, alături de mine, se află un om de încredere. Din pricina acestui manuscris. E lucrul cel mai de preț pe care-l am. Ca să înfrunte lumea, Hasan a clădit Alamutul; eu n-am înălțat decât acest mărunț castel de hârtie, dar sunt încredințat că va dăinui mai mult ca Alamutul. Acesta mi-e rămășagul, aceasta mi-e mândria. Și nimic nu mă sperie mai

mult decât să mă gândesc că, la moartea-mi, manuscrisul poate cădea în mâini ușuratice sau răuvoitoare.

Cu un gest oarecum ceremonios, îi întinde cartea tainică l ui Vartan:

— Poți s-o deschizi, pentru că tu îi vei fi străjer.

Ciracul e mișcat.

— Va fi avut altcineva acest privilegiu înaintea mea?

— Două persoane. Djahane, după o ceartă la Samarkand. Și Hasan, când am locuit în aceeași odaie, la Isfahan.

— Aveai încredere în el, pe vremea aceea?

— Ca să spun drept, nu. Dar aveam adesea poftă de scris, iar el sfârșise prin a vedea manuscrisul. Am preferat, așadar, să i-l arăt eu însumi, pentru că putea oricum să-l citească fără știrea mea. Și, în afară de asta, îl credeam în stare să păstreze o taină.

— Știe foarte bine să păstreze o taină. Dar ca s-o folosească mai bine împotriva ta.

De atunci înainte, manuscrisul avea să-și petreacă nopțile în odaia lui Vartan. La cel mai mic zgomot, fostul ofițer e în picioare, cu sabia învârtindu-se deasupra capului, cu urechile ciulite; cercetează fiecare încăpere din casă, apoi iese să facă un rond prin grădină. La întoarcere, nu reușește întotdeauna să adoarmă la loc, și atunci aprinde o lampă de pe masă, citește un catren pe care-l învață pe dinafară, apoi îl repetă fără încetare în minte, ca să-i înțeleagă semnificația cea mai profundă. Și căutând să ghicească în ce împrejurări l-a putut scrie stăpânul său.

La capătul câtorva nopți tulburate, în mintea lui prinde contur o idee pe care Omar o primește bine : să redacteze, pe marginea lăsată liberă de rubaiate, istoria manuscrisului și, pe această cale, pe aceea a lui Khayyam însuși,

copilăria de la Nishapur, tinerețea de la Samarkand, faima de la Isfahan, întâlnirile cu Abu Taher, Djahane, Hasan, Nizam și mulți alții. Așadar, sub supravegherea lui Khayyam, uneori chiar sub dictarea lui, sunt scrise primele pagini ale cronicii. Vartan își dă toată osteneala, reîncepe de zece, de cincisprezece ori fiecare frază pe o foaie volantă, înainte de a o transcrie, cu o caligrafie colțuroasă, fină, laborioasă. Care, într-o bună zi, se întrerupe cu brutalitate, la mijlocul unei fraze.

Omar s-a trezit devreme, în acea dimineață. II strigă pe Vartan, care nu răspunde. încă o noapte petrecută scriind, își spune părintește Khayyam. îl lasă să se odihnească, își toarnă dușca de dimineață, mai întâi doar un deget de vin, pe care-l soarbe dintr-o înghițitură, apoi un pocal plin, pe care-l ia cu el pentru o plimbare prin grădină. Face un ocol, se desfată suflând roua rămasă pe flori, apoi se duce să culeagă dode albe, pe care le așază, zemoase, pe limbă și le strivește de cerul gurii, la fiecare înghițitură de vin.

Astfel încât, atunci când se hotărăște să se întoarcă, s-a scurs deja mai bine de un ceas. E vremea ca Vartan să se trezească. Nu-l mai strigă, intră direct în odaia lui. Ca să-l găsească întins la pământ, cu gâtul negru de sânge, cu gura și cu ochii deschiși ca într-o ultimă chemare înăbușită.

Și, pe masă, între lampă și trusa de scris, pumnalul crimei, înfășurat într-o foaie mototolită, căreia Omar îi desface marginile ca să citească: „Manuscrisul ți-a luat-o înainte pe calea Alamutului”.

XXIV

Omar Khayyam și-a plâns ucenicul, așa cum își plânsese alți prieteni, cu aceeași demnitate, cu aceeași resemnare, cu aceeași durere cuviincioasă. „Băuserăm același vin, numai că ei s-au îmbătat cu două-trei rânduri înainte de mine." Cu toate acestea, de ce să tăgăduiască, pierderea manuscrisului l-a mâhnit cel mai profund. Ar fi putut, desigur, să-l refacă; și-ar fi amintit cea mai mărunță inflexiune. Se pare că n-a dorit-o; în orice caz, dintr-o asemenea retranscriere nu dăinuie nici cea mai mică urmă. Se pare că Omar Khayyam va fi tras, din răpirea manuscrisului său, o învățătură înțeleaptă: nu va mai căuta nicicând să influențeze cursul viitorului, nici al său, nici al poemelor sale.

Părăsește în curând Mervul. Nu pentru Alamut - nici măcar o singură dată nu-i va trece prin minte să se ducă acolo! -, ci pentru orașul său natal. „E vremea, își spune, să pun capăt rătăcirii mele. Nishapurul a fost primul meu popas în viață, nu-i în firea lucrurilor să fie și ultimul?" Acolo va trăi de atunci înainte, înconjurat de câțiva apropiați, de o soră mai mică, de un cumnat îndatoritor, de nepoți, de o nepoată, mai ales, care va căpăta cea mai mare parte din tandrețea lui tomnatică. Înconjurat,

de asemenea, de cărțile sale. Nu mai scrie, dar citește neostenit operele măștrilor săi.

Într-o zi în care stă așezat, ca de obicei, în odaia sa, având pe genunchi Cartea tămăduirii a lui Avicenna, deschisă la capitoul intitulat „Unul și Multiplul”, Omar simte cum îl cuprinde o durere surdă. Își așază scobitoarea de aur, pe care o ține în mână, între foi, ca să însemneze pagina, închide cartea la loc, îi cheamă pe ai săi ca să-și dicteze testamentul. Apoi rostește o rugăciune care se sfârșește cu aceste cuvinte: „Doamne, Tu știi că am căutat să Te pătrund cât am putut. Iartă-mă dacă această cunoaștere de Tine mi-a fost singura cale spre Tine!”

N-a mai deschis ochii. Era pe 4 decembrie 1131. Omar Khayyam se afla în cel de-al optzeci și patrulea an de viață, se născuse la 18 iunie 1048, în zori. Faptul că se cunoaște cu o asemenea precizie data nașterii unei personalități din acea epocă îndepărtată este cu totul excepțional. Numai că Omar dovedea, în această privință, preocupările unui astrolog. După toate aparențele, îi pusese întrebări mamei ca să-și afle ascendentul (în Gemeni) și pentru a stabili poziția Soarelui, a lui Mercur și a lui Jupiter la momentul venirii sale pe lume. Așa își trasase astrograma pe care avusese grijă s-o comunice cronicarului Beihaki.

Un alt contemporan al său, scriitorul Nizami Aruzi, povestește: „Îl întâlnisem pe Omar Khayyam, cu douăzeci de ani înainte de moarte, în cetatea Balkh. Găzduise la un notabil, în strada Neguțătorilor de Sclavi, și, ținând seama de faima lui, îl urmăream ca o umbră, ca să-i sorb fiecare cuvânt. Așa l-am auzit zicând: «Mormântul meu se va găsi într-un asemenea loc încât, în fiecare primăvară,

vântul din nord va presăra acolo flori». Pe moment, aceste cuvinte mi s-au părut lipsite de noimă; cu toate acestea, știam că un om ca el nu putea să vorbească fără chibzuință".

Martorul continuă: „Am trecut prin Nishapur la patru ani după moartea lui Khayyam. Cum îi purtam venerația pe care o datorăm unui maestru al științei, m-am dus în pelerinaj la locul său de veci. O călăuză m-a condus la cimitir. Luând-o la dreapta după intrare, am văzut următorul, rezemat de zidul unei grădini. Peri și piersici își întindeau peste el ramurile, care-și presăraseră florile deasupra criptei, astfel încât aceasta era ascunsă sub un covor de petale".

Cu oceanul s-a unit picătura de apă.
Un fir de praf din nou s-a prins de pământ.
Tu poți să-mi spui de ce-ai venit pe lume?
A venit o muscă, a zburat apoi.

Omar Khayyam s-a înșelat. Căci, departe de a fi atât de trecătoare pe cât spune el, existența sa de-abia începuse. Sau, cel puțin, aceea a catrenelor sale. Dar oare nu lor le dorea poetul nemurirea pe care nu cuteza să o nădăjduiască pentru sine?

Cei care, la Alamut, se bucurau de groznicul privilegiu de a se găsi în preajma lui Hasan Sabbah nu puteau să nu remarce, într-o firidă săpată în zid și închisă cu zăbrele dese, forma unei cărți. Nu se știa ce carte era, nu îndrăzneau să-l întrebe pe Predicatorul suprem, se presupunea că acesta avea motivele sale să nu o păstreze în marea bibliotecă în care se găseau, totuși, lucrările care închideau în ele adevărurile de nespuse.

Când a murit Hasan, în vârstă de aproape optzeci de ani, locuitorul pe care-l desemnase ca să-i urmeze n-a cutezat să se instaleze în sălașul maestrului său; și încă și mai puțin cuteză să deschidă misteriosul grilaj. La multă vreme de la dispariția fondatorului, locuitorii din Alamut rămâneau îngroziți la simpla vedere a zidurilor care-l adăpostiseră pe acesta; se fereau să se aventureze spre acele încăperi, de atunci nelocuite, de teamă să nu-i întâlnească umbra. Viața ordinului se supunea mai departe regulilor pe care le impusese Hasan; asceza cea mai aspră era condiția permanentă a membrilor comunității. Nici o abatere, nici o plăcere; și, față de lumea din afară, mai multă violență, mai multe asasinate ca niciodată, măcar pentru a demonstra că moartea căpeteniei nu slăbise cu nimic hotărârea credincioșilor.

Aceștia acceptau oare de bunăvoie această asprime? Din ce în ce mai puțin. Se făceau auzite unele murmure. Nu atâta din partea celor bătrâni, care ajunseseră la Alamut din timpul vieții lui Hasan; aceia trăiau încă sub amintirea persecuțiilor suferite în ținuturile lor de baștină, se temeau ca slăbiciunea cea mai mică să nu-i facă mai vulnerabili. Aceștia deveneau, totuși, mai puțin numeroși în fiecare zi, fortăreața era de-acum locuită de fiii și nepoții lor. Cu toții, din leagăn, fuseseră, desigur, supuși celei mai riguroase îndoctrinări, care-i obliga să învețe și să respecte apăsătoarele porunci ale lui Hasan, ca și cum ar fi reprezentat Cuvântul revelat. Dar cei mai mulți dintre ei erau din ce în ce mai răzvrățiți, cu ei viața își reintra în drepturi.

Unii cutezară, într-o bună zi, să întrebe de ce erau siliți să-și petreacă întreaga tinerețe în acest soi de cazar-mă-mănăstire, de unde era izgonită orice bucurie. Asupra

lor se abătura represaliile, atât de aspre încât se ferira, de atunci înainte, să mai enunțe fie și cea mai mărunță părere potrivnică. În public, se înțelege, pentru că întrunirile au început să se țină în ascunzișul caselor. Tinerii conjurați erau încurajați de toate acele femei care-și văzuseră plecând un fiu, un frate sau un soț într-o misiune secretă din care nu se mai întorsese niciodată.

Un bărbat s-a făcut purtătorul de cuvânt al acestei aspirații surde, înăbușite, reprimată. Nimeni altcineva ni afara lui n-ar fi putut să-și permită asta: era nepotul celui pe care Hasan îl desemnase să-i succedă; el însuși era chemat să devină, la moartea tatălui său, cel de-al patrulea Mare Maestru al ordinului.

Dispunea de un avantaj considerabil asupra predecesorilor săi: născut după moartea fondatorului, nu trebuise să viețuiască sub teroarea lui. Studia locul în care trăia cu interes, cu o anumită teamă, bineînțeles, dar fără acea fascinație morbidă care-i paraliza pe toți ceilalți.

O dată chiar, la vârsta de șaptesprezece ani, intrase în încăperea interzisă, îi dăduse ocol, se apropiase de bazinul magic, își înmuiase mâna în apa înghețată, apoi se oprise în fața firidei în care era închis manuscrisul. Kusese cât pe ce s-o deschidă, dar se răzgândise, făcuse un pas înapoi și părăsise odaia de-a-ndăratelea. Pentru prima vizită, nu voia să meargă mai departe.

Ori de câte ori moștenitorul măsură, gânditor, cu pasul străduțele din Alamut, oamenii se adunau la trecerea lui, fără să se apropie, totuși, prea mult; rosteau formule bizare de binecuvântare. El avea prenumele de Hasan, asemenea lui Sabbah, dar la apropierea lui era murmurat deja un alt nume: „Mântuitorul! Cel pe care-l așteptăm dintotdeauna!” Nu exista decât o temere: ca

vechea gardă a Asasinilor, care-i cunoștea sentimentele și care-l auzise deja înfierând asprimea din jur, să nu facă totul spre a-l împiedica să ajungă la putere. În fond, tatăl său încerca să-i impună tăcere, acuzându-l până și de faptul că ar fi necredincios și ar trăda învățămintele Fondatorului. Se spune chiar că a trimis la moarte două sute cincizeci din partizanii fiului său și a alungat alți două sute cincizeci, silindu-i să poarte în spinare, până la poalele muntelui, cadavrele prietenilor executați. Dar, dintr-o urmă de sentimente părintești, Marele Maestru n-a cutezat să urmeze tradiția infanticidă a lui Hasan Sabbah.

Și, când tatăl muri, în 1162, fiul rebel îi succedă, fără nici o piedică. Pentru prima dată după multă vreme, o bucurie adevărată izbucni pe străduțele cenușii din Alamut.

Dar să fie într-adevăr vorba de Mântuitorul așteptat? se întrebau fideli. Oare el este cel destinat să pună capăt suferințelor noastre? El nu spunea nimic. Conținea să străbată, cu un aer absent, străzile din Alamut sau rămânea ore în șir în bibliotecă, sub privirea protectoare a copistului care o avea în grijă, un bărbat originar din Kirman.

Într-o bună zi, a fost văzut înaintând cu pas hotărât către fosta reședință a lui Hasan Sabbah, împingând poarta cu un gest grăbit, mergând până la firidă, trăgând de grilaj cu amândouă mâinile, cu atâta forță încât acesta s-a desprins de zid, lăsând să cadă pe jos lungi fîricele de nisip și pietricele. Scoase de acolo manuscrisul lui Khayyam, îl scutură de praf cu câteva lovituri sacadate de palmă, apoi și-l puse sub braț.

Se spune că s-a închis apoi în casă, citind, recitind, meditând. Și asta până în cea de-a șaptea zi, când dădu poruncă să se strângă toți oamenii din Alamut, bărbați, femei și copii, pentru o adunare în meydane, singurul loc care-i putea cuprinde.

Era pe 8 august 1164, soarele de deasupra fortăreței se reflecta pe capete și pe fețe, dar nimănui nu-i trecea prin gând să se apere. Spre apus se înălța un podium de lemn, împodobit la colțuri cu patru flamuri uriașe: una roșie, una verde, una galbenă și una albă. Toate privirile se îndreptau în direcția aceea.

Când, deodată, iată-l. înveșmântat în întregime în alb strălucitor, urmat de soața lui, tânără și subțire, cu chipul descoperit, cu ochii în pământ și cu pomeții roșii de emoție. În mulțime, se pare că această apariție a risipit ultimele îndoieli; se murmură fără înconjur: „El este, e Mântuitorul!”

Cu pași demni, sui cele câteva trepte ale podiumului, le adresa credincioșilor săi un gest larg de salut, hărăzit să întrerupă şușotelile. Apoi a rostit unul dintre discursurile cele mai uimitoare care vor fi răsunat vreodată pe planeta noastră:

— Vouă, tuturor locuitorilor lumii, djini, oameni și îngeri, spuse el, Imamul Timpului vă oferă binecuvântarea sa și vă iartă păcatele trecute și viitoare. Vă vestește că Legea sfântă încetează, pentru că a sunat ceasul învierii. Dumnezeu v-a dat Legea ca să vă facă vrednici de paradis. V-ați arătat vrednici. Începând din această zi, paradisul vă e deschis. Sunteți, așadar, eliberați de jugul Legii. Tot ce era oprit e îngăduit și tot ce se cerea este oprit! Cele cinci rugăciuni zilnice sunt oprite, continuă Mântuitorul. Fiindcă acum ne aflăm în paradis, într-o

legătură neîncetată cu Creatorul, nu mai avem nevoie să ne ridicăm glasul spre El la ceasuri hotărâte; cei care ar stăruii întru săvârșirea celor cincis rugăciuni și-ar arăta, prin aceasta, lipsa credinței lor în înviere. A te ruga a devenit un act de necredință.

În schimb, vinul, socotit de Coran drept băutura paradisului, era, de acum înainte, îngăduit; a nu bea vin era un semn clar al lipsei de credință.

Când acestea fură rostite, relatează un istoric persan din epocă, adunarea se puse pe cântat din harpă și din flaut, și pe băut vin fără fereală, chiar pe treptele podiumului.

Reacție excesivă, pe măsura exagerării practicate de Hasan Sabbah în numele Legii coranice. În curând, succesorii Mântuitorului se vor strădui să-i domolească ardoarea mesianică, dar Alamutul n-avea să mai fie niciodată acel rezervor de martiri dorit de Predicatorul suprem, acolo viața avea să fie, de atunci înainte, dulce, iar lunga serie de crime care terorizase cetățile Islamului se va întrerupe. Ismailiții, sectă de un radicalism extrem, se vor transforma într-o comunitate de o exemplară toleranță.

Într-adevăr, după ce le dăduse vestea cea bună oamenilor din Alamut și din împrejurimi, Mântuitorul trimise emisari spre celelalte comunități ismailite din Asia și din Egipt, înarmați cu documente semnate de mâna lui. Acestea le cereau tuturor să sărbătorească, de atunci înainte, ziua învierii, a cărei dată o dădeau după trei calendare diferite: cel al Hegirei Profetului, cel al lui Alexandru Macedon și cel al „bărbatului celui mai însemnat al celor două lumi, Omar Khayyam din Nishapur”.

La Alamut, Mântuitorul porunci ca Manuscrisul de la Samarkand să fie venerat drept o mare carte a

înțelepciunii. Li se dădu în seamă unor artiști s-o împodobescă : picturi, miniaturi, un sipețel de aur cizelat, încrustat cu nestemate. Nimeni n-avea dreptul s-o copieze, dar se afla așezată tot timpul pe o masă joasă din lemn de cedru, în sălița interioară în care lucra bibliotecarul. Acolo, sub încruntata supraveghere a acestuia, câțiva privilegiați veneau s-o consulte.

Până atunci, nu erau cunoscute decât câteva catrene alcătuite de Khayyam în vremea nesăbuitei sale tinereți; de acum, multe altele fură învățate, citate, repetate, unele cu grave denaturări. Lumea a asistat, începând din acea epocă, la un fenomen dintre cele mai neobișnuite : ori de câte ori un poet compunea un catren care putea să-i aducă neplăceri, i-l atribuia lui Omar; sute de falsuri veniră, astfel, să se amestece cu rubaiatele lui Khayyam, atât de iscusit încât deveni imposibil, în lipsa manuscrisului, să se discearnă adevărul.

Oare la cererea Mântuitorului bibliotecarii din Alamut reluară, din tată în fiu, cronică manuscrisului din punctul în care o lăsase Vartan? În orice caz, din acea unică sursă cunoaștem influența postumă a lui Khayyam asupra metamorfozei suferite de Asasini. Relatarea evenimentelor, concisă, dar de neînlocuit, se continuă, astfel, vreme de aproape un secol, înainte de a cunoaște o nouă întrerupere brutală. Odată cu invaziile mongole.

Primul val, condus de Gînghis Han, a reprezentat, fără îndoială, flagelul cel mai devastator care va fi lovit vreodată Orientul. Cetăți renumite, ca Pekinul, Buhara sau Samarkandul, au fost șterse de pe fața pământului, iar populația lor, exterminată ; locuitorii au avut o soartă asemănătoare cu a vitelor, tinerele femei au fost împărțite

ofițerilor hoardei victorioase, meșteșugarii - reduși la sclavie, ceilalți masacrați, cu unica excepție a unei minorități care, regrupată în jurul marelui cadu din acel moment, și-a depus numaidecât jurământul de credință față de Gînghis Han.

În pofida acestei apocalipse, Samarkandul apare ca o cetate aproape privilegiată, pentru că avea să renască, într-o bună zi, din ruine, ca să devină capitala unui imperiu mondial, acela al lui Timur Lenk, spre deosebire de alte orașe, care nu-și vor mai reveni niciodată, și mai ales de cele trei mari metropole din Khorasan, unde a fost, multă vreme, concentrată întreaga activitate intelectuală din acea parte a lumii: Merv, Balkh și Nishapur. Căroră mai trebuie să le adăugăm cetatea Rey, leagănul medicinei orientale, căreia până și numele îi va fi uitat; va fi nevoie să se scurgă multe secole pentru a vedea renăscând, în apropiere, orașul Teheran.

Cel de-al doilea val avea să cucerească Alamutul. El va fi mai puțin sângeros, dar mai extins. Cum să nu înțelegi teroarea contemporanilor, când știi că trupele mongole au putut atunci, la un interval de câteva luni, să devasteze Bagdadul, Damascul, orașul Cracovia din Polonia și provincia chineză Sichuan!

Fortăreața Asasinilor hotărî atunci să se predea, le ținușe piept atîtor invadatori vreme de șaptezeci de ani! Prințul Hulagu, nepot al lui Gînghis Han, veni el însuși să admire acea minune de construcție militară; legenda spune că acolo a găsit provizii păstrate intacte din vremea lui Hasan Sabbah.

După ce a inspectat locurile împreună cu locotenenții săi, le-a poruncit soldaților să distrugă totul, să nu mai lase piatră pe piatră. Fără a cruța biblioteca. Cu toate

acestea, înainte de a-i da foc, îi îngădui unui istoric de treizeci de ani, un anume Djuvayni, să o viziteze. Acesta tocmai scria, la cererea lui Hulagu, o Istorie a Cuceritorului Lumii, care rămâne, până astăzi, sursa noastră cea mai de preț pentru cunoașterea invaziilor mongole. Kl putu, așadar, să intre în locul misterios în care erau așezate, stivuite sau rulate zeci de mii de manuscrise; afară îl așteptau un ofițer mongol și un soldat înarmat cu o roabă. Ce putea cuprinde ea ar fi fost salvat, restul, lăsat pradă flăcărilor. Nu se punea problema citirii textelor, mei măcar pe aceea a inventarierii titlurilor.

Sunnit fervent, Djuvayni își spuse că întâia sa datorie era aceea de a salva de la foc Cuvântul Domnului. Începu, așadar, să adune în grabă exemplarele din Coran, recognoscibile după legătura lor groasă și adunate în același loc Kxistau mai bine de douăzeci; le duse, în trei drumuri, până la roabă, care aproape că se umpluse. Și acum, ce să aleagă? îndreptându-se spre unul din ziduri, lângă care volumele păreau mai bine așezate decât în altă parte, descoperi acolo nenumăratele lucrări scrise de I lasan Sabbah de-a lungul celor treizeci de ani de recludere voluntară. Se hotărî să salveze unul singur, o autobiografie din care trebuia să citeze câteva fragmente în propria-i lucrare. Găsi și o cronică a Alamutului, recentă și aparent bine documentată, care relata în detaliu istoria Mântuitorului. Pe aceea se repezi să o înșface, pentru că respectivul episod era cu totul necunoscut în afara comunităților ismailite.

Știa oare istoricul de existența Manuscrisului de la Samarkand? Se pare că nu. L-ar fi căutat, dacă ar fi auzit vorbindu-se de el, și, după ce l-ar fi răsfoit, l-ar fi salvat? Nu se știe. Ceea ce se povestește este că el s-a

oprit în fața unui teanc de lucrări consacrate științelor
oculte și că s-a cufundat în ele, uitând de trecerea timpului.
Ofițerul mongol care a venit să-i atragă, în câteva vorbe,
atenția, avea trupul acoperit în o armură solidă, cu margini
roșii, și capul apărat de un coif care se lățea spre ceafă
asemenea unor plete desfăcute. În mână purta o torță.
Ca să arate mai bine că era grăbit, apropie flacăra de un
vraf de suluri prăfuite. Istoricul nu stăruie, luă în mâini
și la subsuoară tot ce putea să ducă, fără să încerce să
facă nici cea mai mică selecție și, atunci când scăpă
manuscrisul intitulat Tainele eterne ale astrelor și nume-
relor, nu se aplecă să-l ridice de jos.

Așa arse biblioteca din Alamut vreme de șapte zile și
șapte nopți, așa au fost pierdute nenumărate lucrări din
care nu s-a mai păstrat nici o copie. Se susține că acestea
conțineau cele mai bine păzite secrete din univers.

Multă vreme s-a crezut că Manuscrisul de la
Samarkand se mistuise, și el, în pârjolul de la Alamut.

CARTEA A TREIA

Sfârșitul mileniului

Trezește-te [și bea vin]. Secole-ți rămân ca
să dormi!

Omar KHAYYAM

XXV

Până la pagina de față, am vorbit puțin despre mine, țineam să expun, cât mai fidel, ceea ce Manuscrisul de la Samarkand dezvăluie despre Khayyam, despre cei pe care i-a cunoscut, despre unele evenimente la care a asistat. Rămâne de istorisit în ce mod această operă, pierdută pe vremea mongolilor, a reapărut în miezul epocii noastre, prin ce peripeții a putut să intre în stăpânirea mea și, mai întâi, prin ce noroc năzdrăvan am aflat de existența ei.

Mi-am spus deja numele, Benjamin O. Lesage. În pofida rezonanței franceze, moștenire din partea unui strămoș hughenot emigrat în vremea lui Ludovic al XIV-lea, sunt cetățean american, născut la Annapolis, Maryland, pe malurile micului golf Chesapeake, mărunță strămoare a Atlanticului. Relațiile mele cu Franța nu se limitează, Lotuși, la acea îndepărtată ascendență, tatăl meu s-a străduit să le reinnoiască. A dat întotdeauna dovadă de o blândă obsesie în privința originilor sale. își notase în caietul de școală: „Arborele meu genealogic va fi fost, așadar, doborât pentru a construi o plută pentru fugari!” și se apucase să învețe limba franceză. Apoi, cu emoție și solemnitate, traversase Atlanticul în sensul invers acelor timpului.

Anul pelerinajului său a fost ales fie prea bine, fie prea prost. Părăsi New York-ul pe 9 iulie 1870, la bordul vasului Scoția ; ajunse la Cherbourg în data de 18, în seara zilei de 19 se găsea la Paris - războiul fusese declarat la amiază. Retragere, derută, invazie, foamete, Comună, masacre, tatăl meu n-avea să trăiască niciodată un an mai intens, acesta va rămâne amintirea lui cea mai frumoasă. De ce să făgăduim? E o bucurie perversă aceea de a te afla într-un oraș asediat, unde barierele se prăbușesc în vreme ce se înalță baricadele, iar bărbați și femei regăsesc desfătările comunității primitive. De câte ori, la Annapolis, în jurul inevitabilului curcan de sărbători, tata și mama n-au evocat cu emoție bucata de trompă de elefant pe care o împărțiseră în seara Noului An parizian, cumpărată cu patruzeci de franci livra de la Roos, măcelarul englez de pe bulevardul Haussmann!

Tocmai se logodiseră, trebuia să se căsătorească peste un an, războiul le nășise fericirea. „De la sosirea mea la Paris, își amintea tata, luasem obiceiul să mă duc dimineața la Cafe Riche, pe Boulevard des Italiens. Cu un teanc de ziare în față, Le Temps, Le Gaulois, Le Figaro, La Presse, mă instalam la masă, citind fiecare rând, notând discret, într-un carnețel, cuvintele pe care nu reușeam să le înțeleg, de pildă «ghetre»¹ sau «mobili»², astfel încât să pot, odată reîntors la hotelul meu, să-l întreb pe eruditul portar.

În cea de-a treia zi, un bărbat cu mustață căruntă veni să se așeze la masa vecină. Avea propria-i stivă de ziare, dar o abandonă numaidecât ca să mă măsoare din

1. Expresie peiorativă pentru burghezi, în timpul Comunei din Paris.
2. Formulă familiară pentru soldații gărzii naționale mobile.

priviri; avea o întrebare pe vârful buzelor. Neputând să se mai abțină, mă interpelă, cu glas răgușit, cu o mână strângând mânerul bastonului, cu cealaltă lovind nervos cu degetele marmura umedă. Voia să se încredințeze că acest bărbat tânăr, aparent valid, avea motive întemeiate să nu se găsească pe front, ca să-și apere patria. Tonul era politicos, deși foarte suspicios și însoțit de priviri piezișe în direcția blocnotesului în care mă văzuse mângăind grăbit. N-am avut nevoie să aduc argumente, accentul mi-era apărarea cea mai elocventă. Bărbatul se scuză fără ezitare, mă invită la masa lui, îi evocă pe La Fayette, Benjamin Franklin, Tocqueville și Pierre L'Enfant, înainte de a-mi explica pe larg ceea ce tocmai citisem în presă, și anume că acel război «n-avea să fie pentru trupele noastre decât o plimbare până la Berlin»."

Tata ar fi vrut să-l contrazică. Chiar dacă nu știa nimic despre forța comparată a francezilor și prusacilor, participase de curând la Războiul de Secesiune, fusese rănit la asediul orașului Atlanta. „Puteam să depun mărturie că nici un război nu este o plimbare, istorisea el. Numai că națiunile sunt atât de uitate, praful de pușcă e atât de îmbătător, încât m-am ferit să intru în polemică. Nu era un moment potrivit pentru discuții, bărbatul acela nu-mi cerea părerea. Din când în când, slobozea câte un «nu-i așa?» foarte puțin interogativ; răspundeam printr-o aprobatoare clătinare din cap.

Era amabil. De altminteri, ne-am revăzut, de atunci înainte, în fiecare dimineață. Vorbeam întotdeauna la fel de puțin, el se considera fericit că un american putea să-i împărtășească pe deplin opiniile. La capătul celui de-al patrulea monolog atât de entuziast, acest venerabil gentilom mă invită să-l întovărășesc acasă, ca să luăm

masa împreună ; era atât de sigur că avea să-mi obțină o dată mai mult acordul, încât strigă după un birjar chiar înainte ca eu să pot formula un răspuns. Trebuie să mărturisesc că n-am regretat-o niciodată. Se numea Charles-Hubert de Luçay, locuia într-o casă impunătoare de pe bulevardul Poissonnière. Era văduv, cei doi fii îi erau în armată, fiica sa avea să-ți devină mamă."

Ea avea optsprezece ani, tatăl meu, cu zece mai mult. Se studiau îndelung, în tăcere, pe fondul unor avânturi patriotice. Din 7 august, când, după trei înfrângeri succesive, devenise limpede că războiul era pierdut, că teritoriul național era amenințat, bunicul meu deveni mai taciturn. Cum fiica și viitorul ginere se străduiau să-i aline melancolia, între ei se stabili o complicitate. De atunci, era de ajuns o privire pentru a hotărî care dintre ei trebuia să intervină și cu ajutorul cărui argument.

„Prima dată când ne-am aflat singuri, ea și cu mine, în imensul salon, s-a lăsat o tăcere de moarte. Urmată de un râs nebunesc. Tocmai descoperiserăm că, de-a lungul numeroaselor mese, nu ne adresaserăm niciodată direct cuvântul. Era un râs proaspăt, complice, eliberator, dar pe care ar fi fost deplasat să-l prelungim. Se cuvenea ca eu să rostesc primul cuvânt. Mama ta strângea la piept o carte, am întrebat-o ce citea."

Exact în acel moment, Omar Khayyam a pătruns în viața mea. Ar trebui chiar să spun că el mi-a dat naștere. Mama tocmai terminase *Les Quatrains de Khéyam*, traduits de persan par J.-B. Nicolas, ex-premier drogman de l'Ambassade française en Perse, publicată în 1867 de Tipografia imperială. Tata avea în bagaje *The Rubâiyât*

<>' Ornar Kayyām în traducerea lui Edward FitzGerald, ediția din 1868.

„Încântarea mamei tale n-a fost mai bine ascunsă decât a mea, eram siguri, și unul, și celălalt, că liniile vieții noastre tocmai se uniseră, nu ne-am gândit nici o elipă că putea să fie vorba de o banală coincidență de lectură. Oraar ne-a apărut, în acel moment, ca o parolă a destinului, ar fi fost aproape un sacrilegiu s-o ignori. Ui neînțeles, n-am pomenit nimic despre ceea ce ne frământa, conversația s-a învârtit în jurul poemelor. Ea mi-a adus la cunoștință că Napoleon III în persoană ceruse publicarea respectivei lucrări.”

În acea vreme, Europa tocmai îl descoperise pe Omar. K adevărat, câțiva învățați vorbiseră despre el la începutul secolului, algebra îi fusese publicată la Paris în 1851, apăruseră articole în revistele de specialitate. Dar publicul occidental continua să-l ignore și, chiar și în (>rient, ce mai însemna Khayyam ? Un nume, două sau trei legende, catrene de factură incertă, o neguroasă reputație de astrolog.

Și când un obscur poet britanic, FitzGerald, se hotărî să publice, în 1859, traducerea a șaptezeci și cinci de catrene, s-a lovit de indiferență. Cartea a fost tipărită în două sute cincizeci de exemplare, autorul a oferit câteva din ele unor prieteni, restul au rămas în casa librarului l'ernard Quaritch. „Poor old Omar”, acest biet și bătrân Omar nu interesează, se pare, pe nimeni, îi scrise FitzGerald profesorului său de persană. După doi ani, editorul se hotărî să lichideze stocul: de la un cost inițial de cinci șilingi, Rubaiatele au ajuns la un penny, de șaizeci de ori mai puțin. Chiar și la acest preț, cartea se vându cu greu. Până în momentul când doi critici literari

o descoperire. O citire. Se entuziasmară. Revenire a doua zi. Cumpărare șase exemplare ca să le ofere apropiaților. Simțind că era pe cale să se nască un interes, editorul mări prețul, care ajunsese la două pence.

Și închipuie-ți că, la ultima mea trecere prin Anglia, a trebuit să-i plătesc aceluiși Quaritch, acum bine instalat în Piața Piccadilly, patru sute de lire sterline pe un exemplar pe care-l păstra din acea primă ediție!"

Dar la Londra succesul n-a fost imediat. A trebuit să treacă prin Paris, a trebuit ca dl. Nicolas să-și publice traducerea, ca Théophile Gautier să lanseze, în paginile ziarului *Le Moniteur universel*, un răsunător „Ați citit catrenele lui Khéyam?”, salutând „această libertate de spirit absolută, pe care gânditorii moderni cei mai îndrăzneți cu greu o egaleză”, ca Ernest Renan să supraliciteze : „Khayyam este, probabil, omul cel mai interesant de studiat pentru a înțelege ce a putut deveni geniul liber al Persiei în strânsoarea dogmatismului musulman”, pentru că, în lumea anglo-saxonă, FitzGerald și al său „poor old Omar” să iasă, în sfârșit, din anonimat. Deștep-tarea fu atunci fulgerătoare. De azi pe mâine, toate imaginile Orientului se regăsiră adunate numai în jurul numelui lui Khayyam, traducerile se succedară, edițiile se înmulțiră în Anglia, apoi în mai multe orașe americane ; s-au format societăți „omariene”.

În 1870, s-o repetăm, moda Khayyam se găsea la începuturile sale, cercul admiratorilor lui Omar se lărgea cu fiecare zi, dar fără a depăși încă limitele păturii intelectuale. Cum acea lectură comună îi apropiase pe tatăl și pe mama mea, ei se apucară să recite catrenele lui Omar, să dezbată semnificația acestora : vinul și taverna erau oare, sub pana lui Khayyam, simple simboluri mistice,

asa cum afirma Nicolas? Erau ele, dimpotrivă, expresia unei vieți de plăceri, adică de dezmaț, cum susțineau l"itzGerald și Renan? Discuțiile respective căpătau, pe buzele lor, o savoare nouă. Când tatăl meu amintea de < >mar care mângâia părul parfumat al iubitei sale, mama roșea. Și, între două catrene de dragoste, au schimbat cel dintâi sărut. In ziua în care au vorbit despre căsătorie, și-au făgăduit să-și numească primul fiu Omar.

In cursul anilor nouăzeci, sute de mici americani au Ibst botezați astfel; când m-am născut eu, pe 1 martie 1873, obiceiul acesta încă nu exista. Nedorind să mă împovăreze cu acest prenume exotic, părinții mei îl împinseră pe locul al doilea, ca să pot, dacă voiam, să-l înlocuiesc printr-un discret O.; la școală, colegii presupuneau că venea de la Oliver, Oswald, Osborne sau Orville, nu contraziceam pe nimeni.

Ereditatea care mă răsfașase astfel nu putea decât să-mi stârneasă interesul față de acel naș îndepărtat. La cincisprezece ani, m-am apucat să citesc tot ce se referea la el. îmi pusesem în minte să studiez limba și literatura persană, să cutreier îndelung acea țară. Dar, după o perioadă de entuziasm, m-am potolit. Dacă, după părerea tuturor criticilor, versurile lui FitzGerald constituiau o capodoperă a poeziei engleze, ele nu aveau, totuși, decât o legătură foarte îndepărtată cu ceea ce ar fi putut compune Khayyam. In privința catrenelor înseși, unii autori citau aproape o mie, Nicolas tradusese mai bine de patru sute din ele, specialiștii riguroși nu recunoșteau decât circa o sută ca „probabil autentice". Unii orientaliști eminenți mergeau până la a tăgădui că ar exista printre ele măcar unul care să poată fi atribuit cu certitudine lui Omar.

Se presupunea că ar fi putut exista o carte originală, care ar fi îngăduit să se deosebească, o dată pentru totdeauna, adevărul de fals, dar nimic nu lăsa să se creadă că un asemenea manuscris ar fi putut fi regăsit.

În cele din urmă, m-am îndepărtat de personaj, ca și de operă, m-am învățat să nu văd în „0.”-ul din numele meu decât un vestigiu de neșters al unei naivități părintești. Până ce o întâlnire m-a readus la prima dragoste și mi-a îndreptat cu hotărâre viața pe urmele lui Khayyam.

XXVI

În 1895, la sfârșitul verii, m-am îmbarcat spre Vechiul (Continent. Bunicul tocmai își aniversase cei șaptezeci și șase de ani, îmi scrisese mie, ca și mamei, scrisori lacrimogene. Ținea să mă vadă, fie și pentru o singură dată, înainte de a muri. Am plecat în goana mare, întrerupându-mi toate studiile și, pe vapor, îmi pregăteam rolul pe care trebuia să-l joc, să îngenunchez la căpătâiul lui, să-i țin cu curaj mâna rece, ascultându-l cum își murmură ultimele povețe.

Toate acestea au fost cu totul inutile. Bunicul mă aștepta la Cherbourg. Parcă îl văd și acum stând pe cheiul din Caligny, mai drept decât bastonul său, cu mustața parfumată, cu mersul vioi, cu jobenul parcă ridicându-se singur la trecerea doamnelor. Când ne-am așezat la masă, la Restaurantul Amiralității, m-a prins ferm de braț. „Prietene, îmi spuse el, voit teatral, un lânăș tocmai a renăscut în mine și are nevoie de un l.ovarăș.”

Am greșit luându-i cuvintele în glumă, plimbarea noastră a fost un vârtej. De-abia sfârșeam de cinat la lirebant, la Foyot sau la Pere Lathuile, că trebuia să alergăm la Cigale, unde se producea Eugenie Buffet, la Mirliton, unde domnea Aristide Bruant, la Scala, unde

Yvette Guilbert cânta Les Vierges, Le Fœtus și Le Fiacre. Eram ca doi frați, mustață albă - mustață brună, aceeași alură, aceeași pălărie, și el era cel pe care-l priveau mai întâi femeile. La fiecare dop de șampanie care sărea, îi pândeam gesturile, mersul, nu l-am văzut niciodată amețit. Se ridica dintr-un salt, mergea la fel de repede ca mine, bastonul nu-i folosea decât ca podoabă. Voia să culeagă fiecare trandafir al acelei primăveri târzii. Sunt fericit să spun că avea să trăiască până la nouăzeci și trei de ani. Încă șaptesprezece ani, o întreagă nouă tinerețe.

Într-o seară, m-a dus să cinăm la Durand, în Place de la Madeleine. Într-o aripă a restaurantului, în jurul mai multor mese reunite, stătea un grup de actori și actrițe, de ziariști și de politicieni, pe care bunicul îi numi, unul câte unul, cu voce tare. În mijlocul acelor celebrități, un scaun rămânea gol, dar un bărbat sosi numaidecât, și am înțeles că pentru el fusese rezervat acel loc. Imediat a fost copleșit cu atenții, adulat, fiecare din cuvintele lui provoca exclamații sau râsete. Bunicul se ridică, îmi făcu semn să-l urmez.

— Vino, trebuie să te prezint vărului meu Henri.

Spunând acestea, mă trase până în dreptul nou-venitului.

Cei doi veri se îmbrățișară, înainte de a se întoarce spre mine.

— Nepotul meu american. I-ar face atâta plăcere să te viziteze !

Mi-am ascuns cu neîndemânare surpriza. Bărbatul mă examina cu un aer sceptic. Apoi a rostit :

— Să vină pe la mine duminică dimineața, după plimbarea cu triciclu.

Numai după ce am revenit la locul meu mi-am dat seama cui fusesem prezentat. Bunicul meu voia neapărat să-l cunosc, vorbise despre el adesea și cu o agasantă mândrie de clan.

E drept că sus-numitul văr, puțin cunoscut în partea mea de Atlantic, era, în Franța, mai faimos decât Sarah Bernhardt, pentru că era vorba despre Victor-Henri de Rochefort-Lucay, în democrație Henri Rochefort, marchiz și comunard, fost ministru, fost ocaș. Deportat în Noua Caledonie de versaillezi, reușise, în 1874, o evadare rocambolescă, ce înflăcărase imaginația contemporanilor; însuși Edouard Manet pictase o Evadare a lui Rochefort. În 1889, plecase, totuși, din nou în exil, pentru faptul de a fi complotat împotriva Republicii împreună cu Generalul Boulanger, și își condusese de la Londra influentul ziar, *l'Intransigeant*. Revenit în 1895, cu prilejul unei amnistii, fusese primit de două sute de mii de parizieni în delir. Blanchist și boulangist, revoluționar de stânga și de dreapta, idealist și demagog, se făcuse purtătorul de cuvânt a o sută de cauze contradictorii. Știam toate acestea, dar nu cunoșteam esențialul.

În ziua stabilită, m-am dus, așadar, la el acasă, în Rue Pergolese, incapabil să-mi imaginez pe atunci că acea vizită la vărul preferat al bunicului meu va fi fost cel dintâi pas în interminabilul meu periplu în universul oriental.

— Așadar, mă aborda el, sunteți fiul dragei de Genevieve, cel pe care l-a botezat Omar?

— Da. Benjamin Omar.

— Știi tu oare că te-am dus cândva în brațe ?

În împrejurările date, trecerea la tutuiala se impunea. Avea să rămână univocă.

— într-adevăr, mama mi-a povestit că, după evadare, ați debarcat la San Francisco și ați luat trenul către Coasta de Est. Ne găseam la New York, la gară, ca să vă primim. Aveam doi ani.

— îmi aduc aminte perfect. Am vorbit despre tine, despre Khayyam, despre Persia, eu îți prezisesem chiar un destin de mare orientalist.

Mi-am luat o mină stânjenită ca să-i mărturisesc că mă îndepărtasem de previziunile sale, că interesele mele se îndreptau acum spre altceva, că mă orientasem mai curând spre studiile financiare, având de gând să preiau, într-o bună zi, antrepriza de construcții navale înființată de tatăl meu. Rochefort se lansă într-o pledoarie stufoasă, în care se amestecau Scrisorile persane ale lui Montesquieu și a sa celebră frază „Cum poți fi oare persan?”, peripețiile aventurieri Mărie Petit, care fusese primită de șahul Persiei dându-se drept ambasadoarea lui Ludovic al XPV-lea, istoria acelu văr al lui Jean-Jacques Rousseau care-și sfârșise zilele ca ceasornicar la Isfahan. Iar eu nu-l ascultam decât pe jumătate. Preferam să-l studiez, capul voluminos, exagerat de mare, fruntea proeminentă, acoperită de un smoc de păr stufos și creț. Vorbea cu patimă, dar fără emfază, fără acele gesturi la care m-aș fi așteptat din partea persoanei sale, cunoscându-i scrierile înflăcărate.

— Sunt pasionat de Persia, cu toate că n-am pus niciodată piciorul acolo, preciza Rochefort. N-am stofă de călător. Dacă n-aș fi fost uneori exilat sau deportat, n-aș fi părăsit niciodată Franța. Dar vremurile se schimbă, evenimentele care frământă celălalt capăt al planetei ne afectează, de-acum, viețile. Dacă aș avea astăzi douăzeci

de ani, în loc de șaizeci, aș fi foarte tentat de o aventură în Orient. Mai ales dacă m-aș numi Oraar!

M-am simțit obligat să explic de ce mă dezinteresasem de Khayyam. Și, pentru a face aceasta, am amintit de dubiile care înconjurau Rubaiatele, de lipsa operei care putea să le certifice, o dată pentru totdeauna, autenticitatea. Cu toate acestea, pe măsură ce vorbeam, în ochii lui apărea o strălucire intensă, de nestăpânit și, pentru mine, de neînțeles. Nimic din frazele mele nu era menit să provoace o asemenea surescitare. Intrigat și agasat, am sfârșit prin a deveni mai scurt, apoi prin a lăcea într-un mod oarecum abrupt. Rochefort mă întrebă cu fervoare:

— Dacă ai fi sigur că Manuscrisul ar exista, interesul tău pentru Omar Khayyam ar renaște?

— Neîndoielnic, am mărturisit eu.

— Și dacă ți-aș spune că am văzut cu ochii mei acest Manuscris al lui Khayyam, chiar în Paris, și că l-am răsfoit?

XXVII

Dacă aş spune că această revelație mi-a bulversat, dintr-odată, viața, ar fi inexact. Nu cred că voi fi avut reacția pe care o aştepta Rochefort. Eram surprins, intrigat peste măsură, dar, totodată, și sceptic. Omul nu-mi inspira o încredere nemărginită. Cum putea să știe dacă manuscrisul pe care-l răsfoise reprezenta opera autentică a lui Khayyam? Nu cunoștea persana, s-ar fi putut înșela. Din ce rațiuni neobișnuite s-ar fi aflat acea carte la Paris, fără ca nici un orientalist să se fi gândit să atragă atenția asupra ei? M-am mulțumit, așadar, să scot un „De necrezut!” politic, dar sincer, care cruța, în același timp, entuziasmul interlocutorului meu și propriile-mi îndoieli. Așteptam să mă convingă.

Rochefort continuă:

— Am avut norocul să întâlnesc un personaj extraordinar, una din acele ființe care străbat istoria cu voința de a-și lăsa amprenta asupra generațiilor viitoare. Sultanul Turciei îl respectă și îl curtează, șahul Persiei tremură la simpla menționare a numelui său. Descendent din Mahomed, a fost, cu toate acestea, izgonit din Istanbul pentru faptul de a fi spus, într-o conferință publică, în prezența celor mai înalți prelați, că meseria

de filozof este la fel de indispensabilă omenirii ca și meseria de profet. Se numește Djamaledin. îl cunoști?

N-am putut decât să-mi recunosc desăvârșita ignoranță.

— Când Egiptul s-a răzvrătit împotriva englezilor, urmă Rochefort, faptul s-a petrecut la chemarea acestui om. Toți oamenii de litere de pe Valea Nilului se revendică de la el, îl numesc „Maestru” și îi venerază numele. Cu toate acestea, nu este egiptean și n-a stat decât o scurtă perioadă în această țară. Exilat în India, a reușit să trezească și acolo un formidabil curent de opinie. Sub influența sa, s-au fondat ziare, s-au organizat asociații. Viceregele s-a alarmat, a cerut ca Djamaledin să fie expulzat, iar acesta a hotărât atunci să se instaleze în Kuropa și și-a continuat, de la Londra, apoi de la Paris, extraordinara activitate. Colabora regulat la L'Intransigeant, ne întâlneam adesea. Mi i-a prezentat pe discipolii săi, musulmani din India, evrei din Egipt, maroniți din Siria. (red că am fost cel mai apropiat prieten francez al său, dar, cu siguranță, nu singurul. Ernest Renan și Georges Memenceau l-au cunoscut bine, ca și, în Anglia, oameni precum Lordul Salisbury, Randolph Churchill sau Wilfrid HI unt. Victor Hugo, cu puțin înainte de moarte, l-a întâlnit, la rândul său. Chiar azi-dimineață eram pe cale să revăd câteva note asupra lui, pe care am de gând să le inserez în Memoriile mele.

Rochefort scoase dintr-un sertar câteva file acoperite (ii un scris mărunț și citi: „Mi-a fost prezentat un proscris, I Seyyed Djamaledin Asadabadi (1838-1897): filozof și politician iranian care a militat pentru constituirea unei uniuni islamice ca formă de rezistență împotriva influenței politice și economice occidentale (n. r.).

celebru în tot Islamul ca reformator și revoluționar, Șeicul Djamaledin, un bărbat cu chip de apostol. Frumoșii ochi negri, plini de blândețe și de ardoare, barba de un arămiu foarte închis la culoare și care îi cădea până la piept îi imprimau o maiestate unică. Reprezenta tipul de stăpânitor al mulțimilor. Înțelegea aproximativ franceza pe care de-abia o vorbea, dar inteligența lui totdeauna trează compensa cu destulă ușurință necunoașterea limbii noastre. Sub înfățișarea liniștită și senină, activitatea lui era mistuitoare. Ne-am împrietenit imediat, pentru că eu am un suflet instinctiv revoluționar, și orice eliberator mă atrage..."

Își aranja grăbit foile, înainte de a continua:

— Djamaledin închiriasse o cămăruță situată la ultimul etaj al unui hotel din Rue de Seze, în apropiere de Place de la Madeleine. Acel spațiu modest îi era de ajuns ca să editeze un ziar care pornea, în pachete mari, spre India sau spre Peninsula Arabică. Nu mi s-a întâmplat decât o dată să pătrund în sălașul lui, eram curios să văd cum arată. Îl invitase pe Djamaledin să cineze cu mine la restaurantul lui. Durând și făgăduisem să trec să-l iau. Am urcat direct în camera lui. Îți făceai loc cu greu, atât de multe ziare și cărți erau stivuite acolo, unele chiar și pe pat, în teancuri până în tavan. Domnea un miros sufocant de țigări de foi.

În ciuda admirației pentru respectivul personaj, rostise ultima frază cu o strâmbătură de dezgust, care m-a făcut să-mi sting imediat propria țigară de foi, o havană elegantă pe care tocmai o aprinsesem. Rochefort mi-a mulțumit printr-un zâmbet și a urmat:

— După ce și-a cerut scuze pentru dezordinea în care mă primea, și care, spunea el, nu era la înălțimea rangului

meu, Djamaledin mi-a arătat, în acea zi, câteva cărți de tare era legat. Aceea a lui Khayyam, îndeosebi, împodobită cu miniaturi superbe. Mi-a explicat că acea lucrare era cunoscută sub numele de Manuscrisul de la Samarkand, ca ea cuprindea catrenele scrise de poet cu propria-i mână, la care fusese adăugată, pe margini, o cronică. Mi-a istorisit mai cu seamă pe ce căi ocolite îi parvenise Manuscrisul.

— Good Lord!!

Pioasa mea interjecție englezească îi smulse vărului I lenri un hohot de râs triumfător, ea era dovada că recele meu scepticism se risipise și că, de atunci înainte, aveam să-i sorb fiecare cuvânt. Se grăbi să profite.

— Bineînțeles, nu-mi amintesc mare lucru din ce mi-a spus Djamaledin, adăugă el brutal. In seara respectivă, am vorbit mai ales despre Sudan. După aceea, n-am mai revăzut Manuscrisul. Pot, așadar, să depun mărturie că el a existat, dar mă tem foarte tare să nu se fi pierdut. Tot ce posedă prietenul meu a fost ars, distrus sau risipit.

— Chiar și Manuscrisul lui Khayyam ?

Drept unic răspuns, Rochefort mă răsplăti cu o strâmbătură puțin încurajatoare. Înainte de a se lansa într-o explicație pătimașă, legată îndeaproape de notele sale:

— Când șahul a venit în Europa să asiste la Expoziția Universală din 1889, îi propuse lui Djamaledin să se întoarcă în Persia, „în loc să-și petreacă restul vieții în mijlocul necredincioșilor”, dându-i de înțeles că l-ar numi într-o funcție înaltă. Exilatul îi puse condiții: să fie promulgată o Constituție, să fie organizate alegeri, să fie recunoscută egalitatea tuturor în fața legii, „ca în toate țările civilizate” și, în sfârșit, să fie anulate concesiunile
I Doamne sfinte! (în engl., în orig.)

excesive acordate puterilor străine. Trebuie spus că, în această privință, situația din Persia constituia, de ani de zile, deliciul caricaturiştilor noștri: rușii, care posedau deja monopolul asupra construcției de șosele, tocmai preluseră pregătirea armatei. Creaseră o brigadă de cazaci, cea mai bine echipată din armata persană, comandată direct de ofițerii țarului; în schimb, englezii obținuseră, pe nimic, dreptul de a exploata toate resursele miniere și forestiere ale țării, ca și pe acela de a administra sistemul bancar; austriecii puseseră, la rândul lor, mâna pe poștă. Cerându-i monarhului să pună capăt absolutismului regal și concesiunilor străine, Djamaledin era convins că va întâmpina un refuz. Or, spre marea sa surpriză, șahul îi acceptă toate condițiile și promise să se dedice modernizării țării.

Djamaledin merse, așadar, să se instaleze în Persia, în anturajul suveranului care, la început, îi arată toată considerația, mergând până la a-l prezenta, cu mare pompă, femeilor din haremul său. Dar reformele întârziu să apară. O Constituție? Conducătorii religioși l-au convins pe șah că aceasta ar fi contrară Legii lui Dumnezeu. Alegeri? Curtenii l-au avertizat că, dacă ar accepta să-și pună în discuție autoritatea, ar sfârși ca Ludovic al XVI-lea. Concesiunile străine? Departe de a le anula pe cele existente, monarhul, aflat tot timpul în lipsă de bani, trebuia să contracteze altele noi: a încredințat unei societăți engleze, pentru suma modestă de cincisprezece mii de lire sterline, monopolul tutunului persan. Nu numai exportul, ci și consumul intern. Într-o țară în care fiecare bărbat, fiecare femeie și o bună parte dintre copii se dedau plăcerii țigării sau narghilelei, acest comerț era dintre cele mai profitabile.

Înainte ca vestea acestei ultime cedări să fie anunțată la Teheran, erau distribuite în- secret pamflete care-l povățuiau pe șah să revină asupra hotărârii sale. Un exemplar fu lăsat chiar în dormitorul monarhului, care-l bănuia pe Djamaledin că este autorul pamfletului. Îngrijorat, reformatorul se decise să intre în stare de răzvrătire pasivă. E un obicei persan: când o personalitate se teme pentru libertatea sau pentru viața sa, se retrage într-un vechi sanctuar din împrejurimile Teheranului, se închide acolo și primește vizitatori cărora le expune propriile-i plângeri. Nimănui nu-i este îngăduit să treacă de grilaj ca să-i aducă învinuiri. Asta a făcut Djamaledin, provocând o uriașă reacție a mulțimii. Mii de oameni năvăliră din toate colțurile Persiei ca să-l audă.

Sătul, șahul a poruncit să fie alungat. Se spune că a șovăit mult înainte de a comite mișelia, dar vizirul său, educat, totuși, în Europa, îl convinge că Djamaledin n-avea dreptul la imunitatea sanctuarului pentru că nu era decât un filozof, un necredincios notoriu. Soldații pătruseră, așadar, cu armele în acel loc de cult, își croiră drum printre numeroșii vizitatori și puseră mâna pe Djamaledin, pe care-l despuiară de tot ce posedea, înainte de a-l târî, pe jumătate gol, până la frontieră.

În acea zi, în sanctuar, Manuscrisul de la Samarkand dispăru sub cizmele soldaților șahului.

Fără să se oprească, Rochefort se ridică, se lipi cu spatele de perete, își încrucișa brațele, o postură care-i plăcea.

— Djamaledin era în viață, însă bolnav și mai ales scandalizat că atâția vizitatori, care-l ascultau, totuși, cu entuziasm, asistaseră fără să se clinească la umilirea

lui publică. Trase concluzii ciudate: el, care-și petrecuse viața criticând obscurantismul anumitor clerici, el, care frecventase lojile masonice din Egipt, din Franța și din Turcia, luă hotărârea de a folosi cea din urmă armă care-i mai rămânea pentru a-l face pe șah să cedeze. Indiferent de consecințe.

Îi scrise, așadar, o lungă scrisoare conducătorului suprem al credincioșilor persani, cerându-i să-și folosească autoritatea pentru a-l împiedica pe monarh să le dea necredincioșilor pe nimic bunurile musulmanilor. Urmarea ai putut s-o vezi în ziare.

Presa americană, îmi aduceam aminte, relatase, într-adevăr, că marele conducător al șiiților pusesese în circulație o proclamație uluitoare: „Orice persoană care va consuma tutun se va situa în stare de răzvrătire împotriva Imamului Timpului, grăbi-i-ar Dumnezeu venirea”. De azi pe mâine, nici un singur persan nu-și mai aprinse vreo țigară. Narghilelele, celebrele kalyans, au fost puse la locul lor sau sparte, negustorii de tutun au tras oblonul. Până și printre soțiile șahului prohibiția fu respectată strict. Monarhul își ieși din minți, îl acuză, într-o scrisoare, pe conducătorul religios de iresponsabilitate, „pentru că nu-i păsa de consecințele grave pe care privarea de tutun le-ar putea avea asupra sănătății musulmanilor”. Dar boicotul se înăspri și fu însoțit de manifestații gălăgioase la Teheran, la Tabriz, la Isfahan. Și concesiunea a trebuit să fie anulată.

— între timp, reluă Rochefort, Djamaledin s-a îmbarcat pentru Anglia. L-am întâlnit acolo, am discutat îndelung cu el; mi se părea descumpănit, nu făcea altceva decât să repete : „Șahul trebuie răpus”. Era un om rănit, umilit, nu se gândea decât să se răzbune. Cu atât mai mult cu

cât monarhul, urmărindu-l cu ura sa, îi scrisese Lordului Salisbury: „L-am expulzat pe acest om pentru că acționa împotriva intereselor Angliei, și unde merge el să se refugieze? La Londra”. Oficial, i se răspunsese șahului că Marea Britanie era o țară liberă și că nu putea fi invocată nici o lege pentru a împiedica un om să se exprime. În particular, se promisese să se caute mijloacele legale de restrângere a activității lui Djamaledin, care se văzuse rugat să-și scurteze șederea. Ceea ce l-a hotărât să plece la Istanbul, cu moartea în suflet.

— Acolo se află acum?

— Da. Mi s-a spus că este foarte melancolic. Sultanul i-a dăruit o locuință frumoasă, unde poate primi prieteni și discipoli, dar îi este interzis să părăsească țara și trăiește tot timpul sub o strictă supraveghere.

XXVIII

O închisoare somptuoasă cu porțile larg deschise: un palat de lemn și marmură, pe colina Yildiz, în apropiere de reședința marelui vizir; bucatele veneau calde din bucătăriile sultanului; vizitatorii se succedau unul după altul, treceau de grilaj, apoi mergeau de-a lungul aleii, înainte de a-și lăsa încălțările pe prag. La etaj, tuna glasul Maestrului, silabe bolovănoase cu vocale ocluzive; era auzit blestemând Persia și pe șah, anunțând nenorocirile viitoare.

Mă făceam mic, eu, străinul din America, cu pălăriuța mea de străin, cu pașii mei mărunți de străin, cu preocupările mele de străin care făcuse călătoria de la Paris la Istanbul, șaptezeci de ore cu trenul de-a lungul a trei imperii, ca să mă interesez de soarta unui manuscris, a unei străvechi cărți de poezie, neînsemnată fărămă de hârtie în Orientul tumulturilor.

Mă primi un servitor. O temenea otomană, două cuvinte de întâmpinare în franceză, dar nici cea mai mică speranță. Aici toată lumea venea din același motiv, să-l întâlnească pe Maestru, să-l asculte pe Maestru, să-l iscodească pe Maestru. Am fost invitat să aștept într-un salon uriaș.

De la intrare, am remarcat prezența unei siluete feminine. Asta m-a făcut să las ochii în jos; mi se vorbise

prea mult despre obiceiurile țării ca să înaintez cu mâna întinsă, cu chipul vesel și privirea surâzătoare. Doar o bolboroseală, pălăria mea care se agită. Reperasem deja, m parte a opusă colțului în care era așezată ea, un fotoliu foarte englezesc în care să mă afund. Dar iată că privirea mea mătură covorul, se izbește de pantofii escarpin ai vizitatoarei, se ridică de-a lungul rochiei ei albas- I re-aurii, până la genunchi, la piept, la gât, până la vâl. Lucru ciudat, totuși, nu de opreliștea unui vâl mă izbesc, n de o față deschisă, de niște ochi care se încrucișează cu ai mei. Și de un zâmbet. Privirea mea fuge spre pământ, plutește din nou deasupra covorului, măsoară un capăt de pardoseală, apoi urcă din nou spre ea, inexorabil, ca un dop de plută spre suprafața apei. Femeia avea părul acoperit cu un mindil de mătase fină, gata să fie lăsat peste față dacă s-ar fi ivit vreun străin. Dar străinul se afla chiar acolo, și vâlul rămânea ridicat.

De astă dată, ochii ei priveau în depărtare, îmi oferea putința să-i contemplan profilul, pielea întunecată de un pigment atât de pur. Dacă blândețea ar fi avut o nuanță, aceea ar fi fost a ei; dacă misterul ar fi avut un licăr, acela ar fi fost al ei. Aveam obrajii jilavi, mâinile reci. Kericierea îmi străbătea tâmpilele. Dumnezeule, cât era de frumoasă prima mea imagine din Orient, o femeie pe care n-ar fi știut s-o cânte decât poezii deșertului: chipul ei - soarele, ar fi spus ei, părul - umbra ocrotitoare, ochii - fântâni cu apă proaspătă, trupul - cel mai zvelt dintre palmieri, surâsul - un miraj.

Să-i vorbesc? Așa? Dintr-un capăt în altul al încăperii, cu mâinile făcute pâlnie la gură? Să mă ridic? Să înaintez spre ea? Să mă așez pe un fotoliu mai apropiat, să-mi asum riscul de a vedea dispărându-i surâsul și

lăsându-i-se vâlul ca o lamă de ghilotină? Privirile ni se încrucișară din nou, ca din întâmplare, apoi fugiră, ca într-un joc. Pe care servitorul veni să-l întrerupă. Prima dată, ca să-mi ofere ceai și țigări. După o clipă, aplecat până-n pământ, ca să i se adreseze ei în turcește. Am văzut-o atunci ridicându-se, acoperindu-și fața, dându-i servitorului să-i ducă o geantă de piele. Acesta se grăbea către ieșire. Ea îl urmă.

Ajunsa la ușa salonului, își încetini, totuși, mersul, lăsându-l pe bărbat să se îndepărteze, se întoarse către mine și rosti, cu voce înaltă și într-o franceză mai curată decât a mea:

— Nu se știe niciodată, drumurile noastre s-ar putea încrucișa!

Politețe sau promisiune, fraza ei era însoțită de un zâmbet șugubăț, în care am văzut la fel de bine o sfidare, ca și un reproș. După aceea, când m-am săltat din fotoliu cu o stângăcie desăvârșită, pierzându-mi cumpătul și regăsindu-l, căutând să-mi recapăt echilibrul, dar și o anumită demnitate, ea rămase nemișcată, cu privirea învăluindu-mă cu o bunăvoință amuzată. Nici un cuvânt nu-și găsi drumul spre buzele mele. Se făcu nevăzută.

Mă aflu încă în picioare, în fața ferestrei, căutând să zăresc printre copaci cupeul care o ducea, când un glas mă smulse din visare.

— Scuzați-mă că v-am făcut să așteptați.

Era Djamaledin. Mâna lui stângă strângea o țigară de foi stinsă; mi-o întinse pe cea dreaptă, cu palma deschisă, moale, dar viguroasă.

— Numele meu este Benjamin Lesage, vin din partea lui Henri Rochefort.

îi prezentai scrisoarea de recomandare, dar el o strecură în buzunar fără s-o privească, își deschise brațele, mă îmbrățișa și mă sărută pe frunte.

— Prietenii lui Rochefort sunt și prietenii mei, le vorbesc cu inima deschisă.

Luându-mă de umăr, mă trase spre o scară de lemn care ducea la etaj.

— Nădăjduiesc că prietenul meu Henri o duce bine, am aflat că întoarcerea sa din exil a fost un adevărat triumf. Toți acei parizieni care au defilat scandându-i numele, ce fericire trebuie să fi simțit! Am citit relatarea în L'Intransigeant. Mi-l trimite regulat, numai că îl primesc cu întârziere. Lectura lui îmi aduce la urechi veștile din Paris.

Djamaledin vorbea anevoios o franceză corectă, uneori cu îi suflam cuvântul pe care părea să-l caute. Când nimeream, îmi mulțumea, dacă nu, continua să-și cerceteze memoria, cu o ușoară contractare a buzelor și bărbiei. (Continuă:

— Am trăit la Paris într-o odaie retrasă, dar ea se ileschidea spre lumea largă. Era de o sută de ori mai mică decât această clădire, numai că acolo trăiam mai puțin strâmtorat. Mă aflu la mii de kilometri de poporul meu, dar lucrăm mult mai eficient pentru progresul lui decât o pot face aici sau în Persia. Vocea mea răsuna de ia Alger la Kabul, astăzi nu mai pot să mă audă decât cei care mă onorează cu vizita lor. Desigur, ei sunt întotdeauna bine-veniți, mai ales dacă vin de la Paris.

— Eu nu trăiesc, de fapt, la Paris. Mama e franțuzoaică, numele meu sună franțuzește, dar sunt american. Locuiesc în Maryland.

Asta păru să-l amuze.

— Când am fost expulzat din India, în 1882, am trecut prin Statele Unite. Imaginați-vă că am avut chiar de gând să cer cetățenia americană. Zâmbiți! Mulți dintre coreligionarii mei ar fi fost scandalizați! Seyyed-u\ Djamaledin, apostol al renașterii islamice, coborâtor din Profet, adoptă naționalitatea unei țări creștine? Dar nu mi-a fost deloc rușine, i-am povestit, de altfel, episodul prietenului meu Wilfrid Blunt, autorizându-l să-l citeze în Memoriile sale. Justificarea e simplă: în ținuturile musulmane, nu există nici măcar un singur colț în care să pot trăi la adăpost de tiranie. În Persia, am vrut să mă refugiez într-un sanctuar care beneficiază, după tradiție, de deplină imunitate, soldații monarhului au intrat acolo, m-au smuls din mijlocul sutelor de vizitatori care mă ascultau, și, aproape fără o nefericită excepție, nimeni n-a mișcat, nici n-a cutezat să protesteze. Nici un loc de cult, nici o universitate, nici un adăpost în care să poți fi ferit de arbitrar!

Cu o mână febrilă, mângâie un glob pământesc de lemn vopsit, așezat pe o masă joasă, înainte de a adăuga:

— în Turcia e și mai rău. Nu sunt oare oaspetele oficial al lui Abdul Hamid, sultan și calif? Nu mi-a trimis el o scrisoare după alta, reproșându-mi, așa cum o făcuse și șahul, faptul de a-mi petrece viața printre necredincioși? Ar fi trebuit să mă mulțumesc să-i răspund: dacă n-ați fi transformat frumoasele noastre ținuturi în pușcării, n-am fi avut nevoie să ne găsim refugiu la europeni! Dar m-am muiat și m-am lăsat înșelat. Am venit la Istanbul, și iată rezultatul. În disprețul regulilor ospitalității, acest om pe jumătate nebun mă ține prizonier. Nu de mult, i-am transmis un mesaj care spunea: „Sunt oare oaspetele dumneavoastră? Dați-mi permisiunea de a pleca!

Vă sunt ostatic? Puneți-mi lanțuri la picioare, arun-
<-ați-mă într-o celulă!" Numai că n-a catadicsit să-mi
răspundă. Dacă aș fi fost cetățean al Statelor Unite,
Kraunței, Austro-Ungariei, ca să nu mai vorbesc de Rusia
sau de Anglia, consulul meu ar fi intrat în biroul marelui
vizir fără să bată la ușă și mi-ar fi obținut eliberarea
intr-o jumătate de ceas. Vă spun, noi, musulmanii din
acest secol, suntem niște orfani.

I se tăiase respirația, și făcu un efort ca să adauge:

— Puteți să scrieți tot ceea ce tocmai v-am spus, în
afară de faptul că l-am făcut pe sultanul Abdul Hamid
pe jumătate nebun. Nu vreau să-mi pierd toate șansele
de a-mi lua, într-o bună zi, zborul din această colivie. De
altminteri, ar fi o minciună, pentru că individul e nebun
pe de-a-ntregul și, pe deasupra, un criminal primejdios,
bănuitor la modul bolnăvicios, lăsat cu totul la mâna
astrologului său din Alep.

— Nu vă temeți, n-am să scriu nimic din toate astea.

Am profitat de moment ca să risipesc o neînțelegere.

— Trebuie să vă spun că nu sunt ziarist. Domnul
Iiochefort, care e vărul bunicului meu, m-a povățuit să
vin să vă văd, dar scopul vizitei mele nu este acela de a scrie
un articol despre Persia, nici despre dumneavoastră.

I-am dezvoltat interesul meu pentru Manuscrisul lui
Khayyam, dorința mea intensă de a-l răsfoi într-o zi, de
ai studia îndeaproape conținutul. M-a ascultat cu o
atenție susținută și cu o bucurie evidentă.

— Vă sunt recunoscător că mă smulgeți, pentru câteva
«lpe, din apăsătoarele mele preocupări. Subiectul pe
<are-l evocați m-a pasionat întotdeauna. Ați citit, în intro-
ducerea dlui Nicolas la Rubaiate, povestea celor trei
prietenii, Nizam al-Mulk, Hasan Sabbah și Omar Khayyam ?

Sunt personaje foarte diferite, dar care reprezintă, fiecare, un aspect nepieritor al sufletului persan. Am uneori impresia că eu sunt toți trei la un loc. Asemenea lui Nizam al-Mulk, năzuiesc să creez un mare stat musulman, fie el și condus de un nesuferit de sultan turc. Ca și Hasan Sabbah, semăn subversiunea pe toate pământurile Islamului, am discipoli care mă vor urma până la moarte...

Se întrerupse, îngrijorat, apoi se răzgândi, surâse și continuă:

— Precum Khayyam, pândesc rarele bucurii ale clipei prezente și compun versuri despre vin, paharnici, cârciumă, iubită; asemenea lui, îi pun la îndoială pe falșii cucernici. Atunci când, în unele catrene, Omar vorbește despre sine, mi se întâmplă să cred că pe mine mă zugrăvește: Un om. am văzut, singuratic, într-un loc sărac. Nu era I Nici eretic, nici musulman. N-avea bogății, nici Dumnezeu, I Nici convingeri, nici adevăr. N-avea nici lege, nici principii. I In lumea asta sau cealaltă, un așa curaj cine l-a avut ?

Spunând acestea, își reaprinse țigara de foi, gânditor. O scânteie minusculă ateriza pe barba lui, o alungă cu un gest deprins. Și reluă:

— încă din copilărie, am o uriașă admirație pentru Khayyam, poetul, dar mai cu seamă filozoful, gânditorul liber. Sunt uluit de succesul lui târziu în Europa și America. Vă imaginați, așadar, cât de mare a fost fericirea mea când am avut în mâini cartea originală a Rubaiatelor, scrisă de propria mână a lui Khayyam.

— Când ați avut-o ?

— Mi-a fost oferită acum paisprezece ani, în India, de un tânăr persan care făcuse călătoria doar cu scopul de a mă întâlni. Se prezentase în acești termeni: „Mirza

Uezal, originar din Kirman, fost negustor în bazarul din Teheran, preasupusul dumneavoastră servitor". Ii surâsesem, îl întrebasesem ce voia să însemne „fost negustor” și ce-l îndemnase să-mi povestească istoria lui. Tocmai deschisese o prăvălie de haine vechi, când unul dintre liii șahului a venit să cumpere marfă, șaluri și blănuri de o mie o sută de tumani² - în jur de o mie de dolari. Numai că, atunci când Mirza Reza se prezentă, a doua zi, la locuința prințului, spre a fi plătit, a fost insultat și bătut, amenințat chiar și cu moartea dacă ar fi cutezat să-și ceară drepturile. Atunci se hotărâse să vină să mă vadă. Predam la Calcutta. „Tocmai am înțeles, îmi spuseci, că nu poți să-ți câștigi cinstit existența într-o țară supusă arbitrariului. Nu ești tu oare cel care a scris căc nevoie de o Constituție și de un parlament pentru l'ersia? Consideră-mă, începând de astăzi, drept cel mai devotat dintre discipolii tăi. Mi-am închis prăvălia, mi-am părăsit soția ca să te urmez. Poruncește-mi, mă voi supune!”

Aducându-și aminte de acest bărbat, Djamaledin părea să sufere.

— Eram emoționat, dar stânjenit. Sunt un filozof rătăcitor, n-am nici casă, nici patrie, am evitat să mă căsătoresc ca să n-am nici o ființă în grijă, nu doream ca omul acela să mă urmeze ca și cum aș fi fost Mesia sau Mântuitorul, I mamul Timpului. Ca să-l fac să-și schimbe hotărârea, i-am spus: „Merită cu adevărat să părăsești totul, prăvălie,

I Mirza Reza Kermani, discipol și apropiat al lui Djamaledin, care, în 1896, a luat asupra sa misiunea de a-l asasina pe șahul Persiei, Naser al-Din (n. r.).

Veche monedă persană, aflată în circulație și astăzi.

familie, pentru o biată sumă de bani?" Atunci fața i se întunecă, nu-mi răspunse și ieși.

N-a revenit decât după șase luni. Dintr-un buzunar interior, scoase un sipețel de aur, bătut cu nestemate, pe care mi-l întinse deschis.

„Privește acest manuscris, cât crezi că poate valora?"

L-am răsfoit, apoi i-am descoperit conținutul, tremurând de emoție.

„Textul autentic al lui Khayyam; picturile, ornamentația, e inestimabil!"

„Mai mult de o mie o sută de tumani?"

„Infinit mai mult!"

„Ți-l dăruiesc, păstrează-l. Îți va aduce aminte că Mirza Reza n-a venit la tine ca să-și recapete banii, ci ca să-și regăsească mândria."

Astfel, continuă Djamaledin, a ajuns Manuscrisul în posesia mea și nu m-am mai despărțit de el. M-a întovărășit în Statele Unite, în Anglia, în Franța, în Germania, în Rusia, apoi în Persia. Îl aveam asupra mea la retragerea în sanctuarul de la Șah-Abdul-Azim. Acolo l-am pierdut.

— Nu știți unde ar putea să se afle în prezent?

— V-am spus, când am fost luat pe sus, un singur om a îndrăznit să se împotrivescă soldaților șahului, era Mirza Reza. S-a ridicat, a strigat, a plâns, i-a făcut lași pe soldați și pe cei din asistență. A fost arestat și torturat, a petrecut mai bine de patru ani în temniță. Când a fost eliberat, a venit la Istanbul ca să mă vadă. Arăta atât de rău, încât am făcut în așa fel încât să fie primit în spitalul francez al orașului, unde a rămas până în noiembrie trecut. Am căutat să-l rețin mai mult, de teamă să nu fie arestat la întoarcere. Dar a refuzat. Voia, spunea el, să

recupereze Manuscrisul lui Khayyam, nu-l mai interesa nimic altceva. Există, aşadar, oameni care rătăcesc din obsesie în obsesie.

— Ce părere aveţi? Mai există oare Manuscrisul?

— Numai Mirza Reza ar putea să vă spună. El susţine iă-l poate găsi pe soldatul care l-a şterpelit cu prilejul arestării mele, nădăjduia să-l poată recăpăta de la acesta. În orice caz, era hotărât să meargă să-l vadă, vorbea de răscumpărarea lui, Dumnezeu ştie cu ce bani.

— Dacă e vorba de recuperarea Manuscrisului, banii nu vor constitui o problemă!

Vorbisem cu ardoare. Djamaledin mă privi fix, îşi încruntă sprâncenele, se aplecă spre mine ca şi cum ar fi vrut să mă asculte.

— Am impresia că nu sunteţi mai puţin obsedat de acest Manuscris decât acel nefericit de Mirza. În acest caz, n-aveţi decât o cale de urmat, mergeţi la Teheran! Nu vă garantez că veţi descoperi acolo cartea, dar, dacă ştiţi să priviţi, veţi găsi, poate, acolo alte urme ale lui Khayyam.

Răspunsul meu, spontan, păru să-i confirme diagnosticul :

— Dacă obţin o viză, sunt gata să plec chiar de mâine.

— Asta nu e o piedică. Vă voi da câteva rânduri pentru consulul Persiei la Baku, el se va ocupa de formalităţile necesare şi vă va asigura chiar şi transportul până la I'lnzeli.

Expresia chipului meu trebuie să fi trădat o frământare. Djamaledin se amuză de ea.

— Vă spuneţi, fără îndoială: cum aş putea oare să mă înfăţişez, în faţa unui reprezentant al guvernului persan, cu recomandări din partea unui proscris? Aflaţi că am

discipoli pretutindeni, în toate orașele, în toate mediile, până și în cel mai apropiat anturaj al monarhului. Acum patru ani, când mă găseam la Londra, publicam, împreună cu un prieten armean, un ziar care pornea, sub forma unor mici colete discrete, spre Persia. Șahul s-a alarmat, l-a convocat pe Ministrul Poștelor și i-a poruncit să pună capăt, cu orice preț, circulației acelui jurnal. Ministrul le-a ordonat vameșilor să rețină la frontiere toate coletele subversive și să i le trimită la domiciliu.

Trase din țigara de foi, fumul fu risipit de un hohot de râs.

— Ceea ce nu știa șahul, continuă Djamaledin, era faptul că Ministrul Poștelor era unul dintre cei mai fideli discipoli ai mei și că-l însărcinasem chiar cu buna difuzare a ziarului!

Râsul lui Djamaledin răsuna încă atunci când sosiră trei vizitatori cu capetele acoperite de fesuri de un roșu sângieru. Se ridică, îi salută, îi îmbrățișa, îi invită să se așeze, schimbând cu ei câteva fraze în arabă. Am ghicit că le explica cine eram, cerându-le o păsuire de câteva clipe. Se întoarse spre mine.

— Dacă sunteți hotărât să mergeți la Teheran, am să vă dau câteva scrisori de recomandare. Veniți mâine, vor fi gata. Și, mai ales, nu vă temeți de nimic, nimeni nu se va gândi să percheziționeze un american.

A doua zi, mă așteptau trei plicuri cafenii. Mi le dădu cu mâna lui, deschise. Cel dintâi era pentru consulul de la Baku, cel de-al doilea pentru Mirza Reza. Intinzându-mi-l pe acesta din urmă, Djamaledin făcu următorul comentariu:

— Trebuie să vă avertizez că omul este un dezechilibrat și un obsedat, nu-l frecvențați mai mult decât trebuie. I î port multă afecțiune, e mai sincer și mai credincios, mai pur chiar, neîndoielnic, decât toți discipolii mei, dar este capabil de cele mai îngrozitoare nebunii.

Oftă, își vârî mâna în buzunarul largilor pantaloni cenușii pe care-i purta pe sub tunica albă:

— Iată zece lire de aur, dați-i-le din partea mea; nu mai are nimic, îi este, poate, foame, dar e prea mândru ca să ceară de pomană.

— Unde l-aș putea oare găsi?

— N-am nici cea mai vagă idee. Nu mai are casă, nu mai are familie, rătăcește din loc în loc. Iată de ce vă înmânez această a treia scrisoare, pe adresa unui alt I ânăr, cu totul diferit. Este fiul celui mai bogat negustor din Teheran și, deși n-are decât douăzeci de ani și arde cu aceeași flacără ca noi toți, nu-și pierde niciodată cum-pătul, e gata să emită ideile cele mai revoluționare cu un zâmbet de copil ghiftuit. îi reproșez, câteodată, faptul că nu are cine știe ce trăsături de orient. îl veți vedea: sub un veșmânt persan, există răceala englezească, ideile franceze, un spirit mai anticlerical decât al dlui Clemenceau. Se numește Fazei. El este acela care vă va conduce până la Mirza Reza. L-am însărcinat să fie cu ochii pe el, atâta cât se poate. Nu cred că-l poate împiedica să-și săvârșească nebuniile, dar va ști unde să dea de el.

M-am ridicat să-mi iau rămas-bun. Mă salută cu căldură și îmi ținu mâna în a sa:

— Rochefort îmi spune, în scrisoare, că purtați prenumele de Benjamin Omar. În Persia, nu-l folosiți decât pe Benjamin, nu rostiți niciodată cuvântul Omar.

— Este, totuși, numele lui Khayyam!

— Din secolul al XVI-lea, de când Persia s-a convertit la šiism, acest prenume este interzis, ar putea să vă provoace cele mai grave neplăceri. S-ar crede că vă identificați cu Orientul, v-ați trezi prins în gâlcevile acestuia.

O strâmbătură de regret, de consolare, un gest de neputință. I-am mulțumit pentru sfat, m-am întors să plec, dar el mă opri:

— Un ultim lucru. V-ați încrucișat ieri, pe când se pregătea să plece, cu o tânără persoană, i-ați vorbit?

— Nu, n-am avut prilejul.

— Este nepoata șahului, prințesa Şirin. Dacă, din cine știe ce motiv, în fața dumneavoastră s-ar închide toate ușile, trimiteți-i un mesaj și amintiți-i că ați văzut-o la mine acasă. Un cuvânt din partea ei, și multe dintre piedici se vor netezi.

XXIX

Cu corabia cu pânze până la Trapezunt, Marea Neagră e liniștită, prea liniștită, vântul suflă slab, contempli ore m și același punct de pe coastă, aceeași stâncă, același boschet anatolian. N-aș fi avut motive să mă plâng, aveam nevoie de vreme calmă, dată fiind misiunea arzătoare pe care trebuia s-o împlinesc: să memorez o carte întreagă de dialoguri persano-franceze scrisă de dl Nicolas, traducătorul lui Khayyam. Căci îmi făgăduisem să mă adresez gazdelor mele în propria lor limbă. Nu nesocoteam faptul că în Persia, ca și în Turcia, numeroși oameni cu știință de carte, negustori sau înalți funcționari, vorbesc franceza. Unii cunosc chiar și engleza. Dar, dacă dorești să depășești cercul restrâns al seraiurilor și legațiilor, dacă vrei să călătorești în afara marilor orașe sau în subteranele lor, trebuie să te pui la punct cu persana.

Provocarea mă stimula și mă amuza, mă delectam cu afinitățile pe care le descopeream cu propria mea limbă, ca și cu acelea cu diverse limbi latine. Tată, mamă, frate, fiică, „father”, „mother”, „brother”, „daughter” se spun „pedar”, „madar”, „baradar”, „dokhtar”, cu greu se poate ilustra mai bine înrudirea indo-europeană. Chiar și pentru a-l numi pe Dumnezeu, musulmanii din Persia spun „Khoda”, termen mult mai apropiat de englezescul God

sau de germanul Gott decât de Allah. În pofida acestui exemplu, influența predominantă rămâne aceea a arabei, care se exercită într-un mod straniu: multe cuvinte persane pot fi înlocuite, în mod arbitrar, prin echivalentul lor arab, e chiar o formă de snobism, foarte apreciată de literați, care își împănăază propozițiile cu termeni sau cu fraze întregi în arabă. Lui Djamaledin, îndeosebi, îi plăcea acest procedeu.

Mi-am promis să mă pun la punct cu araba mai târziu. Pentru moment, eram foarte ocupat să rețin textele dlui Nicolas, care-mi procurau, dincolo de cunoașterea persanei, informații utile despre țară. Se găseau acolo dialoguri de acest tip:

„— Care sunt produsele care s-ar putea exporta din Persia?

— Sunt șalurile de Kirman, perlele fine, turcoazele, covoarele, tutunul de Șiraz, mătășurile de Mazanderan, lipitorile și narghilelele din lemn de cireș.

— Când călătorim, suntem obligați să avem un bucătar cu noi?

— Da, în Persia nu poți face un singur pas fără bucătarul, patul, covoarele și servitorii tăi.

— Care sunt monedele străine care au curs în Persia ?

— Imperialii rusești, carboavele și ducații din Olanda. Monedele franceze și engleze sunt foarte rare.

— Cum se numește actualul rege ?

— Naser al-Din Șah.

— Se spune că este un monarh excelent.

— Da, este nespus de binevoitor în privința străinilor și extrem de generos. E foarte instruit, cunoaște istorie, geografie, desen; vorbește franceza și stăpânește foarte bine limbile orientale: araba, turca și persana".

Odată sosit la Trapezunt, m-am instalat la Hotel d'Italie, singurul din oraș, confortabil, dacă te resemnai să uiți de droaia de muște care transforma fiecare masă într-o gesticulație neîntreruptă, exasperantă. M-am hotărât, așadar, să-i imit pe ceilalți vizitatori, angajând, pe câțiva bănuți, un adolescent care se îndeletnicea să-mi facă vânt cu evantaiul și să alunge insectele. Cel mai greu a fost să-l conving să le gonească de la masa mea fără să caute să le strivească, sub ochii mei, între dolmas și chebaburi. Mă asculta o vreme, dar, de îndată ce vedea o muscă în raza de acțiune a redutabilei sale ustensile, ispita era prea puternică, lovea.

În cea de-a patra zi, mi-am găsit loc la bordul unui pachetot al Mesageriilor maritime, care făcea ruta Marsilia-Istanbul-Trapezunt, până la Batumi, portul rusesc din răsăritul Mării Negre, de unde am luat trenul transcaucazian spre Baku, la Marea Caspică. Primirea făcută acolo de consulul Persiei a fost atât de amabilă, încât am șovăit să-i arăt scrisoarea lui Djamaledin. Nu era mai bine să rămân un călător anonim, ca să nu-i trezesc bănuielele? Dar am fost cuprins de unele scrupule. Poate că în scrisoare exista și un alt mesaj decât acela care mă privea, n-aveam dreptul să-l păstrez pentru mine. I) într-odată, m-am hotărât, așadar, să rostesc, pe un ton enigmatic:

— Avem, poate, un prieten comun.

Și am scos plicul. Numaidecât, consulul îl desfăcu cu grijă; își luase de pe birou niște ochelari cu rame de argint și începuse să citească scrisoarea când, pe neașteptate, i-am văzut degetele tremurând. Se ridică, se duse să încuie ușa încăperii, atinse hârtia cu buzele și rămase

xxxx

241

Amin Maalouf

astfel vreme de câteva clipe, ca adâncit în meditație. Apoi veni spre mine și mă strânse în brațe ca și cum aș fi fost un frate scăpat dintr-un naufragiu.

De îndată ce-și stăpâni totuși trăsăturile, își chemă servitorii, le porunci să-mi ducă geamantanul la el acasă, să mă instaleze în încăperea cea mai frumoasă și să pregătească un ospăț. Mă ținu, astfel, două zile acasă la el, lăsând la o parte orice treabă ca să stea cu mine și să-mi pună neîncetat întrebări despre Maestru, despre sănătatea, starea acestuia și, îndeosebi, despre ce spunea Djamaledin în legătură cu situația din Persia. Când veni momentul să plec, îmi închirie o cabină pe un pachetot rusesc aparținând liniilor Caucaz-și-Mercur. Apoi mi-l dădu pe vizitiul său, căruia îi încredința misiunea să mă însoțească până la Kazvin și să-mi rămână în preajmă atâta vreme cât voi fi avut nevoie de serviciile sale.

Vizitiul se dovedi de îndată foarte descurcăreț, adesea chiar de neînlocuit. Nu aș fi știut să strecor câteva monede în palma aceluia vameș cu mustață mândră, ca să catadicsească să lase, pentru o clipă, narghilea și să vină să-mi vizeze voluminosul Welseley. Tot el a fost cel care a negociat cu Administrația Drumurilor obținerea imediată a unei trăsuri cu patru cai, în timp ce funcționarul ne poftea categoric să revenim a doua zi, iar un birtaș respingător, în mod limpede complicele său, își oferea deja serviciile.

Mă consolam pentru toate aceste dificultăți ale drumului, gândindu-mă la calvarul călătorilor care mă precedaseră. Cu treisprezece ani mai înainte, nu se putea ajunge în Persia decât pe străvechiul drum al cămilarilor, care, pornind din Trapezunt, ducea spre Tabriz, prin Erzerum, vreo patruzeci de etape, șase săptămâni epuizante și costisitoare, uneori chiar foarte primejdioase

din cauza neîncetatei războaielor tribale. Transcaucazianul a răsturnat acest ordin de lucruri, a deschis Persia spre lume, de acum înainte se poate ajunge acolo fără nici un risc sau neajuns major, cu vaporul de la Baku până în portul Enzeli, apoi, într-o săptămână, pe șosea, până la Teheran.

În Occident, tunul este un instrument de luptă sau de paradă; în Persia, el este și o unealtă de tortură. Dacă vorbesc despre asta este pentru că, odată ajuns la incinta circulară a Teheranului, am fost confruntat cu spectacolul unui tun căruia i se dăduse cea mai atroce folosință: ni țeva largă fusese așezat un bărbat legat fedeleș, căruia nu i se vedea decât țeasta rasă. Trebuia să stea acolo, în soare, fără hrană și apă, așteptându-și moartea; și, chiar și după aceea, mi s-a explicat, exista obiceiul de a lăsa cadavrul expus multă vreme, în așa fel încât să iacă pedeapsa exemplară, să le inspire tăcere și teamă tuturor celor care treceau de porțile cetății.

Oare din cauza acestei prime imagini capitala Persiei a exercitat atât de puțină atracție asupra mea? În orașele din Orient, căutăm nuanțele prezentului și umbrele trecutului. La Teheran, n-am dat peste nimic de felul acesta. Ce am văzut acolo? Străzi prea largi ca să-i lege pe bogătașii din cartierele de nord de săracii din cartierele de sud; un bazar care, bineînțeles, gemea de cămile, de catâri și de țesături pestrițe, dar care nu se putea compara cu piețele din Cairo, din Istanbul, din Isfahan sau din Tabriz. Și, oriunde poposea privirea, nenumărate clădiri cenușii.

Teheranul era prea tânăr, cu o istorie prea scurtă! Multă vreme el n-a fost decât o obscură anexă a orașului

Xxxx

Rey, celebra cetate a savanților, distrusă în vremea mongolilor. Doar la sfârșitul secolului al XVIII-lea un trib turcmen, acela al Kadjarilor, a luat în stăpânire așezarea. După ce a reușit să supună cu sabia Persia în întregul ei, dinastia și-a ridicat modestul adăpost la rangul de capitală. Până atunci, centrul politic al țării se găsea mai la sud, la Isfahan, Kirman sau Șiraz. Iar pentru locuitorii acestor orașe, „neciopliții din nord” care-i guvernează și care nu le cunosc nici măcar limba sunt numai buni de spânzurătoare. Actualul șah avusese nevoie, cu prilejul suirii pe tron, de un tălmaci ca să se adreseze supușilor săi. Se părea totuși că dobândise, de-atunci, o mai bună cunoaștere a persanei.

Trebuie spus că timpul nu-i lipsise. La sosirea mea la Teheran, în aprilie 1896, monarhul se pregătea să-și aniverseze jubileul, cel de-al cincizecilea an de domnie. În onoarea lui, orașul era pavozat cu stema națională, purtând simbolul leului și soarelui, veniseră notabilități din toate provinciile, numeroase delegații străine și, deși cei mai mulți dintre delegații oficiali au fost cazați în vile, cele două hoteluri pentru europeni, Albert și Prevost, erau neobișnuit de aglomerate. În ultimul mi-am găsit, în cele din urmă, o cameră.

Mă gândisem să mă duc direct la Fazei, să-i predau scrisoarea, să-l întreb cum să dau de Mirza Reza, dar am știut să-mi înăbuș nerăbdarea. Cunoscând obiceiurile orientalilor, știam că discipolul lui Djamaledin m-ar fi invitat să locuiesc la el; nu doream nici să-l jignesc printr-un refuz, nici să-mi asum riscul de a fi amestecat în activitatea sa politică, și încă și mai puțin în aceea a Maestrului său.

M-am instalat, aşadar, la Hotel Prévost, ținut de un j'enevez. Dimineața, am închiriat o iapă bătrână ca să mă duc, într-o vizită de curtoazie foarte utilă, la legația americană, în Bulevardul Ambasadorilor. Apoi am mers la discipolul preferat al lui Djamaledin. Mustață fină, I unică lungă, albă, ținută maiestuoasă a capului, o umbră de răceală - Fazei corespundea, în totalitate, imaginii pe care mi-o alcătuisese despre el exilatul din Istanbul.

Aveam să devenim cei mai buni prieteni din lume. I)ar cel dintâi contact fu distant, limbajul său direct mă stânjeni și mă tulbură. Ca atunci când am vorbit despre Mirza Reza.

— Voi face tot ce-mi stă în putință ca să vă ajut, dar ou vreau să am nimic de-a face cu acest nebun. E un martir în viață, așa mi-a spus Maestrul. I-am răspuns: ar fi mai bine să fie unul mort! Nu mă priviți așa, nu sunt un monstru, dar bărbatul acesta a suferit atâta mcât are mintea cu totul tulburată; ori de câte ori deschide ȳrura, face rău cauzei noastre.

— Unde se află acum ?

— De câteva săptămâni, trăiește în mausoleul de la Şah-Abdul-Azim, vagabondând prin grădini sau pe coridoare, printre clădiri, vorbindu-le oamenilor despre arestarea lui Djamaledin, îndemnându-i să-și răstoarne monarhul, povestindu-și propriile suferințe, strigând și gesticulând. Nu încetează să repete că seyyed Djamaledin este Imamul Timpului, cu toate că persoana vizată i-a interzis să mai profereze fraze atât de nesăbuite. Nu țin deloc să fiu văzut în tovărășia lui.

— Este singura persoană care îmi poate da informații despre Manuscris.

— Știu asta, vă voi conduce până la el, dar nu voi rămâne nici o clipă cu dumneavoastră.

În seara aceea, tatăl lui Fazei, unul dintre cei mai bogați oameni din Teheran, a oferit un dineu în onoarea mea. Prieten apropiat al lui Djamaledin, deși rezervat față de orice acțiune politică, ținea să-l cinstească pe Maestru prin mijlocirea mea; invitase aproape o sută de persoane. Conversația s-a învârtit în jurul lui Khayyam. Din toate gurile țâșneau catrene și snoave, se însuflețeau discuții, deviind adesea către politică; cu toții păreau să întrebuițeze cu dibăcie persana, araba și franceza, cei mai mulți posedau unele noțiuni de turcă, rusă și engleză. Mă simțeam cu atât mai ignorant cu cât ei mă considerau, cu toții, drept un mare orientalist și specialist în Rubaiate, apreciere cu totul exagerată, așa spune chiar excesivă, dar pe care a trebuit să renunț iute să o dezminț, întrucât protestele mele au apărut ca o manifestare de modestie care reprezintă, o știe toată lumea, semnul adevăraților savanți.

Serata a început la apusul soarelui, dar gazda mea insistase să vin mai devreme; dorea să-mi arate culorile grădinii sale. Un persan, dacă are un palat, după cum era cazul tatălui lui Fazei, caută arareori să-l arate oaspeților, îl lasă deoparte în favoarea grădinii, unicul său subiect de mândrie.

Pe măsură ce soseau, invitații apucau cupele și se așezau în preajma cursurilor de apă, naturale sau artificiale, care șerpuiau printre plopi. Servitorii se grăbeau să le aștearnă îndată covorul sau perna pe locul ales, dar unii dintre oaspeți se mulțumeau să șadă pe un bolovan sau chiar pe pământul gol; grădinile Persiei nu au gazon,

cea ce, în ochii unui american, le dă un aspect oarecum golaș.

În acea seară s-a băut în mod rezonabil. Cei mai pioși se mărgineau la ceai. În acest scop, circula un samovar gigantic, purtat de trei servitori, doi care să-l țină, un al treilea ca să servească. Mulți preferau arak-ul¹, vodca sau vinul, dar n-am remarcat nici o manifestare dizgrațioasă, cei mai amețiți mulțumindu-se să-i acompanieze în surdină pe muzicienii angajați de stăpânul casei, un cântăreț din tar², un virtuoz al zarf-ului³, un flautist. Mai târziu au venit dansatorii, în majoritate băieți tineri. În cursul recepției nu se arată nici o femeie.

Cina n-a fost servită decât către miezul nopții. Pe tot parcursul serii, oaspeții s-au mărginit la fistic, migdale, semințe sărate și zaharicale, iar masa n-a constituit decât punctul final al ceremonialului. Gazda avea datoria de a o întârzia cât se putea de mult, căci, de îndată ce sosește felul principal de mâncare, în acea seară un iljavaher polow, „orez cu giuvaericele”, fiecare invitat îl înghite în zece minute, se spală pe mâini și pleacă. Vizitiii și purtătorii de felinare se înghesuiau la poartă atunci când am ieșit, ca să-și culeagă fiecare stăpânul.

A doua zi în zori, Fazei mă însoți într-o trăsură până la poarta sanctuarului de la Șah-Abdul-Azim. Intră acolo singur, ca să se întoarcă împreună cu un bărbat cu o

1 De la arabul araq, „licoare de palmier”: băutură alcoolică extrasă din orez fermentat sau din suc de trestie de zahăr.

Instrument muzical persan cu coarde ciupite, de tipul unei lăute cu griful lung, foarte răspândit în Orient.

2. Instrument muzical persan de percuție, asemănător unei tobe, foarte răspândit în Orient.

înfățișare neliniștitoare: înalt, uscățiv la modul bolnăvicios, cu barba hirsută; mâinile îi tremurau fără încetare. Înveșmântat într-o lungă robă albă, strâmtă și peticită, purta un sac fără culoare și fără formă, care conținea tot ce mai poseda pe acest pământ. În ochii lui se putea citi întreaga suferință a Orientului.

Când află că veneam din partea lui Djamaledin, căzu în genunchi, îmi înșfacă mâna, o acoperi cu sărutări. Fazei, stânjenit, bâlbâi o scuză și se îndepărtă.

I-am întins lui Mirza Reza scrisoarea din partea Maestrului. Aproape că mi-o smulse din mâini și, deși cuprindea mai multe pagini, o citi în întregime, fără să se grăbească, uitând cu totul de prezența mea.

L-am așteptat să termine ca să-i vorbesc despre ceea ce mă interesa. Numai că atunci îmi spuse, într-un amestec de persană și franceză pe care mi-era destul de greu să-l înțeleg:

— Cartea se află la un soldat originar din Kirman, care este și orașul meu de baștină. A făgăduit să vină aici poimâine, vineri. Va trebui să i se dea ceva bani. Nu pentru răscumpărarea cărții, ci ca să i se mulțumească omului pentru că a restituit-o. Din păcate, eu nu mai am nici un ban.

Fără să șovăi, am scos din buzunar aurul pe care i-l trimitea Djamaledin; am adăugat o sumă identică; Mirza Reza păru mulțumit de asta.

— Reveniți sâmbătă. Cu voia lui Dumnezeu, voi avea Manuscrisul, vi-l voi încredința, și îl veți înmâna Maestrului, la Istanbul.

XXX

Din orașul toropit suiau zgomote trândave, colbul era cald, sclipind în soare, era o zi persană lăncedă, un prânz alcătuit din pui cu caise, vin rece de Șiraz, o lungă siestă lve balconul camerei mele de hotel, sub o umbrelă de soare decolorată, cu fața acoperită de un șervet umed.

Dar, în acea zi de 1 mai 1896, o viață avea să se sfârșească la amurg, o alta avea să înceapă de atunci.

Bătăi repetate și furioase în ușa mea. Sfârșesc prin a Io auzi, mă întind, tresar, alerg în picioarele goale, cu părul înclieiat, cu mustățile pleoștite, îmbrăcat într-o tunică largă, cumpărată în ajun. Degetelor mele fără vlagă le e greu să tragă zăvorul. Fazei împinge ușa, mă îmbrâncește ca s-o închidă la loc, mă scuttiră de umeri.

— Vino-ți în fire, într-un sfert de ceas ești un om mort!

Ceea ce mi-a adus la cunoștință Fazei, în câteva fraze întretăiate, avea să știe lumea întreagă, din ziua următoare, prin magia telegrafului.

Monarhul se dusese, la amiază, la sanctuarul de la Sah-Abdul-Azim pentru rugăciunea de vineri. Era îmbrăcat în veșmântul de gală confecționat pentru jubileul său, cu fire de aur, podoabe de turcoaz și smarald, tocă împodobită cu pene. În marea sală a sanctuarului, își

alege locul de rugăciune, i se întinde la picioare un covor. Înainte de a îngenunchea, își caută din priviri soțiile, le face semn să se așeze în ordine în spatele lui, își netezește mustățile lungi și subțiri, albe cu reflexe albastrii, în vreme ce mulțimea năvălește înăuntru, credincioși și mullahi, pe care străjile se străduiesc să-i țină în frâu. Din curtea exterioară răzbat ovații. Soțiile regale înaintază, între ele s-a strecurat un bărbat. Înveșmântat în lână, după obiceiul dervișilor, ține o hârtie, o întinde cu vârful degetelor. Șahul își pune lornionul, ca s-o citească. Dintr-odată, un foc de armă. Revolverul era ascuns de foaie. Suveranul e atins chiar în inimă. Dar mai poate murmura: „Sprijiniți-mă!”, înainte de a se prăbuși.

În vacarmul general, marele vizir își vine primul în fire, strigă: „Nu e nimic, rana e ușoară!” Cere să fie golită sala, iar șahul să fie dus la caleașca regală. Și, până la Teheran, face vânt cu evantaiul cadavrului așezat pe locul din spate, ca și cum ar fi continuat să respire. Între timp, îi dă de știre prințului moștenitor să vină de la Tabriz, unde e guvernator.

La sanctuar, soțiile șahului tabără asupra asasinului, pe care îl insultă și-l acoperă de lovituri, mulțimea îi smulge veșmintele, e gata să fie sfâșiat în bucăți când colonelul Kassakovski, comandant al brigăzii căzăcești, intervine ca să-l salveze. Sau, mai degrabă, ca să-l supună unui prim interogatoriu. Lucru curios, arma crimei a dispărut. Se spune că o femeie a ridicat-o de jos, a ascuns-o sub vâl, nu va fi găsită niciodată. În schimb, este recuperată foaia de hârtie care a slujit la camuflarea ei.

Bineînțeles, Fazei m-a scutit de toate aceste amănunte, rezumatul său a fost lapidar:

— Nebunul de Mirza Reza l-a ucis pe şah. Asupra lui s-a găsit scrisoarea din partea lui Djamaledin. Numele Iau e amintit acolo. Păstrează-ți straiile persane, ia-ți hani și pașaportul. Nimic altceva. Și fugi să te refugiezi la legația americană.

Primul meu gând a fost la Manuscris. Il recuperase oare Mirza Reza în acea dimineață? E drept că nu realizam mea gravitatea situației mele: complicitate la asasinarea unui șef de stat, din partea mea, care pornisem spre Orientul poezilor! Neîndoielnic, aparențele erau împotriva mea, înșelătoare, mincinoase, absurde, dar copleșitoare. Oe judecător, ce comisar nu m-ar fi bănuit?

Fazei pâdea din balcon; brusc, se lăsă pe vine ca să strige, cu glas răgușit:

— Cazacii sunt deja aici, fac cordoane de jur împrejurul hotelului!

Am coborât în grabă scara. Odată ajunși în holul de la intrare, am adoptat din nou un umblet demn, mai puțin suspect. Un ofițer cu barbă blondă, cu chipiul tras mult pe frunte, cu ochii măturând ungherele încăperii, tocmai intra pe ușă. Fazei n-a avut timp decât să-mi șoptească: „La legație!”. Apoi s-a despărțit de mine, s-a îndreptat spre ofițer, l-am auzit rostind Polcovnic! - Colonele! - și i-am văzut pe cei doi strângându-și ceremonios mâna, schimbând câteva fraze de condoleanțe. Kassakovski cinase adesea în casa tatălui prietenului meu, ceea ce mi-a oferit un răgaz de câteva clipe. Am profitat de asta ca să grăbesc pasul către ieșire, înfășurat în aba mea, și să străbat grădina pe care cazacii se străduiau să o transforme într-o tabără fortificată. Nu mi-am făcut griji. Cum veneam dinăuntru, puteau presupune că șeful lor era acela care mă lăsase să ies. Am

trecut, așadar, de grilaj, îndreptându-mă spre străduța care, cotind la dreapta, ducea către Bulevardul Ambasadorilor și, în zece minute, la legația mea.

La intrarea pe străduță erau postați trei soldați. Aveam să trec prin fața lor? La stânga, am observat o altă străduță. Am crezut că era mai bine s-o apuc pe acolo, chit că aveam s-o iau mai târziu la dreapta. Am înaintat, deci, evitând să privesc în direcția soldaților. După câțiva pași, n-aveam să-i mai văd, n-aveau să mă mai vadă.

— Stai!

Ce să fac? Să mă opresc? La prima întrebare pusă, aveam să descopere că de-abia vorbeam persana, să-mi ceară actele și să mă aresteze. Să fug? Nu le-ar fi fost greu să mă prindă, aș fi reacționat ca un vinovat, n-aș fi putut nici măcar să invoc buna-credință. N-aveam decât o fracțiune de moment ca să aleg.

Am hotărât să-mi continui drumul fără să mă grăbesc, ca și cum n-aș fi auzit. Dar urmează un strigăt, puști care se încarcă, pași. Nu mai stau pe gânduri, fug de-a lungul străzilor, nu privesc în urmă, mă arunc în gangurile cele mai strâmte, cele mai întunecoase, soarele a apus deja, într-o jumătate de ceas va fi noapte.

Căutam să rostesc, în gând, o rugăciune; nu reușeam decât să repet: „Doamne ! Doamne! Doamne!", implorare insistentă, ca și cum aș fi fost deja mort și băteam la Poarta Paradisului.

Și poarta se deschise. Poarta Paradisului. O ușită ascunsă într-un zid murdar de tină. La colțul unei străzi, se deschise, o mână o atinse pe a mea, m-am prins de ea, mă trase spre dânsa, închise poarta în urma mea. Țineam ochii închiși, de teamă, de epuizare, de neîncredere, de fericire. Afară, urmărirea continua.

Trei perechi de ochi surâzători mă contemplau, trei femei al căror păr era ascuns sub văl, dar care aveau <lupul descoperit și mă sorbeau din priviri ca pe un nou-născut. Cea mai vârstnică, la patruzeci de ani, îmi făcu semn s-o urmez. În fundul grădinii în care intrasem, se găsea o căsuță unde mă așeză pe un scaun de răchită, fagăduindu-mi, cu un gest, că avea să vină să-mi dea drumul. Mă liniști cu o grimasă și cu un cuvânt magic: itndarun, „casă interioară”. Soldații n-aveau să vină să scoțoască acolo unde stăteau femeile!

Într-adevăr, zgomotele soldaților nu s-au apropiat decât ca să se îndepărteze iarăși, înainte de a dispărea. Cum vor fi știut ei pe care din străduțe aș fi putut să mă pierd? Cartierul era o învălmășeală alcătuită din zeci de ganguri, din sute de case și grădini. Și era aproape noapte.

După un ceas, mi s-a adus ceai negru, mi s-au răsucit țigări, s-a înfiripat o conversație. Câteva fraze târăgă-nate în persană, câteva cuvinte în franceză, mi s-a explicat cui îmi datoram salvarea. Umblase zvonul prin cartier că un complice al asasinului șahului se găsea în hotelul străinilor. Văzându-mă fugind, înțeleseseră că eu eram eroicul vinovat, voiseră să mă protejeze. Motivele gestului? Soțul și tatăl lor fusese executat cu cincisprezece ani în urmă, acuzat pe nedrept că ar fi aparținut unei secte disidente, a babi-lor, care propovăduiau abolirea poli-gamiei, egalitatea absolută între bărbați și femei și insti-luirea unui regim democratic. Condușă de șah și de cler, represiunea fusese sângeroasă, și, în afara zecilor de mii de babi, numeroși nevinovați fuseseră masacrați la simplul denunț al unui vecin. De atunci, rămasă singură cu două fiice de vârstă crudă, binefăcătoarea mea nu aștepta

decât ceasul răzbunării. Cele trei femei se declarau onorate de faptul că eroicul răzbunător a ajuns în umila lor grădină.

Când ești perceput ca un erou în ochii femeilor, dorești oare cu adevărat să le dezamăgești? Îmi dădeam asigurări că ar fi nehibzuit, dacă nu chiar imprudent, să provoc decepții. În anevoioasa mea luptă pentru supraviețuire, aveam nevoie de aceste aliante, de entuziasmul și curajul lor, de admirația lor neîntemeiată. M-am refugiat, așadar, într-o enigmatică tăcere ce a risipit, în ceea ce le privea, ultimele îndoieli.

Trei femei, o grădină, o confuzie salvatoare, aș putea povesti la nesfârșit cele patruzeci de zile neverosimile ale acelei toride primăveri persane. N-aș fi putut fi mai străin decât atât și, pe deasupra, în universul femeilor din Orient, unde n-aveam defel loc. Binefăcătoarea mea nu nesocotea nimic din încurcăturile în care intrase.

Sunt sigur că, în cursul primei nopți, în vreme ce eu dormeam în căsuța din fundul grădinii, întins pe o stivă de trei rogojini, ea a căzut pradă celei mai neîndurătoare insomnii, pentru că, în zori, mă chemă să vin, îmi ceru să mă așez turcește la dreapta ei, își puse cele două fiice la stânga și ne ținu o cuvântare sânguincios pregătită.

Începu prin a face elogiul curajului meu, își reafirmă bucuria de a mă fi primit. Apoi, după ce păstră câteva momente de tăcere, se apucă, dintr-odată, sub ochii mei uluiți, să-și descheie copcile corsajului. Am roșit, mi-am întors privirea, dar mă trase spre ea. Umerii îi erau dezgoliți, ca și sânii. Prin cuvânt și prin gest, mă invita să sug. Cele două fiice pufneau pe ascuns, dar chipul mamei exprima gravitatea sacrificiilor rituale. Așezându-mi buzele, cu cea mai mare pudoare de pe lume, pe

un sfârc, apoi pe celălalt, m-am supus. Ea se acoperi atunci, fără grabă, rostind pe tonul cel mai solemn:

— Prin acest gest, ai devenit fiul meu, ca și cum te-ai fi născut din carnea mea.

Apoi, întorcându-se către fiicele ei, care încetaseră să mai râdă, le aduse la cunoștință că, de-acum înainte, trebuia să se poarte cu mine ca și cum le-aș fi fost frate.

La momentul respectiv, ceremonia mi s-a părut mișcătoare, dar grotescă. Reflectând totuși la ea, am descoperit acolo întreaga subtilitate a Orientului. De fapt, pentru acea femeie, situația mea era stânjenitoare. Nu ezitase să-mi întindă o mână miloasă, riscându-și viața, și-mi oferise cea mai necondiționată ospitalitate. În același timp, prezența unui străin, bărbat tânăr, aflat, zi și noapte, în preajma fetelor ei, nu putea decât să provoace, mai devreme sau mai târziu, cine știe ce incident. Cum să ocolești mai bine dificultatea decât prin gestul ritual al adopției simbolice? De atunci înainte, puteam să circul, după voie, prin casă, să mă culc în aceeași încăpere cu „surorile” mele, să le sărut fruntea, eram cu toții apărați și puternic legați de plăsmuirea adopției.

Alții decât mine ar fi crezut că li se întindea o capcană prin acel spectacol. Eu eram, dimpotrivă, îmbărbătat. După ce aterizezi pe o planetă a femeilor, să fii pe cale să înnozi, din lenevie, din promiscuitate, o legătură trecătoare cu una dintre cele trei gazde, să te trudești, încetul cu încetul, să le ocolești pe celelalte două, să le înșeli vigilența, să le îndepărtezi, să-ți atragi, negreșit, ostilitatea lor, să te vezi pe tine însuși exclus, rușinat, amărât că ai stingerit, ai întristat sau ai dezamăgit niște femei care n-au fost nici mai mult, nici mai puțin decât providențiale, iată o desfășurare de evenimente care ar fi corespuns

în foarte mică măsură firii mele. Acestea fiind spuse, n-aș fi știut niciodată să închipui, cu spiritul meu de occidental, ceea ce a putut să găsească femeia aceasta în ineputabilul arsenal al preceptelor credinței sale.

Ca prin minune, totul a devenit simplu, limpede și pur. A spune că dorința era moartă ar însemna să mint, totul, în relațiile noastre, era eminentamente carnal, și totuși, o repet, eminentamente pur. Așa am trăit, în intimitatea acelor femei, fără văluri și pudori excesive, în inima unui oraș în care eram, probabil, omul cel mai căutat, clipe de liniște firească.

Odată cu trecerea timpului, privesc șederea printre acele femei ca pe un moment privilegiat, fără de care adeziunea mea la Orient ar fi rămas trunchiată sau superficială. Lor le datorez uriașele progrese pe care le-am făcut atunci în privința înțelegerii și folosirii persanei uzuale. Dacă gazdele mele făcuseră, în prima zi, efortul lăudabil de a aduna câteva cuvinte din franceză, toate conversațiile noastre s-au desfășurat, de atunci înainte, în limba țării. Discuții însuflețite sau apatice, subtile sau pe șleau, adesea chiar fără perdea, deoarece, în calitatea mea de frate mai mare, atâta vreme cât rămâneam dincolo de granițele incestului, puteam să-mi îngădui orice. Tot ce era hazliu era permis, inclusiv cele mai teatrale demonstrații de afecțiune.

Și-ar fi păstrat oare experiența farmecul, dacă s-ar fi prelungit? Nu voi afla niciodată. Nu țin să aflu. Un incident, vai, prea previzibil, veni să-i pună capăt. O vizită, cu totul banală, aceea a bunicilor.

De obicei, rămâneam departe de porțile de intrare, aceea dinspre biruni, care duce la locuința bărbaților și care reprezintă poarta principală, și aceea a grădinii,

prin care intrasem. La primul semnal de alarmă, mă evaporam. De data aceasta - inconștiență, prisos de încredere - n-am auzit bătrâna pereche sosind. Eram așezat turcește în încăperea femeilor, fumam liniștit, de mai bine de două ceasuri, un kalyan pregătit de „surorile” mele și ațipisem acolo, cu muștiucul în gură, cu capul sprijinit de perete, când o tuse slabă m-a făcut să mă trezesc dintr-un salt.

XXXI

Pentru mama mea adoptivă, care sosi cu câteva clipe prea târziu, prezența unui european de sex bărbătesc în inima apartamentelor ei trebuia explicată degrabă. Ca să nu-și păteze propria reputație sau pe aceea a fiicelor ei, preferă să spună adevărul, pe un ton pe care-l alese drept foarte patriotic și triumfător. Cine era acel străin ? Nici mai mult, nici mai puțin decât farangui-u\ pe care-l căuta toată poliția, complicele celui care-l doborâse pe tiran și-i răzbunase, astfel, soțul martir!

Un moment de șovăială, apoi veni sentința. Mă felicitau, îmi laudau curajul, ca și pe acela al protectoarei mele. Într-adevăr, în fața unei situații atât de lipsite de cuviință, explicația ei era singura plauzibilă. Chiar dacă postura mea prăvălită, în mijlocul andarun-ului, era oarecum compromițătoare, ea se putea explica lesne prin nevoia de a mă ascunde privirilor.

Onoarea era salvată, așadar, însă, în ceea ce privea viitorul, era limpede că trebuia să plec. Mi se ofereau două căi. Cea mai vădită era aceea de a ieși, travestit în femeie, și de a merge la legația americană, pe scurt, de a continua drumul întrerupt cu câteva săptămâni înainte. Dar „mama” mea insistă să-mi schimb hotărârea. După ce făcu un tur de recunoaștere, își dădu seama că toate

străduțele care duceau la legație erau păzite. În plus, eu fiind destul de înalt, un metru optzeci și trei, travestirea mea într-o femeie persană n-ar fi înșelat nici un soldat, oricât de prost observator ar fi fost.

Cealaltă soluție era aceea de a-i trimite, conform sfaturilor lui Djamaledin, un mesaj disperat prințesei Șirin. I am vorbit în acest sens „mamei” mele, care mi-a dat dreptate; auzise vorbindu-se despre nepoata șahului asasinat, se spunea că era receptivă la suferințele oamenilor sărmani, propuse să-i ducă o scrisoare. Problema era să găsec frazele pe care aș fi putut să i le adresez, fraze care, deși îndeajuns de explicite, să nu mă fi trădat dacă ar fi căzut în mâini străine. Nu puteam să-mi menționez numele, nici pe acela al Maestrului. M-am mulțumit, așadar, să consemnez, pe o foaie de hârtie, singura frază pe care mi-a adresat-o vreodată: „Nu se știe niciodată, drumurile noastre s-ar putea încrucișa”.

„Mama” mea se hotărâse să ia legătura cu prințesa cu prilejul ceremoniilor dedicate trecerii a patruzeci de zile de la moartea bătrânului șah, ultima etapă a ritualurilor mortuare. În inevitabila îmbulzeală de gură-cască și bocitoare mânjite cu funingine, nu i-a fost greu să facă hârtia să treacă dintr-o mână în alta; prințesa o citi, îl căută din priviri, cu teamă, pe bărbatul care-i scrisese; mesagera îi șopti: „E la mine acasă!” Pe loc, Șirin părăsi ceremonia, își chemă vizitiul și o așeză pe „mama” alături de ea. Ca să nu atragă bănuieli, cupeul cu însemnele regale se opri în fața Hotelului Prevost, de unde cele două femei, acoperite cu văluri grele, își continuă drumul pe jos.

Revederea noastră se dovedi doar cu puțin mai însufletită decât prima întâlnire. Prințesa mă măsură din

priviri, cu un zâmbet în colțul buzelor. Dintr-odată, îmi spuse:

— Măine, în zori, vizitiul meu va veni să vă caute, fiți gata, acoperiți-vă cu un văl și mergeți cu capul plecat!

Eram convins că avea să mă conducă la legația mea.

În momentul în care caleașca ei trecea de poarta orașului, am constatat eroarea. Ea îmi explică:

— Aș fi putut, într-adevăr, să vă conduc la ambasadorul american, ați fi fost la adăpost, dar n-ar fi fost deloc greu să se afle cum ați ajuns acolo. Chiar dacă am o oarecare influență, prin apartenența mea la familia kadjară, nu pot, totuși, să mă folosesc de ea pentru a-l proteja pe presupusul complice al asasinului șahului. Aș fi fost pusă în încercătură, de la mine s-ar fi ajuns la curajoasele femei care v-au primit. Iar legația dumneavoastră n-ar fi fost deloc încântată să trebuiască să protejeze un om acuzat de o asemenea nelegiuire. Credeți-mă, e mai bine pentru toată lumea să părăsiți Persia. Am să vă conduc la un unchi din partea mamei, unul dintre conducătorii bakhtiar-ilor. A venit, împreună cu niște războinici din tribul său, pentru ceremoniile de patruzeci de zile. I-am dezvăluit identitatea dumneavoastră și i-am dovedit că sunteți nevinovat, dar oamenii săi nu trebuie să știe nimic. S-a angajat să vă conducă până la frontiera otomană, pe drumuri pe care caravanele nu le cunosc. Ne așteaptă în satul Șah-Abdul-Azim. Aveți bani?

— Da. Le-am dat două sute de tumani salvatoarelor mele, dar mi-am păstrat aproape patru sute.

— Nu e de-ajuns. Va trebui să le împărțiți jumătate din ce aveți însoțitorilor dumneavoastră și să vă păstrați o sumă însemnată pentru restul călătoriei. Iată câteva monede turcești, nu vă vor fi de prisos. Iată și un mesaj

care aş vrea să-i parvină Maestrului. Treceți chiar prin Istanbul?

Era greu să-i spun nu. Continuă, în timp ce-mi strecura hârtiile împăturite prin deschizătura tunicii:

— E procesul-verbal al celui dintâi interogatoriu al lui Mirza Reza, mi-am petrecut noaptea copiindu-l. Puteți să-l citiți, chiar trebuie să-l citiți, vă va învăța multe. În plus, vă va ține ocupat pe parcursul lungii traversări. Dar să nu-l vadă nimeni altcineva.

Ne găseam deja în împrejurimile satului, poliția era pretutindeni, scotocea până și poverile catârilor, dar cine ar fi cutezat să oprească un echipaj regal? Ne continuarm drumul până în curtea unei imense clădiri de culoarea șofranului. În mijlocul ei trona un uriaș stejar centenar, în jurul căruia forfoteau războinici încinși cu două cartușiere încrucișate. Prințesa n-a avut decât o privire de dispreț pentru acele podoabe bărbătești, care păreau o replică a mustăților groase.

— Vă las pe mâini bune, după cum vedeți; vă vor proteja mai bine decât nevolnicele femei care au avut grijă de dumneavoastră până acum.

— Mă îndoiesc.

Ochii mei urmăreau cu neliniște țevile de pușcă ațintindu-se în toate părțile.

— Și eu mă îndoiesc, răsese ea. Dar vă vor conduce, totuși, până în Turcia.

În clipa când ne luam rămas-bun, m-am răzgândit:

— Știu că momentul e puțin prielnic ca să vorbesc despre asta, dar știți cumva, din întâmplare, dacă în bagajele lui Mirza Reza s-a găsit un manuscris vechi?

Privirea ei se feri de a mea, tonul îi deveni scrâșnit.

— Momentul e, într-adevăr, rău ales. Nu mai rostiți numele acestui smintit înainte de a fi ajuns la Istanbul!

— E un manuscris al lui Khayyam!

Aveam dreptate să stărui. La urma urmei, tocmai din pricina acelei cărți mă lăsasem târât în periplul meu persan. Numai că Şirin a scos un oftat de îngrijorare.

— Nu știu nimic. Am să mă interesez. Lăsați-mi adresa, am să vă scriu. Dar, vă implor, feriți-vă să-mi răspundeți.

Mâzgălind în grabă „Annapolis, Maryland”, am avut senzația că mă aflu deja departe, și chiar mă pătrunsese regretul că incursiunea mea în Persia va fi fost așa de scurtă și, dintru început, așa de rău pornită. I-am întins prințesei hârtia. Când încercă să o ia, i-am ținut mâna. O strângere scurtă, dar apăsată; ea mă strânse, la rândul ei, înfigându-mi o unghie în palmă, fără să mă rănească, dar lăsându-mi, pentru câteva minute, o urmă bine conturată. Două surâsuri ne-au înflorit pe buze, aceeași frază a fost rostită la unison:

— Nu se știe niciodată, drumurile noastre s-ar putea încrucișa!

Vreme de două luni, n-am văzut nimic care să semene cu ceea ce am obiceiul să numesc drum. Lăsând în urmă Şah-Abdul-Azim, ne-am îndreptat spre sud-vest, în direcția teritoriului tribal al bakhtiar-ilor. După ce am dat ocol lacului sărat din Kom, am mers de-a lungul fluviului cu același nume, dar fără a pătrunde în orașul propriu-zis. Însoțitorii mei, învârtindu-și mereu puștile pe deasupra capului, ca pentru bătălie, aveau grijă să evite toate locurile aglomerate și, deși unchiul lui Şirin și-a dat adesea osteneala să-mi aducă la cunoștință că „Suntem la Amuk, la Vertcha, la Khomein”, asta nu era decât o

figură de stil, care nu intenționa să spună altceva decât că ne găseam pe înălțimile din preajma acelor localități cărora le zăream de departe minaretele și ale căror contururi mă mulțumeam să le ghicesc.

În munții din Luristan, dincolo de izvoarele fluviului Kom, tovarășii mei și-au slăbit veghea, ne aflam pe teritoriul bakhtiar. În cinstea mea au organizat un ospăț, mi-au dat să fumez o pipă cu opiu și am ațipit imediat, în hilaritatea generală. A trebuit să mai aștept atunci două zile înainte de a-mi relua drumul, care era încă lung: Șuster, Ahvaz, în fine, primejdioasa traversare a mlaștinilor până la Basra, oraș din Irakul otoman, situat pe Chatt al-Arab.

În sfârșit, în afara teritoriului Persiei și teafăr! Mă mai aștepta o lungă lună pe mare, ca să ajung, cu corabia, de la Fao la Bahrein, să navighez, de-a lungul Coastei Piraților, până la Aden, și să străbat Marea Roșie și Canalul de Suez până la Alexandria, ca să traversez, în cele din urmă, Marea Mediterană, într-un vechi pachebot turcesc, până la Istanbul.

Pe tot parcursul acestei fugi interminabile, obositoare, dar fără piedici, n-am avut altă îndeletnicire în afara cititului și recititului celor zece pagini scrise de mână care alcătuiau interogatoriul lui Mirza Reza. M-aș fi plictisit, neîndoios, de ele dacă aș fi avut alte distracții, dar acest contact silit cu un condamnat la moarte exercita asupra mea o fascinație de netăgăduit, ținând seama de faptul că puteam să mi-l imaginez cu ușurință, cu mădularile lui descarnate, cu ochii de posedat, cu veșmântul de cuvios îndoielnic. Câteodată credeam chiar că-i aud glasul chinuit.

„Ce motive te-au putut împinge să-l ucizi pe preaiubitul nostru șah?"

„Celor care au ochi să vadă nu le va fi deloc greu să remarce că șahul a fost răpus chiar în locul în care a fost maltratat Seyyed Djamaledin. Ce făcuse acest om sfânt, adevărat descendent al Profetului, ca să fie târât așa în afara sanctuarului?"

„Cine te-a pus să-l ucizi pe șah, care-ți sunt complicii?"

„Jur pe Allah, Preaînaltul, Atotputernicul, pe El, care l-a creat pe Seyyed Djamaledin și pe toți ceilalți oameni, că nimeni, în afară de mine și de seyyed, nu era la curent cu planul meu de a-l ucide pe șah. Seyyed-ul se află la Istanbul, încercați, dar, să ajungeți la el!"

„Ce instrucțiuni ți-a dat Djamaledin?"

„Când m-am dus la Istanbul, i-am povestit despre torturile la care m-a supus fiul șahului. Seyyed-ul mi-a poruncit tăcere, spunându-mi: «încetează să te mai văicărești ca și cum ai însufleți o ceremonie funerară! Nu știi să faci altceva decât să plângi? Dacă fiul șahului te-a schingiuit, ucide-l!»"

„De ce să-l ucizi pe șah în locul fiului său, dacă acesta din urmă ți-a făcut rău, dacă pe fiu te-a sfătuit Djamaledin să te răzbuni?"

„Mi-am spus: «Dacă-lucid pe fiu, șahul, cu formidabila sa putere, va omorî mii de persoane în chip de represalii». În loc să tai o creangă, am preferat să scot din rădăcini copacul tiraniei, nădăjduind că în locul său va putea crește alt copac. De altminteri, sultanul Turciei i-a spus, între patru ochi, lui Seyyed Djamaledin că ar trebui să scape de acest șah pentru a se împlini unirea tuturor musulmanilor."

„Cum de știi tu ce i-a putut spune Sultanul între patru ochi lui Djamaledin?”

„Însuși Seyyed Djamaledin mi-a relatat. Are încredere în mine, nu-mi ascunde nimic. Când eram la Istanbul, m-a tratat ca pe propriul său fiu.”

„Dacă erai atât de bine tratat acolo, de ce te-ai întors în Persia, unde te temei să nu fii arestat și torturat?”

„Sunt dintre aceia care cred că nici o frunză nu se desprinde de un copac dacă faptul n-a fost înscris, dintotdeauna, în Cartea Destinului. Era scris ca eu să vin în Persia și să fiu unealta faptei care tocmai s-a săvârșit.”

XXXII

Dacă bărbații care se preumblau pe colina Yildiz, de jur împrejurul casei lui Djamaledin, și-ar fi scris pe fesuri „spioni ai Sultanului”, n-ar fi dezvăluit nimic în plus față de ceea ce până și cel mai naiv dintre vizitatori constata de la prima vedere. Dar poate că tocmai acela era adevăratul motiv al prezenței lor: să-i descurajeze pe vizitatori. Într-adevăr, acest locaș, altădată gemând de discipoli, de corespondenți străini, de personalități aflate în trecere, era, în această apăsătoare zi de septembrie, cu totul pustiu. Doar servitorul se găsea acolo, la fel de discret ca întotdeauna. Mă conduse la primul etaj, unde l-am găsit pe Maestru pierdut în meditație, cu gândul dus departe, afundat într-un fotoliu de creton și catifea.

Văzându-mă sosind, chipul i se luminează. Veni spre mine cu pași mari, mă strânse la piept, cerându-și iertare pentru răul pe care mi-l pricinuisese, declarându-se fericit că putusem s-o scot la capăt. I-am povestit cu de-amănuntul despre fuga mea și intervenția prințesei, înainte de a mă întoarce la șederea mea prea scurtă și la întâlnirea cu Fazei. Apoi la Mirza Reza. Simpla menționare a numelui acestuia îl irită pe Djamaledin.

— Tocmai am aflat că a fost spânzurat luna trecută. Dumnezeu să-l ierte! Bineînțeles, își cunoștea soarta, nu poate surprinde decât întârzierea în a-l executa. Mai bine de o sută de zile de la moartea șahului! L-au torturat, Iară îndoială, ca să-i smulgă mărturisiri.

Djamaledin vorbea rar. îmi păru slăbit, tras la față; chipul, de obicei atât de senin, era străbătut de ticuri care, pentru moment, îl desfigurau, fără a-i scădea, totuși, magnetismul. Aveai impresia că suferea, mai ales atunci când îl amintea pe Mirza Reza.

— Nu reușesc încă să pricep cum de va fi putut acest biet băiat, căruia i-am asigurat îngrijirea chiar aici, la Istanbul, ale cărui mâini tremurau fără încetare și păreau incapabile să ridice măcar o ceașcă de ceai, să țină un revolver, să tragă asupra șahului și să-l răpună dintr-un foc. Nu credeți oare că s-ar fi putut profita de nebunia lui ca să i se pună în cărcă crima altcuiva?

Drept unic răspuns, i-am prezentat procesul-verbal copiat de prințesă. Punându-și ochelarii fini, el îl citi, îl reciti cu patimă sau groază, ba chiar, îmi păru, uneori cu un soi de bucurie interioară. Apoi împături foile, le strecură în buzunar și se porni să măsoare încăperea cu pasul. Trecură zece minute de tăcere, înainte ca el să rostească această litanie stranie:

— Mirza Reza, copil pierdut al Persiei! Dacă s-ar putea să fii doar nebun, dacă s-ar putea să fii doar înțelept! Dacă s-ar putea să te fi mulțumit să mă trădezi sau să-mi fii credincios! Dacă s-ar putea să trezești doar afecțiune sau repulsie! Cum să te iubesc, cum să te urăsc? Și însuși Dumnezeu ce va face cu tine? Te va înălța în paradisul victimelor, te va surghiuni în iadul călăilor?

Se întoarse ca să se așeze, vlăguit, cu fața în mâini. Am rămas tot timpul la fel de tăcut, mă străduiam chiar să-mi ascund zgomotul respirației. Djamaiedin se ridică din nou. Glasul lui mi se păru mai senin, iar judecata mai limpede.

— Frazele pe care le-am citit îi aparțin, într-adevăr, lui Mirza Reza. Până acum, aveam încă îndoieli. Nu mai am, cu siguranță că el e asasinul. Și a crezut, probabil, că acționează ca să mă răzbune. A crezut, poate, că mi se supune. Dar, contrar față de ceea ce susține, eu nu i-am dat niciodată ordinul de a ucide. Atunci când a venit la Istanbul ca să-mi înfățișeze cum fusese torturat de fiul șahului și de acoliții acestuia, îi curgeau lacrimile. Vrând să-l îmbărbătez, i-am spus: „încetează, dar, să te văicărești! S-ar spune că tot ce dorești e să fii jelit! Ai fi gata chiar să te schilodești ca să fii sigur că vei fi jelit!” I-am povestit o veche legendă: când armatele lui Darius le-au înfruntat pe acelea ale lui Alexandru cel Mare, sfetnicii grecului îi atrăseseră acestuia atenția că trupele perșilor erau mult mai numeroase decât ale sale. Alexandru și-a înălțat încrezător umerii. „Oamenii mei, a spus el, luptă ca să învingă, oamenii lui Darius luptă ca să moară!”

Djamaiedin păru să scotocească prin amintiri.

— Atunci i-am spus lui Mirza Reza: „Dacă fiul șahului te persecută, nimicește-l, în loc să te distrugi pe tine!” Este acesta, în fapt, un îndemn la crimă? Și credeți realmente, dumneavoastră, care-l cunoașteți pe Mirza Reza, că aș fi putut încredința o asemenea misiune unui nebun pe care mii de oameni l-au putut întâlni aici, chiar în casa mea?

Am vrut să mă arăt sincer.

— Nu sunteți vinovat de crima care vi se atribuie, dar răspunderea dumneavoastră morală nu poate fi tăgăduită.

Franchetea mea îl mișcă.

— Asta o recunosc. Așa cum recunosc că mi-am dorit, în fiecare zi, moartea șahului. Dar la ce bun să mă apăr, sunt deja condamnat.

S-a îndreptat spre un cufăraș și a scos din el o foaie caligrafiată cu grijă.

— În dimineața aceasta, mi-am scris testamentul.

Mi-a întins acel text, iar eu am citit cu emoție:

„Nu sufăr pentru că sunt ținut prizonier, nu mă tem de moartea apropiată. Singurul meu motiv de deznădejde este acela că n-am văzut înflorind semințele pe care le-am semănat. Tirania continuă să strivească popoarele din Orient, iar obscurantismul să le înăbușe strigătul de libertate. Poate că aș fi reușit mai bine, dacă mi-aș fi răsădit semințele în solul fertil al poporului, în locul pământurilor aride ale curților regale. Și tu, popor al l'ersiei, în care mi-am pus speranțele cele mai mari, să ou crezi că, eliminând un om, îți poți câștiga libertatea. Trebuie să îndrăznești să scuturi povara tradițiilor seculare”.

— Păstrați o copie, traduceți-o pentru Henri Rochefort, l'Intransigeant este singurul ziar care-mi mai clamează nevinovăția, cealaltă mă tratează de asasin. Toată lumea-mi dorește moartea. Să fie liniștiți, am cancer, un cancer al maxilarului!

Ca de fiecare dată când avea slăbiciunea de a se plânge, se răscumpără imediat printr-un râs fals nepăsător și o glumă doctă.

— Cancer, cancer, cancer, repetă el ca o imprecuație. Medicii din vremurile apuse puneau toate bolile pe seama

conjuncțiilor astrilor. Numai cancerul și-a păstrat, în toate limbile, denumirea astrologică. Spaima e intactă.

Rămas, câteva clipe, gânditor și melancolic, nu întârzie s-o ia de la capăt, pe un ton vioi, foarte afectat, dar cu atât mai sfâșietor.

— Blestem acest cancer. Cu toate acestea, nimic nu dovedește că el mă va ucide. Șahul îmi cere extrădarea: sultanul nu poate să mă predea, pentru că rămân oaspețele său, nici nu poate să lase nepedepsit un regicid. În zadar îi detestă pe șah și dinastia acestuia, în zadar complotează în fiecare zi împotriva lui, o solidaritate continuă să lege confreria celor mari de pe această lume în fața unei persoane supărătoare ca Djamaledin. Soluția? Sultanul va porunci să fiu ucis la mine acasă, iar noul șah va fi mulțumit, pentru că, în ciuda repetatelor sale cereri de extrădare, n-are nici un chef să-și mânjească mâinile cu sângele meu, la începutul domniei. Cine mă va ucide? Cancerul? Șahul? Sultanul? Poate că n-am să apuc să aflu niciodată. Dar tu, tinere prieten, tu ai să afli.

Și a avut cutezanța de a râde!

În realitate, n-am aflat-o niciodată. Împrejurările morții marelui reformator al Orientului au rămas un mister. Am aflat vestea la câteva luni după întoarcerea mea la Annapolis. O notiță din ziarul L'Intransigeant din 12 martie 1897 mă informa despre moartea sa, survenită cu trei zile mai înainte. Doar spre sfârșitul verii, când îmi parveni faimoasa scrisoare promisă de Șirin, am putut să aflu, în legătură cu moartea lui Djamaledin, versiunea care circula printre discipolii acestuia. „Suferea, scria ea, de câteva luni, de dureri violente de dinți, datorate,

neîndoielnic, cancerului. În acea zi, pentru că durerea depășea limitele suportabilului, și-a trimis servitorul la sultan, care l-a chemat pe propriul său dentist. Acesta l-a consultat, și-a scos din servietă o seringă gata pregătită și l-a înțepat în gingie, explicându-i că durerea avea să se domolească numaidecât. Nici nu se scurseseră câteva secunde, și maxilarul Maestrului s-a umflat. Văzându-l cum se sufocă, servitorul său fugi să-l prindă din urmă pe dentist, care nu ieșise încă din casă, dar, în loc să se întoarcă de unde plecase, omul o luă la goană cât îl țineau picioarele către rădvanul care-l aștepta. Seyyed Djamaledin a murit în câteva minute. Seara, agenții Sultanului au venit să-i ia trupul, care a fost spălat, apoi îngropat în mare grabă." Relatarea prințesei se încheia, fără nici o trecere, cu aceste fraze din Khayyam, traduse de ea însăși:

Cei ce erau fântâni de știință, pilde-ale virtuții,
Aprinse făclii pentru prieteni, în bruma gnozelor, groasă,
N-au înaintat nici c-un pas. În noaptea lor s-au pierdut,
În bălbăială născocirilor. Și veșnic dorm!

Despre soarta Manuscrisului, care reprezenta, totuși, scopul scrisorii, Șirin mă informa în modul cel mai laconic cu putință: „Se afla, într-adevăr, în bagajele ucigașului. Acum se găsește la mine. Veți putea să-l consultați, pe îndelete, atunci când veți reveni în Persia”.

Să revin în Persia, unde asupra mea apăsau atâtea bănuieli ?

XXXIII

Din periplul meu persan nu păstrasem decât nesațul. O lună ca să ajung la Teheran, trei luni ca să scap de acolo și, pe străzile lui, câteva scurte zile toropite, aproape deloc timp ca să simt, să ating sau să întrezăresc. Prea multe imagini mă chemau încă spre tărâmul interzis: mândra mea trândăvie de fumător de kalyan, tronând în fumul scos de jăratice și de narghilele, mâna mea închizându-se iarăși asupra celei a lui Şirin, momentul unei făgăduieli, buzele mele pe sânii oferii cast de mama mea de-o seară și, mai presus de orice, Manuscrisul care mă aștepta, cu paginile deschise, în brațele păzitoareii lui.

Celor care nu s-au molipsit niciodată de obsesia Orientului aproape că nu cutez să le povestesc că, într-o zi de sâmbătă, la apus, cu papuci în picioare, înveșmântat în tunica mea persană și purtând pe cap o kulah din blană de oaie, m-am dus să mă preumblu pe plaja din Annapolis, într-un colț pe care-l credeam pustiu. Așa și era, dar, la întoarcere, absorbit de reveriile mele, uitând de felul în care mă împopoțonasem, am făcut un ocol prin Compromise Road care, în ce-o privea, nu era deloc pustie. „Bună seara, domnule Lesage”, „Plimbare plăcută,

domnule Lesage", „Bună seara, doamnă Baymaster, domnișoară Highchurch", țâșneau salaturile. „Bună seara, domnule reverend." Sprâncenele speriate ale pastorului au fost cele care m-au trezit. M-am oprit dintr-odată să mă contemp lu, plin de căință, din piept până-n picioare, să-mi pipăi acoperământul de cap și să grăbesc pasul. Cred chiar că voi fi alergat, drapat în aba mea ca pentru a-mi ascunde goliciunea. Ajuns acasă, m-am descoto-roșit de catrafuse și le-am împăturit cu un gest cate-goric, înainte de a le azvârli furios în fundul unui dulap cu scule.

M-am păzit cât am putut să repet aventura, dar acea unică plimbare mi-a adus, probabil pentru toată viața, un statornic calificativ de extravagantă. În Anglia, excen-tricii au fost întotdeauna priviți cu bunăvoință, ba chiar cu admirație, cu condiția să aibă scuza bogăției. America acelor ani consimțea cu greu la asemenea abateri, acolo schimbarea de secol se făcea cu o ipocrită circumspecție. Poate că nu la New York sau la San Francisco, dar în orașul meu, cu siguranță. O mamă franțuzoaică și o tichie persană reprezentau un înalt grad de exotism pentru Annapolis.

Asta sub aspect negativ. Sub aspect pozitiv, acea toană mi-a adus, numai decât, o reputație nemeritată de mare explorator al Orientului. Directorul ziarului local, Matthias Webb, care aflase ceva despre preumblarea mea, mi-a sugerat să scriu un articol despre experiența mea persană.

Ultima dată când fusese tipărit numele Persiei în paginile din Annapolis Gazette and Herald se întâmpla, cred, prin 1856, când un transatlantic, mândria Companiei Cunard's, primul vapor cu zbaturi înzestrat vreodată cu o carenă metalică, lovise un aisberg. Pieriseră șapte

marinari din ținutul nostru. Nenorocoasa navă se numea Persia.

Oamenii mării nu glumesc cu semnele destinului. Astfel încât am socotit necesar să remarc, în introducerea la articolul meu, că „Persia” reprezenta un termen impropriu, că persanii înșiși își numeau patria „Iran”, prescurtarea unei expresii foarte vechi, „Airania Vaedja”, însemnând „Țara Arienilor”.

L-am evocat, după aceea, pe Omar Khayyam, singurul persan despre care majoritatea cititorilor mei auziseră deja vorbindu-se, citând din opera lui un vers marcat de un profund scepticism, Paradis, Infern, va fi călcat oare cineva prin aceste ținuturi aparte? Util preambul înainte de a mă ocupa, în câteva paragrafe înghesuite, de numeroasele religii care au prosperat dintotdeauna pe pământul persan: zoroastrismul, maniheismul, islamismul sunnit și șiiit, varianta ismailită a lui Hasan Sabbah și, mai aproape de noi, babi-i, cheikhi-i, bahai-i. N-am uitat să amintesc că „paradisul” nostru avea drept origine un vechi cuvânt persan, „paradaeza”, care înseamnă „grădină”.

Matthias Webb mă felicită pentru vădita mea erudiție, dar atunci când, încurajat de elogiul său, i-am propus o colaborare regulată, păru stingherit și brusc indispus:

— Vreau, într-adevăr, să vă iau de probă, dacă promițeți să renunțați la această manie agasantă de a vă presăra textul cu expresii barbare!

Mina mea trăda surpriză și neîncredere; Webb își avea motivele sale:

— Annapolis Gazette nu dispune de mijloacele necesare ca să plătească, permanent, un specialist în Persia. Dar, dacă acceptați să vă ocupați de ansamblul știrilor străine și dacă vă simțiți în stare să aduceți ținuturile îndepărtate

la îndemâna compatrioților noștri, există un loc disponibil în cadrul acestui ziar. Ceea ce vor pierde articolele dumneavoastră în profunzime vor câștiga în întindere.

Ne-am regăsit amândoi zâmbetul; mi-a oferit țigara păcii, înainte de a continua:

— Încă mai ieri, străinătatea nu exista pentru noi, <)rientul se oprea la Cape Cod. Și, dintr-odată, sub pretextul că un secol apune, iar un altul răsare, pașnicul nostru oraș e asaltat de turbulențele lumii.

Trebuie precizat faptul că întâlnirea noastră avea loc în 1899, la puțină vreme după războiul hispano-american, care ne purtase trupele nu numai în Cuba și Porto Rico, ci până în Filipine. Nici când mai înainte Statele LJunite nu-și exercitaseră autoritatea așa de departe de țărmurile lor. Victoria noastră asupra vetustului imperiu spaniol nu ne costase decât două mii patru sute de morți, dar la Annapolis, sediul Academiei Navale, fiecare pierdere putea fi aceea a unui părinte, a unui prieten, a unui logodnic făgăduit sau potențial; cei mai conservatori dintre concitadinii mei vedeau în Președintele MacKinley un aventurier primejdios.

Aceasta nu era și părerea lui Webb, dar el trebuia să menajeze fobiile cititorilor. Ca să mă facă s-o înțeleg mai bine, acest tată de familie serios și încărunit se ridică, scoase un răcnet, arboră o grimasă caraghioasă, își chircoli degetele ca și cum ar fi fost ghearele unui monstru.

— Lumea feroce se apropie cu pași mari de Annapolis, iar dumneavoastră, Benjamin Lesage, aveți misiunea de a vă liniști compatrioții.

Grea răspundere, de care m-am achitat fără strălucire. Sursele mele de informație erau articolele confrăților din Paris, Londra, ca și, bineînțeles, ale celor din New York,

Washington și Baltimore. Din tot ce-am scris despre Războiul Burilor, despre conflictul din 1904-1905 dintre țar și Mikado sau despre tulburările din Rusia, mă tem că nici un rând n-ar merita să figureze în anale.

Carierea mea de jurnalist nu poate fi amintită decât în legătură cu Persia. Sunt mândru să spun că Annapolis Gazette a fost cel dintâi ziar american care a prevăzut explozia care avea să se producă și ale cărei știri aveau să ocupe, în ultimele luni ale anului 1906, mari spații în toate jurnalele din lume. Pentru prima și, după toate aparențele, pentru ultima oară, articolele din Annapolis Gazette and Herald au fost citate, adesea chiar reproduse cuvânt cu cuvânt, în mai bine de șaiszeci de ziare din Sud și de pe Coasta de Est.

Asta orașul și ziarul meu mi-o datorează mie. Iar eu i-o datorez lui Șirin. Într-adevăr, grație ei, iar nu firavei mele experiențe persane, am putut să înțeleg amploarea evenimentelor care se pregăteau.

Nu primisem nici o veste din partea prințesei mele de mai bine de șapte ani. Îmi datora ea oare un răspuns în legătură cu Manuscrisul? Mi-l dăduse, într-un mod frustrant, dar exact; nu mai așteptam nici un cuvânt din parte-i. Ceea ce nu voia să însemne că nu speram. La fiecare sosire a poștei, nădejdea aceasta îmi nutrea spiritul, căutam pe plicuri un scris, un timbru cu litere arabe, un cinci în formă de inimă. Nu mă temeam de decepția mea cotidiană, o trăiam ca pe un omagiu adus visurilor care mă bântuiau.

Trebuie să spun că, în epoca respectivă, familia mea tocmai plecase din Annapolis ca să se instaleze la Baltimore, unde se concentra, de acum înainte, partea esențială a activităților tatălui meu, unde, împreună cu doi din frații

săi mai mici, plănuia să-și întemeieze propria-i bancă. În ceea ce mă privea, preferasem să rămân în casa natală, împreună cu bătrâna noastră bucătăreasă pe jumătate surdă, într-un oraș în care număram foarte puțini prieteni apropiați. Și nu mă îndoiesc de faptul că singurătatea ilădea așteptării mele o ardoare sporită.

Apoi, într-o bună zi, Șirin sfârși prin a-mi scrie. Despre Manuscrisul de la Samarkand, nici un cuvânt; nimic personal în acea lungă scrisoare, în afară de faptul, poate, că începea cu „Drag prieten de departe”. Ceea ce urma era povestea, zi de zi, a evenimentelor care se desfășurau în jurul ei. Relatarea era amănunțită, abundând în detalii din care nici unul nu era inutil, chiar și atunci când ochilor mei profani așa li se părea. Eram îndrăgostit de splendida ei inteligență și flatat de faptul că mă alesese pe mine, dintre toți oamenii, ca să-mi adreseze rodul gândurilor ei.

Trăiam, de atunci, în ritmul scrisorilor ei, una pe lună, o cronică palpitantă pe care aș fi publicat-o ca atare dacă nu mi s-ar fi cerut cea mai deplină discreție din partea corespondentei mele. Chiar dacă mă autoriza, cu generozitate, s-o plagiez. Ceea ce am făcut fără rușine, inspirându-mă copios din scrisorile ei, traducând uneori, fără ghilimele sau litere cursive, pasaje întregi.

Modul meu de a le prezenta cititorilor mei faptele rămânea, totuși, foarte diferit de al ei. Niciodată, de pildă, prințesa nu s-ar fi gândit să scrie: „Revoluția persană s-a declanșat atunci când un ministru belgian a avut nefericita idee de a se deghiza în mullah”.

Ceea ce nu era prea departe de adevăr, totuși. Deși, pentru Șirin, premisele revoltei vor fi fost sesizabile din

anul 1900, de la cura la Contrexeville a șahului. Dornic să meargă acolo împreună cu suita sa, monarhul avusese nevoie de bani. Cum vistieria sa era goală, ca de obicei, îi ceruse un împrumut țarului, care-i dăduse 22,5 milioane de ruble.

Arareori a existat un dar mai otrăvit. Ca să se asigure că vecinul de la sud, aflat tot timpul în preajma falimentului, va rambursa o asemenea sumă, autoritățile de la Sankt Petersburg au cerut și au obținut să preia vămile persane și să fie plătite direct din încasările acestora. Asta vreme de șaptezeci și cinci de ani! Conștient de enormitatea privilegiului și temându-se ca celelalte puteri europene să nu devină bănuitoare în fața acestei acaparări totale a comerțului exterior al Persiei, țarul s-a ferit să încredințeze vămile propriilor supuși, preferând să-i solicite regelui Leopold al II-lea să se ocupe de ele în locul și spre profitul său. Așa au ajuns la curtea șahului vreo treizeci de funcționari belgieni, a căror influență avea să cunoască o ascensiune vertiginoasă. Cel mai important dintre ei, un oarecare domn Naus, a reușit, printre altele, să se cocoațe până în cele mai înalte sfere ale puterii. În ajunul Revoluției, era membru al consiliului suprem al regatului, ministru al Poștelor și Telegrafului, trezorier general al Persiei, șef al departamentului pașapoartelor, director general al Vănilor. Se ocupa, în plus, de reorganizarea ansamblului sistemului fiscal, și lui i se atribuia impunerea unei noi taxe asupra încărcăturilor de pe catări.

Inutil de spus că, în acest stadiu, dl Naus devenise omul cel mai detestat din Persia, simbolul acaparării ei de către străini. Din când în când, se ridica câte un glas care să-i ceară plecarea, care părea cu atât mai justificată

cu cât omul n-avea nici o reputație de incoruptibilitate, nici alibiul competenței. Dar rămânea pe locul său, susținut de țar sau, mai degrabă, de temuta camarilă reacționară care-l înconjură și ale cărei obiective politice erau exprimate acum cu voce tare în presa guvernamentală de la Sankt Petersburg: exercitarea unei tutele complete asupra Persiei și Golfului Persic.

Poziția dlui Naus părea de nezdruccinat; așa a și rămas până în momentul în care protectorul său a fost zdruccinat el însuși. Faptul s-a produs mai repede decât se așteptau până și cei mai visători dintre persani. Și în doi timpi. Mai întâi, războiul cu Japonia, care, spre surpriza lumii întregi, s-a încheiat prin înfrângerea țarului și distrugerea flotei acestuia. Apoi furia rușilor, provocată de umilirea la care fuseseră supuși din pricina unor conducători incompetenți: revolta marinarilor de pe Potemkin, rebeliunea de la Cronstadt, insurecția din Sevastopol, evenimentele de la Moscova. Nu voi zăbovi asupra acestor fapte pe care nimeni n-a avut vreme să le uite, mulțumindu-mă să stăruie asupra efectului devastator pe care l-au produs ele asupra Persiei, mai ales atunci când, în aprilie 1906, Nicolae al II-lea a fost constrâns să convoace un parlament, Duma.

Căci, în această atmosferă, a survenit cel mai banal dintre evenimente: un bal mascat organizat de un înalt funcționar belgian, unde dl Naus a avut ideea de a merge deghizat în mullah. Șușoteli, râsete, aplauze, lumea s-a înghesuit în jurul ministrului, a fost felicitat, a pozat pentru o fotografie. Peste câteva zile, clișeu se distribuia, în sute de exemplare, în bazarul din Teheran.

XXXIV

Şirin mi-a trimis o copie a aceluia document. O păstrez şi acum, mi se întâmplă încă să-i arunc o privire nostalgică şi amuzată. Se văd acolo, aşezaţi pe un covor întins între copacii unei grădini, cam patruzeci de bărbaţi şi femei îmbrăcaţi în costume turceşti, japoneze sau austriece ; în centru, în prim-plan, dl Naus, atât de bine travestit încât, cu barba sa albă şi mustaţa cărunţă, ar fi fost luat cu uşurinţă drept un cuvios patriarh. Comentariul lui Şirin pe spatele clişei: „Nepedepsit pentru atâtea nelegiuiri, condamnat pentru o greşeală neînsemnată”.

Cu siguranţă că intenţia lui Naus nu era aceea de a-şi bate joc de dreptcredincioşi. Nu i se puteau reproşa, la nevoie, decât o inconstienţă vinovată, o lipsă de tact, un dram de prost-gust. Adevărata sa greşeală, din moment ce-i slujea ţarului drept cal troian, a fost aceea de a nu fi înţeles că, pentru o vreme, trebuia să se facă uitat.

Mulţimi furioase s-au strâns în jurul imaginii răspândite, au urmat câteva incidente, bazarul şi-a închis porţile. S-a cerut mai întâi plecarea lui Naus, apoi a întregului guvern. Au fost împărţite manifeste care cereau să fie instituit un parlament, ca în Rusia. De ani de zile, unele societăţi secrete acţionau în rândurile populaţiei, ele se revendicau de la Djamaledin, uneori chiar de la Mirza

Reza, ridicat de împrejurări la rangul de simbol al luptei împotriva absolutismului.

Cazacii au înconjurat cartierele din centru. Anumite zvonuri, puse în circulație de autorități, anunțau că asupra protestatarilor avea să se abată o represiune fără precedent, că bazarul avea să fie deschis prin forța armelor, lăsat pe seama jafului trupei, o amenințare care-i îngrozește de milenii pe negustori.

Iată de ce, pe 19 iulie 1906, o delegație de comercianți și de marchitani care făceau schimb de mărfuri a mers la însărcinatul cu afaceri britanic, într-o chestiune urgentă: dacă persoanele aflate în pericol să fie arestate ar fi venit să se refugieze la legație, aveau să fie oare protejate? Răspunsul a fost afirmativ. Vizitatorii s-au retras cu mulțumiri și demne temenele.

În aceeași seară, prietenul meu Fazei se prezenta la legație împreună cu un grup de prieteni, fiind grabnic primit. Deși împlinise abia treizeci de ani, el era deja, ca moștenitor al tatălui său, unul dintre cei mai bogați neguțători din bazar. Dar vasta sa cultură îi sporea încă și mai mult rangul și printre cei asemenea lui avea o mare influență. Unui om de condiția sa, diplomații britanici nu puteau să-i propună decât una din încăperile rezervate oaspeților de seamă. Cu toate acestea, el a refuzat oferta și, invocând căldura, și-a exprimat dorința de a se instala în vastele grădini ale legației. Își adusese, a spus el, în acest scop, un cort, un covoraș, câteva cărți. Cu buzele strânse, cu sprâncenele fremătând, gazdele i-au urmărit despachetatul.

A doua zi, alți treizeci de negustori au venit, în același mod, ca să beneficieze de dreptul de azil. După trei zile, pe 23 iulie, erau opt sute șaiszeci. Pe 26, erau cinci mii. Și douăsprezece mii, pe 1 august.

Arareori s-a pomenit spectacol mai straniu decât acest oraș persan plantat într-o grădină englezească. Pretutindeni corturi, grupate pe bresle. Acolo viața se organizase rapid, o bucătărie era instalată în spatele pavilionului străjilor, între diferitele „cartiere” circulau cazane enorme, fiecare masă ținea trei ore.

Nici un fel de dezordine, puțin zgomot, oamenii ceruseră refugiu, bast, după cum spun persanii, altfel zis, se dedicau unei rezistențe strict pasive, la adăpostul unui sanctuar. Existau mai multe sanctuare în regiunea Teheranului: mausoleul Șah-Abdul-Azim, grajdurile regale și, cel mai mic dintre toate, tunul pe roți din Piața Topkhane: dacă un fugar se agăța de el, forțele de ordine nu mai aveau dreptul să-l atingă. Numai că experiența lui Djamaledin dovedise că puterea nu tolera multă vreme respectiva formă de protest. Unica imunitate pe care o recunoștea era aceea a legațiilor străine.

Pe teritoriul englez, fiecare refugiat își adusese kalyan-ul și visurile sale. Intre un cort și altul, o mare de deosebiri. În jurul lui Fazei, elita modernistă; nu erau doar o mână, ci sute, tineri sau cărunți, organizați în anjuman, societăți mai mult sau mai puțin secrete. Frazele lor reveneau, neconținut, la Japonia, la Rusia, la Franța, mai ales, a cărei limbă o vorbeau, ale cărei cărți și ziare le citeau cu asiduitate, Franța lui Saint-Simon și Robespierre, a lui Rousseau și Waldeck-Rousseau. Fazei decupase cu grijă textul de lege asupra separației dintre Biserică și Stat, votat cu un an mai înainte la Paris, îl tradusese și îl împărțise prietenilor săi, îl dezbăteau cu înfocare. Dar cu voce joasă, pentru că, nu departe de cercul lor, se ținea o adunare de mullahi.

Clerul era, la rândul său, divizat. O parte respingea tot ce venea din Europa, însăși ideea de democrație, de parlament și de modernitate. „De ce, spuneau ei, am avea nevoie de o Constituție, dacă avem Coranul?” La care moderniștii răspundeau că Sfânta Carte le lăsase oamenilor grija de a se guverna în mod democratic, fiindcă acolo era scris: „Treburile să vi le puneți la cale prin liană înțelegeră”. Cu abilitate, ei adăugau că, dacă musulmanii, la moartea Profetului, ar fi dispus de o Constituție care să le organizeze instituțiile statului aflat în curs de formare, n-ar mai fi cunoscut sângeroasele lupte de succesiune care duseseră la eliminarea Imamului Aii.

Dincolo de dezbaterile doctrinare, majoritatea mullulor accepta, totuși, ideea de Constituție, spre a pune capăt arbitrarului regal. Veniți cu sutele ca să obțină hast, le plăcea să-și asemuiască fapta cu pîrbegia la Medina a Profetului, iar suferințele poporului - cu acelea ale lui Husein, fiul Imamului Aii, a cărui pătîmire reprezintă echivalentul musulman cel mai apropiat Patîmilor lui Hristos. În grădinile legației, bocitoare profesionale, roze-khwan, povesteau auditoriului despre suferințele lui Husein. Oamenii plîngeau, se flagelau, se lamentau fără reținere în legătură cu Husein, cu ei înșiși, cu Persia, pierdută într-o lume ostilă, azvârlită, secol după secol, într-o decădere fără sfîrșit.

Prieteniile lui Fazei se țineau la distanță de aceste manifestări, Djamaledin îi învățase să nu se încreadă în roze-khwan. Nu le ascultau decât cu o bunăvoință îngrijorată.

Am fost frapat de o reflecție rece a lui Șirin, într-una din scrisorile ei: „Persia e bolnavă, scria ea. La căpătâiul ei există câțiva medici, moderni, tradiționali, fiecare își

propune lecurile, viitorul îi aparține celui care va obține vindecarea. Dacă această revoluție triumfă, mullahii vor trebui să se transforme în democrați; dacă eșuează, democrații vor trebui să se preschimbe în mullahi".

Pentru moment, se găseau cu toții în aceeași tranșee, în aceeași grădină. Pe 7 august, legația număra șaisprezece mii de basti, străzile orașului erau pustii, orice negustor de oarecare notorietate „emigrase". Șahul n-avea altă posibilitate decât să cedeze. Pe 15 august, la mai puțin de o lună de la începutul bast-vlni, el anunță că vor fi organizate alegeri, spre a desemna, prin sufragiu direct, la Teheran, indirect, în provincii, o adunare națională consultativă.

Primul parlament din istoria Persiei s-a reunit în data de 7 octombrie. Ca reprezentant al său, șahul trimise, cu chibzuință, un opozant vechi, pe prințul Malkom Khan, armean din Isfahan, tovarăș de-al lui Djamaledin, chiar cel care-l găzduise cu prilejul ultimei șederi la Londra. Superb bătrân cu aere britanice, prințul visase toată viața să stea în picioare, în Parlament, gata să citească reprezentanților poporului discursul unui suveran constituțional.

Cei care ar dori să se plece mai mult asupra acestei pagini de istorie să nu-l caute pe Malkom Khan în documentele epocii. Astăzi, ca și pe vremea lui Khayyam, Persia nu-și cunoaște conducătorii după nume, ci după titluri, „Soare al Regalității", „Stâlp al credinței", „Umbră a Sultanului". Bărbatului care a avut onoarea să inaugureze era democrației i s-a acordat titlul cel mai prestigios dintre toate: Nizam al-Mulk. Derutantă Persie, așa de constantă în convulsiile sale, așa de egală cu sine pe parcursul atâtor metamorfoze!

XXXV

Era un privilegiu să asişti la deşteptarea Orientului, a fost un moment intens de emoţie, de entuziasm şi de îndoială. Ce idei strălucite sau monstruoase putuseră germina în creierul său adormit? Ce va face când se va trezi? Avea oare să se năpustească, orb, asupra celor iare-l zgâlţâiseră ? Primeam scrisori din partea cititorilor care mă interogau cu îngrijorare, cerându-mi să devin ghicitor. Purtând încă în memorie Răscoala Boxerilor chinezi de la Pekin, din 1900, luarea ca ostatici a diplomaţilor străini, dificultăţile corpului expediţionar, confruntat cu bătrâna împărăteasă, înfricoşătoarea fiică a Cerului, ei se temeau de Asia. Persia va fi fost oare diferită? Răspundeam cu hotărâre „da”, având încredere în democraţia care se năştea. într-adevăr, tocmai fusese promulgată o Constituţie, ca şi o cartă a drepturilor cetăţeneşti. Se întemeiau cluburi în fiecare zi, ca şi ziare, nouăzeci de cotidiene şi de hebdomadare în câteva luni. Se intitulau Civilizaţie, Egalitate, Libertate sau, mai pompos, Trâmbiţele învierii. Erau citate frecvent în presa britanică sau în jurnalele ruseşti de opoziţie, Ryeck, liberal, şi Sovremenny Mir, apropiat social-democraţilor. Un ziar satiric din Teheran a obţinut, de la primul număr, un succes fulgerător, înţepăturile desenatorilor săi luându-i

drept ținte preferate pe curtenii veroși, pe agenții țarului și, mai presus de orice, pe falșii cucernici.

Șirin jubila: „Vinerea trecută, scria ea mai departe, câțiva tineri mullahi au încercat să creeze o îmbulzeală în bazar, prezentând Constituția drept o născocire eretică și vrând să ațâțe mulțimea, să mărșăluiască asupra Baharistanului, sediul Parlamentului. Fără succes. Zădărnici au țipat cât îi ținea gura, cetățenii au rămas indiferenți. Din când în când, se oprea câte un om, asculta o parte din discursul lor, apoi se îndepărta dând din umeri. La sfârșit, au venit trei ulema, dintre cei mai venerați în oraș, care, fără menajamente, i-au poftit pe predicatori să se ducă acasă pe calea cea mai scurtă și fără să-și ridice privirea mai sus de genunchi. De-abia îmi vine să cred, fanatismul e mort în Persia”.

Această ultimă frază am folosit-o drept titlu pentru cel mai frumos articol. Mă impregnasem atât de bine de entuziasmul prințesei, încât textul meu a fost o adevărată mărturisire de credință. Directorul de la Annapolis Gazette mi-a recomandat mai multă moderație, dar cititorii au subscris la ardoarea mea, dacă e să judec după numărul sporit de scrisori pe care le primeam.

Una dintre ele purta semnătura unui oarecare Howard C. Baskerville, student la Universitatea din Princeton, New Jersey. Tocmai își obținuse diploma de licență și voia să meargă în Persia pentru a studia îndeaproape evenimentele pe care le descriam eu. O formulă de-a lui mă tulburase: „Am profunda convingere, în acest început de secol, că, dacă Orientul nu reușește să se trezească, în curând Occidentul nu va mai putea să doarmă”. În răspunsul meu, l-am încurajat să facă această călătorie,

lagăduindu-i să-i pun la dispoziție, dacă s-ar fi hotărât, numele câtorva prieteni care ar fi putut să-l primească.

Peste câteva săptămâni, Baskerville veni la Annapolis ca să mă anunțe, cu glas vioi, că obținuse un post de institutor la Memorial Boys' School din Tabriz, condusă de Misiunea Prezbiteriană americană; trebuia să le predea I merilor persani engleza și științele. Pleca imediat, cerea sfaturi și scrisori de recomandare. M-am grăbit să-l felicit, promițându-i, fără să mă gândesc prea mult, că am să I rec să-l văd, dacă aveam să mă duc în Persia.

N-aveam de gând să merg acolo prea curând. Nu dorința uni lipsea, dar șovăiam încă să fac călătoria din cauza vielenelor acuzații care planau asupra mea. Nu eram eu presupusul complice la asasinarea unui rege? în ciuda schimbărilor rapide survenite la Teheran, mă temeam ca, în virtutea cine știe cărui mandat colbuit, să nu fiu arestat la frontiere, fără să am cum să-mi alertez prietenii sau legația.

Plecarea lui Baskerville mă stimula, totuși, să fac unele demersuri spre a-mi reglementa situația. în ceea ce o privea pe Şirin, îi făgăduisem să nu-i scriu niciodată. Nevrând să-mi asum riscul de a o vedea punând capăt corespondenței, m-am adresat, deci, lui Fazei, a cărui influență, știam, creștea cu fiecare zi. în Adunarea națională, unde erau luate deciziile importante, era cel mai ascultat dintre deputați.

Răspunsul său mi-a parvenit după trei luni, prietenos, călduros, însoțit, mai cu seamă, de un document oficial purtând sigiliul Ministerului Justiției și precizând că eram exonerat de orice bănuială de complicitate la asasinarea bătrânului șah; prin urmare, eram autorizat să circul liber în toate provinciile din Persia.

Fără să mai aștept altceva, m-am îmbarcat pentru Marsilia și, de acolo, pentru Salonic, Istanbul, apoi Trapezunt, înainte de a da ocol Muntelui Ararat, până la Tabriz.

Am ajuns acolo într-o zi caldă de iunie. Până m-am instalat în caravanseraiul din cartierul armenesc, soarele era deja la nivelul acoperișurilor. Țineam, cu toate acestea, să-l văd pe Baskerville cât mai degrabă și, cu acea intenție, m-am dus la Misiunea Prezbiteriană, o clădire nu prea înaltă, dar întinsă, proaspăt zugrăvită în alb și strălucind în mijlocul unei plantații de caiși. Două cruci discrete pe grilaj și, pe acoperiș, deasupra porții de la intrare, un steag american.

Un grădinar persan mi-a ieșit în întâmpinare ca să mă conducă în biroul pastorului, un bărbat înalt, bărbos și roșcovan, cu aspect de marinar, cu mâna fermă și ospitalieră. Chiar înainte de a mă invita să mă așez, îmi propuse un loc de dormit pe durata șederii mele.

— Avem tot timpul o cameră pregătită pentru compatrioții care ne fac surpriza și onoarea de a ne vizita. Nu faceți obiectul nici unui tratament special, mă mulțumesc să urmez obiceiul instituit de la întemeierea misiunii.

Mi-am exprimat regretele sincere.

— Mi-am lăsat deja cufărul la caravanserai și am de gând să-mi continui poimăine drumul spre Teheran.

— Tabrizul merită mai mult decât o ședere de-o zi. Cum puteți să veniți până aici fără a consimți să vă pierdeți o zi sau două în labirintul celui mai mare bazar din Orient, fără a contempla ruinele Moscheii Albastre, amintite în O mie și una de nopți? Călătoriile sunt prea grăbiți în zilele noastre, grăbiți să ajungă la țintă, să

înjungă cu orice preț, dar nu se ajunge doar la capătul
il rumului. În fiecare etapă ajungem undeva, la fiecare
pas putem descoperi o față ascunsă a planetei, e de ajuns
să privim, să dorim, să credem, să iubim.

Părea sincer mâhnit să mă vadă în postura unui călător
al.ât de nepriceput. M-am simțit obligat să mă explic.

— De fapt, am o treabă urgentă la Teheran, n-am
lăsat decât un ocol prin Tabriz ca să văd un prieten care
predă la dumneavoastră, Howard Baskerville.

La simpla menționare a acestui nume, atmosfera deveni
încărcată. Jovialitatea, însuflețirea, reproșul părintesc
dispăruseră. Nimic altceva decât o mină stânjenită și
chiar rezervată. O tăcere apăsătoare, apoi:

— Sunteți un prieten - al lui Howard ?

— Într-un fel, sunt răspunzător pentru venirea lui în
I'ersia.

— Grea responsabilitate!

În zadar am căutat pe buzele lui un surâs. Mi-a apărut,
dintr-odată, istovit și îmbătrânit, umerii îi căzuseră,
privirea aproape că implora.

— Conduc această misiune de cincisprezece ani, școala
noastră e cea mai bună din oraș, îndrăznesc să cred că
opera noastră este și utilă, și creștină. Cei care contribuie
la activitățile noastre pun suflet în progresul acestui
ținut, dacă nu, credeți-mă, nimic nu i-ar obliga să vină
de la o asemenea distanță ca să înfrunte un mediu adesea
ostil.

N-aveam nici un motiv să mă îndoiesc, dar înfocarea
cu care omul acesta vorbea în propria-i apărare mă agasa.
Nu mă aflam în biroul său decât de câteva minute, nu-l
acuzasem de nimic, nu-i cerusem nimic. M-am mulțumit,
așadar, să dau politicos din cap. El continuă:

— Atunci când un misionar dă dovadă de indiferență în fața nenorocirilor care-i copleșesc pe persani, când un învățător nu mai încearcă nici o bucurie în fața progreselor elevilor săi, îl sfătuiesc ferm să plece înapoi în Statele Unite. Se întâmplă ca entuziasmul să se răsuflă, mai ales la cei mai tineri. Ce poate fi mai omenesc?

Odată încheiat preambulul, reverendul tăcu, cu degetele groase frământând nervos pipa. Părea să-i fie greu să-și găsească vorbele. Am socotit de datoria mea să-i ușurez sarcina. Am adoptat tonul cel mai detașat:

— Vreți să spuneți că Howard s-a descurajat după aceste câteva luni, că pasiunea sa pentru Orient s-a dovedit trecătoare?

Tresări.

— Dumnezeule, nu, nu Baskerville! încercam să vă explic ce li se întâmplă, uneori, unora dintre novicii noștri. Cu prietenul dumneavoastră s-a întâmplat exact invers, și sunt mult mai îngrijorat din această cauză. Într-un fel, este cel mai bun institutor pe care l-am angajat vreodată, elevii săi fac progrese remarcabile, părinții îl divinizează, misiunea n-a primit niciodată atâtea daruri, miei, cocoși, halva, toate în cinstea lui Baskerville. Drama lui este că refuză să se poarte ca un străin. Dacă s-ar amuza să se îmbrace în felul oamenilor din partea locului, să mănânce polow și să mă salute în dialectul țării, m-aș mulțumi să zâmbesc. Dar Baskerville nu e omul care să se oprească la aparențe, s-a lansat fără reținere în lupta politică, face, în clasă, elogiul Constituției, își încurajează elevii să-i critice pe ruși, pe englezi, pe șah și pe mullahii reacționari. îl bănuiesc chiar a fi ceea ce se cheamă aici un „fii al lui Adam”, adică un membru al societăților secrete.

Suspină.

— Ieri dimineață, a avut loc o manifestație în fața porții de la intrare, condusă de doi dintre cei mai importanți șefi religioși, cerând plecarea lui Baskerville sau, dacă nu, pur și simplu închiderea misiunii. După trei ore, se desfășura o altă manifestație, în același loc, ca să-l aclame pe Howard și să-i ceară să rămână. Înțelegeți prea bine că, dacă un asemenea conflict s-ar prelungi, n am mai putea să rămânem prea multă vreme în acest oraș.

— Presupun că ați vorbit deja despre asta cu Howard.

— De o sută de ori și pe toate tonurile. Îmi răspunde, invariabil, că deșteptarea Orientului este mai importantă decât soarta misiunii, că, dacă revoluția constituțională ar eșua, am fi oricum constrânși să plecăm. Bineînțeles, pot să pun capăt oricând contractului lui, dar un astfel de gest n-ar genera decât neînțelegere și ostilitate din partea celor care, în rândul populației, ne-au susținut tot timpul. Unica soluție ar fi ca Baskerville să-și domolească zelul. L-ați putea oare aduce dumneavoastră la sentimente mai bune?

Fără să mă angajez formal într-o asemenea întreprindere, am cerut să-l văd pe Howard. O lucire de triumf lumină dintr-odată barba roșie a reverendului. Se ridică dintr-un salt.

— Urmați-mă, spuse, am să vi-l arăt pe Baskerville, cred că știu unde e. Urmăriți-l în tăcere, îmi veți înțelege motivele, îmi veți împărtăși confuzia.

CARTEA A PATRA

Un poet pe mare

In mâinile Cerului, pionii suntem. Ca să
se-amuze, ne mută.

Nu-i metaforă, -aici, El e Stăpânul, numai
El joacă.

Pe-a existenței tablă de șah ne-mpinge
fără-a ne cunoaște,

Apoi, ne dă brânci, unul câte unul, in
coșciugul Neantului, strâmt.

Omar KHAYYAM

XXXVI

În amurgul de culoarea nisipului, într-o grădină înconjurată de ziduri, o mulțime care se vaită. Cum să-l recunosc pe Baskerville? Toate chipurile sunt atât de oacheșe! Mă reazem de un copac să aștept. Și să observ. În pragul unei bărci luminate, un teatru improvizat. Roze-khwan-vl, povestitor și bocitor, stârnește lacrimile credincioșilor, și urletele lor, și sângele.

Un bărbat iese din umbră, un voluntar al durerii. Cu picioarele goale, cu torsul dezgolit, în juru-i sunt înfășurate două lanțuri; le azvârle în aer, le lasă să cadă peste umeri, pe spate; fiarele sunt netede, pielea se învinețește, se brăzdează, dar rezistă, e nevoie de treizeci, de cincizeci de lovituri ca să apară prima urmă de sânge, un șiroi care se împrăștie în firicele fascinante. Teatru al suferinței, joc milenar al pătimirii.

Flagelarea devine mai vigoasă, e însoțită de o răsunare zgomotoasă pe care mulțimea o imită, loviturile se repetă, povestitorul ridică vocea ca să acopere ecoul sacadat. Atunci se ivește un actor, amenință asistența cu sabia, își atrage, prin schimonoseli, ochările ei. Apoi, câteva salve de pietre. Nu rămâne multă vreme pe scenă, de îndată apare victima. Mulțimea scoate un urlet. Eu însumi

nu pot să-mi înăbuș un țipăt. Căci omul se târăște, pe pământ, decapitat.

Mă întorc, îngrozit, spre reverend; mă liniștește cu un zâmbet rece, îmi șoptește:

— E un vechi vicleșug, este adus un copil sau un bărbat de talie mică, i se așază pe creștet căpățâna tăiată a unei oi, întoarsă în așa fel încât gâtulejul sângerând să fie îndreptat în sus, și totul se acoperă cu o pânză albă, găurită în locul potrivit. După cum vedeți, efectul este impresionant.

Trage din pipă. Decapitulat țăpăie și se învârte pe scenă, minute în șir. Înainte de a-și ceda locul unui personaj straniu, în lacrimi.

Baskerville!

Din nou, îl cercetez din priviri pe reverend; se mulțumește să ridice enigmatic din sprâncene.

Faptul cel mai ieșit din comun este că Howard e îmbrăcat după moda americană, arborează chiar un joben care, în ciuda tragediei care se desfășoară pe scenă, e de un comic irezistibil.

Cu toate acestea, mulțimea urlă, se văicărește și, pe cât îmi dau seama, nu există nici cea mai mică urmă de amuzament pe nici un chip. În afară de acela al pastorelui, care catadicsește, în sfârșit, să mă lămurească:

— Există întotdeauna, la aceste ceremonii funebre, un personaj european, și, lucru curios, face parte dintre „cei buni”. Tradiția spune că un ambasador franc de la curtea omeiadă a fost impresionat de moartea lui Husein, martir suprem al șiiților, și și-a manifestat atât de zgomotos dezaprobarea față de crimă, încât a fost dat el însuși morții. Bineînțeles, cum n-au întotdeauna la îndemână un european pe care să-l facă să urce pe scenă, iau atunci

un turc sau un persan cu tenul deschis. Dar, de când se află Baskerville la Tabriz, s-a apelat constant la el pentru acest rol. Îi joacă de minune. Și plânge de-adevăratelea!

În acel moment, bărbatul cu sabie revine, țopăie zgomotos în jurul lui Baskerville. Ultimul încremenește, cu un bobârnac face să-i cadă pălăria, descoperindu-și părul Mond, despicat cu grijă, pe partea stângă, de o cărare, apoi, cu o încetineală de automat, cade în genunchi, se întinde la pământ, o rază îi luminează fața de copil imberb și pomeții strălucind de lacrimi, o mână din preajmă aruncă asupra costumului său negru un pumn de petale.

Nu mai aud mulțimea, am privirea ațintită asupra prietenului meu, aștept cu neliniște să se ridice. Ceremonia mi se pare interminabilă. Mă grăbesc să-l prind din urmă.

După un ceas, ne regăsim la misiune, în jurul unei supe de rodii. Pastorul ne lasă singuri. O tăcere stânjenitoare ne ține companie. Ochii lui Baskerville sunt încă roșii.

— Îmi refac încetul cu încetul sufletul de occidental, se scuză el, cu un surâs obosit.

— Nu te grăbi, secolul de-abia începe.

Tuși ușor, duse bolul cald la buze, se pierdu iarăși într-o contemplație tăcută.

Apoi, anevoios:

— Când am sosit în această țară, nu reușeam să înțeleg de ce nobili domni bărboși sângerează și se flagelează pentru un omor comis acum o mie două sute de ani.

Acum am înțeles. Dacă persanii trăiesc în trecut, este pentru că trecutul e patria lor, pentru că prezentul le este un ținut străin, unde nimic nu le aparține. Tot ce simbolizează pentru noi viață modernă, expansiune eliberoatoare a omului, pentru ei reprezintă semnul dominației

străine: șoselele înseamnă Rusia, calea ferată, telegraful, banca înseamnă Anglia, poșta înseamnă Austro-Ungaria...

— ...iar predarea științelor înseamnă dl Baskerville, de la Misiunea Prezbiteriană americană.

— Exact. Ce alegere pot face oamenii din Tabriz? Să-și lase fiii la școala tradițională, unde vor silabisi, vreme de zece ani, aceleași fraze informe pe care strămoșii lor le buchiseau deja în secolul al XH-lea sau, mai curând, să-i trimită în clasa mea, unde vor dobândi o învățatură echivalentă aceleia a micilor americani, dar în umbra unei cruci și a unui steag înstelat? Elevii mei vor fi cei mai buni, cei mai destoinici, cei mai folositori țării lor, dar cum să-i împiedici pe ceilalți să se uite la ei ca la niște renegați? Din prima săptămână a șederii mele, mi-am pus această întrebare, și, în cursul unei ceremonii asemănătoare celei la care tocmai ai asistat, am găsit soluția.

Mă amestecasem în mulțime, în jurul meu se înălțau gemete. Urmărind acele chipuri plânse, devastate, fixând acele priviri năucite, rătăcite și rugătoare, mi-a apărut toată nenorocirea Persiei, suflete în zdrențe năpădite de o nesfârșită jale. Și, fără să-mi dau seama, au început să-mi curgă lacrimile. Faptul a fost remarcat în cadrul asistenței, am fost privit, am fost împins spre scenă, unde am fost pus să mimez rolul ambasadorului franc. A doua zi, părinții elevilor mei au venit la mine; erau bucuroși să le poată răspunde, de acum înainte, celor care le reproșau că-și trimit copiii la Misiunea Prezbiteriană: „Eu mi-am încredințat fiul institutorului care l-a plâns pe Imamul Husein". Unii conducători religioși erau iritați, ostilitatea lor față de mine se explică prin succesul meu, preferă ca străinii să arate a străini.

Îi înțelegeam mai bine comportamentul, dar scepticismul rămânea:

— Așadar, pentru tine rezolvarea problemelor Persiei înseamnă să te alături cohorții bocitorilor!

— N-am spus asta. Să plângi nu e o rețetă. Nici o însușire. Nimic altceva decât un gest simplu, naiv, vrednic de milă. Nimeni nu trebuie să se silească să verse lacrimi. I 'nicul lucru important este să nu disprețuiești tragedia celorlalți. Când am fost văzut plângând, când am fost văzut renunțând la indiferența mea suverană de străin, au venit să-mi spună, pe un ton de destăinuire, că nu slujește la nimic să plângi, că Persia n-are nevoie de alți bocitori și că lucrul cel mai bun pe care l-aș putea face este acela de a le împărtăși fiilor Tabrizului învățătura potrivită.

— Înțelepte cuvinte. Eram pe cale să-ți spun același lucru.

— Numai că, dacă n-aș fi plâns, nici măcar n-ar fi venit să-mi vorbească. Dacă n-aș fi fost văzut plângând, nu m-ar fi lăsat să le spun elevilor că acest șah este corupt și că nici conducătorii religioși din Tabriz nu sunt cu nimic mai prejos!

— Ai spus, așadar, asta în clasă!

— Da, am spus-o, eu, tânărul american imberb, eu, micul institutor de la școala Misiunii Prezbiteriene, am flagelat coroană și turbane, iar elevii mi-au dat dreptate, ca și părinții lor. Numai reverendul era revoltat!

Văzându-mă perplex, adăugă:

— Le-am vorbit băieților și despre Khayyam, le-am spus că milioane de americani și de europeni își făcuseră din Rubaiatele sale o carte de căpătâi, i-am pus să învețe pe dinafară versurile lui FitzGerald. A doua zi, a venit să mă vadă un bunic, foarte impresionat de ceea ce-i relatase nepotul său; mi-a spus: „Și noi îi respectăm nespun pe poeții americani!” Bineînțeles, ar fi fost cu

totul incapabil să-mi numească unul singur, dar ce con-
tează, era felul lui de a-și exprima mândria și recunoș-
tința. Din păcate, nu toți părinții au reacționat așa, unul
dintre ei a venit să se plângă. În prezența pastorului,
mi-a aruncat: „Khayyam era un bețivan și un nelegiuit!”
I-am răspuns: „Spunând asta, faceți elogiul beției și al
nelegiurii!” Reverendul era cât pe ce să se înăbușe.

Howard râse ca un copil. Incorigibil și dezarmant.

— Așadar, îți asumi bucuros tot ce ți se pune în spinare!
Vei fi fiind tu oare și un „fiu al lui Adam”?

— Reverendul ți-a spus și asta? Am impresia că ați
vorbit mult despre mine.

— N-aveam altă cunoștință comună.

— N-am să-ți ascund nimic, am conștiința la fel de
curată ca răsufierea unui nou-născut. Acum aproape
două luni, a venit să mă vadă un bărbat. Un uriaș mustă-
cios, dar timid, care m-a întrebat dacă aș putea ține o
conferință la sediul anjuman, clubul al cărui membru
este. Despre ce? N-ai să ghicești niciodată. Despre teoria
lui Darwin! În atmosfera de fierbere politică existentă în
țară, am găsit treaba amuzantă și impresionantă. Am
acceptat. Am adunat tot ce puteam găsi despre savant,
am expus tezele detractorilor săi, cred că, de fapt, prestația
mea era plicticoasă, dar sala a fost arhiplină și am fost
ascultat cu religiozitate. De atunci, m-am dus la alte
întruniri, pe cele mai diverse teme. La oamenii aceștia
există o imensă sete de cunoaștere. Ei sunt și partizanii
cei mai hotărâți ai Constituției. Mi se întâmplă să trec
pe la sediul lor ca să capăt ultimele vești de la Teheran.
Ar trebui să-i cunoști, visează la aceeași lume ca tine și
ca mine.

XXXVII

Seara, în bazarul din Tabriz, puține prăvălii rămân deschise, dar străzile sunt animate, bărbații transformă răspântiile în salon, cercuri de scaune cu fundul din împletitură de pai, cercuri de kalyan al căror fum alungă, încetul cu încetul, mirosurile zilei. Îi urmam, pas cu pas, pe Howard. O cotea de pe o străduță pe alta fără urmă de șovăială; din când în când, se oprea să salute vreun părinte de școlar, pretutindeni puștii își întrerupeau jocurile, făcându-i loc să treacă.

Am ajuns, în cele din urmă, în fața unei porți roase de rugină. Tovarășul meu o împinse, traversarăm o grădiniță plină de măracini, până la o casă de paiantă, a cărei poartă, după șapte ciocănituri scurte, se deschise scârțâind spre o încăpere largă, luminată de un șir de felinare de vânt agățate de tavan și pe care un curent de aer le legăna fără încetare. Persoanele prezente trebuie să fi fost obișnuite cu asta; în ceea ce mă privea, am avut foarte repede impresia că m-am urcat la bordul unei nave nesigure. Nu mai reușeam să fixez nici un punct, pe nici un chip, simțeam nevoia să mă întind cât mai grabnic și să-mi închid, pentru câteva clipe, ochii. Dar primirea se prelungea la nesfârșit. La întrunirea „fiilor lui Adam”, Baskerville nu era un necunoscut, îl

întâmpina o anumită efervescentă, și, pentru faptul de a-l fi însoțit, eram îndreptățit la îmbrățișări frățești, reînnoite cum se cuvine atunci când Howard le dezvălui că eu mă aflam la obârșia venirii lui în Persia.

Când am socotit că sosise momentul să mă așez și să mă reazem, în fine, de perete, un bărbat înalt se ridică în fundul încăperii. Lunga mantie albă pe care o purta îl desemna, dincolo de orice îndoială, drept personajul important al adunării. Făcu un pas în direcția mea:

— Benjamin!

M-am ridicat, am făcut doi pași, m-am frecat la ochi. Fazei! Ne-am aruncat unul în brațele celuilalt, cu o exclamație de surpriză.

Ca să-și explice efuziunea, puțin obișnuită firii sale, le aruncă tovarășilor săi:

— Dl Lesage era prietenul lui Seyyed Djamaledin!

Într-o clipă, am încetat să mai fiu un oaspete de seamă pentru a deveni un monument istoric sau o relicvă sacră; nu se mai apropia nimeni de mine decât cu o venerație stânjenitoare.

Îl prezentai pe Howard lui Fazei - nu se cunoșteau decât după faimă; ultimul nu mai venise de un an la Tabriz, orașul său de baștină, totuși. De altminteri, prezența sa, în seara aceea, între zidurile scorjite, sub luminile care dansau, avea ceva insolit și neliniștitor. Nu era el unul din liderii parlamentarilor democrați, un stâlp al Revoluției constituționale? Era oare momentul să se îndepărteze de capitală? Întrebări pe care i le-am pus. Păru stânjenit. Vorbisem, totuși, în franceză și cu voce joasă. Își privi pe furis vecinii. Apoi, drept unic răspuns, îmi spuse:

— Unde locuiești ?

- La caravanseraiul din cartierul armenesc.
- Voi veni la noapte să te văd.

Către miezul nopții, ne-am regăsit la numărul șase, în camera mea. Baskerville, eu însumi, Fazei și trei din însoțitorii săi, pe care, cum o cerea taina misiunii, mi-i prezentă numai după prenumele rostite în grabă.

— M-ai întrebat, la sediul anjuman, de ce mă aflu aici, și nu la Teheran. Ei bine, deoarece capitala e deja pierdută pentru Constituție. Nu puteam să spun asta, în acești termeni, la treizeci de persoane, le-aș fi inspirat panică. Dar acesta-i adevărul.

Eram cu toții prea consternați ca să reacționăm. Explică :

— Acum două săptămâni, a venit să mă vadă un jurnalist din Sankt Petersburg, corespondentul ziarului Ryeck. Se numește Panoff, dar semnează sub pseudonimul de „Tane”.

Auzisem vorbindu-se de el, articolele îi erau uneori citate în presa din Londra.

— E social-democrat, continuă Fazei, un dușman al țarismului, dar, odată sosit la Teheran, acum câteva luni, a reușit să-și ascundă convingerile, și-a pregătit intrarea la legația rusă și, nu știu prin ce întâmplare, prin ce stratagemă, a izbutit să pună mâna pe niște documente compromițătoare: planul unei lovituri de stat, pe care ar executa-o cazacii, pentru reimpunerea unei monarhii absolute. Totul era scris negru pe alb. În bazar trebuia să se dea drumul plebei, ca să se submineze încrederea negustorilor în noul regim, câțiva conducători religioși trebuia să-i adreseze șahului jalbe, ca să-i ceară abolirea Constituției, considerată contrară Islamului. Bineînțeles, Panoff își

asuma riscuri, aducându-mi aceste documente. I-am mulțumit și, fără întârziere, am solicitat o întrunire extraordinară a Parlamentului. După ce am expus faptele în detaliu, am cerut abdicarea monarhului, înlocuirea lui cu unul din tinerii săi fii, dizolvarea brigăzii cazacilor, arestarea clericilor acuzați. Mai mulți oratori s-au succedat la tribună ca să-și exprime indignarea și să sprijine propunerile mele.

Dintr-odată, un ușier a venit să ne informeze că miniștrii plenipotențari ai Rusiei și Angliei se aflau în clădire și că aveau de transmis o notă urgentă. Ședința a fost suspendată, Președintele Majlis-ului și Primul Ministru au părăsit sala; la întoarcere, aveau fețele cadaverice. Diplomații tocmai îi avertizaseră că, dacă șahul era obligat să abdice, cele două puteri se vedeau puse în regretabila situație de a interveni militar. Nu numai că se pregăteau să ne sugrume, dar ni se interzicea până și să ne apărăm!

— De ce această înverșunare? întrebă Baskerville.

— Țarul nu dorește o democrație la granițele sale, cuvântul „Parlament” îl face să tremure de furie*.

— Nu este, totuși, cazul britanicilor!

— Nu. Numai că, dacă persanii ar ajunge să se guverneze în mod matur, aceasta le-ar putea da idei indienilor! Și Anglia n-ar mai avea altceva de făcut decât să-și strângă bagajele. Și, apoi, există petrolul. În 1901, un supus britanic, Mr. Knox d'Arcy, a obținut, contra sumei de douăzeci de mii de lire sterline, dreptul de a exploata petrolul din întreg Imperiul Persan. Până acum, producția a fost neînsemnată, dar, de câteva săptămâni, au fost descoperite imense zăcăminte în regiunea triburilor bakhtiar-ilor, fără îndoială că ați auzit vorbindu-se de ele. Aceasta ar putea reprezenta o importantă sursă de

venituri pentru țară. Am solicitat, aşadar, Parlamentului să revizuiască acordul cu Londra, astfel încât să obţinem condiţii mai echitabile; majoritatea deputaţilor mi-au dat dreptate. De atunci, ministrul Angliei nu m-a mai invitat pe la el.

— Cu toate acestea, în grădinile legaţiei sale avusese loc bast-ul, am rostit eu, gânditor.

— Englezii socoteau, la vremea respectivă, că influenţa rusească era prea mare, că ea nu le lăsa, din prăjitura persană, decât o porţie mărunţă; ne-au încurajat, aşadar, să protestăm, ne-au deschis grădinile lor; se zice chiar că ei au fost aceia care au pus să se tipărească fotografia care-l compromitea pe dl Naus. Când mişcarea noastră a triumfat, Londra a putut să obţină un acord de împărţire din partea ţarului: nordul Persiei rămânea o zonă de influenţă rusească, sudul era un domeniu rezervat exclusiv Angliei. De îndată ce britanicii au câpătat ce doreau, democraţia noastră a încetat brusc să-i mai intereseze; asemeni ţarului, ei nu văd acum în ea decât inconveniente şi ar prefera s-o ştie dispărând.

— Cu ce drept? explodează Baskerville.

Fazei îi adresează un zâmbet părintesc, înainte de a-şi relua relatarea:

— După vizita celor doi diplomaţi, deputaţii s-au discutat. Incapabili să facă faţă atâtor duşmani deodată, n-au găsit altceva mai bun decât să se ia de acel nefericit de Panoff. Câţiva oratori l-au acuzat că ar fi un misticator şi un anarhist al cărui unic obiectiv ar fi fost acela de a provoca un război între Persia şi Rusia. Jurnalistul venise cu mine la Parlament, îl lăsasem într-un birou, în apropierea uşii de la sala cea mare, ca să-şi poată aduce mărturia dacă s-ar fi dovedit necesar. Acum, deputaţii

cereau ca el să fie arestat și predat legației țarului. A fost prezentată o moțiune în acest sens.

Acest om care ne ajutase împotriva propriului său guvern avea să fie dat pe mâna călăilor! Eu, de obicei atât de calm, n-am putut să mă mai controlez, m-am cățărât pe un scaun, am strigat ca un nebun: „Jur pe țărâna care-l acoperă pe tatăl meu că, dacă acest om e arestat, voi suna adunarea «fiilor lui Adam» și voi îneca Parlamentul în sânge. Nici unul dintre cei care vor vota moțiunea nu va ieși viu de aici!” Ar fi putut să-mi ridică imunitatea și să mă aresteze, la rândul meu. N-au îndrăznit. Au suspendat ședința până a doua zi. În aceeași noapte, am părăsit capitala, îndreptându-mă spre orașul meu natal, unde am sosit astăzi. Panoff m-a însoțit, se ascunde pe undeva prin Tabriz, așteptând să plece în străinătate.

Discuția noastră se prelungi. În curând, ne prinse răsăritul, răsuară cele dintâi chemări la rugăciune, lumina deveni mai vie. Discutam, construim o mie de variante sumbre de viitor, apoi discutam din nou, prea istoviți ca să ne oprim. Baskerville își întinse oasele, se opri în plin elan, își consultă ceasornicul și se ridică precum un somnambul, scărpinându-și trudnic ceafa:

— Ora șase deja, Dumnezeu, o noapte albă! Cu ce înfățișare am să dau piept cu elevii mei? Și ce va zice oare reverendul văzându-mă sosind la ora asta?

— Ai putea oricând să susții că erai cu o femeie!

Dar Howard nu mai era în stare să zâmbească.

Nu vreau să vorbesc de coincidență, pentru că întâmplarea nu joacă un rol important în chestiunea respectivă, dar am datoria să semnez faptul că, în chiar momentul

în care Fazei isprăvea de descris, pe baza documentelor subtilizate de Panoff, ce se urzea împotriva tinerei demo-
i rații persane, înfăptuirea loviturii de stat începuse.

Într-adevăr, așa cum am aflat după aceea, la ora patru dimineța, în acea miercuri de 23 iunie 1908, un contingent de o mie de cazaci, comandați de colonelul Liakov, se deplășă spre Baharistan, sediul Parlamentului, în inima Teheranului. Clădirea fu încercuită, ieșirile controlate. Unii membri ai unui anjuman local, observând mișcările de trupe, au alergat la un coleg vecin, în casa căruia fusese recent instalat un telefon, ca să cheme câțiva deputați și pe unii clerici democrați, cum ar fi ayatolahul Behbahani și ayatolahul Tabatabai. Înainte de răsărit, aceștia s-au dus la fața locului, ca să-și mărturisească, prin prezență, atașamentul față de Constituție. În mod curios, cazacii i-au lăsat să treacă. Ordinele lor erau să interzică ieșirea, nu intrarea.

Mulțimea protestatarilor nu înceta să sporească. La răsăritul soarelui, erau câteva sute, între ei - numeroși „fii ai lui Adam”. Cu carabine, dar având puține muniții, cam șaiszeci de cartușe fiecare, nimic care să îngăduie susținerea unui asediu. Iar ei șovăiau să se slujească de acele arme și de acele muniții. Au ocupat, într-adevăr, poziții pe acoperișuri și în spatele ferestrelor, dar nu știau dacă trebuia să tragă primii, dând astfel semnalul unui inevitabil măcel, sau dacă era necesar să aștepte, apatic, ca preparativele loviturii de stat să se fi încheiat.

Căci tocmai asta mai întârzia asaltul cazacilor. Liakov, înconjurat de ofițeri ruși și persani, era ocupat să-și așeze trupele, ca și tunurile, al căror număr a fost de șase în acea zi, cel mai puternic fiind instalat în Piața Topkhane. În mai multe rânduri, colonelul trecu călare

prin raza de ochire a apărătorilor, dar personalitățile prezente i-au împiedicat pe „fiii lui Adam” să deschidă focul, de teamă ca țarul să nu ia un asemenea incident drept pretext să invadeze Persia.

Către mijlocul dimineții, a fost dat ordinul de atac. Deși inegală, lupta a durat vreme de șase sau șapte ore. Printr-o serie de lovituri curajoase, oponentii au reușit să scoată din uz trei tunuri.

Nu era decât eroismul disperării. La apusul soarelui, steagul alb al înfrângerii a fost ridicat pe cel dintâi Parlament din istoria persană. Dar, la câteva minute după ultima împușcătură, Liakov le-a ordonat artileristilor să-și reia tirul. Instrucțiunile țarului erau limpezi: nu era de ajuns să se desființeze Parlamentul, trebuia să fie distrusă și clădirea care-l găzduise, ca locuitorii din Teheran să-l vadă în ruină și, pentru toți, aceea să rămână o lecție pentru totdeauna.

XXXVIII

La Teheran încă nu încetaseră luptele când izbucni prima salvă la Tabriz. Trecusem să-l iau pe Howard, la ieșirea de la cursuri, aveam întâlnire la sediul anjuman-ului ca să mergem să luăm masa, împreună cu Fazei, acasă la unul din apropiații acestuia. Nu pătrusesem încă în labirintul bazarului când s-au făcut auzite focuri de armă, aparent de undeva din preajmă.

Cu o curiozitate dublată de inconștientă, ne-am îndreptat spre locul de unde porniseră zgomotele. Ca să vedem înaintând, cam la o sută de metri, o mulțime care vocifera: praf, fum, o pădure de ciomege, de puști și de torțe aprinse, strigăte pe care nu le înțelegeam, pentru că erau în azeri, graiul turcie al oamenilor din Tabriz. Baskerville se străduia să-mi traducă: „Moarte Constituției! Moarte Parlamentului! Moarte ateilor! Trăiască șahul!” Zeci de locuitori fugeau în toate direcțiile. Un bătrân târa, legată cu o frânghie, o capră năucă. O femeie se poticni; fiul ei, de cel mult șase ani, o ajută să se ridice și o susținu în vreme ce-și relua fuga, schiopătând.

Am grăbit noi înșine pasul spre locul de întâlnire. Pe drum, un grup de tineri ridica o baricadă, două trunchiuri de copac peste care se îngrămădeau, în dezordinea cea mai deplină, mese, cărămizi, scaune, cufere, butoaie.

Am fost recunoscuți, ne-au lăsat să trecem, sfătuiți fiind să ne grăbim, pentru că „vin pe aici”, „vor să incendieze cartierul”, „au jurat să-i masacreze pe toți fiii lui Adam”.

La sediul anjuman-ului, patruzeci sau cincizeci de bărbați îl înconjurau pe Fazei, singurul care nu purta pușcă. Doar un revolver, un Mannlicher austriac, care părea să nu aibă altă întrebuințare decât să-i arate fiecăruia poziția unde trebuia să ajungă. Fazei era calm, mai puțin neliniștit decât în ajun, calm așa cum poate să fie omul de acțiune atunci când se încheie insurmountabila așteptare.

— Iată, ne aruncă el cu un accent de-abia perceptibil de triumf. Tot ce anunța Panoff era adevărat. Colonelul Liakov și-a executat lovitură de stat, s-a proclamat guvernator militar al Teheranului și a impus restricții de circulație. De azi-dimineață, s-a deschis vânătoarea de partizani ai Constituției, în capitală și în toate celelalte orașe. Începând cu Tabrizul.

— Totul s-a propagat atât de repede ! se miră Howard.

— Consulul Rusiei, anunțat telegrafic despre declanșarea loviturii de stat, i-a informat, de dimineață, pe conducătorii religioși din Tabriz. Aceștia și-au chemat partizanii să se strângă, la amiază, în Deveshi, Cartierul Cămilarilor. De acolo, s-au împrăștiat în oraș. Îndreptându-se, mai întâi, spre domiciliul unui prieten al meu ziarist, Aii Meshedi, l-au scos din casă, în mijlocul țipetelor soției și mamei sale, i-au tăiat gâtul și mâna dreaptă, apoi l-au lăsat într-o baltă de sânge. Dar să n-aveți teamă, înainte de căderea serii, Aii va fi răzbunat.

Glasul îl părăsi, își luă o clipă de răgaz și răsufli adânc, înainte de a continua:

— Dacă am venit la Tabriz, este pentru că știu că acest oraș va rezista. Pământul pe care stăm, în acest moment, este în continuare cârmuit de Constituție. De acum înainte, aici este sediul Parlamentului, sediul guvernului legitim. Va fi o bătălie frumoasă, iar noi vom sfârși prin a o câștiga. Urmați-mă!

Îl urmarăm noi, ca și o jumătate de duzină din partizanii săi. Ne duse spre grădină, înconjură casa până la o scară de lemn al cărei capăt se pierdea în frunzișul des. Am ajuns pe acoperiș, am traversat o pasarelă, am suț din nou câteva trepte, ca să ne regăsim într-o încăpere cu ziduri groase și cu ferestre înguste, aproape niște lucarne. Fazei ne invită să aruncăm o ochire: ne aflam deasupra celei mai vulnerabile intrări a cartierului, pe care o astupa, în prezent, o baricadă. În spatele ei, cam douăzeci de oameni, cu un genunchi la pământ, cu carabinele ațintite.

— Există și alții, explică Fazei. La fel de hotărâți. Blochează toate ieșirile cartierului. Dacă sosește haita, va fi primită așa cum o merită.

„Haita”, cum îi spunea el, nu era departe. Trebuise să se oprească din drum ca să incendieze două sau trei case aparținând fiilor lui Adam, dar nu se lăsa, zarva și focurile de armă se apropiiau.

Dintr-odată, am fost cuprinși de un fel de freamăt. Degeaba ești pregătit, degeaba te afli la adăpostul unui zid, spectacolul unei mulțimi dezlănțuite, care cere sânge și se îndreaptă spre tine, reprezintă, probabil, experiența cea mai înfricoșătoare dintre toate.

Din instinct, am șoptit:

— Câți sunt?

— O mie, cel mult o mie cinci sute, răspunse Fazei cu glas tare, limpede și liniștitor.

Apoi adaugă, ca un ordin :

— Acum e rândul nostru să-i speriem.

Le ceru ajutoarelor sale să ne încredințeze puști. Intre Howard și mine a avut loc un schimb de priviri aproape amuzat; cântăream în mâini, cu fascinație și dezgust, acele obiecte reci.

— Instalați-vă la ferestre, spuse Fazei, și trageți asupra oricui s-ar apropia. Eu trebuie să vă părăsesc, le rezerv o surpriză acestor barbari!

De-abia ieșise, și bătălia începu. A vorbi despre o bătălie este, neîndoielnic, prea mult. Sosiră răsculații, o hoardă descreierată și vociferând, iar avangarda lor se aruncă asupra baricadei ca și cum ar fi fost vorba de o cursă cu obstacole. Fiii lui Adam traseră. O salvă. Apoi o alta. Căzură cam zece asediatori, restul au dat înapoi, unul singur reuși să escaladeze baricada, dar numai ca să fie străpuns de o baionetă. Urmă un îngrozitor urlet de agonie; mi-am întors privirea.

Cei mai mulți dintre manifestanți rămâneau, prudent, în urmă, mulțumindu-se să repete, țipând cât îi ținea gura, același slogan: „La moarte!" Apoi fu lansat, din nou, un pluton pentru asaltul baricadei, de astă dată cu ceva mai multă metodă, adică trăgând asupra apărătorilor și ferestrelor de unde porniseră focurile de armă. Un fiu al lui Adam, lovit în frunte, a fost singura pierdere din tabăra noastră. Deja salvele tovarășilor săi reîncepuseră să secere primele rânduri ale asaltatorilor.

Ofensiva își pierdea elanul, atacatorii au dat înapoi, s-au sfătuit zgomotos. Se regroupau pentru o nouă încercare, când un bubuit zgudui cartierul. Un obuz tocmai aterizase

în mijlocul răsculaților, provocând un măcel urmat de o debandadă. Apărătorii își înălțară atunci puștile strigând: „Machrute! Machrute!” - Constituție ! De cealaltă parte a baricadei, se zăreau zeci de trupuri căzute. Howard șopti:

— Arma mea e în continuare la fel de rece, n-am tras nici un cartuș. Dar tu?

— Nici eu.

— Să ai în cătare capul unui necunoscut și să apeși pe trăgaci ca să-l ucizi...

Fazei sosi peste câteva clipe. Jovial.

— Cum vi se pare surpriza mea? E un vechi tun francez, un de Bange, pe care ni l-a vândut un ofițer din armata imperială. Se află pe acoperiș, veniți să-l admirați! În curând, îl vom instala în mijlocul celei mai largi piețe din Tabriz și vom scrie deasupra lui: „Acest tun a salvat Constituția!”

I-am găsit vorbele mult prea optimiste, deși nu puteam contesta că obținuse, în câteva minute, o victorie însemnată. Obiectivul îi era limpede: să păstreze o insuliță în care ultimii devotați ai Constituției să se poată aduna, apăra, dar, îndeosebi, să poată reflecta împreună asupra acțiunilor lor din viitor.

Dacă ni s-ar fi spus, în acea tulbure zi de iunie, că, doar cu cele câteva străduțe întortocheate din bazarul din Tabriz, câteva zeci de puști Lebel și singurul nostru tun de Bange, aveam să redăm întregii Perșii libertatea furată, cine-ar fi crezut-o?

Și totuși chiar asta s-a întâmplat, dar nu înainte ca cel mai curat dintre noi să plătească cu viața.

XXXIX

Întunecate zile în istoria patriei lui Khayyam! Să fie acela oare răsăritul făgăduit Orientului? De la Isfahan la Kazvin, de la Şiraz la Hamadan, aceleaşi strigăte ţâşneau din sute şi mii de piepturi oarbe: „La moarte! La moarte!” De acum încolo, trebuia să te ascunzi ca să rosteşti cuvintele „libertate”, „democraţie”, „dreptate”. Viitorul nu mai era decât un vis interzis, partizanii Constituţiei erau vânaţi pe străzi, sediile „fiilor lui Adam” erau devastate, cărţile lor făcute morman şi arse. Nicăieri, pe toată întinderea Persiei, odioasa evoluţie a evenimentelor n-a putut fi împiedicată.

Nicăieri altundeva decât în Tabriz. Şi chiar în eroicul oraş, după ce se scurse, în fine, nesfârşita zi a loviturii de stat, din treizeci de cartiere principale, unul singur continua să reziste, cel care se cheamă Amir-Khaz, la extremitatea dinspre nord-vest a bazarului. În acea noapte, câteva zeci de tineri partizani au făcut cu schimbul pentru a păzi ieşirile, în vreme ce, la sediul anjuman-ului, ridicat la rangul de cartier general, Fazei trasa, pe o hartă zdrenţuită, săgeţi ambiţioase.

Eram cam o duzină de oameni urmărind cu fervoare cele mai mici urme ale creionului său, care sporea tremurul felinarelor de vânt. Deputatul se ridică.

— Inamicul se află încă sub șocul pierderilor pe care i le-am produs. Ne crede mai puternici decât suntem. N-are tunuri, nici nu știe câte avem noi. Trebuie să profităm de asta ca să ne extindem, fără zăbavă, teritoriul. Șahul nu va întârzia să trimită trupe, ele vor ajunge la Tabriz în câteva săptămâni. Până atunci, trebuie să eliberăm orașul în întregime. Începând din această noapte, vom ataca.

Se aplecă, toate capetele se pleacă odată cu al lui, pletoase, pleșuve sau doar pe jumătate chele.

— Traversăm râul prin surprindere, explică el, ne năpustim asupra fortăreței, o atacăm din două părți, prin bazar și prin cimitir. Înainte de căderea serii, e a noastră.

Fortăreața a fost cucerită abia peste zece zile. Pentru fiecare stradă, luptele au fost ucigătoare, dar răzvrățiții înaintau, toate ciocnirile se încheiau în avantajul lor. Câțiva „fii ai lui Adam” au cucerit, sâmbătă, biroul Indo-European Telegraph, prin care puteau fi menținute legăturile cu Teheranul și cu alte orașe din țară, ca și cu Londra și Bombay. În aceeași zi, li se alătură o cazarmă a poliției, aducând, în chip de zestre, o mitralieră Maxim și treizeci de lăzi cu muniții. Aceste succese au redat încrederea populației, tineri și bătrâni prinseră curaj, năvăleau cu sutele spre cartierele eliberate, uneori împreună cu armele lor. În câteva săptămâni, inamicul fu împins spre periferie. Nu rămânea în mâinile lui, în nord-estul orașului, decât o zonă puțin populată, care se întindea din Cartierul Cămlarilor până la tabăra din Sahib-Divan.

Spre jumătatea lunii iulie, a fost constituită o armată de voluntari, ca și o administrație provizorie, în care lui

Howard i s-a încredințat responsabilitatea aprovizionării. Își petrecu, de atunci, cea mai mare parte a timpului străbătând în lung și-n lat bazarul pentru a inventaria proviziile; negustorii se dovedeau deosebit de cooperanți. El însuși se descurca de minune în sistemul persan de măsuri și greutateți.

— Trebuie să uiți, îmi spunea el, de litri, kilograme, uncii și ocale. Aici discutăm în djaw, în miskal, în syr și în kharvar, care reprezintă povara unui măgar.

Încerca să mă învețe:

— Unitatea de bază este djaw-ul, care reprezintă un bob de orz de greutate medie și cu coajă cu tot, dar căruia i se vor fi tăiat, la cele două capete, micii țepi care trec de margini.

— Foarte riguros, am spus eu rîzînd.

Profesorul îi adresă elevului o privire de reproș. Ca s-o dreg, mă crezui obligat să-mi dovedesc silința:

— Djaw-ul reprezintă, așadar, cea mai mică unitate de măsură.

— Deloc, se indignă Howard.

Se raporta, imperturbabil, la notele sale:

— Greutatea unui bob de orz e egală cu aceea a șaptezeci de boabe de muștar sau, dacă vrei, cu aceea a șase fire din coada unui catâr.

Prin comparație, sarcina mea era ușoară! Avîndu-se în vedere ignoranța mea în privința graiului local, aveam drept unică misiune să păstrez contactul cu supușii străini, în scopul de a-i liniști în privința intențiilor lui Fazei și de a veghea asupra siguranței lor.

Trebuie spus că Tabrizul fusese, până la construirea căii ferate transcaucaziene, cu douăzeci de ani mai înainte,

poarta Persiei, coridorul obligatoriu al călătorilor, mărfurilor și ideilor. Câteva antreprize europene, cum ar fi Compania Germană a dlor Mossig și Schiinemann sau Societatea Anonimă de Comerț, o importantă firmă austriacă, aveau sucursale acolo. Aici se găseau și consulate, Misiunea Prezbiteriană americană și diverse alte instituții, și sunt fericiți să spun că, în nici un moment, pe parcursul dificilelor luni de asediu, cetățenii străini n-au fost luați drept ținte.

Mai mult decât atât, domnea o fraternizare emoționantă. Nu vreau să vorbesc de Baskerville, de mine însumi sau de Panoff, care se alătură rapid mișcării. Doresc să omagiez aici alte persoane, cum ar fi Mr. Moore, corespondentul ziarului Manchester Guardian, care, neșovăind să pună mâna pe armă de partea lui Fazei, fu rănit în luptă, sau căpitanul Angineur, care ne ajută la rezolvarea a numeroase probleme logistice și care, prin articolele sale din L'Asie française, contribuie la nașterea, la Paris și în întreaga lume, a aceluia elan de solidaritate care salvă Tabrizul de soarta cruntă care-l amenința. Prezența activă a străinilor constituie, pentru anumiți clerici ai orașului, un argument împotriva apărătorilor Constituției, „o adunătură - citez - de europeni, de armeni, de babei, de necredincioși de toate soiurile”. Populația rămânea, totuși, opacă la această propagandă, ne înconjură cu o afecțiune plină de recunoștință, fiecare bărbat ne era ca un frate, fiecare femeie, ca o soră sau ca o mamă.

Să mai fie oare nevoie să precizez că persanii înșiși sunt aceia care au adus Rezistenței, din prima zi, sprijinul cel mai spontan și cel mai masiv? Mai întâi locuitorii liberi din Tabriz, apoi refugiații care, datorită convingerilor

lor, fuseseră nevoiți să fugă din orașe sau din sate ca să găsească protecție în ultimul bastion al Constituției. A fost cazul a sute de fii ai lui Adam, veniți în fuga mare din toate colțurile Imperiului, și care nu cereau decât să țină o armă în mâini. A fost și cazul câtorva deputați, miniștri și ziariști din Teheran, care reușiseră să scape din giganticul năvod ordonat de către colonelul Liakov și care soseau adesea în grupuri mici, istoviți, speriați, descumpăniți.

Dar cel mai prețios dintre recruți fu, indiscutabil, Șirin, care sfidase interdicțiile de circulație ca să iasă cu automobilul din capitală, fără ca detașamentele de cazaci să îndrăznească să intervină. Micul ei cupeu semidecapotabil a fost primit cu uimire de populație, cu atât mai mult cu cât șoferul era din Tabriz, unul din foarte puținii persani care conduceau un asemenea vehicul.

Prințesa se instalase într-un palat părăsit. Acesta fusese construit de către bunicul ei, bătrânul șah asasinat, care își pusese în gând să petreacă acolo o lună pe an. Dar, din prima noapte, spune legenda, a fost cuprins de neliniște, iar astrologii l-au sfătuit să nu mai pună niciodată piciorul într-un loc de atât de rău augur. De treizeci de ani, nimeni nu șezuse acolo; era numit, nu fără oarecare spaimă, Palatul Pustiu.

Șirin nu șovăi să înfrunte relele prevestiri, iar reședința ei deveni, de atunci, inima orașului. Conducătorilor Rezistenței le plăcea să se adune în vastele ei grădini, o insuliță de răcoare în acele seri de vară. Mă aflam adesea în tovărășia lor.

Prințesa părea, de fiecare dată, fericită să mă vadă, corespondența țesuse între noi o complicitate în care n-ar fi putut să se insinueze nimeni. Bineînțeles, nu eram

niciodată singuri, existau, la fiecare reuniune sau la fiecare masă, zeci de convivi. Se discuta la nesfârșit, uneori se glumea, dar fără exagerări. Familiaritatea nu e niciodată tolerată în Persia, acolo politețea este prețioasă și grandilocventă, oamenii au adesea tendința de a se declara „sclavii umbrei măreției” persoanei căreia i se adresează, și, când e vorba de altețe, de altețe de sex feminin mai ales, se pornesc să sărute pământul, dacă nu în fapt, măcar prin mijlocirea formulelor celor mai bombastice.

Și apoi a venit acea tulburătoare seară de joi. 17 septembrie, mai exact. Cum aș putea oare să-o uit?

Dintr-o sută de motive diferite, tovarășii noștri plecaseră cu toții, eu însumi îmi luasem rămas-bun, printre cei din urmă. Când eram gata să trec de grilajul exterior al proprietății, mi-am dat seama că-mi lăsasem, lângă fotoliu, o servietă în care luasem obiceiul de a pune câteva documente importante. Am făcut, așadar, cale întoarsă, dar în nici un caz cu intenția de a o revedea pe prințesă; eram convins că, după ce-și luase rămas-bun de la oaspeții ei, se retrăsese.

Nu. Stătea încă așezată, singură, în mijlocul a douăzeci de scaune părăsite. îngrijorată, cu gândul dus. Fără să-o pierd din priviri, mi-am ridicat servieta, cât mai lin posibil. Șirin era tot nemișcată, din profil, fără să-mi simtă prezența. într-o tăcere meditativă, m-am așezat, mi-am luat îngăduința să-o contempul. Cu impresia că mă găseam, cu doisprezece ani mai înainte, la Istanbul, în salonul lui Djamaledin. Așa stătea atunci, din profil, cu o eșarfă albastră încununându-i părul care cădea până la piciorul fotoliului. Ce vârstă avea oare? Șapte-sprezece? Optsprezece? Cea care avea acum treizeci de

ani era o femeie senină, o femeie matură, stăpână pe sine. La fel de zveltă ca în prima zi. Știuse să reziste tentației femeilor de rangul ei: lacomă și gurmandă, să se prăvălească, până la capătul zilelor, pe un divan al belșugului. Se măritase, era divorțată sau văduvă? N-am discutat niciodată despre asta.

Aș fi vrut să rostesc, cu glas cutezător: „Te-am iubit încă de-atunci, de la Istanbul”. Buzele mi-au tremurat, apoi s-au pecetluit, fără să scoată cel mai mic sunet.

Șirin se întorsese însă către mine cu blândețe. M-a privit fără surprindere, ca și cum nici n-aș fi plecat, nici nu m-aș fi întors. Privirea îi șovăi, adoptă tutuiala:

— La ce te gândești?

Răspunsul îmi țâșni de pe buze:

— La tine. De la Istanbul la Tabriz.

Un zâmbet, poate stingherit, dar care nu se voia, în mod vădit, o stavilă, îi străbătu chipul. Iar eu n-am găsit altceva mai bun de făcut decât să citez propria-i formulă, devenită, între mine și ea, un fel de cod de recunoaștere:

— Nu se știe niciodată, drumurile noastre s-ar putea încrucișa!

Câteva clipe de amintiri mute ne-au absorbit. După aceea, Șirin spuse:

— N-am plecat din Teheran fără carte.

— Manuscrisul de la Samarkand?

— Stă tot timpul pe scriin, aproape de patul meu, nu ostolesc niciodată să-l răsfoiesc, știu pe dinafară Rubaiatele și cronica de pe marginea textului.

— Aș da zece ani din viață pentru o noapte cu această carte.

— Eu aș da o noapte din viață.

În clipa următoare, eram aplecat asupra feței lui Șirin, buzele ni s-au atins, ochii ni s-au închis, împrejurul nostru nu mai exista nimic altceva decât monotonia cântecului greierilor, răsunând în capetele noastre amețite. Un sărut prelung, un sărut arzător, un sărut al anilor străbătuți și al stavilelor dărâmate.

De teamă să nu vină alți oaspeți, să nu se apropie alți servitori, ne-am ridicat, și am urmat-o printr-o alee acoperită, o ușiță nebănuită, o scară cu treptele sparte, până în apartamentele bătrânului șah, pe care nepoata sa le luase în stăpânire. Două canaturi grele s-au închis, am tras un zăvor masiv, și ne-am găsit singuri, împreună. Tabrizul nu mai era un oraș rupt de lume, ci lumea lânzecea la depărtare de Tabriz.

Într-un pat maiestuos, cu colonade și draperii, mi-am îmbrățișat iubita regală. I-am desfăcut, cu mâna mea, fiecare nod, fiecare nasture, i-am redesenat, cu propriile-mi degete, cu palmele, cu buzele, fiecare linie a trupului, se dăruia mângâierilor mele, sărutărilor mele stângace, din ochii închiși îi curgeau lacrimi călduțe.

În zori, nu deschiseseam încă Manuscrisul. Îl vedeam pe un scrin, de cealaltă parte a patului, dar Șirin dormea goală, cu capul pe gâtul meu, cu sânii lipiți de coastele mele, nimic de pe lume nu m-ar fi putut face să mă mișc. Îi sorbeam răsuflarea, parfumurile, noaptea, îi contemplam genele, încercam disperat să ghicesc ce vis de fericire sau de spaimă le făcea să freacă. Când se deșteptă, primele zgomote ale orașului ajungeau deja până la noi. A trebuit să dispar în grabă, făgăduindu-mi să dedic cărții lui Khayyam următoarea noapte de dragoste.

XL

Odată ieșit din Palatul Pustiu, mergeam strângând din umeri - răsăritul nu e niciodată cald la Tabriz - și înaintam, astfel, în direcția caravanseraiului, fără să caut s-o iau pe scurtături. Nu eram grăbit să ajung, aveam nevoie să meditez, fierberea nopții nu se risipise în mine, retrăiam imagini, gesturi, cuvinte șoptite, nu mai știam dacă eram fericit. Simțeam, într-adevar, un fel de plenitudine, dar străbătută de inevitabila vinovăție care însoțește dragostele clandestine. Reveneau neîncetat gânduri, obsedante așa cum știu să fie meditațiile din nopțile fără somn: „După plecarea mea, a adormit oare la loc cu un zâmbet? Are vreun regret? Când o voi revedea, și nu vom fi singuri, va fi distantă sau complice? Voi merge din nou pe seară, voi căuta în ochii ei o încredințare”.

Dintr-odată, răsună un bubuit de tun. M-am oprit, am ciulit urechile. Să fie oare bravul și solitarul nostru de Bange? Urmă un moment de tăcere, apoi un schimb intens de focuri, în fine, liniște. Mi-am reluat preumblarea, cu un pas mai puțin apăsător; îmi țineam urechea ciulită. Se produse un nou bubuit, urmat imediat de un al treilea. De această dată, m-a cuprins neliniștea; un singur tun nu putea să tragă într-o astfel de cadență, trebuia să fie două sau chiar mai multe. Două obuze

explodară la câteva străzi de mine. Am luat-o la fugă. în direcția fortăreței.

Fazei îmi confirmă numaidecât vestea de care mă temeam: primele forțe trimise de șah sosiseră în timpul nopții. Se așezaseră în cartierele deținute de conducătorii religioși. Le urmau alte trupe. Asediul Tabrizului tocmai începuse.

Cuvântarea rostită de către colonelul Liakov, guvernator militar al Teheranului, artizan al loviturii de stat, înainte de plecarea trupelor sale spre Tabriz, suna așa:

„Bravi cazaci,

Șahul se află în primejdie, locuitorii din Tabriz i-au contestat autoritatea, i-au declarat război, vrând să-l silească să accepte Constituția. Or, Constituția urmărește să vă suprimе privilegiile, să vă desființeze brigada. Dacă ea triumfă, soțiile și copiii voștri vor cunoaște foamea. Constituția vă este cel mai mare dușman, trebuie să vă luptați împotriva-i ca niște lei. Nimicind Parlamentul, ați trezit, în lumea întreagă, cea mai vie admirație. Continuați-vă acțiunea salvatoare, zdrobiți orașul răsculat, și vă făgăduiesc, din partea suveranilor Rusiei și Persiei, bani și onoruri. Toate bogățiile pe care le cuprinde Tabrizul vă aparțin, n-aveți decât să vă serviți”.

Răcnit la Teheran și Sankt Petersburg, murmurat la Londra, cuvântul de ordine era același: trebuie distrus Tabrizul, acesta merită cea mai exemplară dintre pedepse. Odată înfrânt, nimeni nu va mai cuteza să vorbească de Constituție, de Parlament sau de democrație; Orientul va putea să recadă iarăși în minunatul său somn de veci.

Așa se face că lumea întreagă, în lunile care urmară, avea să asiste la o cursă stranie și sfâșietoare: în vreme

ce exemplul Tabrizului începea să reaprindă, în diferite colțuri ale Persiei, flacăra rezistenței, orașul însuși suferea un asediu dintre cele mai aspre. Partizanii Constituției vor avea oare timp să-și revină, să se reorganizeze și să pună din nou mâna pe arme, înainte ca bastionul lor să se prăbușească?

În ianuarie, un prim mare succes: la chemarea șefilor bakhtiari, unchi materni ai lui Șirin, Isfahanul, fosta capitală, se răscoală, afirmându-și atașamentul față de Constituție și solidaritatea cu Tabrizul. În orașul asediat, la sosirea veștii se produse pe loc o explozie de bucurie. Toată noaptea se scanda, fără ca nimeni să ostenească: „Tabriz-Isfahan, țara se trezește!” Dar, chiar a doua zi, un atac masiv îi constrângea pe apărători să abandoneze mai multe poziții, situate la sud și la vest. Nu mai exista decât un drum care să lege Tabrizul de lumea exterioară, și acela era drumul spre nord, spre frontiera rusească.

Peste trei săptămâni, orașul Rasht se revoltă la rândul său. Asemenea Isfahanului, el respingea tutela șahului, aclama Constituția și rezistența lui Fazei. O nouă explozie de bucurie la Tabriz. Dar, imediat, o nouă ripostă a asediatorilor: ultimul drum a fost tăiat, încercuirea Tabrizului era încheiată. Poșta nu mai venea, nici proviziile. A trebuit organizată o raționalizare dintre cele mai severe pentru a se continua hrănirea celor aproape două sute de mii de locuitori ai orașului.

În februarie și martie 1909, s-au alăturat alte orașe. Teritoriul Constituției se extindea acum până la Șiraz, Hamadan, Meșed, Astarabad, Bandar-Abbas, Bushir. La Paris, se formă un comitet pentru apărarea Tabrizului, avându-l în frunte pe un anume domn Dieulafoy, distins

orientalist; același elan se găsi la Londra, sub președinția Lordului Lamington; încă și mai important, principalii conducători șiiți, aflați la Karbala, în Irakul otoman, se pronunțară, în chip solemn și lipsit de echivoc, în favoarea Constituției, desolidarizându-se de mullahii retrograzi.

Tabrizul triumfa.

Dar Tabrizul era pe moarte.

Incapabil să facă față atâtor rebeliuni, atâtor renegări, șahul se agăța de o idee fixă: trebuia doborât Tabrizul, originea răului. Când orașul avea să cadă, celelalte aveau să se supună. Nereușind să-l cucerească prin luptă, el hotărî să-l înfometeze.

În ciuda raționalizării, pâinea devenea rară. La sfârșitul lui martie, se numărau deja câțiva morți, mai ales din rândul bătrânilor și al copiilor de vârstă mică.

În presa de la Londra, de la Paris și de la Sankt Petersburg, oamenii începură să-și arate indignarea și să critice Puterile care, se amintea, mai aveau, în orașul asediat, numeroși supuși a căror viață era, de acum înainte, amenințată. Ecourile acestor luări de poziție ne parvneau pe calea telegrafului.

Fazei mă chemă într-o zi ca să mă anunțe:

— Rușii și englezii își vor evacua în curând cetățenii, pentru ca Tabrizul să poată fi zdrobit fără ca faptul să provoace prea multă neliniște în restul lumii. Va fi o lovitură grea pentru noi, dar vreau să știi că eu nu mă voi opune acestei evacuări. Nu voi reține aici pe nimeni împotriva propriei voințe.

Și mă însărcina să-i informez pe cei interesați că avea să se facă tot posibilul pentru a li se facilita plecarea.

Se produse atunci evenimentul cel mai neobișnuit dintre toate. Faptul de a fi asistat la el din postura de martor privilegiat îmi îngăduie să închid ochii asupra multora din meschinăriile omenești.

Îmi începusem turneul, rezervându-mi prima vizită pentru Misiunea Prezbiteriană, unde mă temeam un pic să-l revăd pe reverendul-director și să-i înghit muștrările. El, care conta pe mine ca să-l aduc pe Howard pe calea cea bună, n-avea să-mi reproșeze oare faptul de a fi urmat o cale identică? Într-adevăr, primirea fu rece, la limita politeții.

Dar, de îndată ce i-ara expus motivul demersului meu, el răspunse fără umbră de ezitare:

— N-am să plec. Dacă se poate organiza un convoi pentru evacuarea străinilor, se pot organiza la fel de bine convoaie similare pe*ntru aprovizionarea orașului înfometat.

I-am mulțumit pentru atitudinea sa, care mi se păru conformă idealului religios și umanitar care-l însuflețea. După aceea, m-am dus să vizitez trei case de comerț situate în vecinătate, unde, spre marea mea surpriză, răspunsul fu identic. Asemeni pastorului, negustorii nu voiau să plece. Așa cum îmi explica unul dintre ei, un italian:

— Dacă aș părăsi Tabrizul în acest moment dificil, mi-ar fi rușine să mă întorc aici mai târziu, ca să-mi reiau activitatea. Voi rămâne, așadar. Poate că prezența mea va stimula întru câtva guvernul meu să acționeze.

Pretutindeni, ca și cum s-ar fi vorbit între ei, acesta a fost răspunsul: identic, grabnic, clar, irevocabil. Până și din partea lui Mr. Wratislaw - consulul britanic! -, până și din partea personalului consulatului Rusiei, cu

notoria excepție a consulului, dl Pokitanoff, răspunsul a fost același: „Nu vom pleca!” II aduseră la cunoștința propriilor guverne înmărmurite.

În oraș, admirabila solidaritate a străinilor îmbărbăta spiritele. Dar situația rămânea precară. Pe 18 aprilie, Wratisslaw telegrafia la Londra: „Pâinea este rară astăzi; mâine, va fi încă și mai rară”. Pe 19, un nou mesaj: „Situația este disperată, se vorbește aici de o ultimă tentativă de a sparge încercuirea”.

Într-adevăr, în acea zi se ținea o întrunire în fortăreață. Fazei anunță că trupele constituționaliste înaintau dinspre Rasht spre Teheran, că puterea în funcție era pe cale să se prăbușească și că mai era puțin până când aveam să asistăm la căderea ei. Și la triumful propriei noastre cauze. Dar Howard luă cuvântul după el ca să amintească faptul că bazarurile erau, în prezent, lipsite de orice produs comestibil.

— Oamenii au ucis deja animalele domestice și pisicile vagaboande, familii întregi rătăcesc, zi și noapte, pe străzi în căutarea unei rodii chircite, a unui coltuc de pâine Barbari, rătăcit în vreo rigolă. Riscăm ca în curând să se recurgă la canibalism.

— Două săptămâni, nu trebuie să mai rezistăm decât două săptămâni!

Glasul lui Fazei era rugător. Dar Howard nu putea face nimic în această privință:

— Rezervele ne-au permis să rezistăm până acum. În acest moment, nu mai avem nimic de distribuit. Absolut nimic. În două săptămâni, populația va fi decimată, iar Tabrizul va deveni un oraș-fantomă. În ultimele zile, am avut opt sute de morți. Din cauza foamei și a nenumăratelor boli legate de foame.

— Două săptămâni! Numai două săptămâni! repeta Fazei. Chiar dacă ar trebui să postim!

— Postim cu toții de câteva zile!

— Ce să facem atunci? Să capitulăm? Să lăsăm să se prăbușească acest formidabil val de susținere pe care l-am hrănit cu atâta răbdare? Nu există nici un mijloc să rezistăm?

Să rezistăm. Să rezistăm. Doisprezece bărbați buimăciți, amețiți de foame și de epuizare, dar și de beția unei victorii aflate la îndemână, n-aveau decât o obsesie : să reziste.

— Ar exista o soluție, spuse Howard. Poate că...

Toate privirile se îndreptară în direcția lui Baskerville.

— Să încercăm o ieșire prin surprindere. Dacă reușim să recucerim această poziție - arăta cu degetul un punct de pe hartă -, forțele noastre vor năvăli prin breșă, vor restabili contactul cu exteriorul. Până să-și revină inamicul, salvarea va fi, poate, posibilă.

Pe loc, mi-am declarat dezaprobarea față de această propunere ; conducătorii militari erau de aceeași părere ; toți, fără excepție, o considerau sinucigașă. Dușmanul se afla pe o înălțime, la aproape cinci sute de metri de liniile noastre. Trebuia străbătută acea distanță, în teren deschis, să fie escaladat un impunător perete de argilă uscată, să fie alungați apărătorii, apoi să fie instalate pe poziție suficiente forțe pentru a rezista la inevitabilul contraatac.

Fazei ezita. Nici măcar nu mai privea harta, își punea întrebări în privința efectului politic al operațiunii. Permitea ea câștigarea câtorva zile ? Discuția se prelungi, se însufleți. Baskerville insista, argumenta, susținut imediat de Moore. Corespondentul ziarului Guardian își invoca

propria-i experiență militară, afirmând că efectul-surpriză putea să se dovedească decisiv. Fazei sfârși prin a tranșa situația.

— Nu sunt prea convins, dar, pentru că nu poate fi imaginată altă acțiune, nu mă voi opune aceleia a lui Howard.

Atacul a fost lansat a doua zi, pe 20 aprilie, la ora trei dimineața. Se convenise ca, dacă la ora cinci poziția va fi fost cucerită, operațiunile să fie purtate în mai multe puncte ale frontului, pentru a-l împiedica pe inamic să-și degajeze trupele în vederea contraatacului. Dar, din primele minute, încercarea păru sortită eșecului: un baraj de foc întâmpină prima ieșire, condusă de Moore, Baskerville și aproape șaiszeci de alți voluntari. În chip vizibil, inamicul nu fusese surprins în vreun fel. Să-l fi informat vreun spion despre pregătirile noastre? Nu se poate ști cu certitudine, sectorul era oricum protejat, Liakov îl încredințase unuia dintre ofițerii săi cei mai iscusiți.

Rațional, Fazei ordonă fără întârziere încetarea operațiunii, ceru să se dea semnalul de retragere, un soi de găngurit prelung; combatanții dădură înapoi. Câțiva, între care Moore, erau răniți.

Unul singur nu se întoarse. Baskerville. Fusese omorât fulgerător, încă de la prima salvă.

Vreme de trei zile, Tabrizul avea să trăiască în cadența condoleanțelor, condoleanțe discrete la Misiunea Prezbiteriană, condoleanțe fierbinți, fervente, indignate în cartierele deținute de fiii lui Adam. Cu ochii înroșiți, strângeam mâini, în mare parte necunoscute, mă lăsam în voia unor interminabile îmbrățișări.

în cohorta vizitatorilor, se găsea și consulul Angliei. Care mă trase deoparte.

— Vă va aduce puțină consolare dacă vă voi spune că, la șase ore după moartea prietenului dumneavoastră, mi-a parvenit un mesaj de la Londra, care mă anunța că tocmai fusese încheiat un acord între Puteri în privința Tabrizului. Dl Baskerville n-a căzut în van. Un corp expediționar se îndreaptă deja spre oraș, pentru a-l elibera și aproviziona. Și pentru a evacua comunitatea străină.

— Un corp expediționar rus ?

— Bineînțeles, recunosc Wratlslaw. Ei sunt singurii care dispun de o armată în apropiere. Dar am obținut garanții. Partizanii Constituției nu vor fi hărțuiți, iar trupele țarului se vor retrage de îndată ce misiunea va fi îndeplinită. Contez pe dumneavoastră pentru a-l convinge pe Fazei să depună armele.

De ce am acceptat? Din descurajare? Din istovire? Dintr-un simțământ persan al fatalității, care pătrunsesese în mine? Fapt este că n-am protestat, că m-am lăsat convins că acea mizerabilă misiune mi-era destinată. Cu toate acestea, am hotărât să nu mă duc imediat la Fazei. Preferam să evadez vreme de câteva ceasuri. Alături de Șirin.

De la prima noastră noapte de dragoste, n-o mai întâlnisem decât în public. Asediul crease, în Tabriz, o atmosferă nouă. Se vorbea tot timpul de infiltrații inamice. Oamenii vedeau peste tot spioni sau sabotori. Bărbați înarmați patruleau pe străzi, păzeau accesul în clădirile importante. La porțile Palatului Pustiu se găseau adesea cinci sau șase, uneori mai mulți. Deși fuseseră întotdeauna gata

să mă întâmpine cu zâmbetele cele mai strălucitoare, prezența lor îmi interzicea orice vizită discretă.

În seara aceea, cum supravegherea slăbise pretutindeni, am putut să mă strecur până în camera prințesei. Ușa era întredeschisă; am împins-o fără zgomot.

Șirin era în pat, în capul oaselor, cu Manuscrisul deschis așezat pe genunchii ridicați. M-am strecurat lângă ea, umăr la umăr, șold la șold. N-aveam, nici ea, nici eu, gândul la mângâieri, dar, în noaptea aceea, ne-am iubit în alt chip, cufundați în aceeași carte. Ea îmi călăuzea ochii și buzele, cunoștea fiecare cuvânt, fiecare pictură; pentru mine, era pentru prima dată când vedeam câteva.

Adeseori traducea, în franceză, în felul ei, fragmente de poeme de o înțelepciune atât de riguroasă, de o frumusețe atât de atemporală, încât uitam că fuseseră rostite, pentru prima oară, cu opt veacuri mai înainte, în cine știe ce grădină din Nishapur, din Isfahan sau din Samarkand.

Păsările rănite se-ascund ca să moară.

Cuvinte de ciudă, de consolare, monolog sfâșietor al unui poet înfrânt și grandios.

Pace omului în întunecata tăcere de dincolo.

Dar și cuvinte de bucurie, de sublimă nepăsare:

Vin! Să fie la fel de trandafiri ca obrajii tăi,
Iar regretele mele, la fel de blânde ca buclele tale.

După ce am recitat catrenele până la ultimul și am admirat îndelung fiecare miniatură, ne-am întors la

începutul cărții pentru a parcurge cronicile de pe margini. Cea a lui Vartan Armeanul, mai întâi, care acoperă aproape jumătate din operă și datorită căreia am aflat, în noaptea aceea, povestea lui Khayyam, a lui Djahane și a celor trei prieteni. Urmau, cam pe câte treizeci de pagini fiecare, cronicile bibliotecarilor de la Alamut, tată, fiu și nepot, care povesteau neobișnuitul destin al Manuscrisului după răpirea lui de la Merv, influența asupra Asasinilor și istoria prescurtată a acestora până la năvălirea mongolă.

Şirin îmi citi ultimele rânduri, al căror scris îl descifrai cu greu: „A trebuit să fug din Alamut în ajunul nimicirii sale, spre Kirman, ținutul meu de baștină, luând cu mine manuscrisul neasemuitului Khayyam din Nishapur, pe care am hotărât să-l ascund chiar în acea zi, nădăjduind să nu fie regăsit înainte ca mâinile oamenilor să fie vrednice a-l deschide. În această privință, mă încredințez Preaînaltului, El călăuzește pe cine vrea și rătăcește pe cine voiește". Urma o dată care corespundea, potrivit calculului meu, zilei de 14 martie 1257.

Am căzut pe gânduri.

— Manuscrisul se oprește în veacul al XIII-lea, am spus eu, Djamaledin îl primește în dar în secolul al XIX-lea. Ce s-a petrecut între timp?

— Un lung somn, spuse Şirin. O nesfârșită siestă orientală. Apoi o trezire bruscă în brațele aceluia nebun de Mirza Reza. Nu era oare din Kirman, ca și bibliotecarii de la Alamut? Ai fi poate mirat să-i descoperi un strămoș Asasin?

Se dusese să se așeze pe un taburet în fața oglinzii ovale, cu un pieptene în mână. Aș fi rămas ceasuri în șir urmărindu-i mișcările grațioase ale brațului gol, dar mă readuse la prozaica realitate:

— Ar trebui să te pregătești să pleci, dacă nu vrei să fii surprins în patul meu.

Într-adevăr, lumina zilei inunda deja încăperea, perdelele erau prea transparente.

— E-adevărat, am zis eu indispus, era să uit de reputația ta.

Ea se întoarse spre mine râzând.

— Perfect, țin la reputația mea, nu vreau să se spună, în toate haremurile din Persia, că un frumos străin a putut să petreacă o noapte întreagă lângă mine fără ca măcar să se gândească să se dezbrace. Nimeni nu m-ar mai dori!

După ce am așezat Manuscrisul în sipețel, am depus o sărutare pe buzele iubitei mele, apoi, printr-un coridor și două uși tainice, am alergat să mă azvârl din nou în tumultul orașului asediat.

XLI

Dintre toți cei care au murit în acele luni de suferințe, de ce am ales să-l evoc tocmai pe Baskerville? Fiindcă mi-era prieten și compatriot? Neîndoios. Și fiindcă n-avea altă ambiție decât aceea de a vedea născându-se pentru libertate și democrație acel Orient care lui îi era, totuși, străin. S-a sacrificat el oare degeaba? Peste zece, peste douăzeci, peste o sută de ani Occidentul își va aminti de exemplul lui, Persia își va aduce aminte de fapta lui? Mă feresc să mă gândesc la asta, de teamă să nu recad în inevitabila melancolie a celor care trăiesc între două lumi, două lumi la fel de promițătoare, la fel de dezamăgitoare.

Cu toate acestea, dacă m-aș mărgini la evenimentele care au urmat imediat după moartea lui Baskerville, aș putea susține că ea n-a fost inutilă.

Au urmat intervenția străină, ridicarea blocadei, convoaiele de aprovizionare. Grație lui Howard? Probabil că hotărârea fusese deja luată, dar moartea prietenului meu a grăbit salvarea orașului, mii de cetățeni înfomețați îi datorează supraviețuirea.

Neîndoielnic, intrarea soldaților țarului în orașul asediat nu putea să-i fie pe plac lui Fazei. M-am străduit să-i predic resemnarea:

— Populația nu mai e în stare să reziste, singurul dar pe care i-l mai poți face este s-o salvezi de foamete, i-o datorezi cu adevărat după toate suferințele pe care le-a îndurat.

— Să te fi bătut timp de zece luni ca să ajungi la cherecul țarului Nicolae, protectorul șahului!

— Rușii nu acționează de capul lor, sunt mandatați de întreaga comunitate internațională, prietenii noștri din lumea întreagă aprobă această operațiune. A o refuza, a o combate înseamnă să pierzi avantajul imensului sprijin care ne-a fost dat până acum.

— Să te supui, să depui armele când victoria e aproape!

— Mie-mi răspunzi sau întrebă chiar soarta?

Fazei tresări, privirea lui mă împovăra cu nesfârșite reproșuri.

— Tabrizul nu merită o asemenea umilire!

— Eu nu pot face nimic, tu nu poți face nimic, există momente în care orice decizie este greșită, trebuie aleasă aceea care va fi regreată cel mai puțin!

Păru să se calmeze și să reflecteze adânc.

— Ce soartă le e rezervată prietenilor mei?

— Britanicii le garantează securitatea.

— Armele noastre ?

— Fiecare va putea să-și păstreze pușca, locuințele nu vor fi percheziționate, cu excepția celor din care vor porni focuri de armă. Dar armele grele vor trebui predate.

Nu părea deloc liniștit.

— Și cine-l va obliga, mâine, pe țar să-și retragă trupele ?

— În această privință, trebuie să te lași în voia Providenței !

— Te descopăr dintr-odată cu totul oriental!

Era nevoie să-l cunoști pe Fazei ca să știi că termenul „oriental”, venind de pe buzele sale, însemna arareori un compliment. Mai ales împreună cu expresia bănuitoare de nemulțumire care îl însoțise. Mă simțeam obligat să-mi schimb tactica; m-am ridicat, așadar, cu un oftat exagerat de sonor.

— Ai, probabil, dreptate, am greșit încercând să te împing la asta, am să-i spun consulului Angliei că n-am putut să te conving, apoi am să mă întorc aici și am să rămân alături de tine până la capăt.

Fazei mă reținu, apucându-mă de mânecă.

— Nu te-am acuzat de nimic, nici măcar nu ți-am refuzat sugestia.

— Sugestia? N-am făcut decât să transmit o propunere engleză, și asta precizându-ți de unde venea.

— Liniștește-te și înțelege-mă! Știu foarte bine că n-am mijloace să împiedic intrarea rușilor în Tabriz, știu, la fel de bine, că, dacă le-aș opune cea mai mică rezistență, întreaga lume m-ar condamna, începând cu compatrioții mei, care nu așteaptă decât eliberarea, de oriunde ar veni ea. Cunosc până și faptul că încheierea asediului înseamnă o înfrângere pentru șah.

— Nu era oare acesta țelul luptei tale?

— Ei bine, nu, iată! Pot să-l detest pe șah, dar nu împotriva lui mă bat. A triumfa asupra unui despot nu poate fi scopul ultim, eu mă lupt pentru ca persanii să devină conștienți că sunt oameni liberi, fii ai lui Adam, așa cum spunem pe-aici, să aibă încredere în ei înșiși, în forța lor, să-și găsească un loc în lumea de astăzi. Acest oraș a respins tutela monarhului și a conducătorilor religioși, a sfidat Puterile, el a trezit, pretutindeni, solidaritatea și admirația oamenilor de suflet. Locuitorii

Tabrizului erau pe punctul de a câștiga, dar nu se dorește să fie lăsați să câștige, există prea multă teamă de exemplul lor, se vrea umilirea lor, această populație mândră va trebui să se prosterneze în fața soldaților țarului ca să-și capete pâinea. Tu, care te-ai născut liber într-o țară liberă, tu ar trebui să înțelegi.

Am lăsat să se scurgă câteva secunde grele înainte de a trage concluziile:

— Și ce vrei să-i răspund consulului Angliei ?

Fazei arboră surâsul cel mai ipocrit:

— Spune-i că voi fi încântat să caut, o dată mai mult, protecție pe lângă Preagrațioasa Sa Maiestate.

Am avut nevoie de timp ca să înțeleg cât era de justificată amărăciunea lui Fazei. Căci, pentru moment, evenimentele păreau să-i contrazică temerile. Nu a rămas decât câteva zile la consulatul britanic. Foarte curând, Mr. Wratislaw îl conduse, în automobilul său, prin liniile rusești, până în împrejurimile orașului Kazvin. Acolo putu să se alăture trupelor constituționaliste care, după o lungă așteptare, se pregăteau să avanseze în direcția Teheranului.

Într-adevăr, atâta vreme cât Tabrizul era amenințat cu sugrumarea, șahul păstra un puternic mijloc de presiune împotriva inamicilor săi, reușea încă să-i înfricoșeze, să-i stăpânească. De la ridicarea asediului, prietenii lui Fazei se simțiră liberi în mișcări și își începură, fără întârziere, marșul asupra capitalei. Cu două corpuri de armată, unul venind dinspre Kazvin, de la nord, celălalt dinspre Isfahan, de la sud. Ultimul, alcătuit, în principal, din membrii triburilor bakhtiare, cucerii orașul Kom pe 23 iunie. Câteva zile mai târziu, a fost difuzat un comunicat

comun anglo-rus, care le cerea partizanilor Constituției să pună imediat capăt ofensivei lor pentru a încheia o înțelegere cu șahul. În caz contrar, cele două Puteri se vedeau nevoite să intervină. Dar Fazei și prietenii săi s-au prefăcut că nu înțeleg și au grăbit pasul: pe 9 iulie, trupele lor făceau joncțiunea sub zidurile Teheranului; pe 13, două mii de oameni își făceau intrarea în capitală, printr-o poartă nepăzită dinspre nord-vest, din vecinătatea legației franceze, sub privirea înmărmurită a corespondentului ziarului Le Temps.

Numai Liakov a mai încercat atunci să reziste. Împreună cu trei sute de oameni, câteva tunuri vechi și două Creusot cu tir rapid, el reuși să păstreze controlul asupra câtorva cartiere din centru. Luptele continuă, cu înverșunare, până pe 16 iulie.

În acea zi, la ora opt și jumătate dimineața, șahul veni să se refugieze la legația rusă, însoțit, în mod solemn, de cinci sute de soldați și curteni. Acțiunea sa echivala cu o abdicare.

Comandantul cazacilor n-avea altă cale decât să depună armele. Jură să respecte, de atunci înainte, Constituția și să se pună în slujba învingătorilor. Cu condiția ca brigada să nu-i fie desființată. Ceea ce i-a fost garantat.

A fost desemnat un nou șah, fiul cel mai mic al monarhului abdicat, în vârstă de numai doisprezece ani; după spusele lui Șirin, care-l cunoscuse din leagăn, era un adolescent blând și sensibil, lipsit de cruzime sau de perversitate. Atunci când străbătu capitala, a două zi după lupte, ca să meargă la palat în tovărășia tutorelui său, dl Smirnoff, fu întâmpinat cu strigăte de „Trăiască șahul!”. Ieșeau din aceleași piepturi care, în ajun, urlaseră „Moarte șahului!”

XLII

Tânărul șah făcea, în public, o figură bună și maiestuoaasă, zâmbind fără să exagereze, fluturându-și mâna albă ca să-și salute supușii. Dar, de îndată ce ajungea la palat, dădea anturajului multe motive de îngrijorare. Despărțit cu brutalitate de părinți, plângea fără încetare. A căutat chiar să fugă, în acea vară, ca să se alăture tatălui și mamei sale. A fost prins, a încercat să se spânzure de tavanul palatului. Când a început să se sufocă, i s-a făcut teamă, a strigat după ajutor. A putut fi salvat la vreme. Această pățanie a avut un efect benefic asupra-i: vindecat de-acum de temeri, se ducea să-și joace cu demnitate și bonomie rolul de suveran constituțional.

Puterea reală se afla, totuși, în mâinile lui Fazei și ale prietenilor acestuia. Ei inaugurară noua epocă printr-o epurare rapidă: au fost executați șase partizani ai fostului regim, între care cei doi principali conducători religioși care luptaseră împotriva fiilor lui Adam, ca și șeicul Fazlollah Nouri. Acesta era acuzat pentru că încuviințase masacrele care urmaseră loviturii de stat din anul precedent; a fost pedepsit, așadar, pentru complicitate la crimă, iar hotărârea de condamnare la moarte a fost confirmată de ierarhia șiiită. Dar nu exista nici o urmă de îndoială că sentința avea și o valoare simbolică: Nouri

își asumase responsabilitatea de a decreta Constituția drept o erezie. A fost spânzurat în public pe 31 iulie 1909, în Piața Topkhane. Înainte de a muri, a murmurat: „Nu sunt un reacționar!”, ca să adauge imediat, pentru urechile partizanilor săi răspândiți prin mulțime, că respectiva Constituție era contrară religiei și că aceasta din urmă va avea ultimul cuvânt.

Dar prima sarcină a noilor conducători era aceea de a reconstrui Parlamentul: clădirea a fost înălțată din propriile-i ruine și s-au organizat alegeri. Pe 15 noiembrie, tânărul șah inaugura solemn cel de-al doilea Majlis din istoria persană. Cu aceste cuvinte:

„În numele lui Dumnezeu, Cel care dăruiește Libertatea, și sub oblăduirea tainică a Preasfântului Imam al Timpului, Adunarea națională consultativă se deschide cu bucurie și sub cele mai bune auspicii.

Progresul intelectual și evoluția mentalităților au făcut inevitabilă schimbarea, ea s-a produs printr-o anevoioasă încercare, dar Persia a știut, de-a lungul epocilor, să supraviețuiască multor crize, și astăzi poporul ei își vede dorințele împlinite. Ne bucurăm să constatăm că acest nou guvern progresist beneficiază de susținerea poporului, că este pe cale să aducă liniște și încredere țării.

Pentru a putea pune în practică reformele care se impun, guvernul și Parlamentul trebuie să considere reorganizarea statului o prioritate, mai ales cea a finanțelor publice, potrivit normelor care se cuvin în națiunile civilizate.

Ne rugăm lui Dumnezeu să călăuzească pașii reprezentanților națiunii și să asigure Persiei onoare, independență și fericire”.

În ziua aceea, Teheranul s-a veselit, s-a defilat fără răgaz pe străzi, s-a cântat la răspântii, s-au recitat poeme improvizate în care toate cuvintele rimau, în mod natural sau forțat, cu „Constituție”, „Democrație”, „Libertate”, comercianții le ofereau trecătorilor băuturi și dulciuri, zeci de ziare, înmormântate în momentul loviturii de stat, își anunțau reînvierea prin ediții speciale.

La căderea nopții, un foc de artificii lumina orașul. În grădinile din Baharistan erau instalate bănci. La tribuna de onoare se aflau corpul diplomatic, membrii noului guvern, deputații, demnitarii religioși, corporațiile din bazar. În calitate de prieten al lui Baskerville, am avut dreptul la un loc în primele rânduri; scaunul meu se găsea chiar în spatele aceluia al lui Fazei. Se succedau explozii și petarde, cerul se lumina cu intermitență, capetele se dădeau pe spate, fețele se încordau, apoi își reveneau pe spate, zâmbete de copii satisfăcuți. În exterior, fiii lui Adam, neosteniți, scandau de ore întregi aceleași sloganuri.

Nu știu ce zgomot, ce strigăt mi l-a readus pe Howard în memorie. Ar fi meritat atât de mult să participe la sărbătoare! În aceeași clipă, Fazei s-a întors spre mine:

— Pari trist.

— Trist, cu siguranță nu! Dintotdeauna mi-am dorit să aud strigându-se „Libertate” pe pământul Orientului. Dar mă hărțuiesc câteva amintiri.

— Alungă-le, zâmbeste, bucură-te, profită de ultimele clipe de veselie!

Neliniștitoare cuvinte, care mi-au răpit, în seara aceea, orice chef de a sărbători. Fazei era oare pe cale să continue, după șapte luni, neplăcuta discuție în contradictoriu de la Tabriz? Avea noi motive de preocupare? Eram hotărât

să mă duc a doua zi la el ca să capăt o lămurire. În cele din urmă, am renunțat. Vreme de un an întreg, am evitat să-l întâlnesc.

Din ce motive? Cred că, după acea perioadă plină de încercări pe care tocmai o trăisem, nutream serioase îndoieli asupra înțelepciunii implicării mele la Tabriz. Eu, care venisem în Orient pe urmele unui manuscris, aveam oare dreptul să mă angajez, în asemenea măsură, într-o luptă care nu-mi aparținea? Și, în primul rând, cu ce drept îl sfătuisem pe Howard să vină în Persia? În limbajul lui Fazei și al tovarășilor acestuia, Baskerville era un martir; în ochii mei, era un prieten mort, mort pe pământ străin pentru o cauză străină, un prieten ai cărui părinți aveau să-mi scrie, într-o bună zi, ca să mă întrebe, cu cea mai sfâșietoare dintre politeți, de ce le zăpăcisem copilul?

Remușcări, așadar, din cauza lui Howard? Aș spune, mai degrabă, o urmă de cuviință. Nu știu dacă acesta e cuvântul potrivit, dar ideea e că, după victoria prietenilor mei, n-aveam deloc chef să mă împăunzez prin Teheran ascultând cum mi se ridică în slăvi presupusele fapte de vitejie de la Tabriz. Jucasem un rol întâmplător și episodic, avusesem, mai presus de orice, un prieten, un compatriot eroic, n-aveam intenția să mă înfășor în amintirea lui spre a obține respect și privilegii.

Ca să fac o mărturisire completă, simțeam nevoia acută să mă ascund, să mă fac uitat, să nu mai frecventez politicienii, membrii diverselor cluburi și diplomații. Singura persoană pe care o vedeam în fiecare zi și cu o plăcere care nu se dezmințea niciodată era Șirin. O convinsesem să se instaleze într-una din numeroasele ei reședințe familiale, pe înălțimile Zargandei, un loc de vilegiatură

situat în afara capitalei. Închiriasem eu însumi o casuță în vecinătate, dar asta pentru păstrarea aparențelor, zilele și nopțile mi se scurgeau alături de ea, cu complicitatea servitorilor.

În iarna aceea, ni se întâmplă să petrecem săptămâni întregi fără a părăsi imensa ei cameră. La căldura unui magnific braserol de aramă, citeam Manuscrisul, alte câteva cărți, petreceam lungi ceasuri melancolice fumând din kalyan, bând vin de Shiraz, uneori chiar șampanie, ronțând fistic de Kirman și nugale de Isfahan; prițesa mea știa să fie, deopotrivă, o mare doamnă și o fetiță. Tandrețea noastră umplea fiecare clipă.

Odată cu cele dintâi călduri, Zarganda se însuflețea. Străinii și persanii cei mai bogați posedau aici reședințe somptuoase, unde se stabileau pentru luni îndelungate de trândăvie, în mijlocul unei vegetații luxuriante. Nu încapem îndoială că, pentru nenumărați diplomați, numai apropierea aceluia paradis făcea suportabilă cenușia plictiseală de la Teheran. Cu toate acestea, iarna Zarganda se golea. Nu rămâneau decât grădinarii, câțiva paznici și puținii supraviețuitori din populația băștinașă. Șirin și cu mine aveam mare nevoie de acel pustiu.

Din aprilie, vai, vilegiaturiștii își reîncepură transhumanta. Prin fața tuturor porților bântuiau gură-cască, pe toate cărările - umblăreți. După fiecare noapte, după fiecare siestă, Șirin primea la ceai musafire cu priviri indiscrete. Trebuia să mă ascund fără răgaz, să fug pe coridoare. Blânda hibernare se sfârșise, venise ora plecării.

1. Recipient metalic pentru încălzit.

Când i-am dat vestea, prințesa mea se arătă tristă,
dar resemnată.

— Te credeam fericit.

— Am trăit un rar moment de încântare, vreau să-l
întrerup câtă vreme e intact, ca să-l redobândesc intact.
Nu mă satur contemplându-te, cu uimire, cu dragoste.
Nu vreau ca mulțimea care ne invadează să-mi schimbe
privirea. Mă îndepărtez vara ca să te regăsească iarna.

— Iarnă, vară, te îndepărtezi, mă regăsești, crezi că
poți dispune nepedepsit de anotimpuri, de ani, de viața ta,
de a mea ? N-ai învățat nimic de la Khayyam ? „Dintr-odată,
Cerul îți fură chiar clipa necesară să-ți umezești buzele”.

Privirea ei se cufundă într-a mea pentru a mă citi ca
pe o carte deschisă. Înțelesese totul, suspină.

— Unde ai de gând să mergi ?

Nu știam încă. Venisem de două ori în Persia, și de
două ori trăisem în postura de asediat. Îmi rămânea în-
tregul Orient de descoperit, de la Bosfor la Marea Chinei:
Turcia, care tocmai se revoltase odată cu Persia, își alun-
gase sultanul-calif și se fălea, de-atunci, cu deputați,
senatori, cluburi și ziare de opoziție, mândrul Afganistan,
pe care britanicii sfârșiseră prin a-l cotropi, dar cu ce
preț! Și, bineînțeles, toată Persia rămânea de străbătut.
Nu cunoșteam decât Tabrizul și Teheranul. Dar Isfahanul ?
Dar Șirazul, Kashanul și Kirmanul? Dar Nishapurul și
mormântul lui Khayyam, piatră cenușie vegheată, de
secole, de neconținute generații de petale?

Din toate aceste drumuri care se ofereau, pe care să
apuci? Manuscrisul ales pentru mine. Am luat trenul
până la Krasnovodsk, am traversat Așhabadul și stră-
vechiul Merv, am vizitat Buhara.

Și, mai ales, m-am dus la Samarkand.

XLIII

Eram curios să văd ce mai rămăsese din orașul în care se risipise tinerețea lui Khayyam.

Ce devenise cartierul Asfizar și acel foișor din grădina în care Omar o iubise pe Djahane? Mai exista vreo urmă a mahalalei Maturid, unde, pe baza vechilor rețete chinezești, acel fabricant evreu de hârtie dădea încă formă, în veacul al XI-lea, ramurilor de dud alb ? Vreme de săptămâni, m-am preumblat pe jos, apoi pe spinarea unui catâr; i-am întrebat pe neguțatori, pe trecători, pe imamii din moschee, dar m-am ales doar cu expresii neștiutoare, zâmbete amuzate și invitații generoase să mă așez pe divanele lor de culoarea cerului ca să împărțim ceaiul.

Norocul meu a fost să mă aflu, într-o dimineață, în piața din Reghistan. Trecea o caravană, o caravană mică; nu număra decât șase sau șapte cămile de Bactriana, cu părul des, cu copite groase. Bătrânul cămilar se oprise, nu departe de mine, în fața dughenei unui olar, ținând la piept un miel de-abia născut; propunea un schimb, meșteșugarul discuta; fără să-și ia mâinile nici de pe urcior, nici de pe roata sa de olar, arăta cu bărbia spre o grămadă de străchini smălțuite. Îi urmăream pe cei doi bărbați, cu bonetele lor de lână neagră împodobită cu găitane, cu tunicile lor în dungi, cu bărbile cu sclipiri

roșietice, cu gesturile lor milenare. Exista oare vreun detaliu al scenei care n-ar fi putut să se înfățișeze, ca atare, în vremea lui Khayyam?

O adiere ușoară, nisipul începe să se învârtăjească, hainele se umflă, întreaga piață se acoperă cu un văl ireal. Împrejurul Reghistanului se ridică trei monumente, trei ansambluri gigantice, turnuri, cupole, portaluri, ziduri înalte împodobite în întregime cu mozaicuri migăloase, cu arabescuri cu luciri de aur, de ametist, de turcoaz. Și cu înscrisuri laborioase. Totul e încă maiestuos, numai că turnurile sunt înclinate, cupolele sunt sparte, fațadele scorjite, roase de timp, de vânt, de secole de nepăsare; nici o privire nu se ridică spre acele monumente, coloși semeți, superbi, ignorați, un decor grandios pentru o piesă derizorie.

M-am retras de-a-ndăratelea ; m-am izbit de un picior, m-am întors să-mi cer scuze, m-am găsit față-n față cu un bărbat îmbrăcat, asemenea mie, după moda europeană, descins de pe aceeași planetă îndepărtată. Se înfiripă o conversație. Era rus, arheolog. Și el venise aici cu o sumedenie de întrebări în minte. Dar posedea deja unele răspunsuri.

— La Samarkand, timpul curge din cataclism în cataclism, din tabula rasa în tabula rasa. Atunci când mongolii au distrus orașul, în veacul al XIII-lea, cartierele locuite au fost preschimbate în mormane de ruine și cadavre. Au trebuit abandonate ; supraviețuitorii și-au reconstruit locuințele în alt loc, situat mai la sud. Astfel încât întreg orașul vechi, Samarkandul selgiucizilor, acoperit, încetul cu-ncetul, de straturi suprapuse de nisip, nu mai e decât un câmp supraînălțat. Sub pământ viețuiesc comori și taine; la suprafață, pășuni. Într-o bună zi, va trebui să

se descopere totul, să se dezgroape casele și străzile. Astfel eliberat, Samarkandul va putea să ne povestească propria-i istorie.

Se întrerupse.

— Sunteți arheolog?

— Nu. Orașul mă atrage din alte motive.

— Aș fi oare indiscret dacă aș întreba care sunt acestea ?

I-am vorbit despre Manuscris, despre poeme, despre cronică, despre picturile care-i evocau pe îndrăgostiții din Samarkand.

— Mi-aș dori atât de mult să văd această carte ! Știți că tot ce a existat în acea epocă a fost distrus ? Ca printr-un blestem. Zidurile, palatele, livezile, grădinile, canalizările, locurile de cult, cărțile, principalele obiecte de artă. Monumentele pe care le admirăm astăzi au fost construite mai târziu, de Timur Lenk și descendenții acestuia, au mai puțin de cinci sute de ani vechime. Dar din epoca lui Khayyam n-au rămas decât cioburi de ceramică și, tocmai mi-ați adus la cunoștință, acest Manuscris, miraculos supraviețuitor. Este un privilegiu, pentru dumneavoastră, să-l puteți ține în mâini, să-l consultați pe îndelete. Un privilegiu și o grea responsabilitate.

— Credeți-mă că sunt conștient de asta. De ani de zile, de când am aflat că această carte există, nu trăiesc decât pentru ea, m-a dus din aventură în aventură, lumea ei a devenit și a mea, păzitoarea ei îmi e iubită.

— Și ați făcut această călătorie până la Samarkand spre a regăsi locurile pe care le descrie cartea?

— Nădărduiam ca oamenii din oraș să-mi arate măcar amplasamentul vechilor cartiere.

— Regret că trebuie să vă decepționez, reluă interlocutorul meu, dar despre răstimpul care vă pasionează

nu veți culege decât legende, povești cu djini și divi.
Orașul le cultivă cu delectare.

— Mai mult decât alte cetăți din Asia ?

— Mi-e teamă că da. Mă întreb dacă vecinătatea acestor ruine nu aprinde, în mod natural, imaginația sărmanilor noștri contemporani. Pe deasupra, există acest oraș îngropat sub pământ. De-a lungul veacurilor, câți copii au căzut în crăpături și n-au mai apărut, ce de zgomote ciudate s-au auzit sau s-a crezut că sunt auzite, venite, după câte se pare, din măruntaiele pământului! Așa s-a născut cea mai cunoscută legendă din Samarkand, cea care contribuie, în bună măsură, la misterul care învăluie numele cetății.

L-am lăsat să povestească.

— Se spune că un rege din Samarkand a vrut să împlinească visul oricărei ființe omenești: să scape de moarte. Convins că aceasta venea din cer și dornic să facă în așa fel încât să nu-l poată ajunge niciodată, își construiește un palat sub pământ, un palat imens căruiă îi închise toate intrările. Fabulos de bogat, își făurise și un soare artificial, care răsărea dimineața și apunea seara, ca să-l încălzească și să-i arate scurgerea zilelor. Dar, vai, Zeul Morții reuși să înșele vigilența monarhului și se furișă în interiorul palatului ca să-și împlinească misiunea. Trebuia să le dovedească tuturor oamenilor că nici o ființă nu scapă de moarte, oricât de mare i-ar fi puterea sau bogăția, dibăcia sau aroganța. Samarkandul a devenit astfel simbolul ineluctabilei întâlniri dintre om și destinul său.

Unde să merg, după Samarkand? Pentru mine, el era capătul extrem al Orientului, locul tuturor minunățiilor

și al unei nostalgii insondabile. În momentul în care părăseam orașul, m-am hotărât, așadar, să mă întorc acasă; dorința mea era să revin la Annapolis, să petrec acolo câțiva ani liniștiți, ca să mă odihnesc după călătoriile mele. Și să nu pornesc din nou decât după aceea.

Mi-am făurit, deci, planul cel mai nebunesc: să mă întorc în Persia, s-o iau pe Șirin și Manuscrisul lui Khayyam, înainte de a merge să ne pierdem împreună, necunoscuți, în cine știe ce mare metropolă, Paris, Viena sau New York. Să trăim amândoi în Occident în ritmul Orientului, n-ar fi oare acesta paradisul?

Pe drumul de întoarcere, am fost tot timpul izolat și absent, preocupat numai de argumentele pe care aveam să i le aduc lui Șirin. Să plecăm, să plecăm, îmi va spune ea descurajată, nu te poți mulțumi să fii fericit? Dar nu-mi pierdeam speranța de a-i risipi reticențele.

Când cabrioleta închiriată la țărmul Mării Caspice m-a lăsat la Zarganda, în fața porții mele încuiate, acolo se găsea deja un automobil, un Jewel-40 care arbora chiar la mijlocul capotei un steag cu dungi și stele. Șoferul a coborât și mi-a verificat identitatea. Am avut impresia stupidă că mă aștepta încă de la plecare. Mă liniști, nu se afla acolo decât de dimineață.

— Stăpânul mi-a spus să rămân aici până la întoarcerea dumneavoastră.

— Aș fi putut să revin într-o lună sau într-un an, poate chiar niciodată.

Uimirea mea nu-l afectă în nici un fel.

— Dar sunteți aici!

Îmi întinse un bilet mângălit de Charles W. Russel, ministru plenipotențiar al Statelor Unite.

Stimate Dle Lesage,

Aș fi foarte onorat dacă ați putea veni la legăție în această după-amiază, la ora patru. Este vorba despre o chestiune importantă și urgentă. I-am cerut șoferului meu să rămână la dispoziția dumneavoastră.

XLIV

La legăție mă așteptau doi bărbați, cu aceeași nerăbdare stăpânită. Russel, într-un costum gri, cu papion în ape și mustață pe oală, asemănătoare celei a lui Theodore Roosevelt, dar cu contururi mai îngrijit trasate, și Fazei, în veșnica sa tunică albă, cu pelerină neagră și turban albastru. Bineînțeles că diplomatul a deschis discuția, într-o franceză ezitantă, dar corectă.

— întrunirea care are loc astăzi face parte din cele care schimbă cursul istoriei. Prin intermediul persoanelor noastre, se întâlnesc două națiuni, sfidând distanțe și deosebiri: Statele Unite, care sunt o națiune tânără, dar deja o veche democrație, și Persia, care este o națiune străveche, de câteva ori milenară, dar o democrație foarte tânără.

O umbră de mister, o boare de solemnitate, o privire spre Fazei ca să se asigure că fraza nu-l deranja. Apoi a continuat:

— Eram, acum câteva zile, invitatul Clubului democratic din Teheran, am exprimat în fața auditoriului meu profunda simpatie pe care o nutresc pentru Revoluția constituțională. Acest sentiment e împărtășit de Președintele Taft și de Mr. Knox, Secretarul nostru de Stat. Trebuie să adaug că acesta din urmă este la curent cu

întrunirea noastră de astăzi și că așteaptă din parte-mi să-l informez, pe calea telegrafului, în legătură cu concluziile la care vom fi ajuns.

Lăsă în seama lui Fazei sarcina de a-mi da explicații:

— Îți amintești de ziua în care ai vrut să mă convingi să nu mă împotrivesc trupelor țarului?

— De acea corvoadă!

— Nu ți-am purtat niciodată pică, ai făcut ceea ce trebuia să faci și, într-un fel, aveai dreptate. Dar lucrul de care mă temeam s-a întâmplat, din păcate : rușii n-au părăsit niciodată Tabrizul, populația de acolo e supusă unor neajunsuri permanente, cazacii smulg vălurile femeilor pe stradă, fiii lui Adam sunt întemnițați sub cel mai mic pretext.

Cu toate acestea, există ceva și mai grav. Mai grav decât ocuparea Tabrizului, mai grav decât soarta tovarășilor mei. Democrația noastră riscă să se prăbușească. Dl Russel a spus „tânără”, ar fi putut să adauge „fragilă”, „amenințată”. În aparență, totul merge bine, poporul e mai fericit, bazarul prosperă, clericii se arată concilianți. Totuși, ar fi necesară o minune pentru a împiedica edificiul să se năruie. De ce? Pentru că sîpetele noastre sunt goale, ca și în trecut. Fostul regim avea un mod foarte curios de a percepe impozitele, arenda fiecare provincie cine știe cărui individ rapace, care sleia populația și păstra banii pentru sine, mulțumindu-se să extragă din ei o parte ca să-și cumpere protecția la Curte. De acolo ne vin toate nenorocirile. Vistieria fiind goală, șahul se împrumută de la ruși și de la englezi care, spre a se vedea plătiți, obțin concesiuni și privilegii. Prin acest mijloc s-a vărât țarul în treburile noastre, și ne-am vândut pe nimic toate bogățiile. Noua putere este pusă în fața

aceleiași dileme ca și foștii conducători: dacă nu reușește să perceapă impozitele în maniera țărilor moderne, va trebui să accepte tutela Marilor Puteri. Prima urgență, pentru noi, este să ne reformăm finanțele. Modernizarea Persiei depinde de asta; libertatea Persiei are acest preț.

— Dacă remediul este atât de evident, ce se așteaptă pentru a-l aplica?

— Nici un persan nu este astăzi în măsură să se înhame la o asemenea sarcină. E trist să afirmi asta despre o națiune de zece milioane de locuitori, dar nu trebuie subestimată puterea ignoranței. Aici, nu suntem decât o mână de oameni care au primit o educație modernă, similară celei a înalților funcționari de stat din națiunile avansate. Singurul domeniu în care am avea competențe numeroase este acela al diplomației. În rest, fie că e vorba de armată, de transporturi sau mai ales de finanțe, nu știm nimic. Dacă regimul nostru ar putea rezista douăzeci, treizeci de ani, ar forma, neîndoielnic, o generație capabilă să preia toate aceste sectoare. Până atunci, cea mai bună soluție care ni se oferă este aceea de a face apel la străini cinstiți și competenți. Nu e ușor să-i găsești, o știu. Am avut, în trecut, cele mai neplăcute experiențe, cu Naus, Liakov și mulți alții. Dar eu nu disper. M-am consultat, în această privință, cu câțiva colegi din Parlament și din guvern, credem că Statele Unite ne-ar putea ajuta.

— Sunt măgulit, am spus eu cu promptitudine, dar de ce țara mea?

Charles Russel reacționa la remarca mea printr-un gest de surpriză și de neliniște. Pe care răspunsul lui Fazei nu întârzie să-l potolească:

— Am trecut în revistă, una câte una, toate Marile Puteri. Rușii și britanicii sunt prea bucuroși să ne împingă spre faliment ca să ne domine mai bine. Francezii sunt prea preocupați de relațiile lor cu țarul ca să-i mai intereseze soarta noastră. În general, Europa întreagă este prinsă într-un joc de alianțe și de contra-alianțe în care Persia n-ar fi decât o vulgară monedă de schimb, un pion pe eșichier. Doar Statele Unite ar putea să arate interes pentru noi fără să caute să ne invadeze. M-am adresat, așadar, dlui Russel și l-am întrebat dacă nu cunoaște un american capabil să se înhame la o misiune atât de grea. Trebuie să recunosc că el este acela care ți-a menționat numele, uitasem complet că ai făcut studii financiare.

— Mă simt măgulit de această încredere, am răspuns eu, dar nu sunt, cu siguranță, omul care vă trebuie. În ciuda diplomei pe care am obținut-o, sunt un specialist jalnic, n-am avut niciodată prilejul să-mi dovedesc cunoștințele. Tatăl meu ar trebui criticat, el, care a construit atâtea nave încât n-a mai fost nevoie să muncesc pentru a-mi câștiga existența. Nu m-am ocupat niciodată decât de chestiuni esențiale, adică frivole: să călătoresc și să citesc, să iubesc și să cred, să mă îndoiesc, să lupt. Să scriu, uneori.

Râsete stânjenite, schimb de priviri perplexe. Am continuat :

— Când vă veți găsi omul, aș putea să-i stau în preajmă, să-i dau sfaturi și să-i fac unele servicii, dar el este cel de la care va trebui să se ceară competență și trudă. Eu sunt plin de bunăvoință, dar sunt ignorant și leneș.

Renunțând să mai insiste, Fazei preferă să-mi răspundă pe același ton:

— E-adevărat, pot să depun mărturie. Și, pe deasupra, ai alte metehne, încă și mai mari. Îmi ești prieten, o știe toată lumea, adversarii mei politici n-ar avea decât un țel: să te împiedice să reușești.

Russel asculta în tăcere, cu un surâs încrămențit parcă uitat pe buze. Cu siguranță că șuguiala noastră nu-i cădea bine, dar nu renunță la calmul său. Fazei se întoarse spre el.

— Regret dezertarea lui Benjamin, dar ea nu schimbă cu nimic acordul nostru. Poate că e mai bine să se încredințeze acest gen de responsabilitate unui om care n-a fost niciodată amestecat în probleme persane.

— Vă gândiți la cineva anume?

— N-am nici un nume în minte. Aș dori o ființă disciplinată, cinstită și independentă spiritual. Această seminție există la dumneavoastră, o știu, îmi imaginez foarte bine personajul, aproape că aș putea să spun că-l văd în față; un bărbat elegant, onest, care se ține drept și privește drept, care vorbește drept. Un om care să-i semene lui Baskerville.

Mesajul guvernului persan către legația sa din Washington, din data de 25 decembrie 1910, duminică și zi de Crăciun: „Cereți-i neîntârziat Secretarului de Stat să vă pună în legătură cu autoritățile financiare americane, în vederea angajării, pentru postul de trezorier general, a unui expert american dezinteresat, pe baza unui contract preliminar de trei ani, supus ratificării de către Parlament. Acesta va fi însărcinat cu reorganizarea fondurilor statului, perceperea veniturilor și cheltuirea lor, asistat de un expert-contabil și de un inspector care va supraveghea percepția în provincii.

Ministrul Statelor Unite la Teheran ne informează că Secretarul de Stat este de acord. Contactați-l direct, evitați să folosiți intermediari. Transmiteți-i textul integral al acestui mesaj și acționați potrivit sugestiilor pe care vi le va face".

Pe data de 2 februarie a anului următor, Majlis-ul a aprobat numirea experților americani, cu o majoritate zdrobitoare și într-un ropot de aplauze.

Câteva zile mai târziu, Ministrul de Finanțe, care le prezentase deputaților proiectul, era asasinat în plină stradă de doi georgieni. În aceeași seară, interpretul legației ruse se duse la Ministerul persan al Afacerilor Externe, cerând ca ucigașii, supuși ai țarului, să-i fie remiși fără întârziere. La Teheran, toată lumea înțelese că acel act reprezenta răspunsul Sankt Petersburgului la votul Parlamentului, dar autoritățile au preferat să cedeze, ca să nu învenineze raporturile cu puternicul vecin. Asasinii au fost, așadar, conduși la legație, apoi la graniță; de îndată ce au trecut-o, erau liberi.

În semn de protest, bazarul își închise porțile, „fiii lui Adam" îndemnară la boicotarea mărfurilor rusești; au fost chiar semnalate acte de răzbunare împotriva supușilor georgieni, Gordji, aflați în Persia în număr mare. Cu toate acestea, guvernul, susținut de presă, predica răbdarea: adevăratele reforme aveau să înceapă, spuneau ei, experții aveau să sosească, în curând vistieria statului avea să fie plină, ne vom plăti toate datoriile, vom îndepărta toate tutelele, vom avea școli și spitale, ca și o armată modernă care îl va sili pe țar să părăsească Tabrizul și îl va împiedica să ne țină sub amenințare.

Persia aștepta minuni. Și, într-adevăr, minuni urmau să se producă.

XLV

Prima minune mi-a anunțat-o Fazei. În șoaptă, dar pe un ton triumfător:

— Privește-l! Doar ți-am spus că ar trebui să semene cu Baskerville!

Era vorba despre Morgan Shuster, noul trezorer general al Persiei, care se apropia ca să ne salute. Veniserăm în întâmpinarea lui, pe drumul dinspre Kazvin. Sosea, împreună cu ai săi, în trăsurile de poștă vetuste, cu echipaje prăpădite. Stranie această asemănare cu Howard: aceiași ochi, același nas, aceeași față rasă cu grijă, poate ceva mai rotunjită, același păr de culoare deschisă, străbătut de aceeași cărare, aceeași strângere de mână, politicoasă, dar cuceritoare. Modul nostru de a-l fixa din priviri ar fi trebuit să-l supere, dar nu lăsa să se observe nimic; e adevărat că, debarcând astfel într-o țară străină și în împrejurări atât de excepționale, trebuia să se aștepte să fie obiectul unei curiozități stăruitoare. Pe parcursul întregii șederi, avea să fie studiat, scrutat, urmărit. Uneori cu rele intenții. Fiecare din acțiunile sale, fiecare din scăpări va fi raportată și comentată, lăudată sau înjurată.

La o săptămână de la sosire, izbucni prima criză. Dintre sutele de personalități care, în fiecare zi, veneau

să le ureze bun-venit americanilor, unele l-au întrebat pe Shuster când socotea că avea să facă vizite la legația engleză și cea rusă. Răspunsul său a fost evaziv. Dar întrebările au devenit insistente, iar chestiunea a luat amploare, suscitând dezbateri însuflețite în bazar: avea sau nu americanul să facă vizite de curtoazie la legații? Acestea lăsau să se înțeleagă că fuseseră batjocorite, climatul se tensiona. Dat fiind rolul pe care-l jucase în venirea lui Shuster, Fazei era deosebit de stingherit de acea ruptură diplomatică ce amenința să repună în cauză misiunea americanului în ansamblul ei. Îmi ceru să intervin.

M-am dus, deci, la compatriotul meu, la Palatul Atabak, o clădire de piatră albă, alcătuită din treizeci de camere mari, mobilate în parte după moda orientală, în parte după cea europeană, sufocate sub povara covoarelor și a obiectelor de artă, cu coloanele zvelte ale fațadei reflectându-se într-un iaz. De jur împrejur, un parc imens era străbătut de cursuri de apă, presărat cu lacuri artificiale, un adevărat paradis persan în care zgomotele orașului erau filtrate de cântecul greierilor. Era una dintre cele mai frumoase reședințe din Teheran. Aparținuse unui fost prim-ministru, înainte de a fi răscumpărată de un bogat negustor zoroastrian, partizan fervent al Constituției, care-o pusese gratis la dispoziția americanilor.

Shuster mă primi în capul scărilor. Refăcut după ostenelele călătoriei, îmi păru foarte tânăr. N-avea decât treizeci și patru de ani, și nu-i arăta. Și eu care crezusem că Washingtonul va trimite un expert cărunt, cu figură de reverend!

— Am venit în legătură cu această afacere a legațiilor.

— Și dumneavoastră!

Avea aerul că asta l-ar fi amuzat.

— Nu știu, am stăruit eu, dacă vă dați seama de amploarea pe care a luat-o această chestiune de protocol. Nu uitați, ne aflăm în țara intrigilor!

— Nimeni nu este mai încântat de intrigi decât mine.

Râse din nou, dar se opri brusc, reluându-și mina serioasă pe care i-o cerea profesia.

— Domnule Lesage, nu e vorba numai de protocol. Este vorba de principii. Înainte de a accepta acest post, m-am informat îndelung asupra zecilor de experți străini veniți, înainte de mine, în această țară. Unii nu erau lipsiți nici de competență, nici de bunăvoință. Dar au eșuat cu toții. Știți de ce? Pentru că au căzut în capcana în care sunt îndemnat să cad eu astăzi. Am fost numit trezorer general al Persiei de către Parlamentul Persiei, este, deci, normal ca eu să-mi semnalez sosirea șahului, regentului, guvernului. Sunt american, pot, deci, să-i fac o vizită acestui fermecător Mr. Russel. Dar de ce mi se cere să le fac vizite de curtoazie rușilor, englezilor, belgie- nilor sau austrieșilor? Am să v-o spun: pentru că se dorește să se arate tuturor, poporului persan, care așteaptă atâta din partea americanilor, Parlamentului, care ne-a angajat în ciuda tuturor presiunilor îndurate, că Morgan Shuster este un străin ca toți străinii, un farangui. De îndată ce-mi voi fi făcut cele dintâi vizite, va ploua cu invitații; diplomații sunt oameni curtenitori, primitori și cultivați, vorbesc limbile pe care le cunosc și eu, joacă aceleași jocuri. Aș trăi fericit aici, domnule Lesage, între bridge, ceai, tenis, echitație și baluri mascate, iar când m-aș întoarce acasă, peste trei ani, aș fi bogat, vesel,

bronzat și sănătos. Dar nu pentru asta am venit, domnule Lesage!

Aproape că striga. O mână invizibilă, poate aceea a soției lui, veni să închidă cu discreție ușa salonului. El nu păru să bage de seamă. Continuă:

— Am venit cu o misiune foarte precisă: să modernizez finanțele Persiei. Oamenii aceștia au făcut apel la noi pentru că au încredere în instituțiile americane și în modul nostru de gestionare a afacerilor. N-am intenția să-i decepționez. Nici pe aceea de a-i înșela. Provin dintr-o națiune creștină, domnule Lesage, și pentru mine asta înseamnă ceva. Ce imagine au astăzi persanii despre națiunile creștine? Preacreștina Anglie, care-și însușește petrolul lor, pravoslavnică Rusie, care le impune voința ei, potrivit cinicei legi a celui mai puternic? Care sunt creștinii pe care i-au cunoscut până acum? Șarlatani, aroganți, oameni fără Dumnezeu, cazaci. Ce idee vreți să-și facă despre noi? În ce fel de lume vom trăi împreună? N-avem nici o soluție să le propunem decât să ne fie sclavi sau dușmani? Nu ne pot fi oare parteneri, egali? Din fericire, unii dintre ei continuă să creadă în noi, în valorile noastre, dar cât timp vor putea aceștia să reducă la tăcere vocile care-l identifică pe european cu diavolul? Cu ce va semăna Persia de mâine? Asta va depinde de comportamentul nostru, de exemplul pe care-l vom oferi. Sacrificiul lui Baskerville a făcut să se uite rapacitatea multor altor străini. Am cea mai mare stimă pentru el, dar, vă asigur, n-am de gând să mor, vreau să fiu cinstit, pur și simplu. Voi sluji Persia așa cum aș sluji o companie americană, n-o voi fura, ci mă voi strădui s-o pun pe picioare și s-o fac să prospere, voi respecta consiliul de administrație, dar fără complimente sau plecăciuni.

Lacrimile începură să-mi curgă prostește. Shuster a tăcut și m-a privit cu circumspecție și cu oarecare nedumerire.

— Dacă v-am jignit cumva, fără voie, prin tonul sau cuvintele mele, vă rog să mă scuzați.

M-am ridicat și i-am întins mâna.

— Nu m-ați jignit, domnule Shuster, n-ați făcut decât să mă tulburați. Le voi aduce la cunoștință cuvintele dumneavoastră prietenilor mei persani, reacția lor nu va fi diferită de a mea.

Ieșind de la el, am alergat la Baharistan; știam că aș putea să-l găesc acolo pe Fazei. De cum l-am zărit de departe, am strigat:

— Fazei, încă o minune !

Pe 13 iunie, Parlamentul persan hotărâ, printr-un vot fără precedent, să-i încredințeze depline puteri lui Morgan Shuster pentru reorganizarea finanțelor țării. De acum înainte, acesta avea să fie invitat în mod regulat să asiste la ședințele Consiliului de Miniștri.

Intre timp, un alt incident dădea naștere la discuții în bazar și în cancelarii. Un zvon, de origine necunoscută, dar lesne de ghicit, îl acuza pe Morgan Shuster de apartenență la o sectă persană. Chestiunea putea părea absurdă, dar cei care o răspândeau își distilaseră bine veninul, spre a da bârfei o înfățișare de verosimilitate. De azi pe mâine, americanii deveniră suspecti în ochii mulțimii. O dată mai mult, am fost însărcinat să vorbesc despre asta cu trezorierul general. Raporturile noastre se încălziseră de la prima întâlnire. El mă numea Ben, eu îi spuneam Morgan. I-am expus obiectul bârfelor:

— Se spune că printre servitorii tăi există babi sau bahai notorii, ceea ce Fazei mi-a confirmat. Se mai spune că bahai-i tocmai au întemeiat o ramură foarte activă în Statele Unite. De aici s-a tras concluzia că toți americanii din delegație erau, de fapt, bahai care, sub pretextul modernizării finanțelor țării, veneau să dobândească adepți.

Morgan reflectă un moment:

— Am să răspund la o singură întrebare importantă: nu, n-am venit să predic sau să convertesc, ci ca să reformez finanțele persane, care au mare nevoie de asta. Am să adaug, pentru știința ta, că, bineînțeles, nu sunt bahai, că n-am aflat de existența acestor secte decât dintr-o carte a profesorului Browne, chiar înainte de sosire, și că sunt în continuare incapabil să fac deosebirea dintre babi și bahai. În ceea ce-i privește pe servitori, care sunt mai bine de cincisprezece în această locuință imensă, ei se găseau aici înainte de venirea mea, o știe toată lumea. Munca lor mă mulțumește, și acesta e singurul lucru care contează. N-am obiceiul să-mi judec colaboratorii după credința lor religioasă sau după culoarea cravatei!

— Iți înțeleg perfect atitudinea, ea corespunde propriilor mele convingeri. Dar ne aflăm în Persia, sensibilitățile sunt uneori diferite. Tocmai am stat de vorbă cu noul ministru de Finanțe. Socotește că, pentru a-i face pe calomniiții tăi să tacă, ar trebui concediați servitorii cu pricina. Măcar unii din ei.

— Ministrul de Finanțe se interesează îndeaproape de această afacere?

— Mai mult decât crezi. Se teme ca ea să nu pună în primejdie orice acțiune întreprinsă în sectorul tău. M-a

rugat să-l țin la curent cu demersul meu din această seară.

— N-am să te rețin, prin urmare. Îi vei spune, din partea mea, că nici un servitor nu va fi concediat și că, în ceea ce mă privește, lucrurile se opresc aici!

Se ridică; eram obligat să insist:

— Nu sunt sigur că acest răspuns va fi suficient, Morgan!

— A, da? Atunci vei adăuga, din partea mea: „Domnule ministru de Finanțe, dacă n-aveți altceva mai bun de făcut decât să vă interesați de religia grădinarului meu, pot să vă pun la dispoziție dosare mai importante ca să vă ocupați timpul”.

Nu i-am relatat ministrului decât conținutul acelor fraze, dar sunt convins că Morgan i le-a repetat el însuși, textual, cu prima ocazie. Fără să genereze, de altminteri, nici o dramă. În realitate, toată lumea era fericită că anumite lucruri de bun-simț sunt spuse, în fine, fără ocolișuri.

— De când e Shuster aici, îmi mărturisi într-o zi Șirin, există în atmosferă ceva mai sănătos, mai curat. În fața unei situații haotice, încâlcite, ne imaginăm întotdeauna că e nevoie de secole ca să ieșim din ea. Dintr-odată, apare un om și, ca prin farmec, copacul pe care-l credeam condamnat înverzește din nou, reîncepe să dea frunze, roade și umbră. Acest străin mi-a redat încrederea în oamenii țării mele. Nu le vorbește ca unor băștinași, nu le respectă susceptibilitățile și meschinăriile, le vorbește ca unor oameni, iar băștinașii redescoperă că sunt oameni. Știi tu oare că, în propria-mi familie, bătrânele se roagă pentru el?

XLVI

Nu m-aș îndepărta deloc de adevăr afirmând că, în acel an 1911, întreaga Persie trăia după ora „Americanului” și că acesta era, dintre toate personalitățile cu responsabilități publice, indiscutabil cea mai populară și una dintre cele mai puternice. Ziarele îi susțineau acțiunea cu un entuziasm cu atât mai mare cu cât el își asuma sarcina de a-i strânge, câteodată, laolaltă pe redactori, ca să le expună proiectele sale și chiar să le solicite sfaturile în anumite chestiuni spinoase.

Mai cu seamă, și acesta este lucrul cel mai important, dificila sa misiune era pe cale să reușească. Înainte chiar de refacerea sistemului fiscal, Shuster știuse să echilibreze bugetul, pur și simplu prin limitarea furtului și risipei. Până la el, nenumărate personaje, prinți, miniștri sau înalți demnitari, își trimiteau cererile vistieriei, o cifră mâzgălită pe o foaie unsuroasă, iar funcționarii erau constrânși să le aducă la îndeplinire, sub amenințarea pierderii situației sau vieții. Odată cu Morgan, totul se schimbă ca prin farmec.

Un exemplu, între atâtea altele: pe 17 iunie, în Consiliul de Miniștri, i se cere, pe un ton patetic, suma de patruzeci și două de mii de tumani pentru plata soldelor trupelor din Teheran.

— în caz contrar, va izbucni o revoltă, și trezorerul general va fi acela care va purta întreaga responsabilitate ! exclamă Amir-i-Azam, „Emirul Suprem”, ministrul de Război.

Răspunsul lui Shuster:

— Dl ministru a solicitat, acum zece zile, o sumă egală cu aceasta. Ce-a făcut cu ea?

— Am cheltuit-o pentru plata unei părți din soldele aflate în întârziere, familiile soldaților sunt înfometate, ofițerii sunt, cu toții, îndatorați, situația este de nestăpânit!

— Dl ministru este sigur că n-a rămas nimic din această sumă?

— Nici un bănuț!

Shuster scoate, prin urmare, din buzunar un cartonaș alb și lucios, acoperit cu un scris migălos, pe care îl consultă ostentativ, înainte de a afirma:

— Suma pe care vistieria a vărsat-o acum zece zile a fost depusă în întregime în contul personal al ministrului, n-a fost cheltuit nici un tuman, am aici numele banche-rului și cifrele.

Emirul Suprem se ridică, un uriaș gras, arzând de mânie; își puse palma deschisă pe piept și-și plimbă privirea furioasă peste colegi:

— Mi se pune cumva onoarea în discuție ?

Cum nimeni nu-l liniștea în această privință, adăugă :

— Jur că, dacă o asemenea sumă se află într-adevăr în contul meu, sunt ultimul care s-o știu.

Cum în jurul lui se zăreau câteva mutre neîncre-zătoare, se hotărî să fie chemat bancherul, iar Shuster le ceru membrilor Cabinetului să rămână pe loc. De îndată ce se aduse la cunoștință faptul că omul venise, ministrul de Război se repezi în întâmpinarea lui. După

un schimb de șușoteli, Emirul Suprem se întoarse către colegii săi, cu un zâmbet nevinovat:

— Blestematul de bancher nu-mi înțelese ordinele, n-a plătit încă trupele. Era o neînțelegere!

Incidentul a fost închis în acest chip penibil, dar, de-atunci înainte, înalții demnitari ai statului nu mai îndrăzniră să se dedea la plăcutul jaf al vistieriei, care continua de secole. Existau, desigur, nemulțumiți, dar aceștia nu puteau decât să tacă, fiindcă majoritatea oamenilor, chiar și dintre responsabilii guvernului, aveau motive să fie satisfăcuți: pentru prima dată în istorie, funcționarii, soldații și diplomații persani din străinătate își primeau lefurile la vreme.

Chiar în mediile financiare internaționale, s-a înfiripat credința în miracolul Shuster. Dovada: frații Seligman, bancheri din Londra, hotărâră să acorde Persiei un împrumut de patru milioane de lire sterline, fără a impune vreuna din clauzele umilitoare care însoțeau, de obicei, tranzacțiile de acest gen. Nici prelevarea din încasările vamale, nici vreun tip de ipotecă, un împrumut normal unui client normal, respectabil, potențial solvabil. Era un pas important. În ochii celor care încercau să subjuge Persia, era un precedent periculos. Guvernul britanic interveni pentru a bloca împrumutul.

În acest timp, țarul recursese la metode mai brutale. În iulie, s-a aflat că fostul șah se întorcea, împreună cu doi dintre frații săi și în fruntea unei armate de mercenari, pentru a recuceri puterea. Nu era oare reținut la Odesa, în domiciliu forțat, cu promisiunea expresă a guvernului rus de a nu-i permite niciodată să revină în Persia? Chestionate, autoritățile de la Sankt Petersburg răspunseră că acesta le înșelase vigilența și călătorise sub

un pașaport fals, că armamentul său fusese transportat în lăzi purtând mențiunea „apă minerală”, astfel încât nu purtau nici o răspundere în privința răzvrătirii sale. Așadar, șahul își părăsise reședința de la Odesa, străbătuse, împreună cu oamenii săi, cele câteva sute de mile care despart Ucraina de Persia, se îmbarcase, cu tot cu armamentul său, pe un pachebot rusesc, traversase Marea Caspică și debarcase pe coasta persană, totul fără ca guvernul țarului sau armata acestuia sau Ohrana, poliția secretă, să fi avut știre?

Dar la ce bun să te contrazici? Trebuia, înainte de toate, să fie împiedicată prăbușirea fragilei democrații persane. Parlamentul îi ceru lui Shuster credite. Și, de astă dată, americanul nu comentă. Cu totul dimpotrivă, a făcut în așa fel încât, în câteva zile, să fie pusă pe picioare o armată, cu cel mai bun echipament disponibil, cu muniții din belșug, sugerând el însuși numele comandantului, Ephraim Khan, un strălucit ofițer armean care avea să reușească, în trei luni, să-l zdrobească pe fostul șah și să-l împingă de cealaltă parte a graniței.

Cancelariile din întreaga lume reușeau cu greu să-și creadă ochilor: Persia să fi devenit oare un stat modern? Astfel de răzvrătiri durau, de obicei, ani în șir. Pentru majoritatea observatorilor, de la Teheran, ca și din străinătate, răspunsul era cuprins într-un singur cuvânt magic: Shuster. Rolul său îl depășea acum, din plin, pe cel al unui simplu trezorier general. El a fost acela care a sugerat Parlamentului să-l scoată pe fostul șah în afara legii și să afișeze pe zidurile tuturor orașelor țării un „Wanted” în cel mai pur stil Far West, oferind sume 1. Căutat (în engl., în orig.).

importante persoanelor care ar contribui la capturarea rebelului imperial și a fraților acestuia. Ceea ce desăvârși în ochii populației discreditarea monarhului înlăturat.

Țarul nu-și potolea mânia. Pentru el, era de-acum limpede că ambițiile sale din Persia nu puteau fi satisfăcute atâta vreme cât Shuster se afla acolo. Era obligatoriu ca acesta să fie făcut să plece! Trebuia născocit un incident, un incident major. Cu această misiune a fost însărcinat un om: Pokitanoff, fostul consul de la Tabriz, devenit consul general la Teheran.

Cuvântul „misiune” e un eufemism, căci ar trebui să se vorbească, de fapt, în această împrejurare, de un complot constituit cu grijă, deși fără prea mare rafinament. Parlamentul hotărâse confiscarea bunurilor celor doi frați ai fostului șah, care, alături de acesta, conduceau rebeliunea. Însărcinat, în calitate de trezorier general, cu executarea sentinței, Shuster a dorit să-și îndeplinească misiunea în forma cea mai legală cu putință. Principala proprietate aflată în discuție, situată nu departe de Palatul Atabak, îi aparținea prințului care răspundea la numele de „Lumina Sultanatului”; americanul a trimis acolo, împreună cu un detașament de jandarmerie, funcționari civili înarmați cu mandate în bună regulă. Aceștia se găsiră față în față cu cazaci însoțiți de ofițeri consulari ruși, care le-au interzis jandarmilor intrarea pe proprietate, amenințând cu folosirea forței dacă aceștia nu se retrăgeau cât mai grabnic.

Când a fost informat în legătură cu ceea ce se întâmplase, Shuster își trimise unul din adjuncți la legația rusă. Acesta a fost primit de Pokitanoff, care îi oferă, pe un ton agresiv, următoarea explicație : mama prințului

„Lumina Sultanatului” le-a scris țarului și țarinei ca să le ceară protecția, care i-a fost, cu generozitate, acordată.

Americanului nu-i venea să-și creadă urechilor: ca străinii, spuse el, să dispună în Persia de privilegiul impunității, ca asasinii ministrului persan să nu poată fi judecați pentru că sunt supuși ai țarului este nedrept, dar reprezintă o regulă stabilită, greu de modificat; dar ca persanii să-și pună, de azi pe mâine, proprietățile sub protecția unui monarh străin, ca să se sustragă legilor din țara lor, iată un procedeu nou, inedit, neobișnuit. Shuster nu voia să se resemneze. Le dădu ordin jandarmilor să meargă să ia în posesie proprietățile respective, fără să utilizeze violența, dar cu fermitate. De această dată, Pokitanoff nu interveni. Crease incidentul. Misiunea sa era îndeplinită.

Reacția nu întârzie. La Sankt Petersburg a fost publicat un comunicat care afirma că faptul care tocmai se petrecuse echivala cu o agresiune împotriva Rusiei, cu o insultă la adresa țarului și țarinei, se cereau scuze oficiale din partea guvernului de la Teheran. Îngrozit, prim-ministrul persan ceru sfatul britanicilor; Foreign Office răspunse că țarul nu glumea, că adunase trupe la Baku, se pregătea să invadeze Persia și ar fi prudent ca ultimatumul să fie acceptat.

Pe 24 noiembrie 1911, ministrul persan al Afacerilor Străine se prezentă, așadar, cu moartea în suflet, la legația rusă și îi strânse servil mâna ministrului plenipotențiar, rostind aceste cuvinte : „Excelență, guvernul meu m-a însărcinat să vă prezint scuze, în numele său, pentru afrontul pe care l-au suferit ofițerii consulari ai guvernului dumneavoastră”.

Continuând să strângă mâna care-i era întinsă, reprezentantul țării răspunde:

„Scuzele dumneavoastră sunt acceptate ca răspuns la primul nostru ultimatum, dar trebuie să vă informez că un al doilea ultimatum este în curs de pregătire la Sankt Petersburg. Vă voi aduce la cunoștință conținutul său de îndată ce-mi va parveni”.

O promisiune respectată. Peste cinci zile, pe 29 noiembrie la prânz, diplomatul îi prezintă ministrului Afacerilor Străine textul noului ultimatum, adăugând verbal că acesta primise deja aprobarea Londrei și că trebuia să capete satisfacție în patruzeci și opt de ore.

Primul punct: concedierea lui Morgan Shuster.

Al doilea punct: să nu mai fie folosit niciodată un expert străin fără a se obține, în prealabil, consimțământul legațiilor rusă și britanică.

XLVII

La sediul Parlamentului, cei șaptezeci și șase de deputați așteaptă, unii cu turbanul pe cap, alții purtând fes sau tichie ; unii „fii ai lui Adam”, dintre cei mai militanți, sunt îmbrăcați chiar după moda europeană. La ora unsprezece, prim-ministrul urcă la tribună ca pe eșafod, citește cu glas stins textul ultimatumului, apoi amintește sprijinul acordat de Londra țarului, înainte de a anunța decizia guvernului său: să nu se opună, să accepte ultimatumul, să-l concedieze pe american; să revină, într-un cuvânt, sub tutela Marilor Puteri, în loc să fie zdrobiți sub cizmele acestora. Pentru a încerca să evite lucrul cel mai rău, el are nevoie de un mandat clar; pune, așadar, problema încrederii, amintindu-le deputaților că ultimatumul expiră la prânz, că timpul e măsurat și că dezbaterile nu se pot eterniza. Pe tot parcursul intervenției, n-a încetat să-și îndrepte privirile îngrijorate spre galeria invitaților, unde tronează dl Pokitanoff, căruia nimeni n-a îndrăznit să-i interzică intrarea.

Când prim-ministrul se așază la loc, nu se aud nici huiduieli, nici aplauze. Nimic altceva decât o tăcere strivitoare, copleșitoare, insuportabilă. Apoi se ridică un venerabil seyyed, descendent al Profetului și modernist din

primul val, care a susținut întotdeauna misiunea Shuster. Discursul lui e scurt:

— Este, poate, voința lui Dumnezeu ca libertatea și suveranitatea să ne fie smulse prin forță. Dar nu le vom abandona de bunăvoie.

O nouă tăcere. Apoi o altă intervenție, în același sens și tot atât de scurtă. Dl Pokitanoff își consultă, ostentativ, ceasul. Prim-ministrul îl vede, trage, la rându-i, de un lanț, cercetează îndeaproape un ceasornic cizelat. E doisprezece fără douăzeci. Își pierde capul, lovește podeaua cu bastonul, cerând să se treacă la vot. Patru deputați se retrag în grabă, sub diverse pretexte; cei șaptezeci și doi care rămân spun, cu toții, „nu”. Nu ultimatumului țarului. Nu plecării lui Shuster. Nu atitudinii guvernului. Prim-ministrul este, din acest motiv, considerat demisionar, se retrage împreună cu întregul cabinet. Pokitanoff se ridică la rându-i; textul pe care trebuie să-l telegrafieze la Sankt Petersburg e deja redactat.

Ușa cea mare este trântită, ecoul se răsfrânge multă vreme în tăcerea sălii. Deputații rămân singuri. Au câștigat, dar n-au nici o dorință să-și sărbătorească victoria. Puterea se află în mâinile lor: soarta țării, a tinerei sale Constituții depinde de ei. Ce pot să facă, ce vor să facă în această privință? Nu știu deloc. O ședință ireală, patetică, haotică. Și, sub anumite aspecte, copilărească. Din când în când, țâșnește câte o idee, alungată imediat:

— Și dacă le-am cere Statelor Unite să ne trimită trupe?

— De ce ar veni, sunt prietenii Rusiei. Nu Președintele Roosevelt este acela care l-a împăcat pe țar cu Mikado-ul?

— Dar e vorba de Shuster, nu vor dori să-l ajute?

— Shuster e foarte popular în Persia; la el acasă, de-abia dacă i se cunoaște numele. Conducătorii americani trebuie să nu apreciază faptul că s-a pus rău cu Sankt Petersburgul și cu Londra.

— Am putea să le propunem să construiască o cale ferată. Poate că vor fi ispitiți, poate că ne vor veni în ajutor.

— Poate. Dar nu înainte de șase luni, iar țarul va fi aici în două săptămâni.

Și turcii? Și germanii? Și, de ce nu, japonezii? Nu-i zdrobiseră oare ei pe ruși în Manciuria? Atunci când, pe neașteptate, un tânăr deputat din Kirman sugerează, zâmbind pe sub mustață, să i se ofere tronul Persiei Mikado-ului, Fazei izbucnește:

— Trebuie să fim conștienți, o dată pentru totdeauna, că nu vom putea apela nici măcar la oamenii din Isfahan! Dacă vom da o bătălie, acest lucru se va întâmpla la Teheran, cu oamenii din Teheran, cu armele care se găsesc, în acest moment, în capitală. Ca și acum trei ani, la Tabriz. Și nu vor fi trimiși împotriva noastră o mie de cazaci, ci cincizeci de mii. Trebuie să fim conștienți că vom lupta fără nici o șansă de câștig.

Dacă ar fi venit din partea oricărei alte persoane, acea intervenție descurajatoare ar fi generat un torent de acuzații. Venind din partea eroului de la Tabriz, al celui mai strălucit dintre „fiii lui Adam”, cuvintele sunt luate ca atare, expresia unei crude realități. Greu lucru ca, pornind de acolo, să predici rezistența. Este, totuși, ceea ce face Fazei.

— Dacă sunt gata să luptăm, este numai de dragul viitorului. Persia nu trăiește încă sub amintirea Imamului Husein? Cu toate că acest martir n-a făcut decât să ducă o luptă pierdută, a fost înfrânt, zdrobit, masacrat, el e

acela pe care-l cinstim. Persia are nevoie de sânge ca să creadă. Suntem șaptezeci și doi, ca și tovarășii lui Husein. Dacă noi murim, Parlamentul acesta va deveni un loc de pelerinaj, democrația va prinde pentru secole întregi rădăcini în pământul Orientului.

Se declarau cu toții gata să moară, dar n-au murit. Nu fiindcă și-ar fi abandonat sau trădat cauza. Cu totul dimpotrivă, căutară să organizeze apărarea orașului, voluntarii se prezentară în număr mare, mai ales „fii ai lui Adam”, ca și la Tabriz. Dar situația era fără ieșire. După ce invadaseră nordul țării, trupele țarului înaintau acum în direcția capitalei. Numai zăpada le încetinea oarecum avansarea.

Pe 24 decembrie, prim-ministrul demisionar hotărî să recapete puterea printr-o lovitură de forță. Cu ajutorul cazacilor, al triburilor bakhtiare, al unei importante părți a armatei și jandarmeriei, se făcu stăpân pe capitală și proclamă dizolvarea Parlamentului. Mai mulți deputați au fost arestați. Cei mai activi au fost condamnați la exil. În fruntea listei, Fazei.

Primul act al noului regim l-a constituit acceptarea în mod oficial a termenilor ultimatumului dat de țar. O scrisoare politicoasă îl informă pe Morgan Shuster că se pusese capăt însărcinărilor sale de trezorier general. Nu stătuse decât opt luni în Persia, opt luni intense, frenetice, amețitoare, opt luni care nu reușiseră să schimbe chipul Orientului.

Pe 11 ianuarie 1912, Shuster a fost petrecut cu onoruri. Tânărul șah îi puse la dispoziție propriul automobil, împreună cu șoferul său francez, dl Varlet, pentru a-l

conduce la portul Enzeli. Eram mulți, străini și persani, veniți să ne luăm rămas-bun, unii în piațeta din fața reședinței sale, alții de-a lungul drumului. Fără aclamații, desigur, nimic altceva decât gesturi discrete ale câtorva mii de mâini și lacrimi de bărbați și de femei, din partea unei mulțimi necunoscute, care plângea ca o iubită părăsită. Pe parcurs nu se produse decât un singur incident minor: la trecerea convoiului, un cazac luă de jos o piatră și făcu gestul de-a o arunca în direcția americanului; nici măcar nu cred că-și va fi dus acțiunea la bun sfârșit.

Când automobilul dispăru dincolo de Poarta Kazvin, am făcut câțiva pași în tovărășia lui Charles Russel. Apoi mi-am continuat drumul singur, pe jos, până la palatul lui Șirin.

— Pari cu totul tulburat, îmi spuse ea, ieșindu-mi în întâmpinare.

— Tocmai mi-am luat rămas-bun de la Shuster.

— A! In sfârșit a plecat!

Nu eram sigur că am înțeles tonul exclamației ei.

Mi-a explicat:

— Mă întreb astăzi dacă n-ar fi fost mai bine să nu fi pus niciodată piciorul în această țară.

Am privit-o cu groază.

— Tocmai tu spui asta!

— Da, eu, Șirin, sunt aceea care spune asta. Eu, care am aplaudat venirea americanului, eu, care i-am aprobat fiecare din acțiuni, eu, care am văzut în el un mântuitor, regret acum că nu va fi rămas în îndepărtata sa Americă.

— Dar cu ce a greșit ?

— Cu nimic, tocmai, și asta e chiar dovada că n-a înțeles Persia.

— Nu înțeleg nici un cuvânt.

— Un ministru care ar fi avut dreptate împotriva regelui său, o soție care ar fi avut dreptate împotriva soțului ei, un soldat care ar fi avut dreptate împotriva ofițerului său n-ar fi fost îndoit pedepsiți? Pentru cei slabi, e o greșeală să ai dreptate. În fața rușilor și englezilor, Persia este slabă, ar fi trebuit să se comporte ca un om slab.

— Până la capătul timpului? Nu trebuie ea oare să se ridice într-o zi, să clădească un stat modern, să-și educe poporul, să intre în concertul națiunilor prospere și respectate? Asta a încercat să facă Shuster.

— În această privință, îi port cea mai mare admirație. Dar nu pot să mă împiedic să-mi spun că, dacă ar fi izbutit mai puțin bine, noi nu ne-am afla astăzi într-o stare vrednică de plâns: democrația noastră - anihilată, teritoriul - invadat.

— Ambițiile țarului fiind așa cum sunt, așa trebuia să se întâmple, mai devreme sau mai târziu.

— E întotdeauna mai bine ca o nenorocire să se întâmple mai târziu! Nu cunoști oare povestea măgarului vorbitor al lui Nollah Nasruddin?

Acesta din urmă e eroul semilegendar al tuturor anecdotelor și parabolilor din Persia, Transoxiana și Asia Mică. Șirin povesti:

— Se spune că un rege pe jumătate smintit îl condamnase pe Nasruddin la moarte pentru furtul unui măgar. În momentul în care e condus la locul de supliciu, Nasruddin strigă: „Acest animal este, în realitate, fratele meu, un vrăjitor i-a dat înfățișarea de față, dar, dacă mi-ar fi încredințat un an, l-aș reînvăța să vorbească asemenea mie și dumneavoastră!” Intrigat, monarhul îl pune pe condamnat să-și repete făgăduiala, înainte de a decreta:

„Foarte bine! Dar, dacă exact într-un an măgarul nu vorbește, vei fi executat". La ieșire, Nasruddin e întrebat de soție: „Cum poți tu oare să făgăduiești un asemenea lucru? Știi prea bine că măgarul n-are să vorbească. - Bineînțeles că știu, răspunde Nasruddin, dar, de acum într-un an, poate să moară regele, poate să moară măgarul sau pot să mor chiar eu".

Prințesa continuă:

— Dacă am fi știut să câștigăm timp, Rusia s-ar fi împotmolit, poate, în războaiele din Balcani sau din China. Și, în afară de asta, țarul nu e veșnic, poate muri, poate fi clătinat iarăși de tulburări sau revolte, ca acum șase ani. Ar fi trebuit să avem răbdare și să așteptăm, să facem pe proștii, să tragem de timp, să dăm înapoi și să mințim, să făgăduim. Asta a fost întotdeauna înțelepciunea Orientului; Shuster a vrut să ne facă să înaintăm în ritmul Occidentului, ne-a condus direct la naufragiu.

Părea să sufere pentru că spusese asta; m-am ferit, așadar, s-o contrazic. Șirin adăugă:

— Persia mă face să mă gândesc la un velier nenorocos. Marinarii se tot plâng că n-au suficient vânt ca să înainteze. Și, dintr-odată, ca spre a-i pedepsi, Providența le trimite o furtună.

Am rămas, multă vreme, gânditori, copleșiți. Apoi am luat-o afectuos de braț.

— Șirin!

Să fi fost modul în care i-am rostit numele? Ea tresări, apoi se îndepărtă de mine, fixându-mă cu un aer bănuitor.

— Pleci.

— Da. Dar în alt fel.

— Cum se poate pleca „în alt fel" ?

— Plec împreună cu tine.

XLVIII

Cherbourg, 10 aprilie 1912.

În fața mea, cât vedeai cu ochii, Canalul Mânecii, liniștită mișcare de valuri argintii. Alături de mine, Șirin. În bagajele noastre, Manuscrisul. Împrejur, o mulțime confuză, cât se poate de orientală.

S-a vorbit atâta despre strălucitoarele celebrități îmbarcate pe Titanic, încât aproape că au fost uitați cei pentru care fusese construit acest colos al mărilor: emigranții, milioanele de bărbați, femei, copii pe care nici un pământ nu mai accepta să-i hrănească și care visau la America. Pachebotul trebuia să efectueze o adevărată colectă: din Southampton, englezii și scandinavii, din Queenstown, irlandezii, și din Cherbourg, cei care veneau de foarte departe, greci, sirieni, armeni din Anatolia, evrei din Salonic sau din Basarabia, croați, sârbi, persani. Pe acești orientali i-am putut studia în gara maritimă, adunați în jurul bagajelor derizorii, nerăbdători să ajungă altundeva și, din vreme în vreme, agitați, căutând brusc vreun formular rătăcit, vreun copil prea vioi, vreun balot rebel care se rostogolise sub o bancă. Fiecare purta în adâncul privirii o aventură, o amărăciune, o sfidare, toți resimțeau ca pe un privilegiu faptul ca, odată ajunși în Occident, să ia parte la traversarea inaugurală a pachebotului

celui mai puternic, celui mai modern și celui mai solid care se va fi ivit vreodată din mâinile omului.

Propriul meu sentiment nu era deloc diferit. Căsătorit cu trei săptămâni mai înainte la Paris, îmi amânasem plecarea cu unicul scop de a-i oferi soției mele o călătorie de nuntă demnă de fastul oriental în care trăise. Nu era un capriciu deșart. Șirin se arătase multă vreme reticentă la ideea de a se instala în Statele Unite și, dacă n-ar fi existat descurajarea de după trezirea ratată a Persiei, n-ar fi acceptat niciodată să mă urmeze. Aveam ambiția de a reconstitui în jurul ei o lume încă și mai feerică decât aceea pe care trebuise s-o părăsească.

Titanicul îmi slujea de minune planurile. Părea conceput pentru oameni dornici să regăsească, în palatul plutitor, cele mai somptuoase distracții de pe țărm, ca și anumite încântări ale Orientului: o baie turcească la fel de înclinată spre trândăveală ca și cele de la Istanbul sau Cairo, verande împodobite cu palmieri și, în sala de gimnastică, între bara fixă și cal, o cămilă electrică, menită să-i insuflă călărețului, la simpla apăsare a unui buton miraculos, senzațiile săltărețe ale unei călătorii prin deșert.

Dar, explorând Titanicul, nu căutam numai să-i descoperim exotismul. Ni se întâmpla să ne dedăm și unor plăceri pur europene, să degustăm stridii, apoi un sote de pui d la lyonnaise, specialitatea maestrului bucătar Proctor, stropit cu un Cos-d'Estournel 1887, ascultând orchestra, îmbrăcată în smochinguri albastru-închis, cum interpreta Povestirile lui Hoffmann, Gheișa sau Marele Mogul de Luder.

Momente cu atât mai prețioase, pentru Șirin și pentru mine, cu cât, de-a lungul legăturii noastre durabile din

Persia, trebuise să ne ascundem. Oricât de vaste și de pline de făgăduieli vor fi fost apartamentele prințesei mele la Tabriz, Zarganda sau Teheran, sufeream constant când simțeam dragostea noastră închisă între zidurile lor, având drept unici martori niște oglinzi cizelate și niște servitoare cu priviri alunecoase. Savuram, acum, banala plăcere de-a fi văzuți împreună, soț și soție, braț la braț, de-a fi învăluiți de aceleași priviri străine, și până târziu în noapte evitam să ne întoarcem în cabina pe care o alesesem, totuși, printre cele mai spațioase de pe pachebot.

Culmea plăcerii era promenada de seară. De îndată ce ne încheiam cina, mergeam să căutăm un ofițer, întotdeauna același, care ne conducea la un seif de unde scoteam Manuscrisul, ca să-l purtăm, cu mare grijă, într-un turu de-a lungul punților și coridoarelor. Așezați în fotoliile de ratan de la Cafe parisien, citeam la întâmplare câteva catrene, apoi, luând ascensorul, urcam până la locul de promenadă, unde, fără să ne pese prea tare că am putea fi spionați, schimbam o sărutare caldă în aer liber. Noaptea târziu, duceam Manuscrisul în camera noastră, unde petreceam noaptea înainte de a fi pus la loc, dimineața, în același seif, prin mijlocirea aceluiași ofițer. Un ritual care o încânta pe Șirin. Atât de mult încât îmi făceam o datorie din a reține fiecare detaliu, ca să-l repet, a doua zi, fără nici o abatere.

Astfel că, în cea de-a patra seară, deschisesem Manuscrisul la pagina unde, pe vremea sa, Khayyam scrisese:

întrebi de unde ne vine suflarea de viață.
Dacă ar trebui rezumată o prea lungă istorie,
Aș spune că țâșnește din fundul oceanului,
Apoi, dintr-odată, oceanul o înghite din nou.

Referirea la ocean mă amuza: am vrut să citesc din nou, mai rar. Şirin mă opri:

— Te implor!

Părea să se sufoce; o priveam în ochi, îngrijorat.

— Ştiu acest rubai pe dinafară, spuse ea cu voce stinsă, şi am, dintr-odată, impresia că-l aud pentru prima dată.

E ca şi cum...

Dar renunţă să-mi mai dea explicaţii, îşi recapătă răsuflarea, înainte de a rosti, ceva mai liniştită:

— Mi-aş dori să fi ajuns deja.

Am ridicat din umeri.

— Dacă există pe lume o navă pe care se poate călători fără teamă, aceasta este. Aşa cum a spus-o căpitanul Smith, nici Dumnezeu însuşi n-ar putea să scufunde pachebotul!

Dacă îmi închipuisem că o liniştesc cu aceste cuvinte şi cu tonul meu vesel, efectul pe care l-am produs a fost contrar. Mă apucă de braţ, murmurând:

— Nu mai spune asta niciodată! Niciodată!

— De ce te tulburi aşa? Ştii prea bine că nu-i decât o glumă!

— La noi, nici măcar un ateu n-ar îndrăzni să profereze o asemenea frază.

Tremura. Nu-i înţelegeam violenţa reacţiei. I-am propus să ne întoarcem, şi a trebuit s-o susţin ca să nu se prăbuşească.

A doua zi, părea restabilită. Ca să încerc s-o distrez, am călăuzit-o întru descoperirea minunăţiilor pachebotului, am încălecat chiar şi pe nesigura cămilă electrică, cu riscul de a îndura hohotele de râs ale lui Henry Sleeper Harper, editorul hebdomadarului cu acelaşi nume, care rămase o clipă în tovărăşia noastră, ne oferi ceai şi

ne povesti călătoriile sale în Orient, înainte de-a ne prezenta, foarte ceremonios, câinele său pechinez pe care considerase potrivit să-l numească Sun Yat Sen, într-un omagiu ambiguu față de izbăvitorul Chinei. Dar nimic nu reușea să-i descrețească fruntea lui Șirin.

Seara, la cină, rămase tăcută; părea slăbită. Am considerat, așadar, prudent să renunțăm la promenada noastră rituală și am lăsat Manuscrisul în seif. Ne întoarserăm să ne culcăm. Numaidecât, ea căzu într-un somn agitat. In ceea ce mă privea, îngrijorat din pricina ei și puțin obișnuit să adorm așa de devreme, îmi petrecui o bună parte din noapte urmărind-o.

De ce să mint? Când pachetbotul izbi aisbergul, nu mi-am dat seama. După lovitură, când mi s-a precizat la ce moment se produsese coliziunea, am crezut că-mi amintesc să fi auzit, înainte de miezul nopții, un zgomot ca al unui cearșaf sfâșiat, într-o cabină învecinată. Nimic altceva. Nu-mi aduc aminte să fi simțit vreun șoc oarecare. Așa că am sfârșit prin a mă liniști. Ca să mă trezesc dintr-un salt atunci când cineva bătu la ușă, strigând o frază pe care n-o puteam înțelege. Mi-am consultat ceasornicul, era unu fără zece. Mi-am pus halatul și am deschis ușa. Coridorul era gol. Dar auzeam, la distanță, conversații purtate cu glas ridicat, puțin obișnuite noaptea, atât de târziu. Fără a fi într-adevăr neliniștit, m-am hotărât să merg să văd ce se întâmpla, ferindu-mă, bineînțeles, s-o trezesc pe Șirin.

Pe scară, am dat peste un steward care vorbea, pe un ton lipsit de gravitate, de „unele mici probleme” survenite din întâmplare. Căpitanul, spunea el, dorea ca toți pasagerii

de la clasa întâi să se regroupeze pe Puntea Soarelui, în partea de sus a pachebotului.

— Trebuie să-mi trezesc soția? I-a fost destul de rău în timpul zilei.

— Căpitanul a zis „toată lumea”, îmi întoarse vorba stewardul, cu o figură sceptică.

Întors în cabină, am trezit-o pe Șirin cu toată gingășia care se impunea, mângâindu-i fruntea, apoi sprâncenele, rostindu-i numele, cu buzele lipite de urechea ei. De cum scoase un bombănit, i-am șoptit:

— Trebuie să te trezești, e nevoie să urcăm pe punte.

— Nu în seara asta, e prea frig.

— Nu-i vorba de plimbare, sunt ordinele căpitanului.

Ultimul cuvânt avu un efect magic; sări din pat, strigând:

— Khodaya ! Dumnezeuule !

Se îmbracă în grabă. Și în dezordine. Iar eu trebui s-o liniștesc, să-i spun s-o ia mai domol, pentru că nu eram așa de grăbiți. Cu toate acestea, când am ajuns pe punte, domnea o anumită efervescentă, iar pasagerii erau conduși spre bărcile de salvare.

Stewardul întâlnit mai devreme se afla acolo, m-am îndreptat spre el; nu-și pierduse nimic din jovialitate.

— Mai întâi femeile și copiii, spuse el, făcând haz de formulă.

O prinsei pe Șirin de mână, vrând s-o trag spre ambarcațiuni, dar ea refuză să se clintească.

— Manuscrisul! implora ea.

— Am risca să-l pierdem în înghesuială! E mai bine protejat în seif!

— N-am să plec fără el!

— Nu e vorba de plecare, interveni stewardul, îi îndepărtăm pe pasageri doar pentru un ceas sau două. Dacă mă întrebați pe mine, nici măcar nu e necesar. Dar căpitanul e stăpân la bord...

N-aș spune că Șirin s-a lăsat convinsă. Nu, s-a lăsat, pur și simplu, trasă de mână fără să opună rezistență. Și asta până în partea din față a punții, unde un ofițer mă strigă:

— Domnule, aici, avem nevoie de dumneavoastră.

M-am apropiat.

— Lipsește un bărbat în barca asta; știți să văsliti ?

— Am făcut-o, ani în șir, în golful Chesapeake.

Mulțumit, mă invită să iau loc în barcă și o ajută pe Șirin să pășească peste bord. Acolo se găseau vreo treizeci de persoane, și tot atâtea locuri încă goale, dar ordinele erau să nu se imbarce decât femeile. Și câțiva văslași experimentați.

Am fost coborâți până la nivelul oceanului, într-un mod cam brusc pentru gustul meu, dar am reușit să stabilizez ambarcațiunea și am început să văslESC. Ca să mergem unde, spre ce punct din acea neagră imensitate? N-aveam nici cea mai vagă idee, cei care se ocupau de salvare n-o știau nici ei. Am hotărât să mă îndepărtez doar de navă și să aștept, la o jumătate de milă, să fiu chemat printr-un semnal oarecare.

Pe parcursul primelor minute, grija noastră, a tuturor, a fost să ne apărăm de frig. Sufla un vânt înghețat, împiedicându-ne să ascultăm aria pe care o cânta încă orchestra pachebotului. Cu toate acestea, când ne-am oprit, la o distanță care mi se părea suficientă, adevărul ne apără dintr-odată cu limpezime: Titanicul se apleca vădit spre prora, încetul cu încetul luminile-i slăbeau.

Eram cu toții uluiți, amuțiți. Deodată, o chemai i- .n «•■•,■ a unui bărbat care înota; am manevrat barca de salvate astfel încât să mă îndrept spre el; Șirin și o altă pasageră mă ajutară să-l ridic la bord. În curând, alți naufragiați ne-au făcut, la rândul lor, semn și ne-am dus să-i scoatem din apă. În vreme ce eram absorbiți de această misiune, Șirin scoase un țipăt: Titanicul se găsea acum în poziție verticală, luminile i se estompaseră. A rămas așa timp de cinci minute interminabile, apoi, cu solemnitate, se afundă spre destinul său.

Soarele zilei de 15 aprilie ne surprinse întinși, epuizați, înconjurați de fețe compătimitoare. Ne aflam la bordul navei Carpathia, care, la primirea unui mesaj disperat de ajutor, venise în mare grabă ca să salveze naufragiații. Șirin stătea tăcută alături de mine. De când văzuserăm Titanicul scufundându-se, nu mai rostise nici un cuvânt, și privirea ei mă evita. Aș fi vrut s-o zgâlțâi, să-i aduc aminte că avuseserăm parte de un miracol, că majoritatea pasagerilor pieriseră, că existau pe puntea aceea, în jurul nostru, femei care tocmai își pierduseră un soț și copii care deveniseră orfani.

Dar m-am ferit să-i țin predici. Știam că Manuscrisul însemna pentru ea, ca și pentru mine, mai mult decât un giuvaer, mai mult decât o antichitate prețioasă, că reprezenta, într-un fel, rațiunea noastră de a fi împreună. Dispariția lui, survenită după atâtea nenorociri, nu putea decât s-o tulbure adânc pe Șirin. Simțeam că ar fi fost înțelept să las timpul să-și săvârșească lucrarea tălmăduitoare.

Când ne-am apropiat de portul New York, târziu, în seara de 18 aprilie, ne aștepta o primire zgomotoasă:

reporterii veniseră în întâmpinarea noastră, la bordul bărcilor pe care le închiriaseră, și, slujindu-se de megafoane, ne adresau în gura mare întrebări la care unii pasageri se străduiau să răspundă, cu mâinile făcute pâlnie la gură.

De îndată ce Carpathia a acostat, alți ziariști se precipitară spre cei salvați, încercând, fiecare, să ghicească cine putea să le istorisească faptele cele mai veridice sau mai senzaționale. Un foarte tânăr redactor de la Evening Sun mă alese pe mine. Se interesa mai ales de comportamentul căpitanului Smith și al membrilor echipajului la momentul catastrofei. Își pierduseră cumva capul? În schimburile lor de replici cu pasagerii, ascuseseră poate adevărul? Era adevărat faptul că au fost salvați, în primul rând, pasagerii de la clasa întâi? Fiecare dintre întrebări mă făcea să reflectez, să-mi scormonesc memoria; am vorbit multă vreme, la început în timp ce coboram de pe vapor, apoi stând în picioare, pe chei. Șirin rămăsese un moment alături de mine, la fel de mută, apoi dispăruse. N-aveam nici un motiv să mă neliniștesc, nu putea să se fi îndepărtat prea mult, desigur că era foarte aproape, ascunsă în spatele fotografului care îndrepta spre mine o lumină orbitoare.

Luându-și rămas-bun, ziaristul mă laudă pentru calitatea mărturiei mele și îmi ceru adresa, ca să mă contacteze mai târziu. M-am uitat apoi de jur împrejur, am strigat cu glas din ce în ce mai puternic. Șirin dispăruse. Am hotărât să nu mă clintesc din locul unde mă lăsase, ca să mă poată regăsi. Și am așteptat. Un ceas. Două ceasuri. Încetul cu încetul, cheiul se goli.

Unde s-o caut? În primul rând, m-am dus la biroul companiei White Star, societatea căreia îi aparținea

Titanicul. Apoi am (arul. turul Imlrlui ilm m < m lunci n găzduiți peste noapte naufragații l >ai îmi m ma dr H.țui mea. M-am întors pe chei. Era pustiu.

Atunci m-am hotărât să mă îndrept spre smgm ul lor a cărui adresă o cunoștea prințesa și unde, odată calmată, putea să mă găsească: locuința mea din Annapolis.

Am așteptat multă vreme un semn de la Șirin. Dar el n-a venit niciodată. Nu mi-a scris. Nimeni nu i-a mai amintit vreodată numele de față cu mine.

Astăzi mă întreb: a existat ea oare ? Era altceva decât rodul obsesiilor mele orientale ? Noaptea, în singurătatea camerei prea mari, când în mine crește îndoiala, când memoria mi se încetșează, când îmi simt rațiunea șovăind, mă ridic și aprind toate luminile, fug să-i regăsesc scrisorile de altădată, pe care le desfac de parcă tocmai le-aș fi primit, le adulesc parfumul, recitesc câteva pagini; chiar și răceala tonului lor mă întărește, îmi dă iluzia că trăiesc din nou o dragoste care se naște. Numai atunci, liniștit, le așez la loc și mă cufund iarăși în întuneric, gata să mă abandonez fără teamă himerelor trecutului: o frază azvârlită într-un salon din Istanbul, două nopți albe la Tabriz, un brasero, iarna, la Zarganda. Și, din ultima călătorie, această scenă: urcaserăm la locul de promenadă, într-un colț întunecat și pustiu, schimbaserăm o lungă sărutare. Ca să-i prind chipul în mâini, așezasem Manuscrisul pe un loc plat, pe o bornă de amarare. Când îl zărise, Șirin izbucnise în răs, se îndepărtase, apoi, cu un gest teatral, aruncase spre cer:

— Rubaiatele pe Titanic! Floarea Orientului purtată de giuvaerul Occidentului! Khayyam, dac-ai vedea ce clipă minunată ni s-a dat să trăim!

